

evaluatierapport

gemeente- en provincieraadsverkiezingen
14 oktober 2012

Colofon

Depotnummer: depot D/2013/3241/096

Verantwoordelijke uitgever:

Guido Decoster, administrateur-generaal

Redactie:

Piet Van der Plas, Tom Doesselaere, Jo Craeghs,

Geert Demarsin, Ria Truyts, Ulrich Rogiers, Peter Maes

Agentschap voor Binnenlands Bestuur

Boudewijnlaan 30 bus 70

1000 Brussel

Inhoud

Inleiding.....	9
Hoofdstuk 1: Aanpak en Informatiebronnen	11
1. Interne informatie.....	11
2. Vragen, ontvangen via de georganiseerde helpdesk en per telefoon	11
3. Vragen van parlementsleden	12
4. Gerichte bevraging en overleg met bij de verkiezingen rechtstreeks betrokken partijen.....	12
5. Rapporten van controleorganen	13
Hoofdstuk 2: Capita selecta uit de verkiezingsorganisatie	15
1. In vogelvlucht doorheen het verkiezingstraject.....	15
1.1. Organisatie van de verkiezingen	15
1.2. Kiezers	16
1.3. Kandidaten en lijsten.....	17
1.4. Te begeven mandaten.....	18
1.5. Wijze van stemmen.....	18
1.6. Stem- en telbureaus.....	18
1.7. Vaststellingen in de stembureaus	18
1.8. Technische bijstand op de verkiezingsdag.....	19
1.9. Verzamelen en verwerken van de resultaten in de hoofdbureaus	19
1.10. Publicatie van de resultaten	20
1.11. Beroepen bij de Raden voor Verkiezingsbetwistingen.....	20
2. Juridisch voorbereidingstraject.....	20
2.1. Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet.....	20
2.2. Digitaal kiesdecreet	21
2.3. Uitvoeringsbesluiten, formulieren, aanschrijvingen	21
3. Ondersteuning door het agentschap.....	21
3.1. Digitale informatiebronnen	21
3.2. Helpdesk.....	22
3.3. Publieksinformatie.....	22
3.4. Vormingssessies voor leden van de hoofd- en stembureaus.....	22
4. Keuze voor digitaal stemmen of stemmen met potlood en papier	23
4.1. Introductie van het digitaal stemmen in België.....	23
4.2. Traject naar de aankoop van nieuwe stemsystemen.....	24
4.3. Procedure voor de vernieuwing van het stemsysteem	25

4.4.	Tijdsproblematiek	26
4.5.	Prototype en certificering	27
4.6.	Regeringsbeslissingen en uitrol van het stelsysteem	28
5.	Het nieuwe digitale stelsysteem	29
5.1.	Het opstarten van het digitaal stembureau	30
5.2.	Het uitbrengen van de stem	31
5.3.	Afsluiting stembureau	31
6.	Controle op de integriteit van de verkiezingen	32
6.1.	Juridische waarborgen voor de integriteit	32
6.2.	Procedure tot erkenning van bedrijven als adviesorgaan	32
6.3.	Selectie van het adviesorgaan.....	33
6.4.	Keuze van Smartmatic voor PwC.....	34
6.5.	Advies van PwC	34
6.6.	College van deskundigen	41
7.	Voorstellen en aandachtspunten van het agentschap met betrekking tot de capita selecta uit de verkiezingsorganisatie	42
7.1.	Tijdigheid bij de introductie van het nieuwe stelsysteem	42
7.1.1.	Tijdige juridische voorbereiding	42
7.1.2.	Tijdige besluitvorming over de wijze van stemmen	42
7.1.3.	“Proefdraaien” bij echte verkiezingen	43
7.2.	Multifunctionaliteit van het stelsysteem, drie overheden	43
7.3.	Controle op de integriteit van de verkiezingen	43
7.3.1.	Onafhankelijk adviesorgaan	43
7.3.2.	College van deskundigen van het Vlaams Parlement.....	44
7.4.	Opleiding en vorming.....	44
7.4.1.	Voorzitters van de hoofdbureaus.....	44
7.4.2.	Voorzitters van de stembureaus.....	44
7.5.	Projectorganisatie bij het Agentschap voor Binnenlands Bestuur.....	45
7.6.	Informatieverstrekking.....	45
7.7.	Verloop van de verkiezingen.....	45
	Hoofdstuk 3: Juridische evaluatie	47
1.	De totstandkoming van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, het aanvullend Bijzonder Kiesdecreet van 8 juli 2011 en het Digitaal Kiesdecreet van 25 mei 2012.....	47
1.1.	Bestuurlijke context.....	47
1.2.	Werkwijze bij het wijzigen van de kiesregelgeving	48
1.2.1.	Ordening van de bestaande kieswetgeving.....	48

1.2.2. Een voorontwerp van lokaal en provinciaal kiesdecreet.....	48
1.2.3. Naar een ontwerp van lokaal en provinciaal kiesdecreet.....	52
1.2.4. Goedkeuring van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet en het aanvullend bijzonder kiesdecreet.....	52
1.2.5. Het Digitaal Kiesdecreet.....	52
1.2.6. Uitvoeringsbesluiten en formulieren.....	53
1.2.7. Omzendbrieven en brieven van de minister in het kader van verkiezingsorganisatie.....	54
2. Suggesties ter verbetering van de kieswetgeving	55
2.1. Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet.....	56
2.2. Het Digitaal Kiesdecreet.....	147
2.3. De uitvoeringsbesluiten	156
2.3.1. Het Besluit van de Vlaamse Regering van 20 april 2012 houdende de algemene regels voor het aanbrengen van verkiezingsaffiches en het organiseren van gemotoriseerde optochten	156
2.3.2. Besluit van de Vlaamse Regering van 25 mei 2012 tot regeling van de kosten voor de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen	157
2.3.3. Besluit van de Vlaamse Regering van 16 maart 2012 houdende de delegatie van sommige bevoegdheden inzake de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen, de stadsdistrictsraadsverkiezingen, de verkiezingen van de raad voor maatschappelijk welzijn en de provincieraadsverkiezingen aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden (delegatiebesluit LPKD)	164
2.3.4. Besluit van de Vlaamse Regering van 25 mei 2012 houdende de delegatie van de bevoegdheden inzake de organisatie van de digitale processen bij de gemeenteraadsverkiezingen, de stadsdistrictsraadsverkiezingen, de verkiezingen van de raad voor maatschappelijk welzijn en de provincieraadsverkiezingen aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden (delegatiebesluit DKD)	165
2.4. De formulieren.....	166
3. Aanbevelingen van het agentschap met betrekking tot de verkiezingsregels	168
3.1. Tijdig beslissen over nieuwe wijzigingen aan de regelgeving	168
3.2. De verkiezingsorganisatie verder vereenvoudigen	168
3.3. Inzetten op digitalisering.....	169
3.4. Meer flexibiliteit.....	169
3.5. Het gebruik van volmachten in geval van ziekte heroverwegen	169
3.6. Naar een eenvormige geschillenbeslechting.....	170
Hoofdstuk 4: Organisatie en Informatica.....	171
1. Beschrijving processtappen	171
2. Organisatie in het agentschap	172

2.1.	Organisatie van het projectteam van het agentschap	172
2.2.	Organisatie van de helpdesk van het agentschap	172
2.3.	De kritische dagen en de aanloop naar de verkiezingen.....	173
2.4.	Portvrijdom.....	176
2.5.	De richtlijnen voor het versturen van oproepingsbrieven.....	176
2.6.	Uitbetaling van de presentiegelden.....	177
3.	Vorming.....	178
3.1.	Stemcomputers: opleiding gemeentelijke verantwoordelijken	178
3.1.1.	Situering.....	178
3.1.2.	Vaststellingen en voorstellen.....	178
3.2.	Software in de hoofdbureaus.....	180
4.	Software voor kandidaten- en resultatenbeheer	181
4.1.	Het CODI-concept, analyse en ontwikkeling	181
4.2.	Ervaring met CODI	181
4.3.	Client-servermodel en netwerk	182
4.4.	Computers in de hoofdbureaus.....	182
4.5.	Projectanalyse.....	184
4.6.	Softwareontwikkeling.....	185
4.7.	Softwaretesten.....	185
4.8.	CODI-inhoudelijk: Look and feel van de software.....	186
4.9.	Ondersteuning door HP-Belgacom	187
4.10.	Software voor kandidatenbeheer.....	188
4.10.1.	Digitale aanmaak voordrachtsakten via internet.....	188
4.10.2.	Kandidatenbeheer in de hoofdbureaus.....	190
4.11.	Opvolging werkzaamheden hoofdbureaus, controles Rijksregister, opslag databank.....	191
4.12.	Software voor resultatenbeheer.....	191
4.12.1.	Stemming met potlood en papier	191
4.12.2.	Digitale stemming.....	191
5.	Digitaal stelsysteem	192
5.1.	Enkele aspecten concept stelsysteem.....	192
5.1.1.	Look and feel	192
5.1.2.	Proces-verbaal stembureau.....	193
5.1.3.	Totalisatie van stemmen in de hoofdbureaus	193
5.1.4.	Witte USB-stick.....	194
5.1.5.	Selectie Belgische en niet-Belgische kiezers	195

5.1.6. Visualisatie van de stem Uitlezen van de QR-code met handscanner en veiligheidssystemen	196
5.2. Stemssoftware	197
5.2.1. Aanpassingen op initiatief van het agentschap.....	197
5.2.2. Broncode van de stemssoftware.....	198
5.3. Beveiligde zone.....	202
5.3.1. Aanmaakprocedure van de master-USB-stick.....	203
5.3.2. Aanmaak pakketten met USB-sticks en zegels voor stembureaus.....	204
5.3.3. Reserve USB-sticks.....	205
5.4. Diagnosesoftware stemcomputers	205
5.5. Demonstratie- en oefenssoftware	206
5.5.1. Demossoftware voor kiezers.....	206
5.5.2. Oefenssoftware voor voorzitters stembureaus	208
5.6. Informatieve films nieuw digitaal stemsysteem	208
5.7. Handleiding en infofiches	209
5.7.1. Stembureaus.....	209
5.7.2. Hoofdbureaus.....	210
6. Verkiezingsdag stembureaus.....	210
6.1. Verloop van de verkiezingsdag	210
6.2. Organisatie helpdesk digitaal stemsysteem.....	211
6.2.1. Helpdesk technische bijstand stemcomputers	211
6.2.2. Dispatching	213
6.2.3. Oproepen	213
6.3. Problemen op verkiezingsdag	215
6.3.1. Foute handelingen in de stembureaus	216
6.3.2. Ontbreken soort verkiezing.....	216
6.3.3. Opstartproblemen door integriteitsproblemen met de USB-sticks.....	216
6.3.4. Opstart voorzitterscomputer en randapparatuur	217
6.3.5. Ledenbeheer stembureau	217
6.3.6. Problemen door verkeerd of niet gebruik van de noodkaart.....	218
6.3.7. Problemen met aanmeldkaart.....	219
6.3.8. Lange opstarttijd stemcomputers	220
6.3.9. Chipkaart in opening printer	221
6.3.10. Niet-gescande stembiljetten in de stembus.....	222
6.3.11. Kiezers laten stemmen met teststemmen	223
6.3.12. Lage alarmdrempel	223
6.3.13. Papierstoringen	224

6.3.14.	Kaartlezers.....	225
6.3.15.	Stabiliteit van de stemcomputer	225
6.3.16.	De problematiek van het tweemaal na elkaar aanraken van het scherm.....	225
6.3.17.	Het probleem van stembureau 10 van Brasschaat.....	227
7.	Verkiezingsdag hoofdbureaus.....	228
7.1.	Opvolging werkzaamheden hoofdbureaus resultatenbeheer, controles Rijksregister, opslag databank	228
7.2.	Datacentrum.....	228
7.3.	Cockpit	230
8.	Publicatie	231
9.	College van Deskundigen	233
10.	Aanbevelingen van het college van deskundigen van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement.....	236
11.	Ingebrekestelling Smartmatic	238
11.1.	Commentaar Smartmatic.....	239
11.1.1.	Technische problemen en stabiliteit.....	239
11.1.2.	Technische ondersteuning.....	249
12.	Aanbevelingen en verbetervoorstellen van het agentschap voor Binnenlands Bestuur betreffende de organisatie en de informatica ondersteuning.....	270
12.1.	Verkiezingen: een complexe organisatie voor het agentschap, met noodzakelijke externe informatica-ondersteuning.....	270
12.2.	Website voor voordrachten van lijsten en kandidaten.....	270
12.3.	Organisatie werking in de hoofdbureaus met de CODI-software	271
12.4.	Digitale verkiezingen positief geëvalueerd, maar werken aan verbetering van het stelsysteem	271
12.5.	Noodzakelijke verbeteringen aan het nieuwe digitaal stelsysteem.....	273
12.6.	Waarborgen, te leveren door de leverancier van het stelsysteem met het oog op het gebruik bij volgende verkiezingen	273
Hoofdstuk 5: Overzicht van de uitspraken van de Raden voor Verkiezingsbetwistingen inzake bezwaren tegen de verkiezingen van 14 oktober 2012		275
1.	Enkele vaststellingen	276
1.1.	Motieven voor de indiening van de bezwaren:	276
1.2.	Digitale verkiezingen en verkiezingen met potlood en papier	276
1.3.	Uitspraken van de Raden voor Verkiezingsbetwistingen.....	276
1.4.	Beroepen bij de Raad van State.....	277
2.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen: overzicht	278
2.1.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Antwerpen.....	279
2.2.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Limburg	280

2.3.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie O-Vlaanderen	282
2.4.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Vl-Brabant	284
2.5.	Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie W-Vlaanderen ...	285
Hoofdstuk 6: Communicatie en Vorming.....		289
1.	Communicatie	289
1.1.	De website www.vlaanderenkiest.be	290
1.1.1.	De informatiewebsite www.vlaanderenkiest.be	290
1.1.2.	Publicatie van kandidaten en resultaten op www.vlaanderenkiest.be	293
1.2.	De digitale nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen	297
1.3.	Persontmoetingen van de minister	297
1.4.	Informatiefolder voor niet-Belgen	298
1.5.	Informatie over het nieuw digitaal stelsysteem	299
1.6.	Promotie van de verkiezingswebsite www.vlaanderenkiest.be	301
2.	Vorming.....	304
2.1.	Opleiding kandidatenbeheer en resultatenbeheer (HP) – juni 2012	304
2.2.	Opleiding digitaal stemmen (Smartmatic) – juni 2012.....	304
2.3.	Inrichting van een digitaal stembureau in elke provinciale afdeling van het agentschap – mei 2012	304
2.4.	Expertisecentrum voor Gemeentesecretarissen Studiedag "Over stembussen die moeten kloppen als een bus" – juni 2012	305
2.5.	Bijdrage agentschap aan infosessies aan derden	305
3.	Verbetervoorstellen en aandachtspunten van het agentschap betreffende de communicatie en de vorming.....	306
3.1.	Algemeen concept	306
3.2.	Website	306
3.3.	Digitale nieuwsbrief.....	306
3.4.	Inschrijving van niet-Belgische kiezers	306
3.5.	Informatie over het nieuwe digitale stelsysteem	306
3.6.	Vormingsinitiatieven.....	307
Hoofdstuk 7: Financiën Verkiezingen 2012		309

Legende

- Aanbevelingen en beoordelingen van het agentschap
- Belangrijkste aanbevelingen van het agentschap gebundeld aan het einde van elk hoofdstuk
- *Cursieve teksten: adviezen van externen: PwC, Smartmatic, Wincor Nixdorf, de colleges van deskundigen, het Consortium HP-Belgacom*

Inleiding

Op 14 oktober 2012 vonden de lokale en provinciale verkiezingen plaats. Zowel juridisch als organisatorisch zijn zij gekenmerkt door belangrijke vernieuwingen.

Met een nieuw Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011 heeft de Vlaamse decreetgever de regelgeving die bij de lokale verkiezingen in Vlaanderen van toepassing is, op een logische wijze gebundeld. Het decreet deelt het verkiezingsgebeuren in drie grote fasen in, naargelang zij plaats hebben:

- voor de verkiezingsdag
- op de verkiezingsdag
- na de verkiezingsdag.

Inhoudelijke wijzigingen zijn aangebracht, onder meer rekening houdend met het regeerakkoord.

De belangrijkste vernieuwing op 14 oktober 2012 betrof evenwel de grootschalige introductie van een nieuw digitaal stelsysteem en de uitbreiding daarvan naar 58% van de kiezers in 151 Vlaamse gemeenten. De juridische vertaling gebeurde met het Digitaal Kiesdecreet van 25 mei 2012.

Ter uitvoering van deze vernieuwde regelgeving nam de Vlaamse Regering een reeks uitvoeringsbesluiten, vaardigde richtlijnen uit en stelde formulieren aan de gebruikers ter beschikking.

Het geheel van deze vernieuwingen plaatste het Agentschap voor Binnenlands Bestuur voor grote uitdagingen. Het agentschap leverde belangrijke inspanningen om de organisatie in goede banen te leiden, beleidsondersteunend, organisatorisch, op het vlak van de communicatie.

Het verkiezingsgebeuren verliep grotendeels met succes. Toch zijn in een aantal stembureaus met digitale stemming incidenten vastgesteld, soms met een reële impact. Een analyse daarvan moet leiden tot een verbetering van het digitale stelsysteem tegen het gebruik bij volgende verkiezingen. Daarnaast kan een evaluatie van de concrete toepassing van de vernieuwde regelgeving en van de genomen uitvoeringsmaatregelen leiden tot bijstellingen.

Vlaams minister van Binnenlands Bestuur Geert Bourgeois verzocht het agentschap dan ook hem een omstandig evaluatierapport te bezorgen over het geheel van de processen, structuren en instrumenten, zowel voor, tijdens als na de verkiezingsdag.

Met het oog op een maximale overzichtelijkheid hebben wij het rapport ingedeeld in volgende hoofdstructuur:

- aanpak van de evaluatie: overzicht van de geraadpleegde bronnen
- capita selecta uit de verkiezingsorganisatie: enkele belangrijke aspecten van het verkiezingstraject
- juridische evaluatie: aandachtspunten uit het lokaal en provinciaal kiesdecreet
- organisatie en informaticatoepassingen
- overzicht van de betwistingen bij de Raden voor Verkiezingsbetwistingen en de Raad van State over het verloop en de resultaten van de verkiezingen op 14 oktober 2012
- communicatie en vorming
- financiën

Bij de redactie van dit rapport hebben wij, op basis van het verzoek¹ van de minister, in elk van deze onderdelen aandacht besteed aan de volgende elementen:

- een inventarisatie van de problemen, knelpunten en opmerkingen die zich zowel voor, tijdens als na de verkiezingsdag hebben voorgedaan;
- een beoordeling van deze punten (achtergronden, verklaringen en verantwoordelijkheden);
- concrete voorstellen op het vlak van (administratieve) vereenvoudiging van de processen en verbeteringen op het vlak van regelgeving.

Dit rapport kwam tot stand na consultatie van vele actoren die hebben meegewerkt aan de verkiezingen. Wij zijn hen dankbaar voor hun opmerkingen en suggesties.

Samen met Vlaams minister Geert Bourgeois hoopt het Agentschap voor Binnenlands Bestuur dat de voorliggende evaluatie, na bespreking in de bevoegde commissie van het Vlaams Parlement, zal bijdragen tot een verdere verbetering van de organisatie van verkiezingen in de toekomst.

Guido Decoster
administrateur-generaal
Agentschap voor Binnenlands Bestuur

¹ Brief van 17 oktober 2012 van Vlaams minister Geert Bourgeois aan de administrateur-generaal van het agentschap.

Hoofdstuk 1: Aanpak en Informatiebronnen

Met het oog op een zo nauwkeurig mogelijke opmaak van dit evaluatierapport heeft het Agentschap voor Binnenlands Bestuur getracht te peilen naar de ervaring en inzichten van zoveel mogelijk partijen, betrokken bij het verkiezingsproces. Het agentschap heeft alle ontvangen vragen, opmerkingen en suggesties in overweging genomen bij de voorbereiding van dit rapport.

De informatie is in hoofdzaak geput uit volgende kanalen:

- intern ingewonnen informatie
- vragen ontvangen via de georganiseerde helpdesk
- vragen van parlementsleden
- een externe bevraging
- rapporten van controleorganen.

1. Interne informatie

Heel veel medewerkers van het agentschap waren betrokken bij de verkiezingsorganisatie en de voorbereiding ervan. Hun vaststellingen tijdens de verkiezingsperiode vormen een belangrijke bron voor verbetervoorstellen, zowel op juridisch vlak als wat de organisatie betreft.

2. Vragen, ontvangen via de georganiseerde helpdesk en per telefoon

In de maanden voorafgaand aan de verkiezingen, ontving het Agentschap voor Binnenlands Bestuur een bijzonder groot aantal vragen via de georganiseerde helpdesk. Die was bereikbaar per telefoon of op het daartoe bekendgemaakte e-mailadres info@vlaanderenkiest.be. Zowel burgers, besturen, politieke partijen als voorzitters van hoofdbureaus en stembureaus deden een beroep op deze helpdesk.

Via info@vlaanderenkiest.be kwamen ongeveer 7000 vragen per e-mail binnen. Daarvan handelden 65% over juridische zaken en 35% over organisatie en ICT.

Ook na de verkiezingen ontvingen wij nog positieve reacties en bevindingen, maar ook frustraties, knelpunten, grieven en suggesties.

Daarnaast kreeg het agentschap honderden telefonische vragen. Zij werden niet altijd systematisch geregistreerd. De medewerkers trachtten in de mate van het mogelijke onmiddellijk een antwoord te geven. Als dat niet kon, werd de betrokkene gevraagd de vraag per e-mail te stellen, wat toeliet een interne aftoetsing te organiseren. Het agentschap streefde ernaar steeds binnen hooguit een paar dagen een antwoord te geven.

Vragen die betrekking hadden op vaak terugkerende onderwerpen zijn, samen met de antwoorden, zoveel als mogelijk op de website gepubliceerd onder de rubriek 'veelgestelde vragen' zodat de informatie onmiddellijk voor het ruime publiek toegankelijk werd.

3. Vragen van parlementsleden

Het agentschap registreerde ook de vragen die in de periode voorafgaand aan de verkiezingen aan de minister zijn gesteld in het Vlaams Parlement en meer in het bijzonder in de parlementaire commissie.

4. Gerichte bevraging en overleg met bij de verkiezingen rechtstreeks betrokken partijen

De organisatie van verkiezingen is een complex gebeuren, waar zeer veel actoren bij betrokken zijn. In het kader van deze evaluatie was het bijgevolg belangrijk om, ook na de verkiezingen, de mening en suggesties te horen van deze actoren:

- Gemeentebesturen en voorzitters van hoofdbureaus, waarvan we kritische signalen opvingen, spraken wij aan met de vraag te willen meewerken aan deze evaluatie.
- We verzamelden ook brieven en e-mails met commentaar en peilden actief naar de mening van een aantal andere actoren. De politieke partijen werden aangeschreven, we peilden naar de reactie van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten en van bestuursdrukkerijen, waarmee lokale besturen overeenkomsten sluiten voor het leveren van documenten.
- Er is rekening gehouden met de informatie uit brieven en e-mails die we na de verkiezingsdag ontvingen van volgende gemeentebesturen: Ekeren, Hove, Kontich, Derdermonde, Sint-Katelijke-Waver, Mol, Koksijde, Laakdal, Geetbets, Menen, Wevelgem, Destelbergen, Hasselt.
- Wat de organisatie in de stad Antwerpen betreft, zijn de verschillende organiserende partijen samen gebracht voor overleg: de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen, het stadsbestuur, Digipolis en een voorzitter van een stembureau.
- We organiseerden ook overleg met de steden Gent, Leuven, Glabbeek, Lubbeek, Kortrijk, Roeselare, Sint-Niklaas, Temse, Turnhout en Herentals. Hier kwam vooral het standpunt van medewerkers van steden en gemeenten aan bod.

5. Rapporten van controleorganen

Tot slot hebben wij bij deze evaluatie gebruik gemaakt van de rapporten van de organen, aangewezen om controleverrichtingen uit te voeren op het verkiezingsgebeuren:

- het college van deskundigen van het Vlaams Parlement
- PriceWaterhouseCoopers (PwC)

Ook de rapporten van de externe partners² op het vlak van de informaticatoepassingen maken deel uit van de evaluatie.

Al deze documenten komen verder in het rapport aan bod.

Het gaat meer bepaald om:

- Het bedrijf Smartmatic, leverancier van de digitale stemcomputers
- Het consortium HP-Belgacom, de informatica-ondersteuner van de Vlaamse Overheid, die instond voor de toepassingen voor het kandidatenbeheer en voor de verwerking en de publicatie van de resultaten van de verkiezingen.

² Het consortium HP-Belgacom en Smartmatic met hun onderaannemers.

Hoofdstuk 2: Capita selecta uit de verkiezingsorganisatie

De organisatie van verkiezingen wordt grotendeels bepaald door drie grote pijlers:

- de regelgeving, die het juridisch kader vaststelt waarbinnen de verkiezingen verlopen
- de praktische en organisatorische aspecten, die in belangrijke mate ook samen hangen met de ingezette informaticatoepassingen
- de communicatie naar de verschillende actoren, betrokken bij het verkiezingsgebeuren: kiezers, kandidaten, kiesbureaus, lokale besturen.

Deze drie pijlers, opgenomen in afzonderlijke hoofdstukken, vormen de hoofdmoot van dit evaluatierapport.

Maar andere aspecten zijn even cruciaal: de politieke keuze om al dan niet digitaal te stemmen, de omvang waarop dit zal gebeuren, de uit te werken controleprocedures, het tijdspectief waarbinnen de organisatie moet worden opgezet.

Tot slot vormen ook de grootte van het kiezerskorps, de hoeveelheid kandidaten, het aantal locaties, kies- en hoofdbureaus en het aantal verkiezingen bepalende aspecten van het verkiezingsgebeuren.

Deze omgevingsfactoren lopen dwars doorheen de juridische en praktische organisatie. Zij maken het voorwerp uit van dit hoofdstuk.

1. In vogelvlucht doorheen het verkiezingstraject

Op zondag 14 oktober 2012 hadden de verkiezingen plaats voor de vernieuwing van de 308 gemeenteraden, de 5 provincieraden en de 9 stadsdistrictsraden in Antwerpen. In de zes Vlaamse randgemeenten³ met taalfaciliteiten en in Voeren werden ook de raden voor maatschappelijk welzijn, de schepenen en de leden van het vast bureau van het OCMW rechtstreeks verkozen.

1.1. Organisatie van de verkiezingen

De bijzondere wet van 13 juli 2001 heeft de organisatie van de gemeenteraads- en provincieraadsverkiezingen aan de gewesten toevertrouwd. Dat gebeurt onder de politieke verantwoordelijkheid van de Vlaamse minister, bevoegd voor het binnenlands bestuur. Het Agentschap voor Binnenlands Bestuur ondersteunt de minister daarbij en staat in voor de praktische organisatie.

Verkiezingen voor de gemeente- en provincieraden hebben om de zes jaar plaats. Deze frequentie heeft tot gevolg dat de voorbereiding van de organisatie niet ingepast kan worden in de courante werking van het agentschap. Een beperkt aantal personeelsleden volgt wel de regelgeving en de ontwikkelingen op het federale niveau en onderhoudt eveneens nuttige contacten met de collega's van de Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken en, waar relevant, ook met de andere gewesten. Het agentschap tracht ook de evoluties in het buitenland op te volgen.

³ Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Wemmel en Wezembeek-Oppem

De organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen vormt een bijzondere uitdaging voor het agentschap. De voorbereiding is complex, zowel juridisch, organisatorisch als op het vlak van de communicatie. Het is een allesomvattend project dat een grote impact heeft op het personeel, de middelen en de werking van het agentschap. Het agentschap werft geen tijdelijk bijkomend personeel aan. De organisatie gebeurt “in eigen beheer”, vanzelfsprekend met behulp van externe ondersteuning voor de ontwikkeling van de noodzakelijke informatica-toepassingen.

Een centrale stuurgroep, onder leiding van de administrateur-generaal, coördineerde de projectorganisatie. De stuurgroep stuurde projectgroepen aan voor:

- juridische aangelegenheden: voorbereiding van decreten, uitvoeringsbesluiten, omzendbrieven en aanschrijvingen, formulieren
- organisatorische aangelegenheden: hoofdbureaus voor de lokale en de provinciale verkiezingsorganisatie, lokale besturen, relaties met de informaticapartners (Smartmatic, HP Belgacom), gemeentelijke verantwoordelijken
- externe en interne communicatie: beheer website en digitale nieuwsbrief, folders

Aan de centrale stuurgroep namen vertegenwoordigers deel van de verschillende projectgroepen en van het kabinet van de minister.

De dagelijkse uitvoering werd toevertrouwd aan een verkiezingssecretariaat, een team medewerkers dat vanaf begin 2012 zowat volledig vrijgesteld werd voor deze opdracht.

De stuurgroep en het secretariaat richtten ook de ondersteunende helpdesk van het agentschap in met het oog op het behartigen van vragen van belanghebbenden, zowel op juridisch als op praktisch en organisationeel vlak. De werkgroepen en de helpdesk werden samengesteld uit medewerkers zowel van de centrale als van de provinciale afdelingen.

Voor de dagelijkse contacten met de belanghebbenden werden vanuit elke provinciale afdeling van het agentschap provinciale teams samengesteld, onder leiding van provinciale coördinatoren. Binnen elke provincie zorgden regioverantwoordelijken voor de contacten met de belanghebbenden van de gemeenten in een bepaalde regio.

Het projectteam werd reeds in 2007 opgestart met een beperkte kern van een paar medewerkers die reeds actief waren bij de verkiezingsorganisatie 2006 en die samen met de federale overheid de opdracht volgde voor de vernieuwing van het digitale stelsysteem. Het projectteam werd stelselmatig uitgebreid gedurende het voorbereidingstraject voor de verkiezingsdatum. Vanaf begin september (40 dagen voor de verkiezingen) organiseerde het agentschap een fysiek zenuwcentrum met het oog op de coördinatie van alle verkiezingsactiviteiten: het inzamelen van de kandidaturen, de organisatie van de verkiezingsverrichtingen op de verkiezingsdag zelf, het verwerken van de resultaten en de publicatie naar het publiek en de media.

Voor de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012 werd het zenuwcentrum vanaf begin september ingericht in het Boudewijngebouw van de Vlaamse overheid.

1.2. Kiezers

In Vlaanderen werden 4.787.500 kiezers opgeroepen om hun stem uit te brengen. Dat is 75,5% van de 6.345.387 inwoners. Het gaat om 2.330.895 mannen en 2.456.605 vrouwen.

4.748.969 van de ingeschreven kiezers hadden de Belgische nationaliteit.

Daarnaast schreven 38.531 niet-Belgen zich in om deel te nemen aan de verkiezingen. Daarvan kwamen 32.211 personen uit een andere lidstaat van de Europese Unie (13,89% van het potentiële aantal). Daarnaast registreerden 6.320 personen uit een andere staat zich als kiezer (10,10% van het potentieel).

Uit deze cijfers blijkt dat slechts een zeer beperkt aantal niet-Belgen zich heeft laten registreren om deel te nemen aan de lokale verkiezingen. Dat is spijtig, temeer daar de inwoners van een gemeente, ongeacht hun nationaliteit, onmiddellijk betrokken zijn bij het bestuur van hun gemeente. De minister heeft in zijn aanbevelingen de gemeenten verzocht om de niet-Belgische inwoners op de meest aangewezen wijze aan te moedigen om deel te nemen aan de lokale verkiezingen. Daarnaast zorgde het Agentschap voor Binnenlands Bestuur voor een aangepaste informatiefolder. Het agentschap meent dat ter gelegenheid van een volgende verkiezingsorganisatie geëvalueerd moet worden op welke wijze de participatie van niet-Belgen aan de verkiezingen kan verhogen.

1.3. Kandidaten en lijsten

Bij de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012 waren er 40.733 kandidaten, verdeeld over 2023 lijsten. 36.661 kandidaten, verdeeld over 1659 lijsten kandideerden voor de gemeenteraden.

Voor de stadsdistrictsraden in Antwerpen waren er 1334 kandidaten, verdeeld over 57 lijsten. In de zes randgemeenten en Voeren waren er 141 kandidaten (15 lijsten) voor de Raden voor Maatschappelijk Welzijn.

Tot slot stelden 2597 personen (292 lijsten) zich kandidaat voor de provincieraden in de 35 provinciedistricten.

Op zaterdag 15 en zondag 16 september moesten de kandidaten hun voordrachtsakten indienen bij de voorzitters van de hoofdbureaus. De volgende dagen gebeurde nog een controle met mogelijkheid tot verbeteringen. Op donderdag 20 september zijn de lijsten definitief afgesloten.

Voor het kandidatenbeheer is er, samen met de informaticapartner, het consortium HP Belgacom, een informaticatoepassing⁴ ontwikkeld, gebaseerd op software die reeds bij vorige verkiezingen door de FOD Binnenlandse Zaken gebruikt is. Met de toepassing konden de hoofdbureaus de ingediende lijsten digitaal ingeven en gebeurde de controle van de kiesbaarheidsvoorwaarden via een verbinding met het Rijksregister. Dank zij deze toepassing beschikte de Vlaamse overheid vanaf de afsluiting van de lijsten ook over een bestand met alle kandidaten voor de verschillende verkiezingen. Alle lijsten zijn op 20 september gepubliceerd op de verkiezingswebsite van de Vlaamse overheid www.vlaanderenkiest.be.

Om het werk van de voorzitters van de hoofdbureaus te vergemakkelijken en ook eventuele materiële fouten bij de kandidaatstelling te vermijden, werd een ingavetoepassing aangeemaakt, waarmee de partijen hun kandidatenlijsten ook digitaal ter beschikking van het hoofdbureau konden stellen. De partijen moesten daarnaast nog een ondertekend exemplaar van de door de toepassing gegenereerde voordrachtsakte aan de voorzitter van het hoofdbureau afgeven.

⁴ CODI-software: zie punt 4 p.181-192

1.4. Te begeven mandaten

Op 14 oktober 2012 waren de volgende aantallen mandaten te verkiezen:

- 308 gemeenteraden: 7464
- 9 stadsdistricten Antwerpen: 217
- 7 OCMW-raden in de Vlaamse Rand rond Brussel en Voeren: 67
- 5 provincieraden: 351

Dat komt neer op 8099 mandaten in 329 lokale en provinciale raden.

1.5. Wijze van stemmen

Van de 4.787.500 kiezers in Vlaanderen konden er 2.761.102 (58%) hun stem digitaal uitbrengen. De digitale stemming gebeurde in 151 gemeenten (49%). De stemsoftware werd ontwikkeld door Smartmatic, leverancier van de stemcomputers.

Voor de andere 2.026.398 (42%) kiezers werd in 157 gemeenten (51%) de stemming op traditionele wijze georganiseerd met potlood en papier.

1.6. Stem- en telbureaus

De kiezers brachten hun stem uit in 6163 stembureaus. In de stembureaus waar met potlood en papier gestemd werd, gebeurde dat van 8 tot 13 uur. De digitale stembureaus ontvingen de kiezers van 8 tot 15 uur.

In 3138 stembureaus verliepen de verrichtingen met het nieuwe digitaal stelsysteem. In die stembureaus waren ongeveer 23.000 stem- en voorzitterscomputers aanwezig. De Vlaamse Regering kocht apparatuur aan voor 3286 stembureaus: 16.430 stemcomputers, 3286 voorzitterscomputers en 3286 digitale stembussen.

In 3025 stembureaus verliep de stemming met potlood en papier. Het tellen van deze stemmen gebeurde in 2122 telbureaus: 1061 voor de gemeenten en evenveel voor de provincies. Deze laatste telbureaus zijn voor het eerst op het gemeentelijk niveau ingericht en niet langer op het niveau van het kanton.

Ongeveer 40.000 personen zijn opgeroepen om deel uit te maken van een stembureau. De telbureaus werden bevolkt door ongeveer 12.000 bureauleden. Door de organisatie van digitale stembureaus moesten ongeveer 16.000 mensen minder worden opgeroepen om deel te nemen aan telbureaus.

1.7. Vaststellingen in de stembureaus

In de meeste bureaus verliepen de stemverrichtingen zonder noemenswaardige problemen. Niettemin zijn in een aantal stembureaus met digitale stemming incidenten vastgesteld.

Op het geheel van de ingezette middelen gaat het om een relatief beperkt aantal, maar in een aantal gevallen was de impact ernstig. Meer bepaald, wanneer door het incident de stemming moet worden onderbroken, leidt dat tot een terecht ongenoegen bij de kiezers, de leden van de stembureaus en de buitenwereld.

Sommige incidenten in de stembureaus leidden tot problemen bij het latere verwerkingsproces in de hoofdbureaus. Dat was bijvoorbeeld het geval als stembiljetten in de stembus

terecht komen zonder dat zij aan de stembus werden ingescand. Het stemproces verloopt voor de kiezer zonder vertraging, maar een hertelling in het hoofdbureau is dan nodig. Her-scanning en/of herinvoering van de stembiljetten leidde in enkele gevallen tot aanzienlijke vertraging waardoor de uitslagen van de laatste bureaus pas laat ontvangen en gepubliceerd werden.

Uit het onderzoek blijkt dat we de incidenten kunnen indelen in twee grote groepen:

- menselijke fouten door het niet correct toepassen van de procedures of het niet correct gebruiken van de apparatuur⁵ (80 tot 85% van de gevallen)
- technische problemen, door het falen van de apparatuur.

De vastgestelde problemen vergen een grondig onderzoek, zodat ze kunnen leiden tot een verbetering van het stelsysteem, zowel technisch als operationeel. De voorliggende evaluatie moet zodoende bijdragen tot een verbeterde toepassing ter gelegenheid van volgende verkiezingen.

1.8. Technische bijstand op de verkiezingsdag

Zoals bepaald in de overheidsopdracht, sloot de leverancier van de stemcomputers een overeenkomst voor het verlenen van technische bijstand op de dag van de verkiezingen. Dat contract bevat strikte interventie- en vervangtijden:

- 30 minuten voor een voorzitterscomputer
- 2 uur voor een stemcomputer

Het contract werd afgesloten om de continuïteit van de stemming te vrijwaren. De helpdesk ontving op de verkiezingsdag 1763 oproepen voor problemen gerelateerd aan stemcomputers. De gemelde problemen leidden in een aantal gevallen tot lange wachtrijen voor de kiezers. Enkele stembureaus sloten vroeger. In een paar gevallen raakte een bureau niet opgestart.

De technische bijstand verliep niet zonder problemen. Na afloop van de verkiezingen heeft het agentschap de in het contract voorziene boeteregeling toegepast.⁶

1.9. Verzamelen en verwerken van de resultaten in de hoofdbureaus

De 3138 digitale stembureaus bezorgden de gegevensdragers met de resultaten (USB-sticks) aan de hoofdbureaus (één per gemeente, één per stadsdistrict in Antwerpen).

Daar werden zij ingelezen in de toepassing resultatenbeheer⁷, geïnstalleerd op een computer en vervolgens doorgestuurd naar de centrale servers in Brussel, voor de verwerking en publicatie van de resultaten.

De 3025 stembureaus waar met potlood en papier werd gestemd, bezorgden de papieren stembiljetten naar 2122 telbureaus. Na de telling brachten hun voorzitters de resultaten naar de hoofdbureaus, waar ze ingebracht werden in de informaticatoepassing, geïnstalleerd op een of meerdere computers. Daarna liep de procedure gelijk met de procedure voor de digitaal uitgebrachte stemmen.

⁵ Dat impliceert eveneens het niet begrijpen of niet intuïtief aanvoelen van de procedures of het gebruik van de apparatuur.

⁶ Berekening boete: zie 12.6., 1., p. 274

⁷ Zie 4.12. p. 191

1.10. Publicatie van de resultaten⁸

De technische verwerking (berekeningen, zetelverdelingen) gebeurde met behulp van drie parallelle serverclusters in twee verschillende datacentra in Brussel. Na verwerking werden de resultaten gepubliceerd op de website www.vlaanderenkiest.be en verspreid naar de media.

De resultaten werden zeer snel ontvangen. De digitale stembureaus sloten om 15 uur. Om 15.15 uur werden de uitslagen gepubliceerd van de eerste 2 digitale stembureaus. Om 15.47 uur volgde het eerste resultaat van een telbureau (stemming met potlood en papier).

Om 16.20 uur was 50% van de digitale stembureaus geteld, om 17.00 uur 75%. Om 18.20 uur noteerden we de resultaten van 90% van de digitale stembureaus.

Van de gemeenten waar de stemming verliep met potlood en papier was 50% van de resultaten bekend om 18.40 uur, 75% om 19.40 uur, 90% van de resultaten waren ontvangen om 21.10 uur.

1.11. Beroepen bij de Raden voor Verkiezingsbetwistingen

Na 14 oktober 2012 ontvingen de Raden voor Verkiezingsbetwistingen 78 bezwaarschriften. Een aantal daarvan had betrekking op dezelfde feiten in eenzelfde gemeente, zodat er in feite 65 bezwaren zijn ingediend tegen vermeende onregelmatigheden.

In 1 geval besliste de Raad tot ongeldigheid van de verkiezingen (Ninove). Tegen 11 uitspraken van de Raden werd beroep ingesteld bij de Raad van State. Die verwierp 10 van deze beroepen of verklaarde ze onontvankelijk. De Raad van State vernietigde de beslissing van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen inzake de ongeldig verklaarde verkiezing in de gemeente Ninove.

2. Juridisch voorbereidingstraject

Door de Lambermontakkoorden (2001) zijn de gewesten bevoegd voor de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen. De Vlaamse overheid organiseerde die voor het eerst in oktober 2006. Dat gebeurde nog op basis van regels, verspreid over verschillende federale wetten, waaraan de decreetgever ter gelegenheid van de verkiezingen van 2006 partiële wijzigingen aangebracht had.

In zijn beleidsnota stelde Vlaams minister Bourgeois de opmaak van een geïntegreerde Vlaamse kieswetgeving in het vooruitzicht, waarin de toepasselijke regelgeving voor de lokale en de provinciale verkiezingen op een overzichtelijke en samenhangende wijze zou worden gebundeld.

2.1. Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet⁹

Na de parlementaire goedkeuring bekrachtigde de Vlaamse Regering op 8 juli 2011 het decreet houdende de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen en het bijzonder decreet tot aanvulling van dat decreet¹⁰. Daarmee werd een belangrijke beleidsdoelstelling

⁸ Zie grafiek p. 295

⁹ Het lokaal en Provinciaal Kiesdecreet wordt verkort **het kiesdecreet** genoemd.

¹⁰ Publicatie gebeurde in het Belgisch Staatsblad van 25 augustus 2011.

gerealiseerd: één jaar voor de verkiezingen zekerheid hebben over het juridisch kader waarbinnen de lokale verkiezingen plaats vinden.

Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet vervangt grotendeels de Gemeentekieswet en de wet tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, met uitzondering van de bepalingen waarvoor de federale overheid bevoegd blijft.

2.2. Digitaal kiesdecreet

Met het decreet van 8 juli 2011 was de decretale onderbouw van de verkiezingsorganisatie nochtans niet afgerond. Dat decreet houdt immers nog geen rekening met de bijzondere regelingen, die van toepassing zijn in de gemeenten waar de stemming gebeurt met de stemcomputer. Die bepalingen konden pas worden vastgesteld nadat duidelijk zou zijn met welk digitaal stelsysteem de kiesverrichtingen plaats zouden vinden. Dat gebeurde bij decreet van 25 mei 2012 houdende de organisatie van de digitale stemming bij de lokale en provinciale verkiezingen. De vroegere wet van 11 april 1994 tot organisatie van de geautomatiseerde stemming werd door dat decreet opgeheven voor de lokale en provinciale verkiezingen in het Vlaamse Gewest.

2.3. Uitvoeringsbesluiten, formulieren, aanschrijvingen

Ter uitvoering van deze decreten trof de Vlaamse Regering 27 uitvoeringsbesluiten en verzond de minister 13 brieven aan de belanghebbenden bij de verkiezingsorganisatie, waaronder specifieke onderrichtingen voor de verschillende voorzitters van de kiesbureaus.

De minister stelde daarnaast nog een tweehonderdtal formulieren ter beschikking, te gebruiken tijdens het verkiezingstraject.

Als organiserend en ondersteunend agentschap ontving het agentschap vanzelfsprekend veel vragen over de toepassing van de regelgeving bij de verkiezingen van 14 oktober 2012.

Hiermee rekening houdend en op basis van eigen vaststellingen, wenst het agentschap een aantal voorstellen en suggesties te formuleren tot vereenvoudiging en verbetering van de regelgeving in functie van de organisatie van volgende verkiezingen.

3. Ondersteuning door het agentschap

3.1. Digitale informatiebronnen

Het Agentschap voor Binnenlands Bestuur investeerde sterk in informatieverstrekking, waarbij de verkiezingswebsite *www.vlaanderenkiest.be* centraal stond. De website werd uitgebouwd rond twee polen:

- de informatiesite met alle relevante informatie over de organisatie: regelgeving, uitvoeringsbesluiten, brieven, onderrichtingen, formulieren, handleidingen, antwoorden op vaak gestelde vragen, nieuwsfeiten. Er waren afzonderlijke kanalen voor bureauleden, kiezers en kandidaten. Tot 15 oktober 2012 kreeg de informatiewebsite 405.362 unieke¹¹ bezoekers.
- de kandidaten- en resultatenwebsite was actief op 17 september 2012, de dag van het voorlopig afsluiten van de kandidatenlijsten. Dezelfde dag nog zijn alle lijsten en kandidaten gepubliceerd. Op 14 oktober werden de resultaten beschikbaar gesteld. Op 14 okto-

¹¹ Aantal verschillende bezoekers dat de website een of meerdere keren op een dag bezocht heeft.

ber, de dag van de verkiezingen, consulteerden 490.904 unieke bezoekers de website (waarvan 31.577 de mobiele versie voor smartphones). Tot 18 oktober had de website 978.790 unieke bezoekers (waarvan 52.883 de mobiele versie).

Daarnaast publiceerde het agentschap een digitale verkiezingsnieuwsbrief. Ongeveer 2260 mensen abonneerden zich hierop, om zo nieuwe informatie onmiddellijk te vernemen. Voorafgaand aan de verkiezingsdag verschenen 32 edities.

3.2. Helpdesk

Het agentschap organiseerde een helpdesk¹² waar alle belanghebbenden met hun vragen terecht konden. De helpdesk behandelde de vragen bij voorkeur via e-mail, maar verstreekte ook telefonische informatie over de verschillende aspecten van de verkiezingsorganisatie.

De helpdesk behandelde ongeveer 7000 vragen.

3.3. Publieksinformatie

Het agentschap promootte het nieuwe stelsysteem om het juiste gebruik bekend te maken bij het publiek. Dat gebeurde via de lokale besturen, de media en eigen kanalen, vooral door:

- het verspreiden van demonstratiesoftware voor het organiseren van demosessies door de gemeenten aan het publiek
- het verspreiden van oefensoftware voor het opleiden van de voorzitters van de stembureaus door de gemeenten
- het ter beschikking stellen van informatiemateriaal voor promotie in gemeentelijke info-bladen en op gemeentelijke websites
- een publieksfolder met informatie over de wijze van stemmen
- demonstratiefilms op het internet.

3.4. Vormingssessies voor leden van de hoofd- en stembureaus

Met het oog op het goed gebruik van de digitale apparatuur organiseerde het agentschap samen met zijn informaticapartners vormingssessies¹³ voor de voorzitters van de hoofdbureaus. Dat gebeurde in de vijf provincies.

Voor de opleiding van de voorzitters van de stembureaus zijn samen met de leverancier van de stemcomputers 26 vormingssessies¹⁴ georganiseerd voor de gemeentelijke verantwoordelijken. Dat gebeurde op 12 plaatsen verspreid in Vlaanderen. De gemeentelijke verantwoordelijken hebben op hun beurt de voorzitters van de stembureaus de nodige opleiding gegeven (train the trainer).

Het agentschap stelde ook in samenwerking met de leverancier ruime handleidingen ter beschikking.

¹² Zie 2.2. p. 172

¹³ Zie 3.2. p. 180

¹⁴ Zie 3.1. p. 178

4. Keuze voor digitaal stemmen of stemmen met potlood en papier

Op 14 oktober 2012 stemden een meerderheid van de Vlaamse kiezers (58%) digitaal in 151 van de 308 Vlaamse gemeenten.

Bij die verkiezingen introduceerde de Vlaamse overheid een volledig nieuw digitaal stemsysteem dat geleverd werd door het bedrijf Smartmatic. Dat gebeurde in het kader van een overheidsopdracht, gevoerd onder leiding van de federale overheid, in samenwerking met de Vlaamse overheid en waarbij ook het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich heeft aangesloten.

4.1. Introductie van het digitaal stemmen in België

België heeft een lange traditie in digitaal stemmen en neemt hierdoor een unieke plaats in. Al sinds het begin van de jaren '90 wordt gedeeltelijk op papier en gedeeltelijk met een stemcomputer gestemd. De wijze van stemmen, met potlood en papier of digitaal, is per gemeente gelijk voor alle verkiezingen in België. Het zou immers weinig efficiënt en financieel onverantwoord zijn mocht elke organiseerde overheid zijn eigen digitaal systeem hebben.

De federale regering introduceerde het digitaal stemmen bij de verkiezingen van 1991 in twee kantons in België, waarvan één in Vlaanderen: Waarschoot. Het werd uitgebreid voor de verkiezingen van 1994 en vervolgens voor die van 1999. De gebruikte apparatuur werd aangekocht door de gemeenten, met een subsidie van de federale overheid van 20%.

De Vlaamse Regering is steeds een voorstander geweest van het digitaal stemmen. Bij de invoering ondersteunde zij deze innovatie actief door een aanvullende toelage te verlenen van 30%, bovenop de federale subsidie van 20%. Daarnaast leverden ook sommige provincies nog een bijdrage. Dat leidde ertoe dat in Vlaanderen 143 van de 308 gemeenten en 49% van de kiezers digitaal stemden.

In Wallonië stemmen 39 gemeenten van de 262 en 20,2% van de kiezers digitaal. In alle gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt digitaal gestemd.

De belangrijkste voordelen van het digitaal stemmen:

- Stemmen per computer is technologisch innovatief.
- Menselijke fouten bij het uitbrengen van de stem worden vermeden. De kiezer blijft wel in de mogelijkheid om blanco te stemmen. Dat wordt door de feiten bevestigd. Bij de verkiezingen van 2012 waren er in de digitale stembureaus 2,96% blanco stemmen. In de stembureaus waar gestemd werd met potlood en papier waren er 4,47% blanco en ongeldige stemmen.
- De verkiezingsuitslag is veel sneller beschikbaar.
- De processen-verbaal van de stembureaus worden digitaal aangemaakt.
- Het is niet meer nodig om te beschikken over telbureaus, zodat het aantal in te zetten personen op de dag van de verkiezingen aanzienlijk wordt beperkt. Vooral in de grotere steden is het bevolken van de stem- en telbureaus problematisch, zeker voor de telbureaus, waar de verrichtingen tot laat kunnen aanslepen.
- Menselijke fouten bij het tellen en verwerken van de stemmen worden vermeden.
- Fraude met de stemresultaten is zo goed als onmogelijk.

- Digitale verkiezingen bieden ruimere mogelijkheden inzake analyse en wetenschappelijk onderzoek door het beschikbaar zijn van maximale informatie over de kandidaten en de uitgebrachte stemmen.

Mogelijke nadelen zijn:

- De kostprijs voor de aankoop van de stemcomputers en de aanmaak van de verkiezingssoftware zijn gevoelig hoger dan de kostprijs van het stemmen met potlood en papier.
- De organisatie in de gemeenten zelf is complexer en gevoeliger, onder meer door mogelijke technische problemen met het computerpark, ook op de dag van de verkiezingen.
- Er is een aanzienlijk hogere inzet en werklast voor de organiserende administratie, onder meer omwille van de controle op de beschikbaarheid en de technische staat van de apparatuur, de aanmaak en de distributie van de software en de organisatie van de technische en de materiële ondersteuning.
- De logistieke last voor de gemeentebesturen die deze toestellen moeten transporteren, uitpakken, installeren en stockeren. Zij moeten die bovendien in de maanden voorafgaand aan de verkiezingen telkens testen. Ook dat heeft een kostprijs.

4.2. Traject naar de aankoop van nieuwe stemsystemen

Voor de verkiezingen van 2012 waren de oude stemcomputers aan vervanging toe. De voorziene levensduur van de vroegere stemapparatuur, geleverd in 1993 en 1999, was al geruime tijd overschreden en de apparatuur volledig afgeschreven. Zij was totaal verouderd en het ontbrak aan wisselstukken waar geen productielijnen meer voor bestaan. Veel onderdelen zoals de voor dit systeem noodzakelijke beeldbuischermen, lichtpennen, magneetkaartlezers, zip-schijven... worden niet meer geproduceerd. Voor bepaalde verbruiksgoederen, zoals diskettes, moet met oude stocks van twijfelachtige kwaliteit gewerkt worden.

De leverancier van de toestellen kon geen waarborgen meer geven voor het gebruik van deze computers. De apparatuur is ook steeds moeilijker te onderhouden. De toegepaste technologie en programmeertalen zijn eveneens helemaal achterhaald. De primitieve hardware beperkt de beveiligingsmogelijkheden.

Het verder inzetten van de oude apparatuur voor de verkiezingen van 14 oktober 2012 zou te grote risico's met zich mee hebben gebracht. Het groot aantal stemcomputers dat in de 143 Vlaamse gemeenten in gebruik was, gekoppeld aan de uitermate beperkte mogelijkheden tot vervanging in geval van defecten, vergrootte de kans op ernstige problemen.

Voor de organisatie van de verkiezingen van 2012 waren er bijgevolg slechts twee redelijke alternatieven:

- ofwel een volledig nieuw digitaal stelsysteem ontwikkelen
- ofwel terugkeren naar een stemming op papieren stembiljetten

Een beslissing over de vernieuwing van het digitaal stelsysteem kon enkel worden genomen samen met de federale overheid. De verschillende verkiezingen in het land moeten immers kunnen gebeuren met hetzelfde type stemcomputer. Het stelsysteem moet daarvoor verenigbaar zijn met de functionele vereisten van al deze verkiezingen. Een verschillen-

de werkwijze zou verwarrend zijn voor de kiezers en de leden van de stembureaus. Het zou de overheid bovendien op onverantwoorde wijze op kosten jagen.

In Vlaanderen is er een groot draagvlak voor digitaal stemmen:

- De opeenvolgende Vlaamse Regeringen spraken zich er meermaals over uit om in de toekomst over te gaan tot een veralgemening van het digitaal stemmen in alle Vlaamse gemeenten. Reeds op 28 februari 2003 nam zij dit standpunt in. Vervolgens besliste de Vlaamse Regering op 7 maart 2008 om voor de verkiezingen waarvoor zij bevoegd is, het digitaal stemmen in alle gemeenten van het Vlaamse Gewest te veralgemenen en de volledige kosten voor de aankoop van de apparatuur ten laste te nemen, na aftrek van de tussenkomst van de federale overheid. De gemeenten zouden de kosten voor het zorgvuldig bewaren van de apparatuur en het periodiek onderhoud ter gelegenheid van de verschillende verkiezingen ten laste nemen. Ook de eventuele vervanging in geval van onherstelbaar defect komt voor rekening van de gemeenten.
- Ook de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten sprak zich uit in deze zin. Dat gebeurde bij verschillende tussenkomsten, onder andere ter gelegenheid van een hoorzitting in het federaal parlement.
- Het Vlaams Parlement, zowel meerderheid als oppositie, keurde unaniem het digitaal kiesdecreet van 25 mei 2012 goed.
- Alle 143 gemeenten die vroeger al digitaal stemden, kozen opnieuw voor digitaal georganiseerde verkiezingen.

Toch kon de Vlaamse Regering ten gevolge van het uitblijven van de noodzakelijke politieke beslissing op het federale niveau pas op 20 januari 2012 definitief beslissen over het gebruik van digitale apparatuur bij het organiseren van de stemverrichtingen op 14 oktober 2012. Op dezelfde datum nam zij een beslissing over de gemeenten die het nieuwe digitale stemsysteem zouden gebruiken.

4.3. Procedure voor de vernieuwing van het stelsysteem

Met het oog op de voorbereiding van het beslissingsproces voor de aankoop van nieuwe stelsystemen sloot de Vlaamse overheid op 14 juli 2005 een samenwerkingsovereenkomst met de federale overheid en met het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Op basis daarvan werd een studieopdracht toegewezen aan een consortium van 7 Belgische universiteiten uit de 3 gewesten.

Vervolgens sloten de federale en de Vlaamse Regering, onmiddellijk na de verkiezingen van 2006, een overeenkomst om een nieuw digitaal stelsysteem te ontwikkelen via een Europese overheidsopdracht. Op basis van de Be-Voting studie van het consortium van de universiteiten, na een toetsing aan de richtlijnen van de Raad van Europa en na een uitgebreid debat in Kamer en Senaat, lagen de principes voor het nieuwe stelsysteem daarin vast. Bij de politieke keuze van het systeem werd veel belang gehecht aan een papieren afdruk van de stem waardoor de kiezer zijn stem kan nakijken en een audit achteraf altijd de intentie van de kiezer kan nagaan.

Het Waals Gewest nam er niet deel aan deel. De opdracht werd uitgeschreven op 1 september 2008. De overheidsopdracht werd gezamenlijk gevoerd door de federale en de Vlaamse overheid, onder leiding van de FOD Binnenlandse Zaken. Later, op 3 maart 2011, trad ook het Brussels Hoofdstedelijk Gewest toe.

De overheidsopdracht voorzag in een eerste gunning van een prototype dat door alle partijen moest getest en geëvalueerd worden en dat bovendien wordt gecertificeerd door een door de overheid erkend controle-organisme. Ingeval van gunstige evaluatie zou een proefproject volgen op middelgrote schaal. Daarna kon overgegaan worden tot de gunning voor de uitrol van de hardware en de er bijhorende software.

4.4. Tijdsproblematiek

Het voeren van een dergelijke complexe overheidsopdracht neemt tijd in beslag. Dat is ook logisch. De organisatie van digitale verkiezingen gaat gepaard met risico's die gekend en beheersbaar moeten zijn.

De regelgeving bepaalt dat de bevoegde minister vóór elke verkiezing, pas na advies van een extern adviesorgaan, beslist of de ontwikkelde software voor het kandidatenbeheer, het resultatenbeheer, de zetelberekening en het digitaal stelsysteem mag gebruikt worden. Daarnaast keken zowel het college van deskundigen, aangeduid door het Vlaams Parlement, als dat aangeduid door Kamer en Senaat toe op het verloop van de totstandkoming van het nieuw digitaal stelsysteem.

De in de overheidsopdracht vastgelegde tijdslimieten zijn meerdere keren overschreden. De oorzaak lag zowel bij het bedrijf Smartmatic, de diverse administraties als de politieke realiteit.

Smartmatic, het bedrijf waaraan het leveren van de stelsystemen werd toegewezen, besloot bij de start van de opdracht om zijn ontwikkelteam over te brengen naar een nieuwe locatie. Daardoor ging zeker een maand verloren. Verder in het proces duurden meerdere ontwikkelingen veel langer dan vooraf kon worden ingeschat. De moeilijk gestructureerde broncode leidde er eveneens toe dat het corrigeren van vastgestelde gebreken vaak veel langer duurde dan voorzien.

De administraties die de overheidsopdracht begeleidden stelden in de loop van het traject een aantal malen problemen vast, die aanleiding gaven tot het zoeken naar nieuwe oplossingen en aanpassingen. In een proces dat vorm moet geven aan een volledig nieuw stelsysteem is dat logisch, maar natuurlijk leidde ook dit tot vertragingen in de ontwikkeling. Zo werd er, bij wijze van voorbeeld, oorspronkelijk bepaald dat de stembiljetten met een elektro-mechanisch systeem in de stembus terecht zouden komen. Dat bleek in de praktijk technisch onuitvoerbaar met het thermisch papier van de stemcomputers. Dikker papier kon dan weer niet door de printer van de stemcomputer gedrukt worden. Uiteindelijk werd gekozen voor een afzonderlijke, handmatige scanning van de stembiljetten.

Er was ook de politieke realiteit. Vanaf het samenwerkingsakkoord van 2005 dat moest leiden tot een nieuw digitaal stelsysteem tot het einde van de overheidsopdracht in 2011

waren er op het federale niveau zes regeringswissels¹⁵ en vier verschillende ministers van Binnenlandse zaken¹⁶.

Dat leidde telkens tot vertraging bij het nemen van de noodzakelijke beslissingen in de verschillende fasen van de overheidsopdracht.

In deze periode hadden ook twee verkiezingen plaats voor de Kamer en de Senaat¹⁷ en één voor de parlementen van de gewesten en gemeenschappen en het Europese parlement¹⁸. De FOD Binnenlandse Zaken stond telkens in voor de organisatie, wat eveneens leidde tot vertragingen.

Rekening houdend met de complexiteit van digitaal te organiseren verkiezingen en de daarmee samenhangende risico's voorzag de overheidsopdracht ook in een pilootproject, te organiseren in enkele gemeenten of kantons tijdens de verkiezingen van 2009 of 2010. Dat zou de gelegenheid bieden om het nieuwe stelsysteem op beperkte schaal te gebruiken alvorens het volledig uit te rollen. Door de vertragingen kon dat pilootproject evenwel niet gerealiseerd worden. Ook een verschuiving naar de federale verkiezingen van 2011 bleek niet meer haalbaar. Zo kwam de volledige uitrol bij de lokale verkiezingen van 2012 terecht. Anderhalf jaar vóór de verkiezingen van 14 oktober 2012 was het processchema voor de verdere uitvoering van de overheidsopdracht bijzonder krap geworden. Deze situatie werd ook tijdens verschillende commissievergaderingen in het Vlaams Parlement aan de orde gesteld.

In grote lijnen zag het nog te doorlopen uitvoeringstraject er als volgt uit:

- gunning prototype met goedkeuring van de federale en de Vlaamse regeringen
 - evaluatie van de eindofferte door deskundigen van de betrokken overheden
 - ontwikkeling van een prototype
 - certificering van het prototype
- evaluatie van het prototype door elk van de betrokken overheden en deskundigen op basis van vastgelegde criteria
- goedkeuring door de colleges van deskundigen van de parlementen van de betrokken overheden
- in geval van gunstige evaluatie tweede gunning (organisatie van een experiment)
 - goedkeuring tweede gunning door beide regeringen
 - in geval van gunstige evaluatie volgt een derde gunning: productie van de stemapparatuur en de software
- uitrol nieuwe stemapparatuur binnen de Vlaamse gemeenten.

4.5. Prototype en certificering

Ter vervanging van het pilootproject in één of in een beperkt aantal gemeenten ter gelegenheid van reële verkiezingen werd een vrij grootschalig verkiezingsexperiment georganiseerd.

¹⁵ Verhofstadt II (11 juli 2003 tot 21 december 2007), Verhofstadt III (21 december 2007 tot 20 maart 2008), Leterme I (20 maart 2008 tot 30 december 2008), Van Rompuy (30 december 2008 tot 25 november 2009), Leterme II (25 november 2009 tot 6 december 2011), Di Rupo (vanaf 6 december 2011).

¹⁶ Patrick Dewael, Guido De Padt, Annemie Turtelboom, Joëlle Milquet.

¹⁷ 10 juni 2007 en 14 juni 2010

¹⁸ 7 juni 2009

Dat experiment had plaats op 27 oktober 2011 op verschillende plaatsen in Vlaanderen en Brussel. In 29 stembureaus, die werden bemand door ambtenaren van de Vlaamse, de Brusselse en de federale overheid, brachten een 6000-tal burgers een stem uit. De resultaten werden samen met een proces-verbaal doorgestuurd, net zoals het bij de echte verkiezingen zou gebeuren. Dank zij opmerkingen van de testkiezers zijn een aantal verbeteringen aangebracht, onder meer aan het uitzicht van de schermen.

Het proefproject werd gunstig geëvalueerd. Maar voor het bedrijf Smartmatic echt kon starten met de productie van de stemsystemen op grote schaal, moest nog voldaan worden aan de voorwaarde van certificering van het prototype en de software. Het consulting- en adviesbureau PwC gaf zijn definitief advies¹⁹ op 21 december 2011.

4.6. Regeringsbeslissingen en uitrol van het stelsysteem

Zoals bepaald in de overheidsopdracht moesten zowel de federale en de Vlaamse Regering beslissen over het inzetten van de nieuwe stelsystemen bij de verkiezingen. Aansluitend op de afronding van de procedure en onder voorbehoud van een definitief gunstig advies van het prototype door PwC, besliste de Vlaamse Regering op 9 december 2011 om samen met de federale overheid over te gaan tot de aankoop van de nieuwe stelsystemen, te gebruiken bij de lokale en provinciale verkiezingen van 14 oktober 2012. Zij zouden ingezet worden in alle gemeenten die in 2006 digitaal stemden en in de gemeenten met meer dan 25.000 inwoners.

Dat tijds kader was van groot belang opdat de leverancier een tijdige levering zou kunnen garanderen met het oog op de verkiezingen van 14 oktober 2012. Alleen als vóór het jaareinde van 2011 een beslissing werd genomen, kon de leverancier de levering garanderen van de stelsystemen vóór 30 juni aan de betrokken gemeenten.

De goedkeuring van de federale overheid bleef evenwel nog uit, mede ten gevolge van het aantreden van een nieuwe federale regering. Pas op 13 januari 2012 stuurde de federale minister van Binnenlandse Zaken een brief aan de minister-president van de Vlaamse Regering met bevestiging van de aangeane engagementen in het samenwerkingsakkoord. De federale regering zou 20% van de kostprijs van de stemapparatuur ten laste te nemen, maar zij besliste in het licht van haar budgettaire moeilijkheden om deze 20% alleen te betalen voor de gemeenten die reeds over een digitaal stelsysteem beschikten bij de verkiezingen van 2006.

In een brief van 16 januari 2012 verklaarde de Vlaamse Regering zich akkoord met dat voorstel. Vervolgens gaf de federale regering op 18 januari 2012 groen licht voor de bestelling. Aansluitend besliste de Vlaamse Regering op 20 januari 2012 om de bestelling van stelsystemen voor 3286 stembureaus te plaatsen. Na afweging van de budgettaire mogelijkheden en rekening houdend met de beslissing van de federale regering, besliste zij ook om deze in bruikleen aan te bieden aan:

¹⁹ Zie 6.5. p. 39

- de 143 gemeenten die in 2006 de oude stemapparatuur gebruikten
- de steden Gent, Brugge, Aalst, Kortrijk, Oostende en Roeselare.

Ingeval sommige van de 149 gemeenten, aan wie de Vlaamse overheid de stelsystemen aanbood, geen gebruik zouden wensen te maken van de nieuwe digitale stemapparatuur, zou de Vlaamse Regering de aldus vrijgekomen stelsystemen aanbieden aan de andere gemeenten, in volgorde van afnemend inwoneraantal.

De gemeenten die vroeger reeds digitaal stemden, gaven zonder uitzondering te kennen niet terug te willen keren naar het stemmen met potlood en papier. Ook de centrumsteden Brugge, Aalst, Kortrijk, Oostende en Roeselare gingen op het aanbod van de Vlaamse Regering in. Alleen de stad Gent wenste niet deel te nemen aan het project.

De daardoor beschikbaar gekomen apparatuur werd aangeboden aan andere gemeenten in afnemende volgorde van inwonersaantal. Heist-op-den-Berg, Sint-Truiden, Beveren, Lokeren, Ninove, Waregem, Ieper en Lier gingen niet in op het voorstel, zodoende konden de burgers in Halle, Grimbergen en Knokke-Heist digitaal stemmen.

De gemeenten die de nieuwe stelsystemen wilden gebruiken bij de verkiezingen van 14 oktober 2012 moesten daartoe een gemeenteraadsbeslissing nemen waarin zij deze bruikleen aanvaardden onder de voorwaarden dat zij:

- instaan voor de opslag van de stemapparatuur
- een onderhoudscontract sluiten en alle onderhoudskosten en herstellingskosten ten laste nemen met uitzondering van die op de dag van de verkiezingen
- de apparatuur beheren als een goede huisvader.

Die voorwaarden waren ook al van toepassing bij het vroegere digitale stelsysteem. De nieuwe apparatuur moet immers 15 jaar in gebruik kunnen blijven voor alle verkiezingen die in deze periode plaats zullen hebben.

Op basis van de beslissing van 20 januari 2012 werd vervolgens met Smartmatic, de leverancier van de stelsystemen, een leveringsschema bepaald waardoor alle gemeenten tegen uiterlijk 13 juli 2012 het nodige materiaal zouden ontvangen. De uitrol van de nieuwe stemcomputers gebeurde volgens plan. Alle apparatuur is vóór de overeengekomen datum van 13 juli 2012 aan de gemeenten geleverd. De leverancier moest zowat 23.000 apparaten fabriceren, verschepen en leveren op 6 maanden tijd. Daarnaast moest ook nog de regelgeving opgemaakt worden, handleidingen geschreven en opleidingen voorzien.

5. Het nieuwe digitale stelsysteem

Het nieuwe digitaal stelsysteem voor één hoofdbureau bestaat uit de volgende componenten:

- vijf stemcomputers
- een voorzitterscomputer
- een stembus met een scanner voor QR-codes
- een handscanner

De stemcomputer is een standaardcomputer wat de onderdelen betreft, maar heeft een specifieke en ergonomische kunststoffen behuizing die voorzien is van een aanraakscherm, een smartcardlezer en een ingebouwde printer. De aan- uit schakelaar, het netsnoer, de kabel voor het toetsenbord, de USB-aansluitingen en de aansluiting voor het alarm bevinden zich aan de achterkant. De chipkaartlezer en de thermische printer zijn de enige onderdelen van de computer binnen handbereik van de kiezer en bevinden zich aan de voorkant. Een stemcomputer heeft geen toetsenbord, harde schijf of flash geheugen.

De voorzitterscomputer bestaat uit een laptop aangevuld met een USB-hub waarop twee identieke USB-sticks, een elektronische stembus en een schrijf- en leeseenheid voor chipkaarten aangesloten worden. De USB-sticks bevatten alle software van het stembureau (voorzitterscomputer en de stemcomputers). De stembus bestaat uit een grote plastic bak waarin de door de stemcomputers gedrukte stembiljetten verzameld worden en een scanner van QR-codes die zich in het deksel van de stembus bevindt.

5.1. Het opstarten van het digitaal stembureau

De eerste handeling bestaat uit het opstarten van de voorzitterscomputer door middel van de twee identieke USB-sticks die samen met de login en het wachtwoord bezorgd werden. Daaropvolgend wordt een diagnose uitgevoerd van de voorzitterscomputer en de daarop aangesloten randapparaten (USB-sticks, scanner stembus, de chipkaartlezer, muis,...). Een verslag van de diagnose, een noodkaart²⁰ en een aanmeldkaart²¹, worden geproduceerd. De procedure voorziet in een identificatie van de bureauleden en de getuigen via de elektronische identiteitskaart of door ingave via het toetsenbord.

De voorzitterscomputer vraagt vervolgens om de stemcomputers op te starten. De USB-sticks worden verwijderd omdat ze nodig zijn om de stemcomputers op te starten. Wanneer alle stemcomputers opgestart zijn, worden de USB-sticks opnieuw ingevoerd in de USB-hub van de voorzitterscomputer.

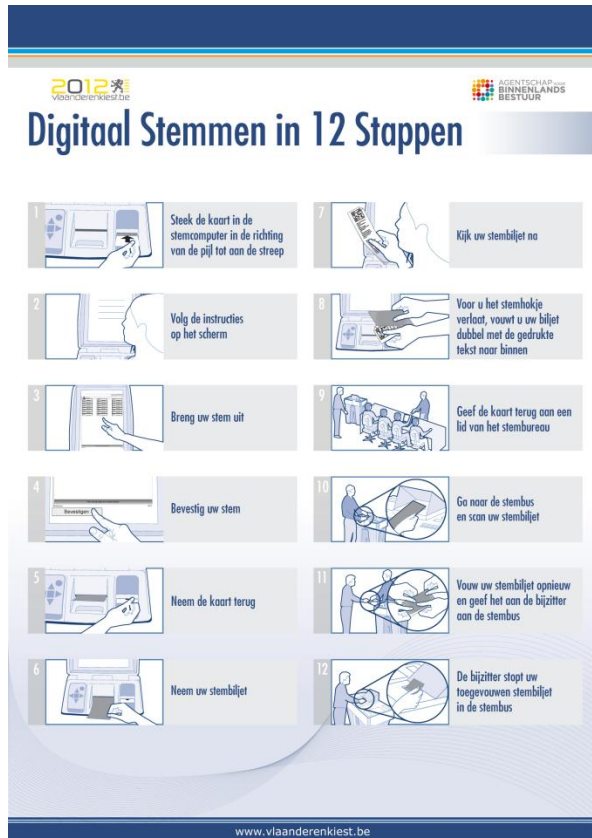
Vervolgens worden door middel van de chipkaartlezer de chipkaarten voor de teststemmen geïnitieerd. De teststemmen worden uitgebracht op de stemcomputers en dienen om te na te gaan of de printers van de stemcomputers correct functioneren. Deze stemmen komen niet in de stembus en kunnen niet geregistreerd worden.

²⁰ Noodkaart: noodzakelijk bij heropstart van de voorzitterscomputer, zie ook 6.3.6. p. 218

²¹ Aanmeldkaart: bedoeld om de aanmeldgegevens van de voorzitterscomputer over te brengen op de stemcomputers. Dat bespaart het ingeven van een lange numerieke cijferreeks, zie ook 6.3.7. p. 219

De stemverrichtingen kunnen dan starten. De chipkaarten worden één na één geïnitieerd om de kiezers toe te laten eenmaal te stemmen. Deze initialisatie verschilt voor Belgen en niet-Belgen²².

5.2. Het uitbrengen van de stem

De stemming wordt uitgevoerd op de stemmachine die zich in het stembokje bevindt. De stemcomputer drukt een stembiljet af met daarop de uitgebrachte stem zowel in leesbare tekst als onder de vorm van een QR-code²³.

Elke kiezer krijgt een geïnitieerde chipkaart, hetzij als Belg, hetzij als niet-Belg. De kiezer neemt de kaart mee in het stembokje en steekt die in de daarvoor voorziene gleuf in de stemcomputer. Een niet-geïnitieerde kaart of een reeds gebruikte kaart wordt geweigerd.

Bij alle stappen van het stemmen verschijnen aanwijzingen op het scherm. Aan de kiezer wordt gevraagd zijn stem uit te brengen (blanco stem, lijststem, één of meerdere naamstemmen op dezelfde lijst). Wanneer de kiezer zijn stem op het aanraakscherm uitgebracht heeft, moet hij die bevestigen. Vanaf dan is de stem definitief. Zolang de stem niet bevestigd is kan de kiezer zijn stem

annuleren en herbeginnen. Na de bevestiging van de stem drukt de stemcomputer de stem af in tekst en in de vorm van een QR-code op een stembiljet.

In een daartoe bestemd stembokje kan de kiezer ook de QR-code van zijn stembiljet scannen aan de hand van een draagbare scanner. De inhoud van de QR-code wordt dan afgebeeld op het scherm en de kiezer kan zijn stem op die manier nakijken.

De kiezer vouwt zijn stembiljet dicht, verlaat het stembokje en gaat naar de stembus. Hij scant de QR-code van zijn stembiljet door middel van de scanner in het deksel van de stembus. Na bevestiging door een bijzitter dat de QR-code wel degelijk is geregistreerd door de voorzitterscomputer, vouwt de kiezer zijn stembiljet en heeft het aan de bijzitter die het in de stembus deponert.

5.3. Afsluiting stembureau

Na afloop van de stemverrichtingen wordt het stembureau gesloten en wordt een proces-verbaal afgedrukt. De stembus wordt geopend en de papieren stembiljetten worden in een enveloppe of zak verzameld die verzegeld wordt. De voorzitter brengt het proces-verbaal, de

²² Belgen mogen aan alle verkiezingen deelnemen, geregistreerde buitenlanders mogen alleen deelnemen aan de gemeenteraads- en aan de stadsdistrictsraadsverkiezingen.

²³ QR-code: tweedimensionale barcode

USB-sticks en de stembiljetten naar het hoofdbureau waar de USB-sticks worden opgeladen in het systeem. De resultaten worden per twee stembureaus gepubliceerd op de website en naar de media gestuurd.

6. Controle op de integriteit van de verkiezingen

6.1. Juridische waarborgen voor de integriteit

Vanzelfsprekend moeten maximale waarborgen worden ingebouwd op het vlak van de integriteit van de stemverrichtingen.

Het decreet van 25 mei 2012 houdende de organisatie van de digitale stemming bij de lokale en provinciale verkiezingen bevat deze waarborgen:

- Het is niet toegelaten bij de verkiezingen een ander digitaal stemsysteem te gebruiken dan het digitale stemsysteem dat vastgesteld is door de Vlaamse Regering. Zij stelt ook de te gebruiken software ter beschikking.
- De Vlaamse Regering stelt vast dat de digitale systemen en processen de integriteit van de gegevens en het geheim van de stemming waarborgen. Ze wint daarvoor het advies in van het orgaan dat ze erkend heeft.
- De Vlaamse Regering maakt in de week volgend op de dag van de verkiezingen de broncode van de stemsoftware bekend.

Deze bepalingen van het decreet van 25 mei 2012 zijn identiek aan hetgeen opgenomen was in de (gewijzigde) wet van 11 april 1994 tot organisatie van de geautomatiseerde stemming, die van toepassing was bij de verkiezingsorganisatie in 2006 en die geldt voor de verkiezingen die de federale overheid organiseert.

6.2. Procedure tot erkenning van bedrijven als adviesorgaan

De juridische verplichting om voor de certificering van het te gebruiken stemsysteem en de er bijhorende software een beroep te doen op een erkend onafhankelijk adviesorgaan is in 1999 in het leven geroepen na bespreking in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Twee organen die moesten borg staan voor een onafhankelijke en objectieve beoordeling:

- een college van deskundigen dat opgericht wordt door het parlement en dat aan dat parlement rapporteert
- een aan de administratie extern bedrijf (adviesorgaan) dat een onafhankelijk advies geeft aan de minister, bevoegd voor de verkiezingen.

Dat adviesorgaan moet wel erkend zijn door de overheid. De leverancier kiest uit de lijst van de erkende adviesorganen.

Het adviesorgaan gaat een contract aan met en wordt betaald door de leverancier. De leverancier kan die kosten doorrekenen aan de overheid, maar slechts ten bedrage van 1 certificering. Als de software meerdere malen moet gecertificeerd worden, wegens fouten of onvolkomenheden in de software, dan zijn die bijkomende kosten voor rekening van de leverancier en niet van de overheid.

Er werd voor deze procedure gekozen om een dubbele reden:

- Als het adviesorgaan gekozen zou worden door de organiserende overheid, op basis van een overheidsopdracht, dan zou er geen volledige onafhankelijkheid zijn van de overheid. Het adviesorgaan werkt dan inderdaad in rechtstreekse opdracht van de overheid. Het is aangewezen om de verantwoordelijkheid voor de software bij de leverancier te leggen, maar wel zodanig dat hij over een certificering moet beschikken van een onafhankelijke deskundige, die daartoe door de overheid erkend is en die ook aan de overheid rapporteert.
- Bovendien wordt zo het risico vermeden dat na de gunning van de opdracht een “verliezer” bij de Raad van State beroep zou aantekenen, waardoor de gunning opgeschort zou worden. Als die procedure bij de Raad van State maanden zou aanslepen, dan vormt dat een groot probleem vermits geen verkiezingen georganiseerd kunnen worden zonder dat de software “gecertificeerd” is. De juridische procedure zou de ontwikkeling van het stelsysteem en het uitvoeren van de testen hypothekeren.

In de praktijk wacht het adviesorgaan bovendien niet op de volledige voltooiing van software en stelsysteem alvorens zijn werkzaamheden te vervullen. De audit gebeurt tijdens het ontwikkelingsproces van de software. Het risico zou immers te groot zijn dat bepaalde fouten of zwakheden in het systeem niet meer kunnen gecorrigeerd worden, hetzij door de tijdsdruk, hetzij doordat aanpassingen ook een impact hebben op de rest van de software-toepassing.

Het adviesorgaan zal bijgevolg reeds in een vrij vroeg stadium afgewerkte onderdelen testen en de resultaten terugkoppelen naar de leverancier en de overheid, zodat de vereiste aanpassingen tijdig doorgevoerd kunnen worden.

Vanzelfsprekend moeten de nodige waarborgen voorhanden zijn inzake de deskundigheid van het adviesorgaan. Daarom moet het adviesorgaan voorkomen op een lijst van bedrijven die daartoe door de organiserende overheid erkend is doordat het blijkt geeft van de nodige kwaliteitswaarborgen.

6.3. Selectie van het adviesorgaan

Het digitaal kiesdecreet bepaalt dat een onafhankelijk orgaan de betrouwbaarheid van het materieel en de software moet controleren en certificeren. Dat kadert in de zorg om de integriteit van het verkiezingsgebeuren te waarborgen.

Voor de verkiezingen van 14 oktober 2012 werd de volgende procedure doorlopen:

Oproep voor de verkiezingen van 14 oktober 2012

Een oproep tot de kandidaatstellingen werd bekendgemaakt in het Bulletin der Aanbestedingen van het Belgisch Staatsblad van 23 mei 2011 en het Publicatieblad van de Europese Unie van 25 mei 2011.

De voorwaarden voor erkenning zijn:

- rechtspersoonlijkheid hebben
- over voldoende personeel, middelen en uitrusting beschikken
- de nodige technische of wetenschappelijke ervaring aantonen
- geen enkel economisch belang of juridische band hebben met een leverancier
- zich ertoe verbinden in alle onafhankelijkheid adviezen en verslagen op te stellen

- het beroepsgeheim doen naleven door hun personeelsleden
- bij voorkeur de certificatie ISO 900X verkregen hebben.

Onderzoek van de kandidaatstellingen

Drie bedrijven dienden tijdig – ten laatste op 30 juni 2011 – een kandidatuur in. Zij voldeden alle aan de voorwaarden van rechtspersoonlijkheid, geen economisch belang of juridische band met de leverancier, onafhankelijkheid en beroepsgeheim.

Het onderzoek van de kandidaatstellingen toonde aan dat alle bedrijven aan de voorwaarden voldeden om erkend te worden. Zij bezitten:

- de nodige personeelsomkadering met de juiste kwalificaties, middelen en uitrusting
- relevante wetenschappelijke en technische ervaring
- een ISO 900X certificaat, met uitzondering van Coralus nv.

De selectie gebeurde op basis van de ingestuurde stukken. Voor één bedrijf werden extra referenties en ervaringsbewijzen gevraagd, die toegestuurd werden. Dat bedrijf beschikte niet over een ISO-certificaat, maar uit de voorliggende documenten blijkt wel de nodige methodologie voorhanden te zijn.

De twee overige bedrijven waren voorheen reeds erkend, namelijk door de Vlaamse Regering in 2006 en door de federale regering in 2007.

Er is concurrentie tussen de erkende bedrijven. Deze concurrentie heeft een positieve invloed op de invulling van de selectiecriteria zoals methodologie, plan van aanpak, wijze van samenwerking en prijs. Een (quasi)monopolie van adviesbedrijf moet absoluut vermeden worden. Om die reden vernieuwt de Vlaamse overheid de lijst met erkende bedrijven naar aanleiding van elke gemeenteraadsverkiezing.

Op te merken valt dat het aantal bedrijven dat bereid is te kandideren voor een erkenning van adviesorgaan voor de verkiezingen bijzonder schaars is. Het risico op imagoschade is immers reëel. In het verleden erkende bedrijven haakten af en tonen niet langer interesse.

Het bedrijf PwC is thans het enige erkende bedrijf met ervaring in de materie. De twee andere bedrijven hebben ervaring in het evalueren van systemen, maar geen enkele ervaring met verkiezingssystemen of verkiezingswetgeving.

6.4. Keuze van Smartmatic voor PwC

De regelgeving houdt in dat de leverancier van het stelsysteem autonoom het adviesorgaan kiest uit de lijst van de organen die daartoe door de overheid erkend zijn. In het geval van Smartmatic en PwC was er reeds een overeenkomst tussen beide bedrijven gesloten bij de aanvang van de (federale) overheidsopdracht, wat een verplichting van het bestek was. Die samenwerking werd verdergezet bij de voorbereiding van de verkiezingen van oktober 2012. PwC is zowel door de federale regering als door Vlaamse Regering erkend als adviesorgaan.

6.5. Advies van PwC

Het onderzoek dat PwC uitvoerde had als doelstelling om een advies uit te brengen met betrekking tot de geschiktheid van de systemen geleverd door Smartmatic.

PwC heeft vier adviezen uitgebracht:

- het advies van 12 juni 2011 (haalbaarheidsstudie)
- het advies van 20 oktober 2011 (geschiktheid prototype voor uitvoeren experiment)
- het advies van 21 december 2011 (geschiktheid prototype)
- het advies van 14 september 2012 (geschiktheid stelsysteem, na aanpassingen van het agentschap)

Hardware en software

PwC heeft zowel een advies uitgebracht voor gebruik van het prototype van het stelsysteem (software + de geschiktheid van de hardware) als voor de software zoals die aangepast was voor de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012. Dat laatste gebeurde op 14 september 2012.

Voorwerp van het onderzoek

Zoals vermeld in het rapport van PwC van 14 september 2012 omvat het onderzoek naar de geschiktheid van de stelsystemen:

- de integriteit van het stemproces, fraudebestendigheid, behoud van het geheim van de stemming
- de conformiteit met de wetgeving
- een systeem dat functioneel, betrouwbaar, bruikbaar, efficiënt en onderhoudbaar is
- een systeem dat een herhaalbaar resultaat oplevert.

Controledoelstellingen en controles worden in het rapport van 14 september gedefinieerd voor volgende domeinen:

- gebruikersinterface
- functionele aspecten
- gegevensopslag
- gebruik van cryptografische en andere beveiligingstechnieken
- gegevensoverdracht via USB en netwerk
- rapportering
- documentatie
- performantie
- transparantie en onderhoud

De voornaamste bronnen van PwC voor de definitie van controledoelstellingen en controles waren:

- de kieswetgeving
- de relevante punten uit de 112 aanbevelingen van de Raad van Europa
- de documentatie van de verschillende delen van het systeem
- het systeem zelf
- de ervaringen van PwC uit het verleden als onafhankelijk adviesorgaan.

Advies van 12 juli 2011 (haalbaarheidsstudie)

De taken van het adviesorgaan zijn opgesomd in het bijzonder bestek:

1. Een haalbaarheidsstudie van de voorgestelde toepassing die finaal zal ingezet worden tijdens de digitale verkiezingen op technologisch, organisatorisch, juridisch en ecologisch vlak, op basis van een prototype en de ter beschikking gestelde documentatie.
 2. De geschiktheid nagaan van dit prototype.
 3. De geschiktheid nagaan van de toepassing die ingezet zal worden tijdens de verkiezingen.
- Conclusie van PwC: “Op basis van de door ons verrichte werkzaamheden en met inachtneming van de door ons geformuleerde bemerkingen, besluiten wij dat de voorgestelde oplossing technologisch, organisatorisch, juridisch en ecologisch met redelijke zekerheid²⁴ haalbaar is.”

“Het geteste prototype is echter niet geschikt omwille van een vijftal²⁵ tekortkomingen die Smartmatic gedeeltelijk in recentere, niet door ons geteste maar wel geobserveerde, versies heeft opgelost.”

1. Het taalgebruik in officiële stukken en weergegeven op de schermen voldoet niet altijd aan de wettelijke vereisten.
2. De kiezerstypes die de voorzitter kan selecteren op de voorzitter PC bij het initialiseren van een stemkaart zijn niet altijd in lijn met wettelijke bepalingen. (laptop voorzitter)
3. De systemen vertonen stabiliteitsproblemen.

Advies van 20 oktober 2011 (geschiktheid voorgestelde prototype voor het uitvoeren van een experiment²⁶)

In een brief van 10 oktober 2011 van de aanbestedende overheid aan Smartmatic worden bijkomende vragen gesteld. Dat rapport behandelt de volgende vijf vragen:

1. Werden al de nodige testen uitgevoerd om te kunnen garanderen dat de hele keten van het verkiezingsproces kan doorlopen worden zonder moeilijkheden (regressietesten inbegrepen) (Bijkomende vraag 10/10/2011)?
2. Is het prototype geschikt (cf. Bijzonder bestek, perceel 1, deel 1)?
3. Is de toepassing die ingezet zal worden tijdens de verkiezingen geschikt (cf. Bijzonder bestek, perceel 2, deel 1)?
4. Houdt het systeem de voldoende en nodige voorwaarden in om met succes het experiment van 27 oktober 2011 te kunnen organiseren (bijkomende vraag 10/10/2011)?
5. Kunnen de problemen die op 20 oktober 2011 niet opgelost (zouden) zijn, dit kunnen worden voor 30 november en beschikt Smartmatic over voldoende middelen om dit te kunnen doen (Bijkomende vraag 10/10/2011)?

PwC maakt een onderscheid tussen de evaluatie van:

- de geschiktheid van het prototype
- de geschiktheid van de toepassing die ingezet zal worden tijdens de verkiezingen

²⁴ Voor de term “redelijke zekerheid” verwijst PwC naar het Koninklijk Besluit van 26 mei 2002 over systemen van interne controle binnen de federale overheidsdiensten (gepubliceerd op 31 mei 2002).

²⁵ Van deze 5 tekortkomingen zijn er 2 die betrekking hebben op het totalisatiesysteem en bijgevolg niet van toepassing zijn. De Vlaamse overheid besliste immers van meet af aan om het totalisatiesysteem uit het bestek en uitgewerkt door Smartmatic niet te gebruiken wegens niet efficiënt. Zie 5.1.3. p.193

²⁶ Het betreft een grootschalig experiment op verschillende plaatsen in Vlaanderen en Brussel met het gewone publiek als kiezer.

- *de geschiktheid om met de huidige versie het experiment voorzien op 27 oktober 2011 met succes te kunnen organiseren.*

Hard- en software van de hierboven vermelde systemen zijn identiek. Het experiment beperkt zich echter tot een simulatie van de Europese en regionale verkiezingen voor een beperkt aantal stembureaus in Vlaanderen en Brussel. Andere combinaties van samenvallende verkiezingen worden in de piloot dus niet getest. Ook stembureaus waarbij bijzondere regels van toepassing zijn, zoals onder meer de bijzondere taalregimes, maken geen onderdeel uit van het experiment. Voor de evaluatie van het experiment werd gebruik gemaakt van de aan ons op 12 oktober 2011 aangeleverde gegevens (i.e. structuur- en CODI-bestanden) die zullen gebruikt worden tijdens het experiment.

Om de geschiktheid van deze systemen na te gaan, heeft PwC deze geëvalueerd:

- *Tegenover het bestek, de Smartmatic-offerte, de conceptnota, de 16 formeel aangevraagde wijzigingen, de studie van het consortium van universiteiten: “BeVoting Studie van Elektronische Stemsystemen”, de 112 aanbevelingen van de Raad van Europa, de relevante kies- en taalwetten, de decreten en regelgeving (zoals vandaag van kracht).*
- *Door middel van het uitvoeren van verschillende soorten testen die de volledige keten van het verkiezingsproces, dewelke binnen de reikwijdte van de opdracht valt, omvatten. Deze testen omvatten o.a. scenario-testen, volume-testen, regressie-testen, analyse van de broncode en structuurbestanden en de verificatie van de verenigbaarheid van de software met de hardware.*

Er werden echter geen technische hardware testen uitgevoerd. De beoordeling van de fysieke omstandigheden (temperatuur, vochtigheid, etc.) waarin de digitale stemsystemen uiteindelijk gebruikt en opgeslagen zullen worden, valt buiten het toepassingsgebied van de opdracht van PwC.

Geschiktheid van het prototype en de toepassing

Op basis van de door ons verrichte werkzaamheden kan PwC:

- *redelijke zekerheid geven dat de software verenigbaar is met de ter beschikking gestelde hardware*
- *geen redelijke zekerheid geven dat het prototype geschikt is omwille van de 13 observaties die softwarematig gecorrigeerd moeten worden en de 12 observaties die opgevangen moeten worden door uitbatingsinstructies of regelgeving*
- *geen redelijke zekerheid geven dat de toepassing geschikt is omwille van de observaties die gecorrigeerd of opgevangen moeten worden voor het prototype en omwille van 23 bijkomende observaties m.b.t. de toepassing.*

Daarnaast zijn er andere vereisten waaraan het systeem moet voldoen. Deze observatie hebben wij opgelijst, maar zijn niet noodzakelijk om de geschiktheid na te gaan.

Voorwaarden voor het experiment van 27 oktober 2011

Na het uitvoeren van onze testplannen, kunnen wij besluiten dat het geteste systeem met redelijke zekerheid geschikt is voor het aanvangen van het experiment van 27 oktober 2011, mits rekening gehouden wordt met een aantal compenserende controles rondom het CODI export bestand, de smartcardlezers van de stemcomputer en de configuratie van de barcode-lezer van de stembus.

Aantal openstaande punten om tot een advies 'geschikt' voor het prototype te komen

Wat betreft het aantal openstaande punten die opgelost moeten worden om tot een advies 'geschikt' te komen voor het prototype, werd door de aanbestedende overheid aan PwC een advies gevraagd omtrent de haalbaarheid om deze punten tegen ten laatste 30 november 2011 op te lossen en omtrent het feit of de leverancier al dan niet over voldoende middelen beschikt om dit te realiseren.

Rekening houdend met enerzijds:

- Het aantal observaties en gerelateerde issues reeds opgelijst onder vraag 2 & 3 m.b.t. het prototype en de toepassing
- Het feit dat herhaaldelijk regressie werd vastgesteld, t.t.z. nieuwe problemen werden geïntroduceerd bij het oplossen van bestaande problemen
- Het aantal observaties die eerder gerapporteerd werden (cf. ons rapport d.d. 12 juli 2011) en reeds langere tijd openstaan
- Het aantal punten dat door Smartmatic als 'opgelost' werd aangeduid, maar uiteindelijk niet opgelost bleken te zijn op basis van onze testen
- Het onvoldoende testen door Smartmatic gezien de nieuwe punten die opdoken en anderzijds
- De vooruitgang die we geobserveerd hebben over de verschillende opgeleverde versies heen
- Het feit dat het aantal nieuwe issues in de laatste versie sterk verminderd is
- De hardware issues onder controle blijken te zijn en overwegende dat
- Het verleden niet altijd een goede indicatie geeft voor de toekomst;
- Het inschatten van een dergelijke capaciteit in de eerste plaats een vraag is tussen aanbestedende overheid en leverancier;
- Smartmatic ons geen projectplan ter beschikking gesteld heeft waaruit afgeleid kan worden of het oplossen van de openstaande issues van de MIL ingepland werd per beschikbare resource binnen de termijn van 30 november 2011, kunnen wij ons niet – met redelijke zekerheid – uitspreken over de haalbaarheid om alle relevante observaties op te lossen.

Als adviesorgaan is het enkel onze taak om de geschiktheid van het systeem na te gaan en hierover te rapporteren. De oorzaken van deze problemen vallen buiten ons onderzoeksbied en hebben wij dan niet onderzocht. Wij menen echter – als hypothese, en niet als onderzoeksresultaat – dat een drietal oorzaken hieraan ten grondslag liggen:

- De business architectuur, zoals aangegeven in de BeVoting studie, en dan vooral het feit dat er twee systemen (een elektronische en een papieren) naast elkaar bestaan en toch met elkaar moeten reconciliëren, maakt het systeem complexer. Het uitvoeren van het experiment van 27 oktober 2011 zal duidelijkheid brengen rondom de business architectuur.
- Mede door deze complexiteit, werden de functionele vereisten van het systeem nooit eenduidig (exhaustief) vastgelegd. Zo werden nog belangrijke wijzigingen aangebracht in september 2011 (e.g. het herintroduceren van de live scanning). Dit heeft uiteraard het ontwikkelingsproces negatief beïnvloed. De door het Bijzonder Bestek ingeschatte periode van twee maanden ontwikkelingstijd voor een prototype is kort.

- *Het ontwikkelingproces van de aanbieder bevat onvolkomenheden. De korte ontwikkeltijd heeft dit waarschijnlijk in de hand gewerkt. We stellen dit vast in observaties rondom regressie, rondom de code en rondom documentatie. Ons inziens dienen bijkomende voorwaarden aan de leverancier te worden opgelegd die het ontwikkelproces moeten versterken teneinde de onderhoudbaarheid van de software in de toekomst te kunnen waarborgen.*

Advies van 21 december 2011 (geschiktheid voorgestelde prototype)

Om de geschiktheid van het prototypesysteem na te gaan, heeft PwC het volgende geëvalueerd:

- *Tegenover in eerste instantie de exhaustieve lijst met basisfunctionaliteiten en met prioritaire punten, en tegenover het bestek, de Smartmatic-offerte, de conceptnota, de 16 formeel aangevraagde wijzigingen, de studie van het consortium van universiteiten: “Be-Voting Studie van Elektronische Stemsystemen”, de 112 aanbevelingen van de Raad van Europa, de relevante kies- en taalwetten, de decreten en regelgeving (zoals vandaag van kracht).*
- *Door middel van het uitvoeren van verschillende soorten testen die de volledige keten van het verkiezingsproces, dewelke binnen de reikwijdte van de opdracht valt, omvatten. Deze testen omvatten o.a. scenariotesten, regressietesten, analyse van de broncode, analyse van de structuurbestanden en de verificatie van de verenigbaarheid van de software met de hardware.*

Gezien (a) de eerder door PwC uitgevoerde volume testen (cfr. PwC rapport van 20 oktober 2011), (b) het grootschalig experiment van 27 oktober waarbij meer dan 6000 burgers het elektronisch stelsysteem getest hebben en (c) de bijkomende volume testen uitgevoerd door Smartmatic na het experiment waarbij 30.000 stemmen werden uitgebracht gespreid over 9 testconfiguraties (cfr. Smartmatic rapport “Hoog Volume Testen” van 27 november 2011), werden er geen bijkomende volumetesten uitgevoerd i.k.v. de controlewerkzaamheden ter certificering van het prototype.

De tijdens deze evaluatie gedetecteerde problemen werden geïntegreerd in de “master issue list”. Deze problemen werden onderverdeeld in drie categorieën van observaties. Hierna geven we een overzicht van deze observaties onderverdeeld per categorie

- 1. Observaties gerelateerd aan de reikwijdte van het prototype en die blokkerend zijn om tot een advies ‘geschikt’ te komen (geen).*
- 2. Observaties gerelateerd aan de reikwijdte van het prototype maar die niet blokkerend zijn om tot een advies ‘geschikt’ te komen (10 observaties):*
 - *Data redundantie op de Master USB met betrekking tot de election.xml bestanden kan nog verder verminderd worden, teneinde tijd te winnen tijdens het voorbereidingsproces*
 - *Er worden geen pdf-bestanden gecreëerd van de dialoogschermen tijdens de aanmaak van de schermen op de ECM-applicatie*
 - *Er is geen gebruiksvriendelijke log aanwezig van de wijzigingen aangebracht via de "change candidate names" functionaliteit*
 - *De diagnostetsten zijn niet volledig in lijn met de acceptatie criteria*
 - *De RTS applicatie is niet steeds stabiel onder normaal gebruik*

- *Bij het verwijderen van de master USB sleutel ontbreekt een melding hiervan op de 'slave' pc's in hetzelfde netwerk*
- *Geen verplichte bevestiging van datum en tijd na het inloggen in de RTS applicatie.*
- *De geëxporteerde processen-verbaal en bevatten nog fouten*
- *De hardware vertoonde tijdens het uitvoeren van de testplannen soms instabiel gedrag*

Advies

Op basis van de door ons verrichte werkzaamheden kunnen wij met redelijke zekerheid stellen dat:

- *de software verenigbaar is met de ter beschikking gestelde hardware*
- *voor de gedefinieerde reikwijdte het prototype (cf. bijzonder bestek, perceel 1, deel 1) en de toepassing (cf. bijzonder bestek, perceel 2, deel 1) geschikt zijn.*

Advies van 14 september 2012

➡ *In het rapport worden **geen “blokkerende risico’s”** gemeld.*

➡ *Risico’s die opgevangen werden door middel van wijzigingen aan de software na oplevering van de finale versie d.d. 20 augustus 2012.*

Tijdens de uitvoering van de testen op de finale versie van de software voor het stemsysteem werd op vraag van de Vlaamse Overheid nog een kleine wijziging doorgevoerd aan het PV van het stembureau. Om deze wijziging door te voeren was het niet noodzakelijk de broncode van de toepassing te wijzigen, maar enkel om één bestand uit de toepassing aan te passen. Deze kleine aanpassing werd op 4 september 2012 uitgevoerd door Smartmatic op de versie van de toepassing die ons op 20 augustus ter beschikking gesteld werd en die als basis geldt voor deze evaluatie. De aanpassing van dit ene bestand (i.e. PV van het stembureau), die uitgevoerd werd zonder verdere wijzigingen aan te brengen aan de software werd door PwC opnieuw getest en als positief geëvalueerd.

➡ *Door manuele of procedurele controles op te vangen risico’s.*

Tijdens de uitvoering van de testen heeft PwC enkele problemen vastgesteld waarvoor besloten werd dat deze niet softwarematig gecorrigeerd kunnen of moeten worden voor de verkiezingen van 14 oktober 2012.

- *Het is mogelijk bestanden te verwijderen of te verplaatsen op de USB-sticks zonder dat het voorzitters- of het stemsysteem dit vaststelt.*
- *De diagnose functionaliteit op de verschillende applicaties bevat fouten en/of is ontoereikend.*
- *Niet alle help-schermen, noch alle geprinte help-instructies zijn aangepast aan de laatste versie van de toepassing.*
- *Het uitvoeren van teststemmen op de stemmachines wordt niet afgedwongen door het voorzitterssysteem.*
- *Het gebruik van de barcodelezer op de stemmachine en het scannen van stembiljetten op de elektronische urne is onduidelijk voor de kiezer.*
- *Het stemgeheim kan geschaad worden indien er een stroompanne voorvalt tijdens het printen van het stembiljet.*
- *Het systeem laat niet toe te registreren dat er gestemd werd met bijstand.*

- *Er kunnen slechts 5 getuigen ingegeven worden op het voorzitterssysteem waardoor mogelijk niet alle getuigen kunnen worden ingegeven.*
- ➡ *Niet-blokkerende risico's, op te vangen voor gebruik van het systeem bij een volgende verkiezing*

Tijdens de uitvoering van de testen heeft PwC enkele problemen vastgesteld waarvoor besloten werd dat deze niet voor de verkiezingen van 14 oktober 2012 gecorrigeerd moeten worden. Dit omdat de impact van deze problemen zeer beperkt is en de opmerkingen geen aanleiding geven tot een faaladvies. We bevelen aan om deze punten te verbeteren voor de volgende verkiezingen waarbij dit systeem gebruikt wordt.

- *De structuurbestanden bevatten onnodige informatie.*
- *De SQL query's op het voorbereidingssysteem zijn niet allemaal correct benoemd.*
- *Het foutbeheer is niet volledig en sommige berichten zijn onduidelijk. Voorzitters- en stemsysteem*

6.6. College van deskundigen

Het Digitaal Kiesdecreet van 25 mei 2012 voorziet in een algemene parlementaire controle op de diverse aspecten van de digitale processen bij de verkiezingen. Het Vlaams Parlement heeft een college van deskundigen aangewezen dat toeziet op het gebruik, de goede werking en de integriteit van de digitale processen in verband met de kandidaten, de stemming en de zetelverdeling, alsook op de procedures voor de aanmaak, de verspreiding en het gebruik van de apparatuur, de software en de digitale gegevensdragers.

De leden van dat college hebben toegang tot alle gebouwen en lokalen waar verkiezingsactiviteiten plaatsvinden en kunnen elke controlehandeling stellen die zij nodig achten.

Het college van deskundigen bestaat uit minstens twee effectieve en twee plaatsvervangende deskundigen die door het Vlaams Parlement worden aangewezen. Het Vlaams Parlement keurde op 30 mei 2012 conform art. 12 §1 van het Digitaal Kiesdecreet de samenstelling van het college goed.

De opdracht van het college van deskundigen is tweeledig.

Eenzijds oefent het college controle uit op de integriteit en de goede werking van alle informatica-technische aspecten van het kiessysteem (art. 12, §2). Het college ontvangt van de Vlaamse overheid het materiaal alsook alle gegevens, inlichtingen en informatie die nodig zijn voor het uitoefenen van de controle. In stembureaus en hoofdbureaus neemt het op de verkiezingsdag kopieën van bestanden.

Anderzijds maakt het college een verslag van zijn werkzaamheden en doet het eventueel aanbevelingen aan de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement, uiterlijk tien dagen na de dag van de verkiezingen (art. 12 §3). Dat verslag kan aanbevelingen bevatten in verband met de apparatuur en de software die zijn gebruikt en de procedures die zijn toegepast.

Het college legt zich toe op de controle van de digitale stemming en voert dus geen controles uit op procedures en infrastructuur die specifiek voor de "papieren" stemopneming gehanteerd worden. Het college van deskundigen van het Vlaams Parlement heeft op 23 oktober 2012 zijn verslag uitgebracht over de organisatie van de lokale verkiezingen.

7. Voorstellen en aandachtspunten van het agentschap met betrekking tot de capita selecta uit de verkiezingsorganisatie

7.1. Tijdigheid bij de introductie van het nieuwe stelsysteem

7.1.1. Tijdige juridische voorbereiding

Gelet op de complexiteit van de verkiezingsorganisatie, zowel op het vlak van de centrale organisatie als voor de lokale besturen, de kiesbureaus, de kandidaten en de kiezers, is het nodig dat de regelgeving tijdig vast ligt. Vanuit democratische overwegingen en met het oog op een vlotte organisatie zou het juridische en organisatorische kader ten laatste één jaar voor de verkiezingsdatum duidelijk moeten zijn. Daarna zouden geen fundamentele wijzigingen meer aangebracht mogen worden aan de regelgeving.

Het lokaal en provinciaal kiesdecreet van 8 juli 2011 kwam tijdig tot stand. Het digitaal kiesdecreet beantwoordde niet aan dat tijds kader. Pas enkele maanden voor de verkiezingen werd duidelijk met welk digitaal stelsysteem de kiesverrichtingen plaats zouden vinden. Die laattijdigheid had ook impact op de te maken uitvoeringsbesluiten, formulieren, aanschrijvingen en andere uitvoeringsmodaliteiten.

7.1.2. Tijdige besluitvorming over de wijze van stemmen

De belangrijkste vernieuwing bij de organisatie van de verkiezingen op 14 oktober 2012 was ongetwijfeld de grootschalige introductie van een totaal nieuw stelsysteem in 151 van de 308 gemeenten en voor 58% van de kiezers in Vlaanderen. Om de risico's daarvan voldoende te beheersen, is in de eerste plaats een tijdig besluitvormingsproces nodig, zowel technisch als juridisch.

In overeenstemming met de conclusies uit de Be-Voting studie werd bij de keuze van het stelsysteem veel aandacht besteed aan de positie van de kiezer die door middel van het afleveren van een uitgeprint stembiljet zijn stem kan nakijken. Die aandacht is terecht maar verzwakt de procedure, zowel voor de kiezer als voor het stembureau. Die toegenomen complexiteit heeft ook technische repercussies voor de ontwikkeling en het gebruik van het stelsysteem.

De beslissing van de Vlaamse Regering om gebruik te maken van nieuwe digitale stelsystemen, ligt volledig in de logica van het eraan voorafgaande besluitvormingsproces. Dat de oude stemcomputers aan vervanging toe waren voor de verkiezingen van 2012, staat buiten discussie. Maar een dergelijke grootschalige vernieuwing van het computerpark vergde logischerwijze een ruime en gedegen voorbereidingstijd. Ten gevolge van het uitblijven van beslissingen op het federaal niveau kon de Vlaamse Regering echter pas op 20 januari 2012 een definitieve beslissing nemen.

Op dat ogenblik moest de productie (in het Verre Oosten) nog worden opgestart. Het gaat om totaal nieuwe stelsystemen. Bij de bestelling kon zodoende slechts bepaald worden dat levering moest gebeuren uiterlijk 13 juli 2012, zes maanden na de bestelling en drie maanden voor de verkiezingsdatum.

Daarnaast moest ook nog de regelgeving gemaakt worden, met inbegrip van uitvoeringsbesluiten, richtlijnen en formulieren. Tot slot moesten handleidingen worden geschreven en opleidingen voorzien. De beschikbare tijd legde hoe dan ook een hypotheek op deze werkzaamheden.

7.1.3. “Proefdraaien” bij echte verkiezingen

Rekening houdend met de complexiteit van digitale stemming voorzag de overheidsopdracht voor de introductie van het nieuwe stelsysteem in een pilootproject. Het lag in de bedoeling om dat te organiseren in enkele gemeenten of kantons tijdens echte verkiezingen. Zodoende zou de introductie van het nieuwe stelsysteem in eerste instantie op een beperkte schaal gebeuren.

Door de opgelopen vertragingen werd dat pilootproject vervangen door een proefproject en gebeurde een volledige uitrol van het nieuwe stelsysteem bij de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012. Een nauwkeurige opvolging ter plaatse, waarbij op elke locatie technische ondersteuning geboden wordt, is daarbij niet mogelijk.

7.2. Multifunctionaliteit van het stelsysteem, drie overheden

Het digitale stelsysteem is het resultaat van een samenwerkingsakkoord tussen de federale overheid en de 3 gewesten. Dat is logisch en goed. Het stelsysteem moet gebruikt kunnen worden voor alle verkiezingen in België.

De regelgeving m.b.t. de verkiezingsorganisatie verschilt evenwel naargelang van de aard van de verkiezingen (federaal parlement, gewesten en gemeenschappen, Europees, gemeentelijk, provinciaal, stadsdistrict, raad voor maatschappelijk welzijn).

De federale regering en de Vlaamse overheid voerden samen de overheidsopdracht voor de aankoop van het nieuwe stelsysteem. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest sloot zich daar later bij aan. Met drie overheden aan één overheidsopdracht werken, maakt de zaken niet eenvoudig. Hoewel de samenwerking tussen de drie overheden in goede verstandhouding verliep, leidden de verschillen in wetgeving en organisatieconcept vaak tot verschillende bekommernissen. Dat gold in het bijzonder voor de louter functionele aspecten van het stelsysteem, maar ook voor bijvoorbeeld de gebruikte terminologie op de schermen van de stemcomputers en in de handleidingen.

Om te voldoen aan de vereisten van elk van de betrokken overheden liep het besluitvormingsproces soms moeizaam. Het agentschap adviseert dat, nu de basistoepassing klaar is, de aanpassingen voor toekomstige lokale verkiezingen rechtstreeks zouden gebeuren tussen de leverancier en de Vlaamse overheid. Op een aantal punten zal dit leiden tot vereenvoudiging van het systeem.

7.3. Controle op de integriteit van de verkiezingen

De onafhankelijke controle op de integriteit van het verkiezingsverloop is cruciaal. Het behoort tot het wezen van de democratie.

7.3.1. Onafhankelijk adviesorgaan

Het agentschap adviseert om bij een volgende verkiezing opnieuw een selectie voor een onafhankelijk adviesorgaan te organiseren. De overheid heeft alle belang bij een gedegen advies zowel ex ante als ex post.

Het agentschap beseft dat een onderzoek en de er bijhorende certificering nooit helemaal sluitend is. Er bestaat geen volledige garantie dat er geen problemen zullen opduiken die vooraf niet werden vastgesteld. Dat is zeker het geval bij een totaal nieuw systeem, wat het auditeren ervan zeker bemoeilijkt. Wij moeten werken aan een voortdurende verbetering

van het stelsysteem en ook rekening houden met de vaststellingen gedaan bij de verkiezingen.

7.3.2. College van deskundigen van het Vlaams Parlement

Het agentschap adviseert evenzeer om de rol en de opdracht van het college van deskundigen van het Vlaams Parlement integraal te behouden. Het onafhankelijk onderzoek van een orgaan, aangewezen door de wetgevende macht is een essentieel onderdeel van de democratische controle.

7.4. Opleiding en vorming

De grootschalige introductie van een totaal nieuw stelsysteem had tot gevolg dat dat de vele personen en organisaties die betrokken zijn bij het verkiezingsgebeuren niet vertrouwd waren met de nieuwe apparatuur en procedures: voorzitters van rechtbanken en vrederechters, voorzitters en leden van kiesbureaus, gemeenten, politieke partijen, kandidaten.

Er moest daarom veel aandacht gaan naar opleiding en vorming. Het agentschap heeft daarin dan ook sterk geïnvesteerd, samen met haar ondersteunende partners op het vlak van de informaticatoepassingen. Het tijdsperspectief gaf bijzonder weinig tijd voor de aanmaak en verspreiding van documenten, controlewerkzaamheden, vorming en informatieverstrekking.

7.4.1. Voorzitters van de hoofdbureaus

De hoofdbureaus en gemeentelijke verantwoordelijken kregen een rechtstreekse opleiding op vijf provinciale informatiedagen. Dat gebeurde in samenwerking tussen het agentschap en het consortium HP-Belgacom, dat de toepassingen ontwikkelde. Daar het gaat om een beperkt aantal personen per gemeente, was dat haalbaar. Deze belangrijke spelers in het verkiezingsgebeuren bleken in het algemeen goed op de hoogte van de toepassingen.

Daarnaast werd een helpdesk georganiseerd, zowel bij het agentschap als bij de IT-ondersteuner. Dat heeft tot goede resultaten geleid bij het gebruik van de toepassingen voor de verwerking en het doorsturen van de resultaten door de hoofdbureaus.

7.4.2. Voorzitters van de stembureaus

Aan de duizenden leden van de stembureaus, of zelfs aan elk van de 3138 voorzitters van de stembureaus, een gedegen opleiding in de eerste lijn geven vormt een bijzonder moeilijke uitdaging. Deze voorzitters en bureauleden worden pas kort voor de verkiezingen aangesteld en komen uit de brede bevolking.

Niettemin is hun rol cruciaal. De leden van de stembureaus moeten immers de apparatuur gebruiken tijdens de stemverrichtingen zelf en staan direct in contact met de kiezers.

Hun opleiding werd getrapt georganiseerd. De gemeentelijke verantwoordelijken kregen een vorming, georganiseerd door de leverancier van de stelsystemen. Zij moesten op hun beurt de voorzitters van de stembureaus opleiden voor het gebruik van de apparatuur.

Dat is een zwakke schakel gebleken:

- niet alle voorzitters zijn even aandachtig tijdens de opleiding
- er blijven ook steeds voorzitters afwezig
- op de verkiezingsdag zelf lieten een aantal voorzitters het afweten, bijvoorbeeld wegens ziekte. Hun vervangers hadden niet altijd de opleiding gekregen.

Er werden degelijke handleidingen ter beschikking gesteld. Het volgen daarvan had zonder twijfel veel problemen vermeden. Maar in een aantal gevallen gebeurde dat onvoldoende. Foute handelingen in sommige stembureaus hebben ongetwijfeld meegespeeld bij de problemen die zich op de verkiezingsdag hebben voorgedaan in bepaalde bureaus.

Het agentschap vindt het cruciaal dat meer aandacht zou gaan naar de vorming van de voorzitters van de stembureaus. Dat was zeker het geval, nu het om een volledig nieuw stemsysteem ging. Maar afgezien van deze vaststelling, moet het concept *train the trainer* herbekeken worden wat de voorzitters van de stembureaus betreft. Hun rol is primordiaal bij het goede verloop van de stemverrichtingen.

Een nader uit te zoeken denkpiste is om per site waar de stemverrichtingen plaats hebben een gemeentelijke siteverantwoordelijke ter plaatse te hebben, die door het agentschap gekend is en die als verbindingspersoon met het agentschap kan optreden. In dat concept moet organisatorisch gewaarborgd worden dat deze verbindingspersoon terdege opgeleid is, onder controle van het agentschap.

7.5. Projectorganisatie bij het Agentschap voor Binnenlands Bestuur

Het agentschap leverde grote inspanningen om de organisatie van de verkiezingen van 14 oktober 2012 in goede banen te leiden. Dat gebeurde uitsluitend met eigen personeelsinzet, zonder enige bijkomende werving. Dat was enkel mogelijk door middel van een grootschalige tijdelijke interne projectmatige reorganisatie waar nagenoeg alle afdelingen bij werden betrokken, zowel centraal als provinciaal. Vanaf begin september werden alle sleutelpersonen samengebracht in een zenuwcentrum

Wij evalueren dat concept als positief.

7.6. Informatieverstrekking

Het agentschap investeerde ook sterk in informatieverstrekking, meer in het bijzonder door de verkiezingswebsite www.vlaanderenkiest.be. Bijkomende publicatie op de website werd ondersteund met een digitale nieuwsbrief. Tot slot organiseerde het agentschap een rechtstreekse helpdesk (telefonisch en via e-mail).

Ook deze inspanningen evalueren wij als positief. De informatiesite kreeg 405.362 unieke bezoekers. De kandidaten- en resultatenwebsite werd bezocht door 978.790 verschillende bezoekers. De helpdesk van het agentschap verwerkte meer dan 6900 vragen.

7.7. Verloop van de verkiezingen

1. Over het algemeen verliepen de verkiezingen van 14 oktober 2012 goed. 4.787.500 kiezers konden hun stem uitbrengen op 40.733 kandidaten voor 8.099 mandaten in de lokale en provinciale raden.

2. In een aantal stembureaus met digitale stemming deden zich niettemin een aantal incidenten voor, soms met een ernstige impact, ook in de hoofdbureaus. Dat leidde terecht tot ongenoegen bij de kiezers, de leden van de stembureaus en de buitenwereld. Aan de oorzaak lagen technische problemen en vooral menselijke fouten, ook door gebruiksonvriendelijkheid of onduidelijkheid in de technische procedures.
Op verschillende vlakken zijn er bijstellingen nodig. Die komen verder aan bod in dit rapport.
3. De technische verwerking van de kiesverrichtingen gebeurde zonder veel problemen. De resultaten werden zeer snel ontvangen en gepubliceerd.

Hoofdstuk 3: Juridische evaluatie

1. De totstandkoming van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, het aanvullend Bijzonder Kiesdecreet van 8 juli 2011 en het Digitaal Kiesdecreet van 25 mei 2012

1.1. Bestuurlijke context

Sinds 1 januari 2002 zijn de gewesten bevoegd voor de verkiezing van de provinciale, gemeentelijke en binnengemeentelijke organen. De lokale verkiezingen van 8 oktober 2006 werden evenwel nog georganiseerd op basis van de toenmalige federale regelgeving, waarvan het Vlaams Parlement wel een aantal wijzigingen had aangebracht.

Tijdens de vorige bestuursperiode (2004-2009) gaf de Vlaamse Regering immers terecht voorrang aan de opmaak van de decreten op de organisatie van de lokale besturen en de provincies: het Gemeentedecreet, het Provinciedecreet en het OCMW-decreet. De federale regelgeving inzake de lokale verkiezingen was verspreid over verschillende wetten: het algemeen kieswetboek, de Provinciekieswet, de gemeentekieswet, de wet op de organisatie van de geautomatiseerde stemming. Dat kwam de transparantie en de eenvormigheid van de regelgeving vanzelfsprekend niet ten goede.

Het Vlaams regeerakkoord 2009-2014 bevatte dan ook de afspraak om bij het Vlaams Parlement een lokaal en provinciaal kiesdecreet in te dienen, waarin de toepasselijke regelgeving op een overzichtelijke en samenhangende wijze wordt gebundeld.

De opmaak van dat kiesdecreet was niet enkel wenselijk, maar ook juridisch noodzakelijk geworden. Het Grondwettelijk Hof had intussen in zijn arrest van 5 december 2007 immers geoordeeld dat de provincieraadsverkiezingen niet voldoende stroken met het principe van de evenredige vertegenwoordiging wanneer er in een kiesdistrict slechts twee of drie provincieraadsleden te verkiezen zijn. Voor elk kiesdistrict moesten er, aldus het Hof, vanaf de volgende verkiezingen minimaal vier provincieraadsleden verkozen kunnen worden. Dit arrest legde de Vlaamse decreetgever bijgevolg de verplichting op om de indeling van de districten bij de organisatie van de provincieraadsverkiezingen te wijzigen vanaf de verkiezingen, te houden in 2012.

Het Vlaams regeerakkoord bevatte daarnaast nog de volgende krijtlijnen voor de wijziging van de kieswetgeving:

- het aantal provincieraadsleden wordt verminderd tot maximaal 72 raadsleden in provincies met meer dan een miljoen inwoners en tot maximaal 63 raadsleden in provincies met minder dan een miljoen inwoners
- de apparenteringsregels voor de provincieraadsverkiezingen zullen worden toegepast op basis van de senatoriale kiesomschrijvingen
- er wordt een kiesdrempel vastgelegd van vijf procent berekend op provinciaal niveau
- voor de kiesdistricten voor de provincieraadsverkiezingen zijn er per district minstens 6 raadsleden te verkiezen.

Op 30 juni 2011 besliste het Vlaams Parlement over het ontwerp van decreet houdende de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen. Op diezelfde datum werd ook het bij-

zonder decreet tot aanvulling van dit decreet aangenomen. De Vlaamse Regering bekrachtigde deze decreten op 8 juli 2011. Zodoende ontstond ruim een jaar voor de lokale en provinciale verkiezingen van 14 oktober 2012 duidelijkheid over de verkiezingsregels. Vanuit democratisch oogpunt is dat erg belangrijk.

1.2. Werkwijze bij het wijzigen van de kiesregelgeving

1.2.1. Ordening van de bestaande kieswetgeving

De Vlaamse minister van Binnenlands Bestuur vertrouwde de opmaak van het kiesdecreet toe aan het Agentschap voor Binnenlands Bestuur. Ter voorbereiding daarvan vroeg het agentschap in een eerste fase aan een onderzoeksteam onder leiding van prof. dr. H. Reynaert (UGent) om op basis van een kortlopend onderzoek de verschillende (federale) verkiezingsregels voor lokale en provinciale verkiezingen op een overzichtelijke en logische wijze te ordenen. In overleg met het agentschap werd daarbij een chronologische indeling gehanteerd in vier blokken:

1. Algemene bepalingen
2. Regelgeving die van toepassing is vóór de verkiezingsdag
3. Regelgeving die van toepassing is tijdens de verkiezingsdag
4. Regelgeving die van toepassing is na de verkiezingsdag.

1.2.2. Een voorontwerp van lokaal en provinciaal kiesdecreet

Bij de redactie van de ontwerpteksten van het kiesdecreet hebben wij deze chronologische indeling aangehouden. In functie van de overzichtelijkheid voor de gebruiker, evalueren wij dit als een terechte keuze. De opmaak gebeurde in eigen beheer, door ambtenaren van het agentschap zelf, in nauwe samenwerking en overleg met de minister en zijn kabinet. Bij de totstandkoming werden volgende principes aangenomen:

- een chronologische opbouw
- een consequent en eigentijds taalgebruik
- vereenvoudiging door afstemming.

Een chronologische opbouw

De chronologische indeling resulteerde in drie grote blokken: de bepalingen die betrekking hebben op de periode vóór de verkiezingsdag (artikelen 6 t.e.m. 125), de bepalingen die betrekking hebben op de verkiezingsdag (artikelen 126 t.e.m. 189) en tenslotte de bepalingen die betrekking hebben op de periode na de verkiezingsdag (artikelen 190 t.e.m. 220).

Deze drie blokken worden voorafgegaan door enkele inleidende bepalingen (artikelen 1 t.e.m. 5). Na de drie grote blokken volgen nog een aantal algemene bepalingen, zoals de strafbepalingen en de regels m.b.t. het taalgebruik (artikelen 221 t.e.m. 262) en enkele slotbepalingen (artikelen 263 t.e.m. 285).

De chronologische indeling wordt in de mate van het mogelijke ook binnen elke titel aangehouden. Dat lukt echter niet altijd omdat er bepaalde handelingen in het verkiezingsproces tegelijk moeten worden gesteld door een of meerdere actoren.

Consequent en eigentijds taalgebruik

Bij de redactie van het kiesdecreet werd getracht om consequent dezelfde terminologie aan te houden, ten einde mogelijke verwarring te vermijden. In de vroegere regelgeving werd bv. de term 'district' in een dubbele betekenis gehanteerd, met name zowel als verwijzing naar de kieskring voor de provincieraadsverkiezingen als naar de binnengemeentelijke indeling van de stad Antwerpen. In het kiesdecreet hanteren wij de termen 'provinciedistrict' en 'stadsdistrict'. Een ander voorbeeld is de term 'stembureau', die zowel kon verwijzen naar de plaats waar de kiezer gaat stemmen als naar het orgaan waarin een daartoe opgeroepene zetelt. In het kiesdecreet verwijst de term 'stembureau' enkel naar het orgaan en de term 'stemlokaal' naar de plaats.

Verder werd getracht om het taalgebruik te moderniseren en waar mogelijk aan te passen aan de terminologie die gebruikelijk is in de volksmond. Zo werd de term 'stemopnemingsbureau' vervangen door het woord 'telbureau'. Om diezelfde reden werd bijvoorbeeld de term 'letterwoord' vervangen door de juistere term 'lijstnaam'.

Vereenvoudiging door afstemming

Op 14 oktober 2012 vonden niet alleen de gemeente- en provincieraadsverkiezingen plaats. In Antwerpen werden ook de binnengemeentelijke organen, de stadsdistrictsraden, verkozen. Daarnaast werden in de zes randgemeenten en in Voeren ook de OCMW-raden rechtstreeks verkozen.

Een belangrijke doelstelling bij de totstandkoming van het kiesdecreet was de regels voor de verschillende verkiezingen zo goed mogelijk samen te laten lopen. In het kiesdecreet gelden de regels voor de gemeenteraadsverkiezingen steeds als basis. De regels voor de provincie- en stadsdistrictsraadsverkiezingen worden hierop geënt. Dezelfde leidraad geldt in de mate van het mogelijke ook voor de regels voor de rechtstreekse OCMW-raadsverkiezingen in de randgemeenten en Voeren. Voor die verkiezingen in de zes Vlaamse randgemeenten en Voeren blijven echter ook nog federale regels van toepassing, die de gewesten niet kunnen wijzigen. Daardoor blijven er een aantal technische anomalieën bestaan, die een eenvormige verkiezingsorganisatie bemoeilijken.

Met deze principes als leidraad werden de tot dan geldende (federale) verkiezingsregels ge-evalueerd, herschreven en aangepast.

Hierna volgt een beknopt overzicht van de belangrijkste inhoudelijke wijzigingen.

Aantal te verkiezen raadsleden

Het aantal te verkiezen raadsleden wordt uiterlijk op 1 juni van het verkiezingsjaar vastgesteld op basis van de bevolkingscijfers. Voor de gemeenteraadsverkiezing gaat het in casu om het aantal personen dat ingeschreven is in het rijksregister van de natuurlijke personen die op 1 januari van het verkiezingsjaar hun hoofdverblijfplaats in die gemeente hebben.

Conform het regeerakkoord werd verder het aantal te verkiezen provincieraadsleden verminderd tot 63 in de provincie Limburg, dat minder dan een miljoen inwoners telt, en tot 72 in de overige provincies, die meer dan een miljoen inwoners tellen.

De grenzen van de provinciedistricten werden hertekend zodat er per kieskring minstens zes provincieraadsleden worden verkozen. De lijst van de provinciedistricten werd als bijlage bij het kiesdecreet gevoegd.

Kiesvoorwaarden, kiezerslijst en indeling in stemafdelingen

De kiesvoorwaarden werden inhoudelijk niet gewijzigd. Wel kwam er een aanpassing van de wijze waarop de kiezerslijst wordt bekendgemaakt en wie er een afschrift van kan ontvangen. De regel is dat de kiezerslijst voortaan in digitale vorm ter beschikking wordt gesteld aan de indieners van de kandidatenlijsten en aan de kandidaten, als zij daarom verzoeken. Op uitdrukkelijk verzoek kan nog een papieren versie worden afgeleverd.

Voorheen werd de kiezerslijst aan de provinciegouverneur bezorgd, die zorgde voor de verdeling in stemafdelingen. Het kiesdecreet bepaalt dat het college van burgemeester en schepenen, dat de kiezerslijst opmaakt, meteen ook zorgt voor de indeling in stemafdelingen en het resultaat ervan aan de gouverneur bezorgt. De grootte van de stemafdelingen bleef behouden op minstens 150 en maximum 800 kiezers. Het college wijst voor elke stemafdeling het stemlokaal aan waar de kiezers hun stem moeten uitbrengen. Doordat niet langer de gouverneur, maar het college de stemafdelingen indeelt, is er geen doorlopende nummering meer van de stemafdelingen per kanton. Elke gemeente kent elke stemafdeling een naam toe, die bestaat uit de naam van de gemeente en een volgnummer.

Samenstelling hoofdbureaus

Het gemeentelijk hoofdbureau, het stadsdistrictshoofdbureau, het kantonhoofdbureau, het provinciedistrictshoofdbureau en het provinciaal hoofdbureau kennen dezelfde samenstelling: een voorzitter, eventueel een plaatsvervangend voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris.

Het provinciaal hoofdbureau is een nieuw orgaan. Het arrondissementshoofdbureau werd afgeschaft. Het provinciaal hoofdbureau heeft als taak op de verkiezingsdag de kiesdrempel te bepalen, de apparentering uit te voeren, de zetels voor de provincieraad te verdelen en de verkozenen en hun opvolgers aan te duiden.

Op de dag van de verkiezing is er voor iedere verkiezing slechts één hoofdbureau actief: het gemeentelijk hoofdbureau, het stadsdistrictshoofdbureau (in Antwerpen) en het provinciaal hoofdbureau.

Samenstelling stem- en telbureaus

Zoals voorheen worden de stembureaus ingericht op het gemeentelijk niveau, met uitzondering van de stad Antwerpen, waar de stembureaus worden ingericht op het niveau van de stadsdistricten. Een van de belangrijkste organisatorische vernieuwingen is dat ook de telbureaus voor de provincieraadsverkiezingen op het gemeentelijk niveau worden ingericht. Het is een belangrijke logistieke vereenvoudiging dat deze stemmen niet meer op het niveau van het kanton worden geteld. De stembussen voor de provincieraadsverkiezingen moeten niet meer overgebracht worden naar de kantonhoofdplaats en de telresultaten van de provincieraadsverkiezingen worden ook vanuit de gemeente doorgestuurd naar het provinciaal hoofdbureau.

Indienen kandidatenlijsten

De vroegere regelgeving bepaalde dat enkel de vrouwelijke kandidaat die gehuwd of weduwe is, haar naam mag laten voorafgaan door de achternaam van haar echtgenoot of overleden echtgenoot. Om discriminaties op te heffen, mochten voortaan ook mannelijke kandidaten hun achternaam laten volgen door die van hun echtgenote of overleden echtgenote. Deze nieuwe regelgeving zorgt er verder voor dat wettelijk samenwonenden niet worden

gediscrimineerd. Deze regeling geldt als een overgangsregeling. Vanaf 1 januari 2018 mogen de kandidaten enkel hun eigen achternaam gebruiken.

Zoals bepaald in het regeerakkoord werd ook het 'rits-systeem' ingeschreven voor de eerste twee kandidaten op de lijsten: die mogen niet van hetzelfde geslacht zijn. De pariteit inzake het aantal mannen en vrouwen op eenzelfde lijst blijft behouden.

Installatie stembureaus

De installatie gebeurt ten laatste om 7.30 uur (7 uur in de gemeenten met digitale stemming). Het bureau sluit een uur vroeger dan voorheen: de stemming wordt afgesloten om 13 uur (in de gemeenten met digitale stemming om 15 uur). Bij de vorige lokale verkiezingen van 2006 werd het einduur bepaald op 14 uur (16.00 uur bij digitale stemming), rekening houdend met de mogelijke impact van de uitbreiding van het stemrecht voor de gemeenten en stadsdistrictraadsverkiezingen naar de niet-Belgen. De praktijk wees uit dat het niet nodig was om de stembureaus langer dan tot 13 uur (15 uur) open te houden.

Telling van de stemmen

Omdat de stembureaus een uur vroeger sluiten, kan in de gemeenten waar het stemmen gebeurt met potlood en papier het tellen van de stemmen ook een uur eerder beginnen, namelijk om 14 uur in plaats van 15 uur.

Alle stemmen worden geteld op het niveau van de kleinste kieskring. Dit is op het gemeentelijk niveau, behalve voor Antwerpen waar dit gebeurt op het niveau van het stadsdistrict.

Van zodra een telbureau over de stembiljetten van één stembureau beschikt, mag het telbureau beginnen tellen. Het is niet meer nodig alle stemmen af te wachten en deze te mengen. Na de telling bezorgt de voorzitter van het telbureau de resultaten aan het betreffende hoofdbureau.

Toewijzing van de zetels

De belangrijkste wijziging is de invoering van een kiesdrempel bij de provincieraadsverkiezingen, bepaald op 5% van het totaal aantal geldig uitgebrachte stemmen. Het provinciaal hoofdbureau stelt vast welke lijsten de kiesdrempel in het provinciedistrict hebben behaald en dus worden toegelaten tot de rechtstreekse zetelverdeling.

Het ontwerp van bijzonder decreet bevatte nog een tweede drempel: om tot de aanvullende zetelverdeling (apparentering) te worden toegelaten moest een lijstengroep minstens 5% van het totaal aantal uitgebrachte stemmen in de provincie hebben behaald. Het Vlaams Parlement nam dit artikel echter niet aan.

Het provinciaal hoofdbureau voert de aanvullende zetelverdeling uit, verdeelt de zetels en duidt de verkozenen en de opvolgers aan. Het provinciaal hoofdbureau neemt zo de taken over die voorheen werden uitgevoerd door het provinciedistrictshoofdbureau en het arrondissementshoofdbureau.

Verkiezingsbetwistingen

Zoals voorheen is er in iedere provincie een Raad voor Verkiezingsbetwistingen die uitspraak doet over de bezwaren. De raad bestaat uit een voorzitter, twee raadsleden en drie plaatsvervangende raadsleden. De zittingsperiode bedraagt zes jaar en begint in de maand maart van het verkiezingsjaar. Die periode is hernieuwbaar. Tot 1 maart 2012 trad de raad op in

zijn oude samenstelling. De selectieprocedure werd gewijzigd met het oog op een grotere waarborg inzake onafhankelijkheid en deskundigheid van de leden.

De procedure voor de behandeling van de bezwaren blijft behouden. Wel werd de termijn voor de indiening van de bezwaren met betrekking tot de verkiezingen ingekort van veertig naar dertig dagen. De behandelingstermijn voor de bezwaren wordt daarentegen uitgebreid van dertig naar veertig dagen. Zo blijft de totale termijn gelijk.

De beroepsprocedure bij de Raad voor Verkiezingen blijft ongewijzigd. De Raad van State behandelt de beroepen met volle rechtsmacht.

Kosten van de verkiezingen

De verdeling van de kosten voor de verkiezingen werd gewijzigd. Het kiesdecreet bepaalt dat de presentiegelden en de reiskosten van de leden van de kiesbureaus, de reiskosten van de kiezers en de verzekeringspremies voortaan ten laste vallen van de provincies. Voorheen werden die kosten elk voor de helft gedragen door de gemeenten en de provincies.

De gemeenten blijven verantwoordelijk voor alle andere kosten van de lokale organisatie zoals de inrichting van de lokalen, stembussen, schotten, omslagen, potloden.

De Vlaamse overheid staat verder in voor de uitgaven voor het papier van de stembiljetten. Zij draagt ook de kosten voor het verwerken van de uitslagen, waaronder ook de ICT en levert de technische bijstand op de dag van de verkiezing.

1.2.3. Naar een ontwerp van lokaal en provinciaal kiesdecreet

De Vlaamse Regering keurde het voorontwerp van decreet goed op 16 juli 2010, waarna de vereiste adviezen van VLABEST en van de Raad van State werden ingewonnen. Ook de adviezen van de provincies werden ingewonnen. De Raad van State oordeelde dat de invoering van een kiesdrempel en de vermindering van het aantal provincieraadsleden niet konden worden geregeld door een gewoon decreet. Deze regels moesten worden opgenomen in een bijzonder decreet, waarvoor een bijzondere meerderheid vereist is.

Na verwerking van de adviezen keurde de Vlaamse Regering op 25 maart 2011 het ontwerp van decreet goed. Het werd op 20 april 2011 ingediend bij het Vlaams Parlement en op 24 mei 2011 aangenomen door de commissie voor Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Decreetsevaluatie, Inburgering en Toerisme.

1.2.4. Goedkeuring van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet en het aanvullend bijzonder kiesdecreet

Op 30 juni 2011 besliste het Vlaams Parlement over het decreet en het bijzonder decreet. Het bijzonder decreet regelt de vermindering van het aantal provincieraadsleden en de invoering van een kiesdrempel van 5 %. Beide decreten werden op 8 juli 2011 door de Vlaamse Regering bekrachtigd en afgekondigd.

1.2.5. Het Digitaal Kiesdecreet

Het Digitaal Kiesdecreet, dat specifieke bepalingen bevat voor de organisatie van de verkiezingen in de gemeenten waar de stemming gebeurt door middel van stemcomputers, dateert pas van 25 mei 2012, minder dan 5 maanden voor de verkiezingsdatum. Pas in de

maanden december 2011 en januari 2012 viel immers de politieke beslissing over het te gebruiken digitale stemsysteem.

De voorbereiding van het decreet gebeurde in overleg met de FOD Binnenlandse Zaken. Het digitaal stemsysteem wordt immers gebruikt voor alle in België georganiseerde verkiezingen. De FOD was ook de leidende entiteit bij de overheidsopdracht tot aankoop van het stemsysteem.

Het Digitale Kiesdecreet werd gestructureerd volgens dezelfde chronologische logica als het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011. De Vlaamse Regering keurde het voorontwerp goed op 10 februari 2012. Na de adviezen van VLABEST en de Raad van State, werd het ontwerp van Digitaal Kiesdecreet bij het Vlaams Parlement ingediend en goedgekeurd op 9 mei 2012. De Vlaamse Regering bekrachtigde het op 25 mei 2012.

1.2.6. Uitvoeringsbesluiten en formulieren

Ter uitvoering van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet en het Digitaal Kiesdecreet trof de Vlaamse Regering 27 uitvoeringsbesluiten (in chronologische volgorde):

2 maart 2012: BVR houdende de ontbinding van de bestaande raden oor verkiezingsbetwistingen en de benoeming van de leden van de nieuwe raden voor verkiezingsbetwistingen

16 maart 2012: BVR houdende de vaststelling van het aantal te verkiezen mandaten

16 maart 2012: BVR houdende de delegatie van sommige bevoegdheden (LPKD) aan de minister bevoegd voor binnenlandse aangelegenheden

27 maart 2012: MB houdende vaststelling van het model van het volmachtformulier

28 maart 2012: MB houdende vaststelling van de modellen van voordrachtsakten en verbeteringsakten

20 april 2012: BVR regeling verkiezingsaffiches en gemotoriseerde optochten

4 mei 2012: BVR tot vaststelling van de vergoedingen van de leden van de raden voor verkiezingsbetwistingen

25 mei 2012: DKD – bekrachtiging en afkondiging door Vlaamse Regering

25 mei 2012: BVR tot regeling van de kosten voor de organisatie van de verkiezingen

25 mei 2012: BVR houdende de delegatie van sommige bevoegdheden (DKD) aan de minister bevoegd voor binnenlandse aangelegenheden

30 mei 2012: MB houdende de vaststelling van het model van de stembiljetten

6 juni 2012: MB toegestane lettertekens

13 juni 2012: MB tot vaststelling van de modellen van de onderrichtingen voor de kiezer

13 juni 2012: MB houdende de vaststelling van het te gebruiken digitaal stemsysteem + aanwijzing van de gemeenten

21 juni 2012: MB houdende de vaststelling van de regels volgens welke de kandidaten van een kandidatenlijst op beeldscherm van de stemcomputer worden getoond

25 juni 2012: MB tot vaststelling van de modellen van de oproepingsbrieven

26 juni 2012: MB houdende de delegatie van sommige bevoegdheden (DKD) aan de administrateur-generaal van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur

6 juli 2012: MB houdende de vaststelling van het formulier waarmee kiezers de terugbetaling van hun reiskosten vragen

6 juli 2012: MB houdende de vaststelling van de inrichting van het digitaal stemlokaal en het kiesmaterieel

6 juli 2012: MB houdende de vaststelling van de inrichting van het stemlokaal waar met potlood en papier gestemd wordt en het kiesmaterieel

6 juli 2012: MB houdende vaststelling van het kiesmaterieel voor de telbureaus

16 juli 2012: MB vernietiging MB 6 juni 2012 + vaststelling van de toegestane tekens voor de lijstnamen

19 juli 2012: MB betreffende de manier waarop de gemeentebesturen de berichten over veroordeling, internering en onbekwaamverklaring behandelen, bewaren en doorzenden

27 juli 2012: MB houdende de vaststelling van de modellen van de formulieren voor de aanvraag van de presentiegelden

29 augustus 2012: MB houdende het verbod van het gebruik van sommige lijstnamen

13 september 2012: MB houdende de bepaling van de opslag, de organisatie en de vernietiging van de stukken bij de verkiezingen

28 september 2012: MB houdende de vaststelling van de integriteit van de digitale systemen

Naast deze uitvoeringsbesluiten stelde de minister nog een tweehonderdtal formulieren ter beschikking, te gebruiken tijdens het verkiezingstraject.

1.2.7. Omzendbrieven en brieven van de minister in het kader van verkiezingsorganisatie

De minister stuurde ook 13 brieven in verband met de verkiezingsorganisatie:

- omzendbrief van 14 oktober 2011 – beslissingen tijdens het jaar van de gemeenteraads-, stadsdistrictsraads- en provincieraadsverkiezingen en gebruik van informatiemiddelen
- brief van 9 februari 2012 aan de provinciegouverneurs, de voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg, de vrederechters van de kantons, de colleges van burgemeester en schepenen, de deputaties van de provincieraden en de stadsdistrictscolleges – stand van zaken bij de voorbereiding van de verkiezingen
- brief van 7 juni 2012 aan de provinciegouverneurs, de voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg, de vrederechters van de kantons, de colleges van burgemeester en schepenen, de deputaties van de provincieraden en de stadsdistrictscolleges – verdere informatie over de voorbereiding van de verkiezingen
- brief van 29 juni 2012 aan de gouverneurs en de deputaties van de provincies Limburg en Vlaams-Brabant, de colleges van burgemeester en schepenen van de zes randgemeenten en Voeren, de voorzitters van de gemeenteraden van de zes randgemeenten en Voeren, en de voorzitters van de raden voor maatschappelijk welzijn

- van de zes randgemeenten en Voeren – rechtstreekse verkiezing van de schepenen, de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en de leden van het vast bureau
- brief van 6 juli 2012 aan de voorzitters van de kantonhoofdbureaus - onderrichtingen
- brief van 17 juli 2012 aan de voorzitters van de stembureaus in de gemeenten met digitale stemming - onderrichtingen
- brief van 17 juli 2012 aan de voorzitters van de stembureaus in de gemeenten waar met potlood en papier gestemd wordt - onderrichtingen
- brief van 17 juli 2012 aan de voorzitters van de telbureaus in de gemeenten waar met potlood en papier gestemd wordt - onderrichtingen
- brief van 2 augustus 2012 aan de voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus en van de provinciale hoofdbureaus - onderrichtingen
- brief van 2 augustus 2012 aan de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus - onderrichtingen
- brief van 2 augustus 2012 aan de colleges van burgemeester en schepenen - onderrichtingen
- brief van 21 augustus 2012 aan de voorzitters van alle bureaus en aan de colleges van burgemeester en schepenen – verduidelijking onderrichtingen
- omzendbrief van 4 september 2012 - Beschermden lijstenamen en gemeenschappelijke volgnummers toegekend aan de politieke formaties die in het Vlaams Parlement door ten minste drie leden vertegenwoordigd zijn.

2. Suggesties ter verbetering van de kieswetgeving

Met het oog op de juridische omkadering van de lokale en provinciale verkiezingen in 2018 wordt in dit deel een evaluatie gemaakt van de bestaande kieswetgeving en worden er suggesties geformuleerd om de kieswetgeving te verbeteren. Deze verbeteringen worden best in de kieswetgeving aangebracht op een geïntegreerde wijze in de periode 2016-2017, zodat deze één jaar voor de verkiezingen klaar is en niet meer moet veranderd worden. Vanuit democratisch oogpunt is het immers essentieel dat de spelregels voor de verkiezingen tijdig vastliggen en niet meer wijzigen.

In de loop van het verkiezingsproces heeft het agentschap meer dan 4200 vragen beantwoord die betrekking hadden op de verkiezingsregels. Het ging vaak om louter informatieve vragen, maar daarnaast werden ook onduidelijkheden of tekortkomingen vastgesteld. In een aantal gevallen bleken er ook interpretatieproblemen. Het agentschap heeft de vragen en opmerkingen nauwgezet bijgehouden om ze te kunnen gebruiken bij het formuleren van voorstellen tot verbetering.

Daarnaast werden de voorzitters van de politieke partijen die in het Vlaams Parlement vertegenwoordigd zijn schriftelijk uitgenodigd om hun opmerkingen en suggesties te bezorgen. Ook dat is een bron voor verbetervoorstellen aan de regelgeving. Tot slot heeft het agentschap een aantal gemeenten en magistraten bevestigd over hun ervaringen tijdens het verkiezingsproces. Ook die input werd bij de juridische evaluatie meegenomen.

Hierna volgt een overzicht van verbeteringsuggesties. Wij geven eerst een aantal hoofdlijnen per hoofdstuk weer, eventueel gevolgd door een bespreking van artikelen van het lokaal en provinciaal kiesdecreet (LPKD), het digitaal kiesdecreet (DKD) en de uitvoeringsbesluiten.

2.1. Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet

Deel 1. Inleidende bepalingen

Dit deel heeft geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Deel 2. Voor de verkiezingsdag

Titel 1. Vaststelling van de datum van de verkiezingen

Art. 6. *De verkiezingen voor de vernieuwing van de gemeenteraden, provincieraden en stadsdistrictsraden hebben van rechtswege plaats om de zes jaar, op de tweede zondag van oktober.*

Probleemstelling:

In zijn advies “Versterking van het EU-burgerschap: bevordering van het kiesrecht van EU-burgers” van 31 januari en 1 februari 2013, beveelt het Comité van de Regio’s van de Europese Unie de lidstaten aan om de datum van de lokale verkiezingen af te stemmen op die van de Europese. Het Comité vindt dat deze niet in juni maar in mei zouden moeten gehouden worden.

Aanbeveling van het agentschap:

Ingaan op dit advies zou betekenen dat de lokale en provinciale verkiezingen voortaan om de vijf jaar in mei (of juni) plaats zouden hebben, in plaats van om de zes jaar in oktober. Het agentschap is van oordeel dat dit een erg drastische maatregel zou zijn die een decennialange traditie ingrijpend zou veranderen. Vanuit bestuurlijk oogpunt ziet ABB geen relevantie om de verkiezingen voor het lokale niveau te bundelen met die voor het Europees parlement. De burgers zijn het nauwst betrokken bij het bestuur van hun gemeente. Het agentschap meent dat de beoordeling van het lokale beleid door de kiezer daarom afzonderlijk moet gebeuren, los van de verkiezingen voor andere niveaus.

Titel 2. Vaststelling van het aantal te verkiezen vertegenwoordigers

Het enige artikel in deze titel heeft geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Titel 3. Kiesvoorwaarden en kiezerslijst

De Hoofdstukken 1 tot en met 4, die handelen over de kiesvoorwaarden en over de schorsing en uitsluiting van kiezers, hebben geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Hoofdstuk 5. Vaststelling van de kiezerslijsten

Art. 16. §1. *Op 1 augustus van het jaar waarin de gewone vernieuwing van de gemeenteraden plaats heeft, maakt het college van burgemeester en schepenen een lijst van de gemeenteraadskiezers op.*

§2. *Voor de gewone vernieuwing van de stadsdistrictsraden wordt de lijst van de gemeenteraadskiezers opgedeeld volgens de stadsdistricten. Een exemplaar van die lijst wordt onmiddellijk aan het stadsdistrictscollege bezorgd.*

§3. De lijst van de Belgische gemeenteraadskiezers die voorkomen op de lijst van de gemeenteraadskiezers, wordt gebruikt voor de gewone vernieuwing van de provincieraden.

§4. Voor elke persoon die aan de kiesvoorwaarden voldoet, vermeldt de kiezerslijst de voornaam of voornamen en achternaam, de geboortedatum het geslacht, de hoofdverblijfplaats en het identificatienummer, vermeld in artikel 2, tweede lid, van de wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een rijksregister van natuurlijke personen.

Voor de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn, met toepassing van artikel 11 tot en met 14, wordt hun nationaliteit op de kiezerslijst vermeld. Bovendien staat naast de naam van de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn, met toepassing van artikel 11 en 12, de letter "G" en naast de naam van de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn met toepassing van artikel 13 en 14, de letter "V".

De lijst wordt doorlopend genummerd en eventueel per wijk van de gemeente opgemaakt, ofwel in alfabetische volgorde van de kiezers, ofwel geografisch volgens de straten.

Probleemstelling:

Artikel 16, §1 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet bepaalt dat het college van burgemeester en schepenen op 1 augustus van het jaar waarin de gewone verkiezingen plaatsvinden, de kiezerslijsten opstelt.

Er is echter een verschil tussen de theoretische datum die in de wetgeving wordt vastgesteld, en de datum waarop dit in de praktijk effectief mogelijk is. Om de kiezerslijsten op datum van 1 augustus te kunnen vaststellen, moeten de gemeenten na die datum nog een aantal materiële rectificaties verrichten. De omzendbrief van 15 maart 2012 van de FOD Binnenlandse Zaken bepaalde zodoende dat de extracties door het Rijksregister uitgevoerd zouden worden in het weekend van 18 en 19 augustus 2012 en dat de kiezerslijsten konden worden afgehaald door de gemeenten vanaf 20 augustus 2012.

Het college kan dus niet op 1 augustus zitting houden om de kiezerslijsten vast te stellen, maar pas later (in 2012 vanaf 20 augustus).

Artikel 16, §4 bepaalt dat de kiezerslijst ook het rijksregisternummer van de kiezers vermeldt. Afschriften van de kiezerslijst die door indieners van een lijst of door kandidaten aangevraagd worden, bevatten ook het rijksregisternummer. Dit is echter een gegeven dat gevoelig is voor de privacy van de kiezer.

Voor de verkiezingen die door de federale overheid worden georganiseerd, heeft de wet van 14 april 2009 (B.S. 15 april 2009) aan artikel 17, §3 van het Algemeen Kieswetboek de bepaling toegevoegd dat de exemplaren of afschriften van de kiezerslijst die aan de politieke partijen of aan de kandidaten worden afgegeven, het identificatienummer van het Rijksregister van de natuurlijke personen van de kiezers niet mogen vermelden.

De kandidaten hebben in principe het rijksregisternummer niet nodig om hun campagne te voeren of om hun campagne op specifieke doelgroepen te richten. Alleen de geboortedatum kan uit het Rijksregister afgeleid worden, en deze wordt reeds apart vermeld op de kiezerslijst.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert dat artikel 16 zou bepalen dat het college uiterlijk op 31 augustus van het jaar van de verkiezingen, een kiezerslijst opmaakt met de gegevens die de toestand op 1 augustus weergeven.

Het agentschap adviseert om aan artikel 16 een bepaling toe te voegen dat de exemplaren van de kiezerslijst die aan de indieners van een lijst of aan de kandidaten worden afgegeven, het identificatienummer van het Rijksregister van de natuurlijke personen van de kiezers niet mogen vermelden.

Tekstvoorstel:

Art. 16. §1. Uiterlijk op 31 augustus van het jaar waarin de gewone vernieuwing van de gemeenteraden plaats heeft, maakt het college van burgemeester en schepenen een lijst van de gemeenteraadskiezers op die de toestand op 1 augustus van dat jaar weergeeft.

Art. 16. §4. Voor elke persoon die aan de kiesvoorwaarden voldoet, vermeldt de kiezerslijst de voornaam of voornamen en achternaam, de geboortedatum, het geslacht, de hoofdverblijfplaats en het identificatienummer, vermeld in artikel 2, tweede lid, van de wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een rijksregister van natuurlijke personen.

Voor de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn, met toepassing van artikel 11 tot en met 14, wordt hun nationaliteit op de kiezerslijst vermeld. Bovendien staat naast de naam van de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn, met toepassing van artikel 11 en 12, de letter "G" en naast de naam van de kiezers die in die hoedanigheid erkend zijn met toepassing van artikel 13 en 14, de letter "V".

De lijst wordt doorlopend genummerd en eventueel per wijk van de gemeente opge maakt, ofwel in alfabetische volgorde van de kiezers, ofwel geografisch volgens de straten.

De exemplaren van de kiezerslijst die, overeenkomstig artikel 20, aan de indieners van een lijst of aan de kandidaten worden afgegeven, mogen het identificatienummer van het Rijksregister van de natuurlijke personen van de kiezers niet vermelden.

Hoofdstuk 6. Bekendmaking van de kiezerslijsten

Art. 20. §1. *Het college van burgemeester en schepenen geeft, zodra de kiezerslijst opge maakt is, één gratis digitaal exemplaar van de kiezerslijst af aan de personen die daarom verzoeken door middel van een aangetekende brief of door middel van elke andere door de Vlaamse Regering toegelaten betekeningwijze waarbij de datum van de verzending met zekerheid kan worden vastgesteld aan de burgemeester en die zich er schriftelijk toe verbinden een kandidatenlijst voor te dragen voor de verkiezingen in de gemeente of voor de verkiezingen in het kiesdistrict waarin de gemeente ligt.*

Op uitdrukkelijk verzoek kan één papieren versie worden ontvangen.

Wie geen kandidatenlijst voordraagt, kan geen gebruikmaken van de kiezerslijst, ook niet voor verkiezingsdoeleinden.

§2. *Ieder persoon die als kandidaat voorkomt op een voordracht, ingediend met het oog op de verkiezing, kan tegen betaling van de kostprijs één digitaal exemplaar van de kiezerslijst*

krijgen, voor zover hij ernaar gevraagd heeft volgens de regels, bepaald in paragraaf 1, eerste lid.

Het college van burgemeester en schepenen onderzoekt op het ogenblik van de afgifte van het verzoek om een digitaal exemplaar van de kiezerslijst, of de belanghebbende als kandidaat bij de verkiezing is voorgedragen.

Als de aanvrager later van de kandidatenlijst wordt geschrapt, mag hij van de kiezerslijst geen gebruik meer maken, ook niet voor verkiezingsdoeleinden.

§3. Het college van burgemeester en schepenen mag geen exemplaren van de kiezerslijst afgeven aan andere personen dan de personen die de lijst overeenkomstig paragraaf 1, eerste lid, of paragraaf 2, eerste lid, aangevraagd hebben. De personen die een exemplaar van de kiezerslijst hebben ontvangen, mogen die lijst enkel voor verkiezingsdoeleinden gebruiken.

De exemplaren van de kiezerslijsten die worden afgegeven met toepassing van paragraaf 1 en 2, mogen alleen voor verkiezingsdoeleinden gebruikt worden. De periode die tussen de datum van afgifte van de lijst en de datum van de verkiezing valt, is daarin begrepen.

§4. Paragraaf 1 tot en met 3 zijn van overeenkomstige toepassing op de verkiezingen van de stadsdistrictsraden, met dien verstande dat:

- a) "college van burgemeester en schepenen" gelezen wordt als "stadsdistrictscollege";*
- b) "burgemeester" gelezen wordt als "voorzitter van het stadsdistrictscollege";*
- c) "gemeente" gelezen wordt als "stadsdistrict".*

Probleemstelling:

- Een aantal gemeenten meldde dat burgers zich vragen stellen bij het vrijgeven van de kiezerslijsten aan de politieke partijen. Personen worden met naam, adres en rijksregisternummer vermeld op de kiezerslijst. Verschillende personen stellen zich vragen over de bescherming van de privacy. Bovendien zouden sommigen, ook na de verkiezingen, nog gebruik maken van deze lijsten.
- Artikel 20, §1 bepaalt dat de aanvraag voor een exemplaar van de kiezerslijst moet gebeuren door middel van een aangetekende brief of door middel van elke andere door de Vlaamse Regering toegelaten betekeniswijze waarbij de datum van de verzending met zekerheid kan worden vastgesteld. Deze bepaling dateert nog van de vroegere regeling waarbij een aanvraag vóór een uiterste datum moest ingediend worden. Het decreet voorziet echter niet meer in een uiterste datum. Regelmatig werd gevraagd of men de aanvraag ook niet via e-mail kon toelaten.
- Er rezen ook vragen over wie een exemplaar van een kiezerslijst kan vragen. Dikwijls werd gevraagd of een nationaal/provinciaal secretariaat van een politieke partij een exemplaar kon krijgen.
- Artikel 20 bepaalt dat een indiener van een lijst een gratis digitaal exemplaar kan krijgen, en op uitdrukkelijk verzoek, één papieren versie. Het blijkt bij de betrokkenen echter niet duidelijk dat er slechts één exemplaar gratis kan worden verkregen door een indiener van een lijst.
- Kandidaten krijgen tegen betaling van de kostprijs een digitaal exemplaar van de kiezerslijst. Maar wat is de kostprijs van een digitaal exemplaar ?

- Het college van burgemeester en schepenen moet onderzoeken of de aanvrager als kandidaat is voorgedragen. De kandidatenlijsten worden echter pas in september voorgedragen. Bijgevolg kan een kandidaat nooit een exemplaar aanvragen voordat de kandidatenlijsten zijn ingediend.

- Artikel 20, §3, tweede lid spreekt over “de periode die tussen de datum van de afgifte van de lijst en de datum van de verkiezing valt is daarin begrepen”. De betekenis hiervan blijkt niet voor iedereen duidelijk.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap is van mening dat de burgers zich terecht vragen stellen over hun privacy. Wij adviseren om het Rijksregisternummer niet te vermelden op de kiezerslijst die verspreid wordt naar de kandidaten.

Anderzijds moeten de lijsten en de kandidaten wel in de mogelijkheid zijn om campagne te voeren, ook gericht naar bepaalde categorieën van inwoners. De kiezerslijst is daartoe zonder meer een hulpmiddel. Het agentschap adviseert bijgevolg om het verspreiden van de kiezerslijst aan de lijstindieners en aan de kandidaten te behouden. Misbruik van de kiezerslijst is in artikel 22 van het LPKD strafbaar gesteld.

Daarnaast meent het agentschap dat de datum waarop een kiezerslijst wordt aangevraagd niet belangrijk is, maar wel het feit aan wie een kiezerslijst gegeven wordt. Wij adviseren dat artikel 20 enkel nog zou bepalen dat de aanvraag voor een kiezerslijst schriftelijk moet gebeuren, zodat duidelijk is aan wie een kiezerslijst wordt afgegeven. De memorie van toelichting kan verklaren dat ook e-mailcorrespondentie tot de mogelijkheden behoort.

Ook het beschikbaar stellen van een papieren exemplaar kan in vraag worden gesteld, gelet op de evolutie naar het algemeen beschikbaar komen van gegevens in digitale vorm. Wij stellen voor om enkel de digitale vorm te behouden. Het betalen van de kostprijs van een digitaal exemplaar kan behouden worden.

Tekstvoorstel:

Art. 20. §1. Het college van burgemeester en schepenen geeft, zodra de kiezerslijst opge maakt is, één gratis digitaal exemplaar van de kiezerslijst af aan de personen die daarom schriftelijk verzoeken aan de burgemeester en die zich er schriftelijk toe verbinden een kandidatenlijst voor te dragen voor de verkiezingen in de gemeente of voor de verkiezingen in het provinciedistrict waarin de gemeente ligt.

§2. Ieder persoon die als kandidaat voorkomt op een voordracht, ingediend met het oog op de verkiezing, kan tegen betaling van de kostprijs één digitaal exemplaar van de kiezerslijst krijgen, voor zover hij ernaar gevraagd heeft volgens de regels, bepaald in paragraaf 1.

Het college van burgemeester en schepenen onderzoekt op het ogenblik van de afgifte van het verzoek om een digitaal exemplaar van de kiezerslijst, of de belanghebbende als kandidaat bij de verkiezing is voorgedragen.

Als de aanvrager later van de kandidatenlijst wordt geschrapt, mag hij van de kiezerslijst geen gebruik meer maken, ook niet voor verkiezingsdoeleinden.

§3. Het college van burgemeester en schepenen mag geen exemplaren van de kiezerslijst afgeven aan andere personen dan de personen die de lijst overeenkomstig paragraaf 1 of paragraaf 2, eerste lid, aangevraagd hebben. De personen die een exemplaar van de kiezerslijst hebben ontvangen, mogen die lijst enkel voor verkiezingsdoeleinden gebruiken en enkel in de periode die tussen de datum van afgifte van de lijst en de datum van de verkiezing valt.

Wie geen kandidatenlijst voordraagt en zich ook niet kandidaat stelt, kan geen gebruikmaken van de kiezerslijst, ook niet voor verkiezingsdoeleinden.

§4. Paragraaf 1 tot en met 3 zijn van overeenkomstige toepassing op de verkiezingen van de stadsdistrictsraden, met dien verstande dat:

- a) "college van burgemeester en schepenen" gelezen wordt als "stadsdistrictscollege";
- b) "burgemeester" gelezen wordt als "voorzitter van het stadsdistrictscollege";
- c) "gemeente" gelezen wordt als "stadsdistrict".

Titel 4. Verdeling van de kiezers over de stemafdelingen

Art. 23. §1. *Als de stemming manueel gebeurt en er niet meer dan 800 kiezers zijn, vormen die kiezers één stemafdeling. Als er meer kiezers zijn, dan worden ze door het college van burgemeester en schepenen ingedeeld in stemafdelingen van ten minste 150 en ten hoogste 800 kiezers.*

§2. *Voor de provincieraadsverkiezingen en de stadsdistrictsraadsverkiezingen is de indeling in stemafdelingen gelijk aan de indeling voor de gemeenteraadsverkiezingen.*

§3. *Het college van burgemeester en schepenen kent aan iedere stemafdeling een naam toe. De naam bestaat uit de naam van de gemeente, gevolgd door een volgnummer, te beginnen met het cijfer 1. Die indeling in stemafdelingen, met hun benamingen, wordt aan de provinciegouverneur bezorgd.*

Het college van burgemeester en schepenen wijst voor elke stemafdeling een afzonderlijk stemlokaal aan. In één gebouw kunnen verschillende stemlokalen worden ingericht.

Probleemstelling:

Verschillende gemeenten vroegen om het maximum van 800 kiezers licht te mogen overschrijden. Op basis van de tekst van het LPKD bestaat die mogelijkheid niet.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap heeft begrip voor de vraag om in sommige situaties in beperkte mate over het maximum aantal van 800 kiezers te gaan. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn in gemeenten met een beperkt inwonersaantal, of wanneer de stemming georganiseerd wordt in afgelegen wijken.

Het agentschap is geen voorstander van het algemeen verhogen van het maximum aantal kiezers per stemafdeling. De stembureaus moeten het aantal kiezers kunnen verwerken en de telbureaus moeten de stemmen geteld krijgen. Wij stellen voor de norm van 800 kiezers per stemafdeling te behouden, maar voor het college de mogelijkheid in te bouwen om op

gemotiveerde wijze te beslissen om daarvan voor bepaalde stemafdelingen af te wijken, evenwel beperkt tot maximaal 10% of 880 kiezers.

Tekstvoorstel:

Art. 23. §1. Als de stemming met potlood en papier gebeurt en er niet meer dan 800 kiezers zijn, vormen die kiezers één stemafdeling. Als er meer kiezers zijn, dan worden ze door het college van burgemeester en schepenen ingedeeld in stemafdelingen van ten minste 150 en ten hoogste 800 kiezers.

Het college van burgemeester en schepenen kan op gemotiveerde wijze beslissen om voor bepaalde stemafdelingen af te wijken van het eerste lid, tot maximaal 880 kiezers per stemafdeling.

Titel 5. Verzending van de kiezerslijsten aan de bureaus

Art. 24. *Ten minste vijftig dagen voor de verkiezing bezorgt het college van burgemeester en schepenen tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending twee door burgemeester en secretaris voor echt verklaarde uittreksels uit de kiezerslijst, opgemaakt per stemafdeling, aan de voorzitter van het kantonhoofdbureau.*

Ten minste zevenentwintig dagen voor de verkiezing bezorgt de voorzitter van het kantonhoofdbureau een kopie van die uittreksels tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau die hij voor elke gemeente van het kanton heeft aangewezen overeenkomstig artikel 37, §2.

De voorzitter van het kantonhoofdbureau bezorgt aan elke voorzitter van een stembureau de kiezerslijsten van zijn stembureau.

Art. 25. *In gemeenten waar verkiezingen voor de stadsdistrictsraden plaatsvinden, bezorgt het college van burgemeester en schepenen ten minste vijftig dagen voor de verkiezing tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending naast de uittreksels, vermeld in artikel 24, twee extra voor echt verklaarde uittreksels uit de kiezerslijst, opgemaakt per stadsdistrict en per stemafdeling, aan de voorzitter van het kantonhoofdbureau.*

Ten minste zevenentwintig dagen voor de verkiezing bezorgt de voorzitter van het kantonhoofdbureau een kopie van die uittreksels tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending, aan de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau die hij voor elk stadsdistrict heeft aangewezen overeenkomstig artikel 38, §2.

Art. 26. *Tot de dag van de verkiezing zenden de gemeentebesturen de volgende documenten rechtstreeks aan de voorzitters van de stembureaus, zodra die zijn aangewezen:*

1° de lijst van de personen die, nadat de kiezerslijst is opgemaakt, ervan geschrapt moeten worden, om een van de volgende redenen:

- a) omdat ze de Belgische nationaliteit hebben verloren;*
- b) omdat ze van de bevolkingsregisters in België geschrapt zijn ten gevolge van een maatregel van ambtshalve schrapping of wegens vertrek naar het buitenland;*
- c) omdat ze overleden zijn.*

2° de kennisgevingen die hun overeenkomstig artikel 15, §5, na het opmaken van de kiezerslijst worden meegedeeld;

3° de wijzigingen die in de kiezerslijst zijn aangebracht als gevolg van de beslissingen van het college van burgemeester en schepenen, vermeld in artikel 30, of van de arresten van het hof van beroep, vermeld in artikel 33, §7.

Probleemstelling:

- Het LPKD kent geen echte rol meer toe aan het kantonhoofdbureau, als orgaan in het verkiezingstraject. Enkel de voorzitter ervan heeft een aantal taken.
- Het versturen van de kiezerslijsten naar de voorzitter van het kantonhoofdbureau kan beter gelijktijdig gebeuren met andere documenten, zodat het college van burgemeester en schepenen niet telkens op andere tijdstippen verschillende documenten moet versturen.
- Er wordt niet bepaald wanneer elke voorzitter van een stembureau de kiezerslijst van zijn stembureau ontvangt. Gemeenten stellen de omweg via de voorzitter van het kantonhoofdbureau in vraag. Elke voorzitter van een stembureau ontvangt bovendien de bijwerkingen van het gemeentebestuur. Het gemeentebestuur kan zodoende beter de geactualiseerde kiezerslijsten rechtstreeks aan de voorzitters van de stembureaus bezorgen op de dag voor de verkiezingen of op de verkiezingsdag zelf.

Aanbevelingen van het agentschap:

Aangezien het kantonhoofdbureau als orgaan inderdaad geen specifieke taken meer heeft, stelt het agentschap voor om dit bureau af te schaffen (zie ook artikel 39).

Aan de voorzitter zelf zijn wel nog taken toebedeeld. Die voorzitter wordt dan best wel anders gedefinieerd, namelijk op de wijze waarop voorheen de voorzitter van het kantonhoofdbureau werd aangewezen. Het gaat in casu om 'de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, de magistraat die hij aanwijst, als de hoofdplaats van het gerechtelijk kanton tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement, of de vrederechter van het gerechtelijk kanton of, bij zijn ontstentenis, de plaatsvervanger die hij aanwijst, in alle andere gevallen'.

Het agentschap stelt voor om het versturen van deze kiezerslijsten gelijktijdig te laten gebeuren met het versturen van de lijsten, vermeld in artikel 44 (lijsten met de personen die aangewezen kunnen worden om deel uit te maken van de stem- en telbureaus), namelijk uiterlijk op 31 augustus (zie artikel 44).

Tot slot adviseert het agentschap om de voorzitter van het stembureau niet langer de kiezerslijst van 1 augustus te laten bezorgen en daarna nog alle bijwerkingen die het gemeentebestuur daaraan aanbrengt. Het gemeentebestuur kan beter de geactualiseerde kiezerslijsten rechtstreeks aan de voorzitters van de stembureaus bezorgen op de dag voor de verkiezingen of op de verkiezingsdag zelf. Dat zijn dan de zogenaamde aanstiplijsten.

Tekstvoorstel:

Art. 24. Uiterlijk op 31 augustus van het jaar van de verkiezingen bezorgt het college van burgemeester en schepenen tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending twee door burgemeester en secretaris voor echt verklaarde uittreksels uit de kiezerslijst, opge maakt per stemafdeling, aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, de magistraat die hij aanwijst, als de hoofdplaats van het gerechtelijk kanton waartoe de gemeente behoort, tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement. In alle andere gevallen bezorgt het college van burgemeester en schepenen tegen ont-

vangstbewijs of met een aangetekende zending de uittreksels, vermeld in het eerste lid, aan de vrederechter van het gerechtelijk kanton waartoe de gemeente behoort, of, bij zijn ontstentenis, de plaatsvervanger die hij aanwijst.

Ten minste zevenentwintig dagen voor de verkiezing bezorgt de magistraat, vermeld in het eerste en tweede lid, een kopie van die uittreksels tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau die hij voor elke gemeente van het kanton heeft aangewezen overeenkomstig artikel 37, §2.

Art. 25. In gemeenten waar verkiezingen voor de stadsdistrictsraden plaatsvinden, bezorgt het college van burgemeester en schepenen uiterlijk op 31 augustus van het jaar van de verkiezingen tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending naast de uittreksels, vermeld in artikel 24, twee extra voor echt verklaarde uittreksels uit de kiezerslijst, opge-maakt per stadsdistrict en per stemafdeling, aan de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid.

Ten minste zevenentwintig dagen voor de verkiezing bezorgt de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, een kopie van die uittreksels tegen ontvangstbewijs of met een aangetekende zending, aan de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau die hij voor elk stadsdistrict heeft aangewezen overeenkomstig artikel 38, §2.

Art. 26. Op de dag van de verkiezingen of een dag ervoor bezorgt het college van burge-meester en schepenen aan elke voorzitter van een stembureau de kiezerslijsten van zijn stembureau. Deze kiezerslijst bevat de wijzigingen die zijn aangebracht overeenkomstig artikel 17 en 33, §7.

Titel 6. Bezwaar tegen de kiezerslijsten bij het college van burgemeester en schepenen

Deze titel heeft geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Titel 7. Beroep tegen de kiezerslijsten bij het hof van beroep

Deze titel heeft geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Titel 8. De samenstelling van de hoofdbureaus

Hoofdstuk 1. Het gemeentelijk hoofdbureau

Art. 37. §1. *In elke gemeente wordt een gemeentelijk hoofdbureau samengesteld. In ge-meenten waarin de kiezerslijst bestaat uit één stemafdeling, fungeert het enige stembureau ook als gemeentelijk hoofdbureau.*

Het gemeentelijk hoofdbureau bestaat uit een voorzitter, eventueel een plaatsvervangende voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mo-gen er geen deel van uitmaken.

§2. In de gemeenten die hoofdplaats zijn van een gerechtelijk arrondissement, wordt het gemeentelijk hoofdbureau voorgezeten door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, door de magistraat die hij aanwijst.

In gemeenten die hoofdplaats zijn van een gerechtelijk kanton, wordt het gemeentelijk hoofdbureau voorgezeten door de vrederechter of, bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

Als dezelfde magistraat voorzitter is van een gemeentelijk hoofdbureau en voorzitter is van een kantonhoofdbureau, of van een provinciedistrictshoofdbureau of van een provinciaal hoofdbureau, wordt hij als voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau vervangen door de magistraat die hij aanwijst.

In de gemeenten die geen hoofdplaats zijn van een gerechtelijk kanton of gerechtelijk arrondissement, wordt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau door de vrederechter uit de volgende categorieën van de gemeenteraadskiezers benoemd:

1° de magistraten van de rechterlijke orde;

2° de gerechtelijke stagiairs;

3° de advocaten en de advocatenstagiairs volgens hun inschrijving op het tableau of de lijst van stagiairs;

4° de notarissen;

5° de gerechtsdeurwaarders;

6° de personeelsleden van de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten, provincies, gemeenten en openbaar centra voor maatschappelijk welzijn;

7° het onderwijzend personeel.

Als dat nodig is, kunnen ook andere gemeenteraadskiezers worden aangewezen.

De overheden die de personen, vermeld in het vierde lid, 6° en 7°, tewerkstellen, delen de voornaam of voornamen en achternaam, het adres en het beroep van die personen mee aan de gemeentebesturen waar zij hun hoofdverblijfplaats hebben.

In de gevallen, vermeld in het eerste en tweede lid, wijst de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau een plaatsvervanger aan om hem op de dag van de stemming te vervangen, als hij zich naar een andere gemeente moet begeven om er te stemmen.

§3. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd.

§5. Het gemeentelijk hoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. De voorzitter, de leden en de getuigen van het gemeentelijk hoofdbureau, leggen de volgende eed af: "Ik zweer de verplichtingen van de kieswetgeving na te leven."

De bijzitters, de secretaris en de getuigen leggen de eed af in handen van de voorzitter voor het begin van de verrichtingen. De voorzitter legt vervolgens de eed af ten overstaan van het samengesteld bureau.

De voorzitter of de leden die gedurende de verrichtingen benoemd worden ter vervanging van een verhinderd lid, leggen de eed af voor ze hun ambt aanvaarden.

Van die eedaflegging wordt in het proces-verbaal melding gemaakt.

Probleemstelling:

- Het woord 'eventueel' in paragraaf 1 creëert blijkbaar onduidelijkheid: wanneer moet er een plaatsvervangende voorzitter aangewezen zijn en wanneer niet? Bovendien leidde de occasionele afwezigheid van de voorzitter vaak tot probleemsituaties wanneer er geen plaatsvervangende voorzitter aangewezen was.
- Het LPKD laat het cumuleren van het voorzitterschap van verschillende hoofdbureaus niet toe. Toch werd dikwijls gevraagd of men het voorzitterschap van bepaalde hoofdbureaus niet mocht combineren. Dat zou geen praktische problemen opgeleverd hebben.
- Overeenkomstig artikel 44 van het LPKD moet het college van burgemeester en schepenen een lijst opmaken waaruit de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus, van de telbureaus en van de stembureaus en de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de telbureaus worden aangeduid. Deze lijst bevat de categorieën, opgesomd in artikel 37, §2, vierde lid. In 6° van dit lid wordt geen onderscheid in niveau gemaakt wat het personeel betreft van de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten, provincies, gemeenten en openbare centra voor maatschappelijk welzijn. In de vroegere wetgeving werd bepaald: enkel niveau A of A en B. Nu moeten in principe alle werknemers van alle niveaus in de lijst voorkomen. Dit zorgt voor een veel te lange lijst, waarop ook personen worden vermeld die minder geschikt zijn om deze taak uit te voeren.
- Zevenentwintig dagen voor de verkiezingen blijkt in de praktijk veel te laat om de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus aan te duiden. Vooral om de nodige informatie en opleiding te kunnen geven, zouden deze personen veel vroeger gekend moeten zijn. Ze kunnen echter niet vroeger aangewezen worden dan nadat het gemeentebestuur de lijsten heeft opgesteld op basis van de kiezerslijsten, en dat gebeurt pas eind augustus.
- Paragraaf 4 bepaalt dat de secretaris niet stemgerechtigd is. Uiteraard heeft dit betrekking op de besluitneming van het hoofdbureau. Meermaals werd echter de vraag gesteld of dit betekent dat de secretaris niet mag stemmen voor de verkiezingen.
- Tenslotte wordt in het LPKD niet vermeld dat de leden van het gemeentelijk hoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor dat er in ieder geval altijd een plaatsvervangende voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau aangewezen wordt. Ingeval de effectieve voorzitter (onverwacht) afwezig is, is er dan steeds een vervanger beschikbaar.

Het agentschap adviseert de cumulatie van het voorzitterschap van het gemeentelijk hoofdbureau en van het provinciedistrictshoofdbureau of van het provinciaal hoofdbureau toe te laten. Aangezien het agentschap ook adviseert om het kantonhoofdbureau af te schaffen (zie artikel 39), is de cumulatie met het voorzitterschap hiervan in dat geval niet meer relevant.

Het agentschap adviseert om de categorieën van het personeel van de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten, provincies, gemeenten en openbare centra voor maat-

schappelijk welzijn die moeten opgenomen worden in de lijsten die overeenkomstig artikel 44 moeten opgesteld worden, te beperken tot de personeelsleden van niveau A, B en C.

Om mogelijk te maken dat de voorzitters en plaatsvervangende voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus ruim op voorhand kunnen aangewezen worden, adviseert het agentschap om de aanduiding van deze belangrijke voorzitters niet meer te laten gebeuren op basis van de lijsten van het college van burgemeester en schepenen, maar toe te laten dat deze personen worden gekozen uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. Het agentschap stelt voor om dit te laten gebeuren zes maanden voor de verkiezingen op basis van de gegevens van het bevolkingsregister die dan ter beschikking zijn. Het bevolkingsregister bevat voldoende informatie om de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus en hun plaatsvervangers te kunnen kiezen.

De opsomming van de categorieën van kiezers waarvan het college van burgemeester en schepenen einde augustus lijsten moeten bezorgen, wordt in dit artikel dan overbodig en kan best opgenomen worden in artikel 44. Ook het vijfde lid van paragraaf 2 verhuist dan beter naar artikel 44. Het agentschap adviseert om ook het zesde lid van paragraaf 2 te schrappen, aangezien er altijd een plaatsvervangende voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau moet zijn.

Het agentschap adviseert om te verduidelijken dat de secretaris van het hoofdbureau niet stemgerechtigd is bij de besluitneming van het bureau.

Het agentschap stelt tenslotte voor dat wordt toegevoegd dat de leden van het gemeentelijk hoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Tekstvoorstel:

Art. 37. §1. In elke gemeente wordt een gemeentelijk hoofdbureau samengesteld. In gemeenten waarin de kiezerslijst bestaat uit één stemafdeling, fungeert het enige stembureau ook als gemeentelijk hoofdbureau.

Het gemeentelijk hoofdbureau bestaat uit een voorzitter, ~~eventueel~~ een plaatsvervangende voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. In de gemeenten die hoofdplaats zijn van een gerechtelijk arrondissement, wordt het gemeentelijk hoofdbureau voorgezeten door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, door de magistraat die hij aanwijst.

In gemeenten die hoofdplaats zijn van een gerechtelijk kanton, wordt het gemeentelijk hoofdbureau voorgezeten door de vrederechter of, bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

~~Als dezelfde magistraat voorzitter is van een gemeentelijk hoofdbureau en voorzitter is van een kantonhoofdbureau, of van een provinciedistrictshoofdbureau of van een provinciaal hoofdbureau, wordt hij als voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau vervangen door de magistraat die hij aanwijst.~~

In de gemeenten die geen hoofdplaats zijn van een gerechtelijk kanton of gerechtelijk arrondissement, worden de voorzitter en de plaatsvervangende voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau uiterlijk zes maanden voor de dag van de verkiezingen door de vrederechter uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest benoemd.

~~De overheden die de personen, vermeld in het vierde lid, 6° en 7°, tewerkstellen, delen~~

~~de voornaam of voornamen en achternaam, het adres en het beroep van die personen mee aan de gemeentebesturen waar zij hun hoofdverblijfplaats hebben.~~

~~In de gevallen, vermeld in het eerste en tweede lid, wijst de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau een plaatsvervanger aan om hem op de dag van de stemming te vervangen, als hij zich naar een andere gemeente moet begeven om er te stemmen.~~

§3. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd bij de besluitneming van het bureau.

§5. Het gemeentelijk hoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. De voorzitter, de leden en de getuigen van het gemeentelijk hoofdbureau, leggen de volgende eed af: "Ik zweer de verplichtingen van de kieswetgeving na te leven."

De bijzitters, de secretaris en de getuigen leggen de eed af in handen van de voorzitter voor het begin van de verrichtingen. De voorzitter legt vervolgens de eed af ten overstaan van het samengesteld bureau.

De voorzitter of de leden die gedurende de verrichtingen benoemd worden ter vervanging van een verhinderd lid, leggen de eed af voor ze hun ambt aanvaarden.

Van die eedaflegging wordt in het proces-verbaal melding gemaakt.

§7. De leden van het gemeentelijk hoofdbureau hebben recht op een vergoeding waarvan het bedrag en de modaliteiten door de Vlaamse Regering bepaald worden.

Hoofdstuk 2. Het stadsdistrictshoofdbureau

Art. 38. §1. *In elk stadsdistrict wordt een stadsdistrictshoofdbureau samengesteld.*

Het stadsdistrictshoofdbureau bestaat uit een voorzitter, eventueel een plaatsvervangende voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. *De voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau wordt door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg uit de gemeenteraadskiezers benoemd uit de categorieën, vermeld in artikel 37, §2, vierde lid.*

De overheden die de personen, vermeld in artikel 37, §2, vierde lid, 6° en 7°, tewerkstellen, delen de voornaam of voornamen en achternaam, het adres en het beroep van die personen mee aan de gemeentebesturen waar zij hun hoofdverblijfplaats hebben. De gemeentebesturen bezorgen die gegevens aan de stadsdistrictsbesturen.

§3. *De voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.*

§4. De voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd.

§5. Het stadsdistrictshoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. Artikel 37, §6, is van overeenkomstige toepassing op het stadsdistrictshoofdbureau.

Probleemstelling:

- Het woord 'eventueel' in paragraaf 1 creëert onduidelijkheid: wanneer moet er een plaatsvervangende voorzitter aangewezen zijn en wanneer niet. Bovendien leidde de occasionele afwezigheid van de voorzitter dikwijls tot probleemsituaties wanneer er geen plaatsvervangende voorzitter aangewezen was.
- Zevenentwintig dagen voor de verkiezingen blijkt in de praktijk veel te laat om de voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus aan te duiden. Vooral om informatie en opleiding te kunnen geven, zouden deze personen veel vroeger moeten gekend zijn. Ze kunnen echter niet vroeger aangesteld worden dan nadat het gemeentebestuur de lijsten hebben opgesteld op basis van de kiezerslijsten, en dat gebeurt pas eind augustus.
- Paragraaf 4 bepaalt dat de secretaris niet stemgerechtigd is. Uiteraard heeft dit betrekking op de besluitneming van het hoofdbureau. Meermaals werd echter de vraag gesteld of dit betekent dat de secretaris niet mag stemmen voor de verkiezingen.
- Tenslotte wordt niet vermeld dat de leden van het stadsdistrictshoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap meent dat er beter altijd een plaatsvervangende voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau aangewezen wordt. In het geval dat de effectieve voorzitter afwezig is, is er dan altijd een vervanger beschikbaar.

Om het mogelijk te maken dat de voorzitters en plaatsvervangende voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus ruim op voorhand kunnen aangewezen worden, adviseert het agentschap om de aanduiding op basis van de lijsten van het college van burgemeester en schepenen te schrappen en toe te laten dat deze personen worden gekozen uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. Het agentschap stelt voor om dit te laten gebeuren zes maanden voor de verkiezingen op basis van de gegevens van het bevolkingsregister die dan ter beschikking zijn. Het bevolkingsregister bevat voldoende informatie om de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus en hun plaatsvervangers te kunnen kiezen.

Het agentschap adviseert om te verduidelijken dat de secretaris van het hoofdbureau niet stemgerechtigd is bij de besluitneming van het bureau.

Het agentschap stelt tenslotte voor dat wordt toegevoegd dat de leden van het stadsdistrictshoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Tekstvoorstel:

Art. 38. §1. In elk stadsdistrict wordt een stadsdistrictshoofdbureau samengesteld.

Het stadsdistrictshoofdbureau bestaat uit een voorzitter, ~~eventueel~~ een plaatsvervangende voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. De voorzitter en de plaatsvervangende voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau worden door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest benoemd.

~~De overheden die de personen, vermeld in artikel 37, §2, vierde lid, 6° en 7°, tewerkstellen, delen de voornaam of voornamen en achternaam, het adres en het beroep van die personen mee aan de gemeentebesturen waar zij hun hoofdverblijfplaats hebben. De gemeentebesturen bezorgen die gegevens aan de stadsdistrictsbesturen.~~

§3. De voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd bij de besluitneming van het bureau.

§5. Het stadsdistrictshoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. Artikel 37, §6, is van overeenkomstige toepassing op het stadsdistrictshoofdbureau.

§7. De leden van het gemeentelijk hoofdbureau hebben recht op een vergoeding waarvan het bedrag en de modaliteiten door de Vlaamse Regering bepaald worden.

Hoofdstuk 3. Het kantonhoofdbureau

Art. 39. §1. *In de hoofdplaats van elk kieskanton wordt een kantonhoofdbureau samengesteld.*

Het kantonhoofdbureau bestaat uit een voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. *Als de hoofdplaats van het kieskanton tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement, wordt het kantonhoofdbureau voorgezeten door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, door de magistraat die hij aanwijst.*

Als de hoofdplaats van het kieskanton tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk kanton, wordt het kantonhoofdbureau voorgezeten door de vrederechter of, bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

In alle andere gevallen wordt het kantonhoofdbureau voorgezeten door de vrederechter van het gerechtelijk kanton waarin de hoofdplaats van het kieskanton gelegen is of, bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

§3. De voorzitter van het kantonhoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het kantonhoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd.

§5. Het kantonhoofdbureau moet ten minste 40 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. Artikel, 37, §6, is van overeenkomstige toepassing op het kantonhoofdbureau.

Probleemstelling:

- In de loop van het verkiezingstraject is duidelijk gebleken dat het kantonhoofdbureau als orgaan geen specifieke taken meer heeft, noch bij de voorbereiding van de verkiezingen, noch op de verkiezingsdag zelf of erna. Het is dus niet nodig om dit bureau samen te stellen.
- De voorzitter van het kantonhoofdbureau heeft daarentegen nog een belangrijke taak te vervullen, met name het aanwijzen van de voorzitters en bijzitters van de stem- en telbureaus (en het ontvangen en doorsturen van de formulieren voor de presentiegelden van de leden van de bureaus). Een aantal gemeenten suggereerde om deze taak aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau toe te wijzen.
- Kieskantons en gerechtelijke kantons vallen niet altijd samen, wat in enkele gevallen leidde tot discussies tussen vrederechters, en tot bureaus van eenzelfde kieskanton die door verschillende vrederechters worden samengesteld (het gemeentelijk hoofdbureau door de ene vrederechter, en de stem- en telbureaus door een andere vrederechter).

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om het kantonhoofdbureau als orgaan af te schaffen. Het gevolg daarvan is dat het niet langer opportuun is om te spreken van de voorzitter van dit orgaan (kantonhoofdbureau), maar enkel van de persoon die deze functie vervult. Die moet wel deze taken uitvoeren. Het gaat dan in casu om:

- ofwel de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of, bij zijn ontstentenis, de magistraat die hij aanwijst. Dat is het geval als de hoofdplaats van het gerechtelijk kanton waartoe de gemeente behoort, tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement;
- in alle andere gevallen gaat het om de vrederechter van het gerechtelijk kanton waartoe de gemeente behoort, of, bij zijn ontstentenis, de plaatsvervanger die hij aanwijst.

Dit is de huidige definitie van de voorzitter van het kantonhoofdbureau. Deze definitie wordt voor de eerste maal gebruikt in het tekstvoorstel van artikel 24, eerste en tweede lid. Op alle volgende plaatsen kan dan verwezen worden naar dit artikel.

Een ander belangrijk gevolg van deze definitie is het feit dat het LPKD enkel nog melding maakt van het 'gerechtelijk kanton'. De functie van het kieskanton, die enkel nog van belang was voor het bepalen van de voorzitter van het kantonhoofdbureau, kan dan verdwijnen, wat mogelijke verwarring uitsluit. In de bijlage van het LPKD wordt de kolom 'Kieskanton' dan geschrapt.

Tekstvoorstel:

Artikel 39 wordt geschrapt.

Hoofdstuk 4. Het provinciedistrictshoofdbureau

Art. 40. §1. *In de hoofdplaats van elk provinciedistrict wordt een provinciedistrictshoofdbureau samengesteld.*

Het provinciedistrictshoofdbureau bestaat uit een voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. Als de hoofdplaats van het provinciedistrict tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement, wordt het provinciedistrictshoofdbureau voorgezeten door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, of bij zijn ontstentenis, door de magistraat die hij aanwijst.

In alle andere gevallen wordt het provinciedistrictshoofdbureau voorgezeten door de vrede-rechter, of bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

De voorzitter houdt toezicht over het geheel van de verrichtingen in het provinciedistrict en schrijft zo nodig de spoedmaatregelen voor die de omstandigheden mochten vereisen.

Als het provinciedistrict maar één kieskanton omvat, houdt het provinciedistrictshoofdbureau tezelfdertijd zitting als het kantonhoofdbureau.

§3. De voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd.

§5. Het provinciedistrictshoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. Artikel, 37, §6, is van overeenkomstige toepassing op het provinciedistrictshoofdbureau.

Probleemstelling:

Het artikel vermeldt niet dat de leden van het provinciedistrictshoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Aanbevelingen van het agentschap:

Door de afschaffing van het kantonhoofdbureau wordt artikel 40, §2, vierde lid overbodig. Het agentschap adviseert om dit lid te schrappen.

Naar analogie met het gemeentelijk hoofdbureau en het stadsdistrictshoofdbureau, stelt het agentschap voor om te verduidelijken dat de secretaris van het hoofdbureau niet stemgerechtigd is bij de besluitneming van het bureau.

Het agentschap stelt tenslotte voor dat wordt toegevoegd dat de leden van het provinciedistrictshoofdbureau recht hebben op een vergoeding.

Tekstvoorstel:

Art. 40. §1. In de hoofdplaats van elk provinciedistrict wordt een provinciedistrictshoofdbureau samengesteld.

Het provinciedistrictshoofdbureau bestaat uit een voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. Kandidaten mogen er geen deel van uitmaken.

§2. Als de hoofdplaats van het provinciedistrict tevens hoofdplaats is van een gerechtelijk arrondissement, wordt het provinciedistrictshoofdbureau voorgezeten door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, of bij zijn ontstentenis, door de magistraat die hij aanwijst.

In alle andere gevallen wordt het provinciedistrictshoofdbureau voorgezeten door de vrederechter, of bij zijn ontstentenis, door een plaatsvervanger die hij aanwijst.

De voorzitter houdt toezicht over het geheel van de verrichtingen in het provinciedistrict en schrijft zo nodig de spoedmaatregelen voor die de omstandigheden mochten vereisen.

~~Als het provinciedistrict maar één kieskanton omvat, houdt het provinciedistrictshoofdbureau tezelfdertijd zitting als het kantonhoofdbureau.~~

§3. De voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau kiest uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters die deel uitmaken van zijn bureau.

§4. De voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau kiest een secretaris uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. De secretaris is niet stemgerechtigd bij de besluitneming van het bureau.

§5. Het provinciedistrictshoofdbureau moet ten minste 27 dagen voor de verkiezing samengesteld zijn.

§6. Artikel, 37, §6, is van overeenkomstige toepassing op het provinciedistrictshoofdbureau.

§7. De leden van het provinciedistrictshoofdbureau hebben recht op een vergoeding waarvan het bedrag en de modaliteiten door de Vlaamse Regering bepaald worden.

Hoofdstuk 5. Het provinciaal hoofdbureau

Het enige artikel in dit hoofdstuk heeft geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Titel 9. Samenstelling van de stembureaus en telbureaus

Hoofdstuk 1. Bepaling van het aantal stembureaus en telbureaus

Art. 42. *De stembureaus zijn gevestigd in de lokalen die de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau heeft aangewezen. Per stemafdeling wordt één stembureau ingericht. De stembureaus hebben zitting in de gemeente of, in voorkomend geval, in het stadsdistrict. De stembureaus zijn belast met de kiesverrichtingen voor de gemeenteraadsverkiezingen, stadsdistrictsraadsverkiezingen en provincieraadsverkiezingen.*

De telbureaus hebben zitting in de gemeente, of in voorkomend geval, in het stadsdistrict.

In gemeenten of stadsdistricten waar drie of meer stembureaus zijn, worden de tellingen door afzonderlijke telbureaus uitgevoerd. In de gemeenten waar minder dan drie stembureaus zijn, fungeert het gemeentelijk hoofdbureau tevens als telbureau.

Ieder telbureau telt de stembiljetten van maximaal drie stembureaus.

In elke gemeente worden de telverrichtingen toegewezen aan een of meer bureaus, namelijk de bureaus G, P en in voorkomend geval S. De bureaus G tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de gemeenteraad. De bureaus P tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de provincieraad.

De bureaus S tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de stadsdistrictsraad.

Art. 43. *De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau gaat vijf dagen vóór de stemming, nadat de formaliteiten voor de aanwijzing van de getuigen zijn vervuld, bij loting over tot de aanwijzing van de stembureaus waarvan de stembiljetten door elk telbureau onderzocht worden. De getuigen die aangewezen zijn om de vergadering van het kantonhoofdbureau bij te wonen, mogen aanwezig zijn.*

De telbureaus zijn gevestigd in de lokalen die de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau heeft aangewezen. De voorzitter geeft met een aangetekende brief aan de voorzitters en de bijzitters van de telbureaus onmiddellijk kennis van de plaats van de vergadering van het telbureau waar zij hun taak moeten vervullen en wijst het lokaal aan waar hij zitting zal houden om de resultatentabel te ontvangen, overeenkomstig artikel 158, §1. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau verzamelt de resultatentabellen en geeft een ontvangstbewijs aan de voorzitters van de telbureaus.

Hij geeft onmiddellijk met een aangetekende brief aan de voorzitters van de stembureaus kennis van de plaats waar het telbureau dat de stembiljetten van hun bureau moet ontvangen, vergadert.

Probleemstelling:

- Artikel 42, eerste lid, bepaalt dat de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de lokalen aanwijst waar de stembureaus gevestigd zijn. In artikel 23, §3 wordt die bevoegdheid daarentegen toegewezen aan het college van burgemeester en schepenen.
- Artikel 42, vierde lid, bepaalt dat een telbureau de stemmen telt van maximaal drie stembureaus. In die formulering is het theoretisch mogelijk dat een telbureau ook slechts één stembureau toegewezen zou krijgen. Anderzijds bepaalt artikel 42 dat er telbureaus ingericht worden in de gemeenten waar er drie of meer stembureaus zijn. Als dat niet het geval is, fungeert het gemeentelijk hoofdbureau tevens als telbureau.
- Het is niet bepaald dat er evenveel telbureaus G als telbureaus P moeten zijn en dat het aangewezen is dat de telbureaus G en P die van dezelfde stembureaus de stemmen moeten tellen, zich bij voorkeur op dezelfde locatie bevinden.
- Het eerste lid van artikel 43 vermeldt niet welke getuigen er moeten aangewezen worden, wat tot onduidelijkheid leidt.
- De vraag werd gesteld of de loting voor de stem- en telbureaus niet vroeger kan gebeuren dan de vijfde dag voor de verkiezing.
- Het gemeentelijk hoofdbureau moet niet samenkomen voor de loting, vermeld in artikel 43: het is voldoende dat de voorzitter dat doet. Het formulier dat bestemd was om het resul-

taat van de loting te notuleren, was echter zo opgesteld dat alle leden van het hoofdbureau het resultaat van de loting moesten ondertekenen, wat deed uitschijnen dat het voltallige hoofdbureau bij de loting aanwezig moest zijn.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert dat het college van burgemeester en schepenen de lokalen voor de stembureaus zou aanwijzen, zoals vermeld in artikel 23, en niet de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau. Het agentschap beveelt eenzelfde regeling aan voor de aanwijzing van de lokalen van de telbureaus.

Het agentschap adviseert dat een telbureau altijd de stemmen van drie stembureaus zou tellen. Is het aantal stembureaus niet deelbaar door drie, dan telt één telbureau de stemmen van twee stembureaus, of tellen twee telbureaus elk de stemmen van twee stembureaus, afhankelijk van het aantal stembureaus dat rest na de deling door drie.

Het agentschap beveelt aan dat duidelijk wordt bepaald dat het aantal telbureaus G gelijk moet zijn aan het aantal telbureaus P (en in voorkomend geval ook aan het aantal telbureaus S). De aanbeveling dat de telbureaus G en P die van dezelfde stembureau de stemmen moeten tellen, zich bij voorkeur op dezelfde locatie bevinden, hoeft volgens het agentschap niet in het LPKD te worden vastgelegd, maar kan in de onderrichtingen voor het gemeentebestuur opgenomen blijven.

Het agentschap stelt voor om in artikel 43, eerste lid te verduidelijken welke getuigen er moeten worden aangewezen, zodat hier geen twijfel over kan bestaan.

Om tegemoet te komen aan de vraag om de loting vroeger te laten plaatsvinden, stelt het agentschap voor om in het decreet te bepalen dat de loting uiterlijk vijf dagen voor de verkiezing moet gebeuren. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau moet de getuigen van zijn bureau wel verwittigen van de datum en het uur waarop hij de loting zal uitvoeren.

Over de noodzaak om het voltallige hoofdbureau te laten samenkomen voor de loting, is het agentschap van mening dat de tekst van artikel 43 voldoende duidelijk is. De mogelijke verwarring kon ontstaan door op het formulier, dat bestemd was om het resultaat van de loting te notuleren, ook de handtekeningen van de leden van het bureau te laten voorkomen. Een aanpassing van dit formulier volstaat bijgevolg.

De laatste zin van artikel 43, tweede lid heeft betrekking op de verkiezingsdag zelf en is hier overbodig. Het agentschap stelt bijgevolg voor deze te schrappen.

Tekstvoorstel:

Art. 42. Het stembureau is gevestigd in het lokaal dat het college van burgemeester en schepenen voor de stemafdeling heeft aangewezen, overeenkomstig artikel 23, §3, tweede lid. Per stemafdeling wordt één stembureau ingericht. De stembureaus hebben zitting in de gemeente of, in voorkomend geval, in het stadsdistrict. De stembureaus zijn belast met de kiesverrichtingen voor de gemeenteraadsverkiezingen, stadsdistrictsraadsverkiezingen en provincieraadsverkiezingen.

De telbureaus hebben zitting in de gemeente, of in voorkomend geval, in het stadsdistrict.

In gemeenten of stadsdistricten waar drie of meer stembureaus zijn, worden de tellingen door afzonderlijke telbureaus uitgevoerd. In de gemeenten waar minder dan drie stembureaus zijn, fungeert het gemeentelijk hoofdbureau tevens als telbureau.

Ieder telbureau telt de stembiljetten van ~~maximaal~~ drie stembureaus. Als het aantal stembureaus niet deelbaar is door drie, telt één telbureau de stembiljetten van de twee overblijvende stembureaus, of tellen twee telbureaus elk de stembiljetten van twee stembureaus in het geval dat er één resterend stembureau overblijft.

In elke gemeente worden de telverrichtingen toegewezen aan een of meer telbureaus, namelijk de telbureaus G, P en in voorkomend geval S. De telbureaus G tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de gemeenteraad. De telbureaus P tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de provincieraad. De telbureaus S tellen de stembiljetten voor de verkiezing van de stadsdistrictsraad.

In elke gemeente worden evenveel telbureaus G als telbureaus P ingericht. In voorkomend geval worden ook evenveel telbureaus S ingericht.

Art. 43. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau gaat uiterlijk vijf dagen vóór de stemming, nadat de formaliteiten voor de aanwijzing van de getuigen van de stembureaus en van de telbureaus zijn vervuld, bij loting over tot de aanwijzing van de stembureaus waarvan de stembiljetten door elk telbureau onderzocht worden. De getuigen die aangewezen zijn om de vergadering van het gemeentelijk hoofdbureau bij te wonen, worden door de voorzitter uitgenodigd om hierbij aanwezig te zijn.

De telbureaus zijn gevestigd in de lokalen die het college van burgemeester en schepenen heeft aangewezen. Het college van burgemeester en schepenen deelt aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de adressen mee van de stem- en telbureaus. De voorzitter geeft met een aangetekende brief aan de voorzitters en de bijzitters van de telbureaus onmiddellijk kennis van de plaats van de vergadering van het telbureau waar zij hun taak moeten vervullen en wijst het lokaal aan waar hij zitting zal houden om de resultaten-tabel te ontvangen, overeenkomstig artikel 158, §1. ~~De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau verzamelt de resultaten tabellen en geeft een ontvangstbewijs aan de voorzitters van de telbureaus.~~

Hij geeft onmiddellijk met een aangetekende brief aan de voorzitters van de stembureaus kennis van de plaats waar het telbureau dat de stembiljetten van hun bureau moet ontvangen, vergadert.

Hoofdstuk 2. Opmaak van de lijsten met de personen die kunnen worden aangewezen

Art. 44. §1. *Tijdens de tweede maand die aan de verkiezing voorafgaat, maakt het college van burgemeester en schepenen twee lijsten op. In de gemeenten waar stadsdistrictsraadsverkiezingen plaatsvinden, maakt het college die lijsten op per stadsdistrict.*

Een eerste lijst wordt opgesteld zoals vermeld in artikel 37, §2, vierde lid. Die lijst dient om achtereenvolgens de volgende personen aan te wijzen:

1° de voorzitters van de telbureaus;

2° de voorzitters van de stembureaus;

3° de bijzitters of plaatsvervangende bijzitters van de telbureaus.

Een tweede lijst bevat de kiezers van de stemafdeling naar rata van twaalf personen per stembureau. Die lijst dient om de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de stembureaus aan te wijzen. Hij mag geen personen bevatten die al zijn opgenomen in de lijst, vermeld in het tweede lid.

§2. De lijsten, vermeld in paragraaf 1, worden uiterlijk de drieëndertigste dag voor de verkiezing naar de voorzitter van het kantonhoofdbureau gezonden.

Probleemstelling:

- De categorieën van kiezers die de eerste lijst moet bevatten, worden opgesomd in artikel 37, §2, dat handelt over de aanduiding van de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau. Het agentschap stelde in dat verband voor om de voorzitter te laten aanwijzen uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest, en dit zes maanden voor de verkiezing (zie artikel 37). Als dat voorstel wordt gevolgd, verdwijnt de opsomming van de categorieën uit artikel 37.
- De aanwijzing van de leden van de stem- en telbureaus gebeurt vrij laat, zodat er weinig tijd rest om vervangers aan te duiden voor bureauleden die om een verantwoorde reden hun taak niet kunnen opnemen.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor de categorieën van kiezers die de eerste lijst moet bevatten, in dit artikel 44 op te nemen.

Het agentschap stelt voor deze lijsten uiterlijk op 31 augustus te laten toezenden, wat gelijktijdig is met de kiezerslijsten, waarvan sprake in artikel 24 en 25.

Aangezien het agentschap aanbeveelt om het kantonhoofdbureau af te schaffen (zie artikel 39), stelt het voor om de lijsten te laten zenden naar de magistraat, zoals beschreven in de aanbeveling bij artikel 39.

Tekstvoorstel:

Art. 44. §1. Tijdens de tweede maand die aan de verkiezing voorafgaat, maakt het college van burgemeester en schepenen twee lijsten op. In de gemeenten waar stadsdistrictsraadsverkiezingen plaatsvinden, maakt het college die lijsten op per stadsdistrict.

Een eerste lijst bevat de volgende categorieën van kiezers:

- 1° de magistraten van de rechterlijke orde;
- 2° de gerechtelijke stagiairs;
- 3° de advocaten en de advocatenstagiairs volgens hun inschrijving op het tableau of de lijst van stagiairs;
- 4° de notarissen;
- 5° de gerechtsdeurwaarders;
- 6° de personeelsleden van de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten, provincies, gemeenten en openbaar centra voor maatschappelijk welzijn;
- 7° het onderwijzend personeel.

De overheden die de personen, vermeld in het tweede lid, 6° en 7°, tewerkstellen, delen de voornaam of voornamen en achternaam, het adres en het beroep van die personen mee aan de gemeentebesturen waar zij hun hoofdverblijfplaats hebben.

Die lijst dient om achtereenvolgens de volgende personen aan te wijzen:

- 1° de voorzitters van de telbureaus;
- 2° de voorzitters van de stembureaus;
- 3° de bijzitters of plaatsvervangende bijzitters van de telbureaus.

Een tweede lijst bevat de kiezers van de stemafdeling naar rata van twaalf personen per

stembureau. Die lijst dient om de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de stembureaus aan te wijzen. Hij mag geen personen bevatten die al zijn opgenomen in de lijst, vermeld in het tweede lid.

§2. De lijsten, vermeld in paragraaf 1, worden uiterlijk op 31 augustus van het jaar van de verkiezing naar de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, gezonden.

Hoofdstuk 3. Samenstelling van de telbureaus en Hoofdstuk 4. Samenstelling van de stembureaus

De hoofdstukken 3 en 4 worden samen besproken vermits de procedures voor het samenstellen van de stembureaus en de telbureaus gelijklopend zijn.

Art. 45. *De telbureaus bestaan uit een voorzitter, een secretaris, en twee tot vier bijzitters en plaatsvervangende bijzitters afhankelijk van het aantal te verkiezen raadsleden:*

1° twee bijzitters en twee plaatsvervangende bijzitters als er minder dan negentien te verkiezen raadsleden zijn;

2° drie bijzitters en drie plaatsvervangende bijzitters als er negentien tot zeventwintig te verkiezen raadsleden zijn;

3° vier bijzitters en vier plaatsvervangende bijzitters als er meer dan zeventwintig te verkiezen raadsleden zijn.

De secretaris wordt benoemd door de voorzitter van het telbureau uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. Hij is niet stemgerechtigd.

De kandidaten mogen geen deel uitmaken van het telbureau.

Art. 46. *Uiterlijk de dertigste dag vóór de dag van de verkiezing wijst de voorzitter van het kantonhoofdbureau de volgende personen aan:*

1° de voorzitters van de telbureaus;

2° de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de telbureaus.

Die personen, vermeld in het eerste lid, worden aangewezen overeenkomstig de lijst, vermeld in artikel 44, §1, tweede lid.

Art. 47. *De voorzitter van het kantonhoofdbureau brengt de betrokkenen en de gemeentelijke overheden op de hoogte van hun aanwijzing.*

Art. 48. *De stembureaus bestaan uit de voorzitter, eventueel een plaatsvervangende voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris.*

Art. 49. §1. *Uiterlijk de dertigste dag vóór de dag van de verkiezing wijst de voorzitter van het kantonhoofdbureau de volgende personen aan:*

1° de voorzitters van de stembureaus;

2° de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de stembureaus.

§2. De voorzitters worden aangewezen overeenkomstig de lijst, bepaald in artikel 44, §1, tweede lid.

De voorzitter van het kantonhoofdbureau brengt de voorzitters en de gemeentelijke overheden op de hoogte van hun aanwijzing.

Art. 50. *De voorzitter van het kantonhoofdbureau bezorgt aan het gemeentesecretariaat een lijst die de samenstelling van de stembureaus aangeeft. Die lijst moet voor iedereen ter inzage worden gelegd op het gemeentesecretariaat.*

De voorzitter van het kantonhoofdbureau bezorgt dezelfde lijst aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau en, in voorkomend geval, aan de voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, van het stadsdistrictshoofdbureau, verstrekt kopieën van de lijst met de leden van de stembureaus van de gemeente aan ieder die daarom verzoekt. Die kopieën zijn gratis.

Probleemstelling:

- In de bepaling van het aantal bijzitters waaruit een telbureau bestaat (artikel 45), wordt geen onderscheid gemaakt tussen de telbureaus G en de telbureaus P en er wordt niet gepreciseerd of het gaat over gemeenteraadsleden dan wel provincieraadsleden, noch of het gaat om het aantal te verkiezen provincieraadsleden in de provincie of in het provinciedistrict. Dat leidde tot heel wat vragen.
- De aanduiding van de leden van de stem- en telbureaus gebeurt vrij laat, zodat er weinig tijd rest om vervangers aan te duiden voor bureauleden die om een verantwoorde reden hun taak niet kunnen opnemen.
- Artikel 48 bepaalt dat het stembureau 'eventueel' een plaatsvervangende voorzitter heeft. Het woord 'eventueel' creëert onduidelijkheid: wanneer wordt er een plaatsvervangende voorzitter aangewezen en wanneer niet? Het ontbreken van een plaatsvervangende voorzitter zorgt dikwijls voor problemen als een voorzitter om een of andere reden zijn taak niet kan opnemen. Dit geldt ook voor de telbureaus, die op basis van het LPKD zelfs geen plaatsvervangende voorzitter kunnen hebben (artikel 45).
- Artikel 49, §3, tweede lid bepaalt dat de aanwijzing van de bijzitters van een stembureau meegedeeld moet worden met een aangetekende brief. In de praktijk beslist de vrederechter echter zelf op welke manier hij dit meedeelt. Voor de aanwijzing van de bijzitters van een telbureau wordt dit dan weer niet bepaald.
- Artikel 50 bepaalt dat het gemeentesecretariaat en de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau (en van het stadsdistrictshoofdbureau) een lijst ontvangt met de samenstelling van de stembureaus, en dat deze voor iedereen ter inzage moet liggen. Voor de telbureaus is dit niet bepaald, hoewel het logisch zou zijn dat voor de telbureaus dezelfde regeling geldt.
- Nergens is bepaald dat de voorzitters van de stem- en telbureaus een lijst krijgen met de samenstelling van hun eigen bureau, wat nochtans ook logisch zou zijn.
- De regeling voor de samenstelling van de telbureaus wijkt op verschillende punten af van die van de stembureaus en is geheel anders gestructureerd, terwijl de procedures voor het samenstellen van de stembureaus en van de telbureaus toch gelijklopend zijn. Dat leidde tot heel wat vragen.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in artikel 45 te verduidelijken dat voor de telbureaus P moet gekeken worden naar het aantal te verkiezen provincieraadsleden in het provinciedistrict (en volledigheidshalve dan ook hetzelfde voor de telbureaus S).

Het agentschap stelt voor om een uiterste datum van 1 september op te nemen in plaats van 30 dagen voor de verkiezing. Vroeger kan niet: volgens de aanbeveling van het agentschap bij artikel 44 worden de lijsten uiterlijk op 31 augustus bezorgd (zie artikel 44).

Het agentschap adviseert dat bepaald wordt dat zowel voor de stem- als voor de telbureaus een aantal plaatsvervangende voorzitters benoemd wordt om voorzitters die om een of andere reden wegvallen, te vervangen. Dit gebeurt trouwens nu al in de praktijk. Op die manier wordt een 'pool' van vervangende voorzitters gecreëerd, waaruit kan gekozen worden wanneer ergens een voorzitter wegvalt.

Naar analogie met de hoofdbureaus, stelt het agentschap voor om te verduidelijken dat de secretaris van het stem- of telbureau niet stemgerechtigd is bij het nemen van de beslissingen van het bureau.

Aangezien het agentschap aanbeveelt om het kantonhoofdbureau af te schaffen (zie artikel 39), stelt het voor om de samenstelling van de stem- en telbureaus te laten gebeuren door de magistraat, zoals beschreven in de aanbeveling bij artikel 39, en om de wijze waarop hij de aanwijzing van de bijzitters meedeelt, vrij te laten.

Het agentschap adviseert om de bepaling op te nemen dat de voorzitters van de stem- en telbureaus een lijst ontvangen met de samenstelling van hun eigen bureau.

Tenslotte adviseert het agentschap om de samenstelling van beide bureaus zoveel mogelijk gelijklopend te houden.

Tekstvoorstel:

Art. 45. De telbureaus G, P en in voorkomend geval S bestaan uit een voorzitter, een secretaris, en twee tot vier bijzitters en plaatsvervangende bijzitters afhankelijk van het aantal te verkiezen raadsleden:

- 1° twee bijzitters en twee plaatsvervangende bijzitters als er minder dan negentien te verkiezen raadsleden zijn;
- 2° drie bijzitters en drie plaatsvervangende bijzitters als er negentien tot zeventwintig te verkiezen raadsleden zijn;
- 3° vier bijzitters en vier plaatsvervangende bijzitters als er meer dan zeventwintig te verkiezen raadsleden zijn.

Voor de telbureaus G is het aantal bijzitters afhankelijk van het aantal te verkiezen raadsleden binnen de gemeente. Voor de telbureaus P is het aantal bijzitters afhankelijk van het aantal te verkiezen raadsleden binnen het provinciedistrict waartoe de gemeente behoort. Voor de telbureaus S is het aantal bijzitters afhankelijk van het aantal te verkiezen raadsleden binnen het stadsdistrict.

De secretaris wordt benoemd door de voorzitter van het telbureau uit de gemeenteraadskiezers van een gemeente van het Vlaamse Gewest. Hij is niet stemgerechtigd bij de besluitneming van het bureau.

De kandidaten mogen geen deel uitmaken van het telbureau.

Art. 46. Uiterlijk op 1 september van het jaar van de verkiezing wijst de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, de volgende personen aan:

- 1° de voorzitters van de telbureaus;
- 2° de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de telbureaus.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, kan een aantal plaatsvervan-

gende voorzitters aanwijzen.

De personen, vermeld in het eerste en tweede lid, worden aangewezen overeenkomstig de lijst, vermeld in artikel 44, §1, tweede lid.

Art. 47. De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, brengt de betrokkenen op de hoogte van hun aanwijzing. Hij verzoekt hen tevens hun ambt op de gestelde dagen te komen waarnemen. In geval van verhindering moeten zij de magistraat daarvan bericht geven binnen drie dagen na de kennisgeving.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, voorziet onmiddellijk in de vervanging van degenen die hem binnen drie dagen na ontvangst van het bericht, een reden van verhindering laten weten, overeenkomstig artikel 46, derde lid.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt de lijst die de samenstelling van de telbureaus aangeeft, aan het gemeentesecretariaat. Deze lijst wordt voor iedereen ter inzage gelegd op het gemeentesecretariaat, waar ieder die daarom verzoekt, een gratis kopie van de lijst kan krijgen.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt de lijst die de samenstelling van de telbureaus aangeeft, aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau en, in voorkomend geval, aan de voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt aan de voorzitters van de telbureaus de samenstelling van hun eigen telbureau.

Art. 48. De stembureaus bestaan uit de voorzitter, vier bijzitters, vier plaatsvervangende bijzitters en een secretaris.

De secretaris wordt door de voorzitter van het stembureau benoemd uit de gemeenteraadskiezers. Voor de stadsdistrictsraadsverkiezingen wordt de secretaris door de voorzitter van het stembureau benoemd uit de stadsdistrictsraadskiezers. Hij is niet stemgerechtigd bij de besluitneming van het bureau.

De kandidaten mogen geen deel uitmaken van het stembureau.

Art. 49. Uiterlijk op 1 september van het jaar van de verkiezing wijst de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, de volgende personen aan:

1° de voorzitters van de stembureaus;

2° de bijzitters en plaatsvervangende bijzitters van de stembureaus.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, kan een aantal plaatsvervangende voorzitters aanwijzen.

De voorzitters en plaatsvervangende voorzitters worden aangewezen overeenkomstig de lijst, vermeld in artikel 44, §1, tweede lid. De bijzitters en plaatsvervangende bijzitters worden aangewezen overeenkomstig de lijst, vermeld in artikel 44, §1, derde lid.

Art. 50. De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, brengt de betrokkenen op de hoogte van hun aanwijzing. Hij verzoekt hen tevens hun ambt op de gestelde dagen te komen waarnemen. In geval van verhindering moeten zij de magistraat daarvan bericht geven binnen drie dagen na de kennisgeving.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, voorziet onmiddellijk in de vervanging van degenen die hem binnen drie dagen na ontvangst van het bericht, een reden van verhindering laten weten, overeenkomstig artikel 49, tweede en derde lid.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt de lijst die de samen-

stelling van de stembureaus aangeeft, aan het gemeentesecretariaat. De lijst wordt voor iedereen ter inzage gelegd op het gemeentesecretariaat, waar ieder die daarom verzoekt, een gratis kopie van de lijst kan krijgen.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt de lijst die de samenstelling van de stembureaus aangeeft, aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau en, in voorkomend geval, aan de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau.

De magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, bezorgt aan de voorzitters van de stembureaus de samenstelling van hun eigen stembureau.

Titel 10. Oproeping van de kiezers

Art. 51. (...)

Art. 52. (...)

Art. 53. *Kiezers die hun oproepingsbrief niet hebben ontvangen, kunnen hem op het gemeentesecretariaat afhalen tot op de dag van de stemming 's middags. Van dat recht wordt melding gemaakt in het bericht, vermeld in artikel 51.*

Art. 54. *De oproepingsbrief vermeldt de volgende gegevens:*

1° de dag waarop en het stemlokaal waarin de kiezer moet stemmen;

2° de te verkiezen mandatarissen;

3° de uren van opening en sluiting van het stemlokaal;

4° de voorwaarden voor terugbetaling van de reiskosten van kiezers die niet meer in de gemeente wonen waar ze op de kiezerslijst staan;

5° de achternaam, de voornaam of voornamen, het geslacht, de geboortedatum en de hoofdverblijfplaats van de kiezer, alsook het nummer waaronder hij op de kiezerslijst staat;

6° de integrale tekst van artikel 56, artikel 135, §2, en artikel 138, §3, derde lid.

De Vlaamse Regering stelt het model van de oproepingsbrief vast.

Art. 55. *Een bericht van oproeping wordt ten minste twintig dagen voor de stemming in de gemeente openbaar bekendgemaakt door middel van aanplakking aan het gemeentehuis.*

Het aanplakbiljet vermeldt de bepalingen, vermeld in artikel 54, eerste lid, 1° tot en met 4°. Het aanplakbiljet herinnert er ook aan dat de kiezer die zijn oproepingsbrief niet heeft ontvangen, hem op het gemeentesecretariaat kan afhalen tot op de dag van de stemming, 's middags.

Probleemstelling:

- Een aantal gemeenten stelde de vraag naar de juiste betekenis van het feit dat de kiezers eventueel 'tot 's middags' hun oproepingsbrief kunnen afhalen: wordt daarmee precies 12 uur bedoeld of geldt dit voor de gehele 'middagperiode', wat uiteraard door iedereen anders kan ingevuld worden.

- Niet enkel kiezers die hun oproepingsbrief niet hebben ontvangen, maar ook mensen die hun oproepingsbrief kwijt zijn geraakt, blijken in de praktijk een duplicaat te kunnen afhalen. Het is immers niet te controleren of iemand zijn brief is kwijtgeraakt of nooit heeft gekregen.

- Artikel 54 vermeldt in 5° dat ook de geboortedatum op de oproepingsbrief vermeld moet staan. Dit is in het verleden nooit het geval geweest en dit gegeven is in deze context nergens voor nodig. Op het model van de oproepingsbrief is bovendien nauwelijks nog ruimte om extra gegevens te plaatsen.

- De aanplakking waarvan sprake in artikel 55 is ouderwets. Dergelijke aanplakkingen worden nauwelijks nog geraadpleegd door de bevolking. De burgers houden zichzelf op de hoogte via informatie in de media, het gemeentelijk infoblad of de website.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om te verduidelijken dat met 's middags wel degelijk '12 uur' wordt bedoeld, en dat ook kiezers die hun oproepingsbrief niet meer in bezit hebben, een duplicaat kunnen krijgen.

Het agentschap stelt voor om de vermelding van de geboortedatum op de oproepingsbrief te schrappen.

Tenslotte stelt het agentschap voor om de aanplakking aan het gemeentehuis te vervangen door een publicatie in het gemeentelijke infoblad en op de website. Het agentschap opteert ervoor om op het vlak van de communicatie te kiezen voor eigentijdse middelen. Overal waar in het LPKD melding gemaakt wordt van 'aanplakking', kan dat beter vervangen worden door 'publicatie in het gemeentelijke infoblad en op de website'.

Tekstvoorstel:

Art. 53. Kiezers die hun oproepingsbrief niet hebben ontvangen of niet meer in bezit hebben, kunnen op het gemeentesecretariaat een duplicaat afhalen tot op de dag van de stemming tot 12 uur 's middags. Van dat recht wordt melding gemaakt in het bericht, vermeld in artikel 51.

Art. 54. De oproepingsbrief vermeldt de volgende gegevens:

1° de dag waarop en het stemlokaal waarin de kiezer moet stemmen;

2° de te verkiezen mandatarissen;

3° de uren van opening en sluiting van het stemlokaal;

4° de voorwaarden voor terugbetaling van de reiskosten van kiezers die niet meer in de gemeente wonen waar ze op de kiezerslijst staan;

5° de achternaam, de voornaam of voornamen, het geslacht, ~~de geboortedatum~~ en de hoofdverblijfplaats van de kiezer, alsook het nummer waaronder hij op de kiezerslijst staat;

6° de integrale tekst van artikel 56, artikel 135, §2, en artikel 138, §3, derde lid.

De Vlaamse Regering stelt het model van de oproepingsbrief vast.

Art. 55. Een bericht van oproeping wordt ten minste twintig dagen voor de stemming in de gemeente openbaar bekendgemaakt in het gemeentelijke infoblad en op de website van de gemeente.

De publicatie vermeldt de bepalingen, vermeld in artikel 54, eerste lid, 1° tot en met 4°. De publicatie herinnert er ook aan dat de kiezer die zijn oproepingsbrief niet heeft ontvangen of niet meer in bezit heeft, een duplicaat op het gemeentesecretariaat kan afhalen tot op de dag van de stemming, tot 12 uur 's middags.

Titel 11. Afleveren van een volmacht

Art. 56. §1. Een kiezer kan een andere kiezer als gevolmachtigde in zijn plaats laten stemmen. De persoon die hij als gevolmachtigde aanwijst moet voor dezelfde verkiezing zelf de hoedanigheid van kiezer bezitten.

Een gevolmachtigde kan per verkiezing maar één stem bij volmacht uitbrengen.

§2. De volgende kiezers kunnen een volmacht verlenen:

1° de kiezer die om medische redenen niet in staat is om zich naar het stembureau te begeven of er naartoe gevoerd te worden. Dat moet blijken uit een medisch attest. Geneesheren, die als kandidaat voor de verkiezing zijn voorgedragen, mogen een dergelijk attest niet afgeven;

2° de kiezer die om beroeps- of dienstredenen:

a) in het buitenland is opgehouden, alsook de leden van zijn gezin of van zijn gevolg die daar met hem verblijven. Die onmogelijkheid moet blijken uit een attest van de militaire of burgerlijke overheid of van de werkgever onder wie de werknemer ressorteert

b) zich op de dag van de stemming in het Rijk bevindt, maar in de onmogelijkheid verkeert om zich in het stembureau te melden. Die onmogelijkheid moet blijken uit een attest van de militaire of burgerlijke overheid of van de werkgever onder wie de werknemer ressorteert;

3° de kiezer die het beroep van schipper, marktkramer of kermisreiziger uitoefent en de leden van zijn gezin die met hem samenwonen. De uitoefening van het beroep moet blijken uit een attest van de burgemeester van de gemeente waar de betrokkene in het bevolkingsregister is ingeschreven;

4° de kiezer die de dag van de stemming ten gevolge van een rechterlijke maatregel in een toestand van vrijheidsbeneming verkeert. Die toestand wordt bevestigd door de directie van de inrichting waar de betrokkene zich bevindt;

5° de kiezer die om redenen in verband met zijn geloofsovertuiging in de onmogelijkheid verkeert zich op het stembureau te melden. Die onmogelijkheid moet blijken uit een attest dat is afgegeven door de religieuze overheid;

6° de student die zich, om studieredenen, in de onmogelijkheid bevindt zich in het stembureau te melden, op voorwaarde dat hij een attest voorlegt van de directie van de instelling waar hij studeert;

7° de kiezer die om andere redenen dan die vermeld in punt 1° tot en met 6°, de dag van de stemming niet in zijn woonplaats is wegens een tijdelijk verblijf in het buitenland, en zich bijgevolg in de onmogelijkheid bevindt zich in het stemlokaal te melden, voor zover de onmogelijkheid door de burgemeester van zijn woonplaats of zijn gemachtigde vastgesteld is, na voorlegging van de nodige bewijsstukken, of, ingeval de kiezer zich in de onmogelijkheid bevindt een dergelijk bewijsstuk voor te leggen, op grond van een verklaring op eer. De Vlaamse Regering bepaalt het model van de verklaring op erewoord dat de kiezer moet indienen en het model van attest dat door de burgemeester moet worden afgegeven. De aanvraag moet worden ingediend bij de burgemeester van de woonplaats uiterlijk op de dag voor de dag van de verkiezing.

§3. De Vlaamse Regering bepaalt het model van de volmacht. Het formulier voor de volmacht kan gratis worden verkregen bij het gemeentesecretariaat.

§4. De volmachtgever en de gevolmachtigde ondertekenen beiden het volmachtformulier.

Probleemstelling:

- Voor elke kiezer geldt de verplichting om deel te nemen aan de stemming. Wie om een wettige reden verhinderd is, moet daarvan het bewijs leveren en iemand in zijn plaats laten stemmen door middel van een volmacht.
- Het agentschap ontving zeer veel vragen over de volmachtenregeling en over het feit of men verplicht is een volmacht te geven als men zelf niet kan stemmen.
- Uit de feiten blijkt dat er verschillende klachten ingediend werden over vermeende misbruiken bij het bekomen van volmachten, zoals bijvoorbeeld in rusthuizen.
- Zowel burgers als gemeentebesturen formuleerden veel klachten over de 'omslachtige procedure' om een volmacht te kunnen geven (verklaring op eer, handtekening burgemeester...), zowel van de burger als van de gemeente. Meer specifiek waren er vragen over de verklaring op eer, mensen die op weekend waren in het binnenland, mensen die reeds voor een (lange) tijd in het buitenland verblijven, zelfstandigen,...
- De mogelijkheid om met een verklaring op eer een attest te bekomen, zou de poort open zetten voor iedereen die 'geen zin heeft' om te gaan stemmen.
- Artikel 56 voorziet niet in een decretale basis om de Vlaamse Regering toe te laten het model van het attest van de burgemeester voor schippers, marktkramers of kermisreizigers vast te stellen.

Aanbevelingen van het agentschap:

De problematiek van de volmachten blijkt een van de belangrijkste bronnen van vragen en bedenkingen, die het agentschap heeft ontvangen. De Raden voor Verkiezingsbetwistingen ontvingen verschillende bezwaarschriften wegens vermeend misbruik in verband met volmachten.

Problemen, vragen en vermeende misbruiken met betrekking tot de volmachten houden in veel gevallen verband met de in de Grondwet bepaalde verplichting van de kiezers om aan de verkiezingen deel te nemen. Die verplichting is op basis van het Algemeen Kieswetboek ook van toepassing op de lokale en provinciale verkiezingen. Een kiezer die niet zelf kan gaan stemmen, weet dat hij een volmacht moet geven om juridisch zijn plicht na te komen. Het agentschap adviseert te onderzoeken of er redelijke omstandigheden zijn waardoor een kiezer zijn grondwettelijke verplichting niet kan nakomen. Vooral mogelijke misbruiken bij het ronselen van volmachten in rusthuizen zou moeten tegengegaan worden. Het agentschap meent dat overwogen kan worden dat een kiezer ook formeel juridisch afwezig kan blijven wanneer hij aan de hand van een medisch attest kan aantonen zich onmogelijk naar het stemlokaal te kunnen begeven. Een dergelijke maatregel kan de eventuele psychologische druk bij kiezers wegnemen om toch absoluut een volmacht te geven. Een mogelijke regeling hiervoor kan opgenomen worden in artikel 250 inzake de strafbepalingen (zie aanbeveling bij artikel 250).

Rekening houdend met het verplichte karakter van de stemming, adviseert het agentschap om niet in te gaan op de overige vragen en opmerkingen over de volmachtenregeling. Wij

stellen wel voor om in paragraaf 2, 3°, toe te voegen dat de Vlaamse Regering het model van het attest bepaalt.

Tekstvoorstel:

Art. 56. §1. (ongewijzigd)

§2. De volgende kiezers kunnen een volmacht verlenen:

1° (ongewijzigd)

2° (ongewijzigd)

3° de kiezer die het beroep van schipper, marktkramer of kermisreiziger uitoefent en de leden van zijn gezin die met hem samenwonen. De uitoefening van het beroep moet blijken uit een attest van de burgemeester van de gemeente waar de betrokkene in het bevolkingsregister is ingeschreven. De Vlaamse Regering bepaalt het model van dit attest;

4°-7° (ongewijzigd)

§3-4. (ongewijzigd)

Titel 12. De verkiesbaarheidsvoorwaarden

Art. 59. *Om tot provincieraadslid verkozen te kunnen worden en om het te kunnen blijven, moet men kiezer zijn en moet men de kiesvoorwaarden, vermeld in artikel 8, behouden en mag men zich niet in een geval van schorsing of uitsluiting als vermeld in artikel 15, §1 en §2, bevinden.*

Niet verkiesbaar zijn zij die veroordeeld zijn, zelfs met uitstel, wegens één van de misdrijven, vermeld in artikel 240, 241, 243, en 245 tot en met 248 van het Strafwetboek, gepleegd tijdens de uitoefening van een gemeenteamt. Die onverkiesbaarheid eindigt twaalf jaar na de veroordeling.

Probleemstelling:

Het blijkt niet steeds duidelijk dat men in de provincie zelf moet wonen om er verkozen te kunnen worden.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om toe te voegen dat de kiezer in het bevolkingsregister van een gemeente van de provincie ingeschreven moet zijn, om in die provincie verkiesbaar te zijn.

Tekstvoorstel:

Art. 59. *Om tot provincieraadslid verkozen te kunnen worden en om het te kunnen blijven, moet men kiezer zijn, moet men ingeschreven zijn in het bevolkingsregister van een gemeente die behoort tot de provincie, en moet men de kiesvoorwaarden, vermeld in artikel 8, behouden en mag men zich niet in een geval van schorsing of uitsluiting als vermeld in artikel 15, §1 en §2, bevinden.*

Titel 13. Bescherming van de lijstnamen en toekennen van volgnummers

Art. 60. *Elke lijstnaam bestaat uit ten hoogste achttien tekens. De Vlaamse Regering legt in een besluit de toegelaten tekens vast. De lijstnaam moet op het stembiljet boven de kandidatenlijst komen.*

Art. 61. *Elke politieke formatie in het Vlaams Parlement die ten minste door drie leden vertegenwoordigd is, kan een voorstel indienen tot de bescherming van de lijstnaam die ze wil vermelden in de voordrachten van kandidaten en tot het verkrijgen van een gemeenschappelijk volgnummer.*

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam moet worden ondertekend door ten minste drie Vlaamse parlementsleden die tot de politieke formatie behoren die de lijstnaam zal gebruiken. Een parlements lid mag maar één enkel voorstel ondertekenen.

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam wordt de veertigste dag voor de verkiezing, tussen tien en twaalf uur, aan de Vlaamse Regering of de gemachtigde van de Vlaamse Regering overhandigd door een parlements lid die het voorstel mede heeft ondertekend.

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam vermeldt de voornaam of voornamen, de achternaam en het adres van de persoon en van zijn plaatsvervanger die door de politieke formatie werd aangewezen om in ieder administratief arrondissement te bevestigen dat een kandidatenlijst door haar erkend wordt.

Art. 62. *De vermelding van een lijstnaam waarvan gebruik gemaakt is door een politieke partij die door minstens drie leden vertegenwoordigd is in het Vlaams Parlement en waaraan bij een vorige verkiezing met het oog op de vernieuwing van parlementen op Europees, federaal en regionaal niveau bescherming werd verleend, kan op gemotiveerd verzoek van die politieke partij door de Vlaamse Regering worden verboden. De lijst van de namen waarvan het gebruik verboden is, wordt de drieënveertigste dag voor de verkiezing in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.*

De Vlaamse Regering kan het gebruik van de lijstnamen die op de kandidatenlijsten voor de provincieraadsverkiezing voorkomen en waarvan het gebruik ontzegd is, verbieden voor de gemeenteraadsverkiezing en stadsdistrictsraadsverkiezing.

Art. 63. *De Vlaamse Regering kent bij loting aan de beschermde lijstnaam onmiddellijk na het indienen van de voorstellen tot bescherming een gemeenschappelijk volgnummer toe. Kartels gebruiken het gemeenschappelijke volgnummer van de partij die het eerste voorkomt op de stembrief.*

De lijstnamen en de gemeenschappelijke volgnummers worden binnen vier dagen in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

De Vlaamse Regering stuurt een lijst met de toegekende gemeenschappelijke volgnummers, de aan de nummers voorbehouden lijstnamen, en de voornaam of voornamen en achternaam het adres van de personen die de politieke formaties op het niveau van het administratief arrondissement hebben aangewezen en van hun plaatsvervangers die gemachtigd zijn de kandidatenlijsten voor echt te erkennen, naar de voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus die gevestigd zijn in de provinciehoofdplaats.

Art. 64. *Bij de voordrachten van kandidaten die een beschermde lijstnaam en een gemeenschappelijk volgnummer gebruiken, moet een getuigenschrift worden toegevoegd van de nationale voorzitter van de politieke formatie of van de door hem gemandateerde.*

Als er geen getuigschrift wordt toegevoegd, weigert de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau het gebruik van de lijstnaam en van het gemeenschappelijke volgnummer door een niet-erkende lijst.

Art. 65. *De kandidaten, of twee van de eerste drie kandidaten, van de lijsten, ingediend bij de provinciale districtshoofdbureaus die buiten de provinciehoofdplaats gevestigd zijn, mogen samen met de voordrachtsakte aan de voorzitter van het hoofdbureau van hun provinciedistrict een verzoek in tweevoud overhandigen om hetzelfde volgnummer te verkrijgen als zal worden toegekend aan een van de lijsten, ingediend in de provinciehoofdplaats.*

De voorzitter die een verzoek, vermeld in het eerste lid, ontvangt, zendt onmiddellijk een exemplaar aan de voorzitter van het districtshoofdbureau in de provinciehoofdplaats. De kandidaten, of twee van de eerste drie kandidaten, van de in de hoofdplaats voorgedragen lijsten mogen ter plaatse tot de vijftiengste dag voor de stemming, tot uiterlijk zestien uur, inzage nemen van de verzoekschriften. Ze verklaren zich al dan niet schriftelijk akkoord met het gebruik van hetzelfde volgnummer.

Art. 66. *Na de loting, vermeld in artikel 63, stelt de Vlaamse Regering de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus in kennis van de toegekende gemeenschappelijke volgnummers, van de aan de verschillende nummers voorbehouden lijstnamen en van de voornaam of voornamen en achternaam en de adressen van de personen en van hun plaatsvervangers die door de politieke formaties zijn aangewezen op het vlak van het administratief arrondissement, en die alleen bevoegd zijn voor de echtverklaring van de kandidatenlijsten.*

Bij de voordrachten van kandidaten die zich met toepassing van artikel 62 op een beschermde lijstnaam en een gemeenschappelijk volgnummer beroepen, moet het attest gevoegd worden van de op het vlak van het administratief arrondissement door de politieke formatie aangewezen persoon of zijn plaatsvervanger. Als dat attest niet kan worden voorgelegd, moet de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau voor de gemeenteraadsverkiezing ambtshalve het gebruik van de lijstnaam en het gemeenschappelijk volgnummer voor de provincieraadsverkiezing weigeren.

Nadat de kandidatenlijsten, overeenkomstig artikel 92, volledig zijn afgesloten, houdt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau een speciale loting om de volgnummers toe te kennen aan de lijsten die geen gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig artikel 63 hebben verkregen.

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat onmiddellijk volgt op het laatste nummer dat werd toegekend bij de loting, verricht door de Vlaamse Regering overeenkomstig artikel 63.

Eerst wordt een volgnummer toegekend aan de volledige lijsten, vervolgens aan de onvolledige lijsten.

Dit artikel is eveneens van toepassing op de verkiezing van de stadsdistrictsraden.

Art. 67. §1. *Nadat de kandidatenlijsten, overeenkomstig artikel 100, volledig zijn afgesloten, houdt de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau van de provinciehoofdplaats een speciale loting om de volgnummers toe te kennen aan de lijsten die gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid, vermeld in artikel 65, en die geen gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig artikel 63 hebben verkregen.*

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat onmiddellijk volgt op het laatste nummer dat werd toegekend bij de loting, verricht door de Vlaamse Regering overeenkomstig artikel 63.

Eerst wordt een volgnummer toegekend aan de volledige lijsten, vervolgens aan de onvolledige lijsten.

De voorzitter deelt onmiddellijk het resultaat van de loting langs de snelste weg mee aan de voorzitters van de andere provinciedistrictshoofdbureaus.

§2. Ieder provinciedistrictshoofdbureau gaat onmiddellijk over tot de loting met het oog op het toekennen van een volgnummer aan de lijsten die nog niet van een gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig paragraaf 1 of artikel 63, zijn voorzien.

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat werd toegekend tijdens de loting, vermeld in paragraaf 1.

Probleemstelling:

- De vraag rijst of er, naast de bij toepassing van het LPKD verboden lijstnamen, nog iets verboden moet kunnen worden, en of daar criteria voor kunnen worden vastgesteld. Het gaat dan bijvoorbeeld over op elkaar lijkende lijstnamen die bij de kiezer tot verwarring kunnen leiden, of om lijstnamen die erg verwant lijken met lijstnamen van bekende politieke formaties of die als beledigend kunnen overkomen.
- In artikel 61 en 64 wordt bepaald welke personen een getuigschrift mogen ondertekenen waarin bevestigd wordt dat een lokale lijst de beschermde lijstnaam en het gemeenschappelijk volgnummer van een politieke formatie mag gebruiken. Artikel 61 bevat daarvoor echter niet dezelfde personen als artikel 64. In artikel 63 en 66 worden dezelfde personen als in artikel 61 nogmaals vermeld, maar telkens met andere formuleringen, wat de onduidelijkheid in de hand werkt. In artikel 61, vierde lid wordt in hetzelfde verband plots over het administratief arrondissement gesproken, een begrip dat nergens anders in het LPKD voorkomt en dat nog uit vroegere wetgeving stamt.
- De ene keer wordt het woord 'attest' gebruikt, de andere keer 'getuigschrift', terwijl hetzelfde wordt bedoeld.
- Vaak werd ook de vraag gesteld wat juist moet begrepen worden onder een 'kartel' en of er daarvoor een sluitende definitie bestaat. Er waren nogal wat vragen over het feit of een lijst al dan niet beschouwd kon worden als een kartel en zodoende het gemeenschappelijk volgnummer kon bekomen van de eerst vermelde lijstnaam. Een aantal lijsten gebruikten de beschermde lijstnaam, gevolgd door een ander woord, zoals bijvoorbeeld de gemeentenaam of een woord zoals 'plus'.
- Artikel 65 verplicht de lijsten die opkomen voor de provincieraadsverkiezing, om een bijkomend verzoek in te dienen wanneer de lijst een gemeenschappelijk volgnummer wenst te verkrijgen op provinciaal niveau. Dit verzoek moet ingediend worden door 'de kandidaten, of twee van de eerste drie kandidaten'. De vraag wordt gesteld of dit niet op een eenvoudiger manier kan gebeuren.
- Er heerste verwarring over de verschillende lotingen. Voor de gemeentelijke hoofdbureaus was het niet duidelijk dat zij geen rekening moesten houden met de loting voor de lijsten voor de provincieraadsverkiezingen. Dit zou duidelijker moeten worden gemaakt in de tekst van het decreet. Sommige steden en gemeenten stelden voor dat de loting voor de provinci-

ale lijsten volledig door het provinciaal hoofdbureau zou gebeuren, wat de procedure sterk zou vereenvoudigen.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap acht het onmogelijk een exhaustieve lijst op te maken van verboden combinaties van tekens. Wij stellen voor om de beoordeling van de lijstnamen over te laten aan (de voorzitter van) het gemeentelijk hoofdbureau of het provinciedistrictshoofdbureau (of stadsdistrictshoofdbureau). Deze kan de lijst afwijzen indien hij meent dat een lijstnaam ongeoorloofd (beledigend, misleidend...) is of verwarring zou veroorzaken met een beschermde of een verboden lijstnaam. Het agentschap adviseert wel om in artikel 60 toe te voegen dat de Vlaamse Regering bepaalde combinaties van tekens kan verbieden (bvb. omwille van softwarematige redenen, zoals het gebruik van meerdere opeenvolgende spaties in de lijstnaam).

Het agentschap adviseert dat er slechts op een enkele plaats mag worden bepaald welke personen een getuigschrift mogen ondertekenen waarin bevestigd wordt dat een lokale lijst de beschermde lijstnaam en het gemeenschappelijk volgnummer van een politieke formatie mag gebruiken. Op elke plaats waar deze personen genoemd worden, moet dan telkens dezelfde formulering gebruikt worden. Het agentschap geeft de voorkeur aan de bepaling, opgenomen in artikel 64, met name de nationale voorzitter van de politieke formatie of van de door hem gemandateerde. Die bepaling werd bij amendement aangenomen ter gelegenheid van de behandeling van het LPKD in het Vlaams Parlement.

Wat de woorden 'attest' en 'getuigschrift' betreft, stelt het agentschap voor om altijd het woord 'getuigschrift' te gebruiken.

Het agentschap adviseert om in het LPKD niet langer over een kartel te spreken, maar enkel te bepalen dat lijstnamen die beginnen met een beschermde lijstnaam, het gemeenschappelijk volgnummer van die partij kunnen gebruiken, op voorwaarde dat zij een getuigschrift voorleggen zoals bepaald in artikel 64. Dit sluit elke discussie over kartels uit. Die lijsten zijn dan inderdaad formeel 'erkend' door de nationale voorzitter van de politieke formatie of zijn gemandateerde.

Voor de lijsten die opkomen voor de provincieraadsverkiezing en die een gemeenschappelijk volgnummer wensen te verkrijgen op provinciaal niveau, stelt het agentschap voor om het verzoek om dit gemeenschappelijk volgnummer te bekomen, op te nemen in de voordrachtsakte zelf. Zo wordt vermeden dat kandidaten meerdere keren een formulier moeten ondertekenen. Van alle voordrachtsakten wordt dan een kopie doorgestuurd naar het provinciaal hoofdbureau, dat de loting doet, zowel voor de gemeenschappelijke volgnummers als voor de overblijvende lijsten die een nummer krijgen op het niveau van het provinciedistrict. Het agentschap stelt tenslotte voor om in het LPKD duidelijk te bepalen dat het gemeentelijk hoofdbureau de loting doet voor de gemeenteraadsverkiezing (en stadsdistrict-raadsverkiezing) en dat het provinciaal hoofdbureau de loting doet voor de provincieraadsverkiezing.

Het agentschap adviseert tenslotte om de voordrachtsakten te laten indienen door de lijsttrekker of door de kandidaat die hij daartoe gemandateerd heeft (zie artikel 70). De inzage in de verzoekschriften voor een gemeenschappelijk volgnummer, moet bijgevolg door dezelfde persoon gebeuren.

Het agentschap stelt vast dat artikel 63, derde lid, en artikel 66, eerste lid, inhoudelijk hetzelfde zijn, maar het eerstgenoemde geldt voor de provincieraadsverkiezing en het tweede geldt voor de gemeenteraadsverkiezing. Ter vereenvoudiging stelt het agentschap voor om deze twee bepalingen te vervangen door een enkele bepaling.

Hetzelfde geldt voor artikel 64 en artikel 66, tweede lid. Inhoudelijk zijn deze bepalingen hetzelfde, maar het eerstgenoemde geldt voor de provincieraadsverkiezing en het tweede geldt voor de gemeenteraadsverkiezing. Ter vereenvoudiging stelt het agentschap voor om deze twee bepalingen te vervangen door een enkele bepaling.

Het agentschap stelt voor om de bepaling in artikel 65, die handelt over de verzoeken om een gemeenschappelijk volgnummer te krijgen op provinciaal niveau voor de provincieraadsverkiezing, te verplaatsen tot net voor artikel 67, dat handelt over de loting van de volgnummers voor de provincieraadsverkiezing. Op die manier staan alle bepalingen voor de toekenning van de volgnummers voor de provincieraadsverkiezing bij elkaar, wat de duidelijkheid ten goede komt.

Tekstvoorstel:

Art. 60. Elke lijstnaam bestaat uit ten hoogste achttien tekens. De Vlaamse Regering legt in een besluit de toegelaten tekens vast en kan bepaalde combinaties van tekens verbieden. De lijstnaam moet op het stembiljet boven de kandidatenlijst komen.

Art. 61. Elke politieke formatie in het Vlaams Parlement die ten minste door drie leden vertegenwoordigd is, kan een voorstel indienen tot de bescherming van de lijstnaam die ze wil vermelden in de voordrachten van kandidaten en tot het verkrijgen van een gemeenschappelijk volgnummer.

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam moet worden ondertekend door ten minste drie Vlaamse parlementsleden die tot de politieke formatie behoren die de lijstnaam zal gebruiken. Een parlementslid mag maar één enkel voorstel ondertekenen.

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam wordt de veertigste dag voor de verkiezing, tussen tien en twaalf uur, aan de Vlaamse Regering of de gemachtigde van de Vlaamse Regering overhandigd door een parlementslid die het voorstel mede heeft ondertekend.

Het voorstel tot bescherming van de lijstnaam vermeldt de voornaam of voornamen, de achternaam en de contactgegevens van de nationale voorzitter van de politieke formatie of van de door hem gemandateerden.

Art. 62. De vermelding van een lijstnaam waarvan gebruik gemaakt is door een politieke partij die door minstens drie leden vertegenwoordigd is in het Vlaams Parlement en waarvan bij een vorige verkiezing met het oog op de vernieuwing van parlementen op Europees, federaal en regionaal niveau bescherming werd verleend, kan op gemotiveerd verzoek van die politieke partij door de Vlaamse Regering worden verboden. De lijst van de namen waarvan het gebruik verboden is, wordt de drieënveertigste dag voor de verkiezing in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

De Vlaamse Regering kan het gebruik van de lijstnamen die op de kandidatenlijsten voor de provincieraadsverkiezing voorkomen en waarvan het gebruik ontzegd is, verbieden voor de gemeenteraadsverkiezing en stadsdistrictsraadsverkiezing.

Art. 63. De Vlaamse Regering kent bij loting aan de beschermde lijstnaam onmiddellijk na het indienen van de voorstellen tot bescherming een gemeenschappelijk volgnummer toe. Lijstnamen die beginnen met een beschermde lijstnaam, kunnen het gemeenschappelijk volgnummer van die partij gebruiken op voorwaarde dat zij een getuigschrift voorleggen zoals bepaald in artikel 64.

De lijstnamen en de gemeenschappelijke volgnummers worden binnen vier dagen in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

Art. 64. Na de loting, vermeld in artikel 63, stelt de Vlaamse Regering de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus, de voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus die gevestigd zijn in de provinciehoofdplaats, en de voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus in kennis van de toegekende gemeenschappelijke volgnummers, van de aan de verschillende nummers voorbehouden lijstnamen en van de voornaam of voornamen en achternaam en de contactgegevens van de nationale voorzitter van de politieke formatie of van de door hem gemandateerden.

Bij de voordrachten van kandidaten die met toepassing van artikel 61 een beschermde lijstnaam en een gemeenschappelijk volgnummer gebruiken, moet een getuigschrift worden toegevoegd van de nationale voorzitter van de politieke formatie of van de door hem gemandateerde.

Als er geen getuigschrift wordt toegevoegd, weigert de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau voor de provincieraadsverkiezing ambtshalve het gebruik van de lijstnaam en van het gemeenschappelijke volgnummer door een niet-erkende lijst, weigert de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau voor de gemeenteraadsverkiezing ambtshalve het gebruik van de lijstnaam en van het gemeenschappelijke volgnummer door een niet-erkende lijst en weigert de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau voor de stadsdistrictsraadsverkiezing ambtshalve het gebruik van de lijstnaam en van het gemeenschappelijke volgnummer door een niet-erkende lijst.

Art. 65. Nadat de kandidatenlijsten, overeenkomstig artikel 92, volledig zijn afgesloten, houdt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau een speciale loting om voor de gemeenteraadsverkiezing de volgnummers toe te kennen aan de lijsten die geen gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig artikel 63 hebben verkregen.

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat onmiddellijk volgt op het laatste nummer dat werd toegekend bij de loting, verricht door de Vlaamse Regering overeenkomstig artikel 63.

Eerst wordt een volgnummer toegekend aan de volledige lijsten, vervolgens aan de onvolledige lijsten.

Dit artikel is eveneens van toepassing op de verkiezing van de stadsdistrictsraden.

Art. 66. De kandidaten van de lijsten, ingediend bij de provinciedistrictshoofdbureaus die buiten de provinciehoofdplaats gevestigd zijn, mogen op de voordrachtsakte aanduiden dat zij verzoeken om hetzelfde volgnummer te verkrijgen als zal worden toegekend aan een van de lijsten, ingediend in de provinciehoofdplaats.

De voorzitter die een verzoek, vermeld in het eerste lid, ontvangt, zendt onmiddellijk een exemplaar van de voordrachtsakte van kandidaten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau in de provinciehoofdplaats. De lijsttrekker van de in de hoofdplaats voorgedragen lijsten of de kandidaat die hij hiertoe gemandateerd heeft, mag ter plaatse tot de

vijfentwintigste dag voor de stemming, tot uiterlijk zestien uur, inzage nemen van de verzoekschriften, vermeld in het eerste lid. Ze verklaren zich al dan niet schriftelijk akkoord met het gebruik van hetzelfde volgnummer.

Art. 67. §1. Nadat de kandidatenlijsten, overeenkomstig artikel 100, volledig zijn afgesloten, houdt de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau van de provinciehoofdplaats een speciale loting om voor de provincieraadsverkiezing de volgnummers toe te kennen aan de lijsten die gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid, vermeld in artikel 65, en die geen gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig artikel 63 hebben verkregen.

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat onmiddellijk volgt op het laatste nummer dat werd toegekend bij de loting, verricht door de Vlaamse Regering overeenkomstig artikel 63.

Eerst wordt een volgnummer toegekend aan de volledige lijsten, vervolgens aan de onvolledige lijsten.

~~De voorzitter deelt onmiddellijk het resultaat van de loting langs de snelste weg mee aan de voorzitters van de andere provinciedistrictshoofdbureaus.~~

§2. Na de loting, vermeld in paragraaf 1, houdt de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau onmiddellijk voor elk provinciedistrict van de provincie een speciale loting om voor de provincieraadsverkiezing de volgnummers toe te kennen aan de lijsten die niet van een gemeenschappelijk volgnummer overeenkomstig paragraaf 1 of artikel 63, zijn voorzien.

De nummers die bij deze loting worden toegekend, beginnen bij het nummer dat onmiddellijk volgt op het laatste nummer dat werd toegekend tijdens de loting, vermeld in paragraaf 1.

§3. De voorzitter deelt onmiddellijk het resultaat van de lotingen, vermeld in paragrafen 1 en 2, langs de snelste weg mee aan de voorzitters van de andere provinciedistrictshoofdbureaus.

Titel 14. Indiening van de kandidatenlijsten

Hoofdstuk 1. Indiening van de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen

Art. 68. §1. *Ten minste drieëndertig dagen voor de verkiezing van de gemeenteraden maakt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau bekend:*

1° dat hij op zaterdag, de negenentwintigste dag voor de stemming, of op zondag, de achtentwintigste dag voor de stemming, tussen 13 en 16 uur, de voordrachtsakten van kandidaten in ontvangst neemt;

2° dat hij op dinsdag, de vijfde dag voor de stemming, tussen 14 en 16 uur, de aanwijzingen van getuigen voor de stem- en telbureaus in ontvangst neemt.

De bekendmaking gebeurt door middel van een aanplakbrief die wordt opgehangen op een aanplakbord aan het gemeentehuis.

§2. *Als de zevenentwintigste dag voor de verkiezing een wettelijke feestdag is, worden alle kiesverrichtingen op de dagen, vermeld in paragraaf 1, achtenveertig uur vervroegd.*

Art. 69. De voordrachtsakten van de kandidaten voor de verkiezing van de gemeenteraden moeten ondertekend worden, hetzij door een aftredend gemeenteraadslid, hetzij door de volgende personen, afhankelijk van de grootte van de gemeente:

- 1° in de gemeenten van 20.000 inwoners en meer, door ten minste 100 gemeenteraadskiezers;
- 2° in die van 10.000 tot 20.000 inwoners, door ten minste 50 gemeenteraadskiezers;
- 3° in die van 5000 tot 10.000 inwoners, door ten minste 30 gemeenteraadskiezers;
- 4° in die van 2000 tot 5000 inwoners, door ten minste 20 gemeenteraadskiezers;
- 5° in die van 500 tot 2000 inwoners, door ten minste 10 gemeenteraadskiezers;
- 6° in die van minder dan 500 inwoners, door ten minste 5 gemeenteraadskiezers.

Het bevolkingscijfer is het cijfer dat vastgesteld wordt overeenkomstig artikel 7, §1.

Art. 70. De voordrachtsakte van kandidaten wordt aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau overhandigd tegen ontvangstbewijs door één van de drie ondertekenaars die daartoe door de kandidaten aangewezen worden of door één van de twee kandidaten die door de aftredende gemeenteraadsliden aangewezen worden.

De Vlaamse Regering bepaalt de wijze waarop de kandidatenlijsten moeten worden ingediend.

Art. 71. De voordrachtsakte vermeldt de voornaam of voornamen en achternaam, eventueel de roepnaam, de geboortedatum, het geslacht, het rijksregisternummer, de hoofdverblijfplaats en de handtekening van de kandidaten en in voorkomend geval van de kiezers die hen voordragen. Ze vermeldt eveneens de lijstnaam die boven de kandidatenlijst op het stembiljet moet staan.

Als de ondertekenaars op de lijst van de kiezers van de gemeente als kiezer voorkomen, mag de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau hun hoedanigheid van kiezer niet betwisten.

Art. 72. Tot op het ogenblik dat het gemeentelijk hoofdbureau de kandidatenlijsten voorlopig afsluit, mogen voorgedragen kandidaten de voordrachtsakte vervolledigen met hun handtekening.

Art. 73. Overeenkomstig artikel 23, §1, negende en tiende lid, en artikel 97 van de Gemeentekieswet voegen de niet-Belgische kandidaten die onderdaan zijn van een lidstaat van de Europese Unie, bij hun kandidaatstelling een individuele geschreven en ondertekende verklaring waarin ze hun nationaliteit en het adres van hun hoofdverblijfplaats vermelden en waarin ze verklaren:

- 1° dat ze in een lokale basisoverheid van een andere lidstaat van de Europese Unie geen ambt of mandaat uitoefenen dat gelijkwaardig is aan dat van gemeenteraadslid, schepen of burgemeester;
- 2° dat ze in een andere lidstaat van de Europese Unie geen functies uitoefenen die gelijkwaardig zijn met die, vermeld in artikel 11 van het Gemeentedecreet;
- 3° dat ze op de datum van de verkiezing niet ontheven of geschorst zijn van het verkiesbaarheidsrecht in hun land van herkomst.

In geval van twijfel over de verkiesbaarheid van de kandidaat, meer bepaald na kennisname van zijn verklaring, kan de voorzitter van het hoofdbureau eisen dat die kandidaat een attest van de bevoegde overheden van zijn land van herkomst indient waarin verklaard wordt dat

hij, op de datum van de verkiezing, niet ontheven of geschorst is van het verkiesbaarheidsrecht in dat land of dat die overheden daar in elk geval niet van op de hoogte zijn.

Art. 74. *De volgende pariteitsregels moeten in acht genomen worden:*

1° op eenzelfde lijst mag het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één;

2° de eerste twee kandidaten van eenzelfde lijst mogen niet van hetzelfde geslacht zijn.

Art. 75. *Op eenzelfde lijst mogen niet meer kandidaten voorkomen dan er leden kunnen worden verkozen.*

Art. 76. *De kandidaten van wie de namen voorkomen op eenzelfde voordracht, worden geacht één enkele lijst te vormen.*

Art. 77. *De lijsttrekker kan op de voordrachtsakte een getuige en een plaatsvervangende getuige aanwijzen om de vergaderingen van het gemeentelijk hoofdbureau, voorgeschreven bij artikel 81, artikel 82, §3, artikel 86, artikel 92 en artikel 121, bij te wonen. Die getuige en die plaatsvervangende getuige hebben het recht hun opmerkingen in de processen-verbaal te laten opnemen.*

Art. 78. *De modellen van voordrachtsakte, van verbeteringsakte en van de individuele geschreven en ondertekende verklaring, vermeld in artikel 73 worden door de Vlaamse Regering vastgelegd.*

Art. 79. *De voordracht wijst de volgorde aan waarin de kandidaten worden voorgedragen.*

Een kiezer mag niet meer dan één voordracht voor dezelfde verkiezing ondertekenen. De kiezer die dat verbod overtreedt wordt gestraft overeenkomstig artikel 244.

Art. 80-82. (...)

Probleemstelling:

- Hoewel in de onderrichtingen duidelijk was geformuleerd dat de voorzitters van de hoofdbureaus tijdens de beide dagen van het kandidatenweekend, zowel op zaterdag als op zondag, ter beschikking moesten zijn om de voordrachtsakten in ontvangst te nemen, oordeelden in sommige gemeenten de voorzitters dat de lectuur van artikel 68 inhoudt dat zij slechts op één van beide dagen ter beschikking moesten zijn. De formulering van het artikel laat inderdaad ruimte voor interpretatie, naargelang de tekst gelezen wordt vanuit het oogpunt van de voorzitter van het hoofdbureau dan wel van de indiener van een lijst.

- Afgezien daarvan werd meermaals geopperd dat één weekenddag voldoende is om de voordrachtsakten te laten indienen. De regel om twee dagen ter beschikking te staan is overgenomen van de vroegere wetgeving. De FOD Binnenlandse Zaken argumenteert in dit verband dat, als op zaterdag een lijst wordt ingediend die niet helemaal in orde is, de lijstindieners op zondag nog kan terugkeren en zo een tweede kans heeft om de lijst op een correcte wijze in te dienen.

- Artikel 68, §1, eerste lid, 2° bepaalt niet duidelijk dat er zowel voor telbureaus G als voor telbureaus P getuigen kunnen worden voorgesteld bij de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau. Daardoor waren er nogal wat vragen over de plaats waar de getuigen voor de telbureaus P moesten worden voorgesteld.

- De VVSG stelde de vraag of de aanwijzing van de getuigen voor de stem- en telbureaus niet gelijktijdig met de indiening van de voordrachtsakte zou kunnen gebeuren.

- Wij ontvingen ook veel vragen over wie nu juist de voordrachtsakte mocht of moest indienen. Blijkbaar was de regeling in artikel 70 niet duidelijk of te complex, en stelde men zich vragen over de reden waarom een onderscheid wordt gemaakt tussen een voordrachtsakte ondertekend door gemeenteraadskiezers, en een voordrachtsakte ondertekend door een aftredend raadslid.

- Meerdere kandidaten stelden de vraag welke namen er vermeld moesten worden op de voordrachtsakte en welke dan uiteindelijk op het stembiljet zouden komen. Een andere veel voorkomende vraag was wanneer er een akte van bekendheid nodig is. In de onderrichtingen werd dit wel toegelicht, maar toch interpreteerden sommige voorzitters dit naar eigen inzicht.

- Een aantal hoofdbureaus maakten de opmerking dat men niet onmiddellijk de niet-Belgen kon herkennen op de voordrachtsakte. Dit bemoeilijkt het onderzoek van de akten.

- Ingevolge de formulering van artikel 73 dachten veel niet-Belgische kandidaten dat ze nog een aparte individuele verklaring moesten indienen, terwijl deze geïntegreerd is in de voordrachtsakte.

- Het decreet bepaalt nergens duidelijk of een aftredend raadslid meer dan één voordrachtsakte mag ondertekenen of niet. Het feit dat artikel 79, tweede lid, bepaalt dat een kiezer niet meer dan één voordracht voor dezelfde verkiezing mag ondertekenen, zorgde voor interpretatieproblemen. Het agentschap verduidelijkte dat het decreet een onderscheid bevat tussen een voordracht ingediend door een kiezer en een voordracht door een aftredend raadslid. De ratio legis is bijgevolg dat een aftredend raadslid meer dan één voordracht mag ondertekenen. Zo niet zou het onderscheid met de kiezers zinledig zijn.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om toe te laten dat de voordrachtsakte alleen op digitale wijze wordt ingediend (met digitale handtekeningen). Er is dan geen fysieke zitting van de voorzitter van het hoofdbureau meer nodig en de indiening hoeft niet geconcentreerd te worden op één dag. Het LPKD kan dan een uiterste datum bepalen waarop de voordrachtsakten digitaal moeten ingediend zijn.

Het agentschap stelt in dit verband voor om voor de indiening een termijn te bepalen, ingaand vanaf 1 september om 14 uur tot zaterdag, de negenentwintigste dag voor de stemming, om 16 uur, waarbinnen de voordrachtsakten digitaal kunnen worden ingediend. Omdat niet iedereen is staat kan geacht worden om een akte op digitale wijze in te dienen, stelt het agentschap voor dat de voorzitters van de hoofdbureaus toch ter beschikking zouden zijn op de laatste dag van de indieningstermijn (zaterdag), meer bepaald tijdens de voormiddag om papieren voordrachtsakten in ontvangst te nemen en om geconsulteerd te worden over de voordrachtsakten die digitaal zijn ingediend, en tijdens de namiddag zowel om nieuwe papieren voordrachtsakten in ontvangst te nemen als voordrachtsakten die verbeterd werden nadat ze tijdens de voormiddagssessie afgewezen werden.

Het agentschap stelt voor om in artikel 68, §1, eerste lid, te verduidelijken dat de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de getuigen van zowel de telbureaus G als de telbureaus P in ontvangst neemt. Aangezien de kans groot is dat op dat ogenblik nog niet vaststaat hoeveel stem- en telbureaus er zullen zijn, adviseert het agentschap om het moment waarop de getuigen voor de stem- en telbureaus worden aangewezen, ongewijzigd te laten.

Het agentschap stelt voor om de aanplakking aan het gemeentehuis te vervangen door een publicatie in het gemeentelijke infoblad en op de website. Zoals reeds vermeld in de aanbeveling bij artikel 55, opteert het agentschap ervoor om op het vlak van de communicatie te kiezen voor eigentijdse middelen.

Het agentschap is van mening dat de bepaling van artikel 70 over de personen die een voordrachtsakte mogen indienen, vereenvoudigd kan worden. Wij adviseren om de voordrachtsakten te laten indienen door de lijsttrekker of door de kandidaat die hij daartoe gemandateerd heeft, zonder een onderscheid te maken tussen een voordrachtsakte ondertekend door gemeenteraadskiezers en een voordrachtsakte ondertekend door een aftredend raads-lid.

Wat de vermelding van de voornamen op de voordrachtsakte betreft, stelt het agentschap voor om dit te vereenvoudigen en te bepalen dat enkel de eerste voornaam en de achter-naam, zoals vermeld op de identiteitskaart, op de voordrachtsakte moet komen. Alleen in de plaats van een voornaam kan eventueel een roepnaam ingevuld worden.

Wat de akte van bekendheid betreft, stelt het agentschap voor om in het LPKD te bepalen wanneer dit document moet bijgevoegd worden.

Om toe te laten dat de niet-Belgen onmiddellijk kunnen herkend worden op een voordrachtsakte, stelt het agentschap voor dat ook de nationaliteit op de akte vermeld zou worden.

Het agentschap adviseert om de bepaling van artikel 73 zodanig te wijzigen dat duidelijk is dat geen aparte verklaring van de niet-Belgische kandidaten nodig is.

Het agentschap stelt vast dat de bepaling van artikel 77, handelend over de getuigen in het hoofdbureau, ook in de artikelen 110, 111 en 112 vermeld is. Omdat dit hoofdstuk handelt over de indiening van de voordrachtsakten, waarop ook de getuigen voor de hoofdbureaus worden voorgesteld, acht het agentschap het aangewezen dat dit ook hier wordt aangehaald, maar bij voorkeur met een zo beperkt mogelijk gehouden tekst.

Het agentschap adviseert tenslotte om toe te laten dat zowel kiezers als aftredende raadsleden meer dan een lijst voor dezelfde verkiezing mogen ondertekenen. Het verbod voor kiezers om meer dan een voordracht voor dezelfde verkiezing te ondertekenen (artikel 79, tweede lid), zou dan worden geschrapt. Ook de strafbepaling in artikel 244, die hiermee verband houdt, moet dan worden geschrapt (zie aanbeveling bij artikel 244).

Tekstvoorstel:

Art. 68. §1. Ten minste drieëndertig dagen voor de verkiezing van de gemeenteraden maakt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau bekend:

- 1° dat hij op zaterdag, de negenentwintigste dag voor de stemming, ~~of op zondag, de achtentwintigste dag voor de stemming,~~ tussen 9 en 12 uur en tussen 13 en 16 uur de papieren voordrachtsakten van kandidaten die niet op digitale wijze werden ingediend, in ontvangst neemt;
- 2° dat hij op zaterdag, de negenentwintigste dag voor de stemming, tussen 9 en 12 uur geconsulteerd kan worden over de voordrachtsakten die op digitale wijze werden ingediend;
- 3° dat hij op dinsdag, de vijfde dag voor de stemming, tussen 14 en 16 uur, de aanwijzingen van getuigen voor de stembureaus en voor de telbureaus G en P in ontvangst neemt.

De bekendmaking gebeurt in het gemeentelijke infoblad en op de website van de gemeente.

§2. Als de zevenentwintigste dag voor de verkiezing een wettelijke feestdag is, worden alle kiesverrichtingen op de dagen, vermeld in paragraaf 1, achtenveertig uur vervroegd.

Art. 69. De voordrachtsakten van de kandidaten voor de verkiezing van de gemeenteraden moeten ondertekend worden, hetzij door een aftredend gemeenteraadslid, hetzij door de volgende personen, afhankelijk van de grootte van de gemeente:

1° in de gemeenten van 20.000 inwoners en meer, door ten minste 100 gemeenteraadskiezers;

2° in die van 10.000 tot 20.000 inwoners, door ten minste 50 gemeenteraadskiezers;

3° in die van 5000 tot 10.000 inwoners, door ten minste 30 gemeenteraadskiezers;

4° in die van 2000 tot 5000 inwoners, door ten minste 20 gemeenteraadskiezers;

5° in die van 500 tot 2000 inwoners, door ten minste 10 gemeenteraadskiezers;

6° in die van minder dan 500 inwoners, door ten minste 5 gemeenteraadskiezers.

Het bevolkingscijfer is het cijfer dat vastgesteld wordt overeenkomstig artikel 7, §1.

Art. 70. De voordrachtsakte van kandidaten wordt aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau overhandigd tegen ontvangstbewijs door de lijsttrekker of door de kandidaat die de lijsttrekker hiertoe gemandateerd heeft.

Art. 71. De voordrachtsakte vermeldt de voornaam, eventueel de roepnaam, de achternaam, de geboortedatum, het geslacht, het rijksregisternummer, de hoofdverblijfplaats, de nationaliteit en de handtekening van de kandidaten. De voordrachtsakte vermeldt eveneens de lijstnaam die boven de kandidatenlijst op het stembiljet moet staan.

De kandidaat die op het stembiljet wil vermeld worden met zijn roepnaam, voegt een akte van bekendheid bij de voordrachtsakte als de roepnaam geen van zijn voornamen is of geen afgeleide is van een van zijn voornamen. De akte van bekendheid kan afgeleverd worden door een vrederechter, een notaris of de burgemeester van de woonplaats van de kandidaat.

In voorkomend geval vermeldt de voordrachtsakte ook de voornaam, de achternaam, het rijksregisternummer, de hoofdverblijfplaats, de nationaliteit en de handtekening van de kiezers die de kandidaten voordragen.

Art. 72. Tot op het ogenblik dat het gemeentelijk hoofdbureau de kandidatenlijsten voorlopig afsluit, mogen voorgedragen kandidaten de voordrachtsakte vervolledigen met hun handtekening.

Art. 73. Overeenkomstig artikel 23, §1, negende en tiende lid, en artikel 97 van de Gemeentekieswet verklaren de niet-Belgische kandidaten die onderdaan zijn van een lidstaat van de Europese Unie, in de voordrachtsakte:

1° dat ze in een lokale basisoverheid van een andere lidstaat van de Europese Unie geen ambt of mandaat uitoefenen dat gelijkwaardig is aan dat van gemeenteraadslid, schepen of burgemeester;

2° dat ze in een andere lidstaat van de Europese Unie geen functies uitoefenen die gelijkwaardig zijn met die, vermeld in artikel 11 van het Gemeentedecreet;

3° dat ze op de datum van de verkiezing niet ontheven of geschorst zijn van het verkiesbaarheidsrecht in hun land van herkomst.

In geval van twijfel over de verkiesbaarheid van de kandidaat, meer bepaald na kennisname van zijn verklaring, kan de voorzitter van het hoofdbureau eisen dat die kandidaat een attest van de bevoegde overheden van zijn land van herkomst indient waarin verklaard wordt dat hij, op de datum van de verkiezing, niet ontheven of geschorst is van het verkiesbaarheidsrecht in dat land of dat die overheden daar in elk geval niet van op de hoogte zijn.

Art. 74. De volgende pariteitsregels moeten in acht genomen worden:

1° op eenzelfde lijst mag het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één;

2° de eerste twee kandidaten van eenzelfde lijst mogen niet van hetzelfde geslacht zijn.

Art. 75. Op eenzelfde lijst mogen niet meer kandidaten voorkomen dan er leden kunnen worden verkozen.

Art. 76. De kandidaten van wie de namen voorkomen op eenzelfde voordracht, worden geacht één enkele lijst te vormen.

Art. 77. Op de voordrachtsakte kunnen een getuige en een plaatsvervangende getuige aangewezen worden om de vergaderingen van het gemeentelijk hoofdbureau bij te wonen.

Art. 78. De modellen van voordrachtsakte en van verbeteringsakte worden door de Vlaamse Regering vastgelegd.

Art. 79. De voordracht wijst de volgorde aan waarin de kandidaten worden voorgedragen.

~~Een kiezer mag niet meer dan één voordracht voor dezelfde verkiezing ondertekenen. De kiezer die dat verbod overtreedt, wordt gestraft overeenkomstig artikel 244.~~

Hoofdstuk 2. Indiening van de kandidatenlijsten voor de stadsdistrictsraadsverkiezing

Art. 83. *Voor de verkiezingen van de stadsdistrictsraden zijn de volgende artikelen van dit hoofdstuk van toepassing:*

1° artikel 68, met dien verstande dat:

a) "gemeenteraden" wordt gelezen als "stadsdistrictsraden";

b) "gemeentelijk hoofdbureau" wordt gelezen als "stadsdistrictshoofdbureau";

c) "het gemeentehuis" wordt gelezen als "de zetel van het stadsdistrictshoofdbureau";

2°-14° (...)

Probleemstelling:

Het voorstel van het agentschap om de aanplakking aan het gemeentehuis te vervangen door een publicatie in het gemeentelijke infoblad en op de website, geldt ook voor het bericht van de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om artikel 83, 1°, c te schrappen.

Tekstvoorstel:

Art. 83. Voor de verkiezingen van de stadsdistrictsraden zijn de volgende artikelen van dit hoofdstuk van toepassing:

1° artikel 68, met dien verstande dat:

- a) "gemeenteraden" wordt gelezen als "stadsdistrictsraden";
- b) "gemeentelijk hoofdbureau" wordt gelezen als "stadsdistrictshoofdbureau";
- c) ~~"het gemeentehuis" wordt gelezen als "de zetel van het stadsdistrictshoofdbureau";~~

Hoofdstuk 3. Indiening van de kandidatenlijsten voor de provincieraadsverkiezing

Art. 84. Voor de verkiezingen van de provincieraden zijn de volgende artikelen van dit hoofdstuk van toepassing:

1° artikel 68, met dien verstande dat:

- a) "gemeenteraden" wordt gelezen als "provincieraden";
- b) "gemeentelijk hoofdbureau" wordt gelezen als "provinciedistrictshoofdbureau";
- c) "het gemeentehuis" wordt gelezen als "de zetel van het provinciedistrictshoofdbureau";
- d) paragraaf 1, eerste lid, 2°, wordt geschrapt;

2°-8° (...)

9° artikel 77, met dien verstande dat de zin "De lijsttrekker kan op de voordrachtsakte een getuige en een plaatsvervangende getuige aanwijzen om de vergaderingen van het gemeentelijk hoofdbureau, voorgeschreven bij artikel 81, 82, §3, en 121, bij te wonen" wordt gelezen als "De lijsttrekker kan op de voordrachtsakte een getuige en een plaatsvervangende getuige aanwijzen die de vergaderingen van het kantonhoofdbureau bijwoont voor de verrichtingen van dat bureau die na de stemming moeten worden vervuld.";

10°-11° (...)

12° artikel 80, met dien verstande dat een derde lid wordt toegevoegd, dat luidt als volgt: "De voorzitter van het provinciaal districtshoofdbureau stuurt onmiddellijk na het verstrijken van de termijn voor het indienen van de lijsten een kopie van alle ingediende lijsten aan de provinciegouverneur die hem uiterlijk de vierentwintigste dag voor de stemming om 16 uur kennis geeft van de gevallen van meervoudige kandidaatstelling."

13° (...)

Probleemstelling:

- Het bericht van de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau moet uitgehangen worden op een aanplakbord aan de zetel van het provinciedistrictshoofdbureau. Maar niemand kent de locatie van deze zetel en niemand kan dus kennis nemen van de plaats waar de voorzitter de voordrachtsakten in ontvangst zal nemen.
- De bepaling in 9° is foutief, aangezien er sprake is van het kantonhoofdbureau in plaats van het provinciedistrictshoofdbureau.
- De werkwijze die in 12° wordt omschreven, is louter theorie. In de praktijk worden deze lijsten niet meer doorgestuurd naar de provinciegouverneur, maar wordt de meervoudige kandidaatstelling elektronisch nagekeken en gemeld aan het provinciaal hoofdbureau.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het voorstel van het agentschap om de aanplakking aan het gemeentehuis te vervangen door een publicatie in het gemeentelijke infoblad en op de website, geldt ook voor het bericht van de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau. Het agentschap adviseert bijgevolg om artikel 84, 1°, c te schrappen.

Het agentschap stelt voor om artikel 77 toepasbaar te verklaren op de provincieraadsverkiezing en 'gemeentelijk hoofdbureau' te lezen als 'provinciedistrictshoofdbureau'.

Aangezien de meervoudige kandidaatstelling op elektronische wijze wordt nagekeken, komt de gouverneur in deze procedure niet meer voor en gebeurt de gegevensuitwisseling enkel nog tussen de provinciedistrictshoofdbureaus en het provinciaal hoofdbureau. Het agentschap stelt daarom voor om in 12° 'de gouverneur' te vervangen door 'de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau'. Deze voorzitter heeft de voordrachtsakten trouwens ook nodig om de loting te kunnen doen, zoals voorgesteld in artikel 67.

Tekstvoorstel:

Art. 84. Voor de verkiezingen van de provincieraden zijn de volgende artikelen van dit hoofdstuk van toepassing:

1° artikel 68, met dien verstande dat:

- a) "gemeenteraden" wordt gelezen als "provincieraden";
- b) "gemeentelijk hoofdbureau" wordt gelezen als "provinciedistrictshoofdbureau";
- c) ~~"het gemeentehuis" wordt gelezen als "de zetel van het provinciedistrictshoofdbureau";~~
- d) paragraaf 1, eerste lid, 2°, wordt geschrapt;

2°-8° (...)

9° artikel 77, met dien verstande dat "gemeentelijk hoofdbureau" wordt gelezen als "provinciedistrictshoofdbureau";

10°-11° (...)

12° artikel 80, met dien verstande dat een derde lid wordt toegevoegd, dat luidt als volgt: "De voorzitter van het provinciaal districtshoofdbureau stuurt onmiddellijk na het verstrijken van de termijn voor het indienen van de lijsten een kopie van alle ingediende lijsten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau die hem uiterlijk de vierentwintigste dag voor de stemming om 16 uur kennis geeft van de gevallen van meervoudige kandidaatstelling.";

13° (...)

Titel 15. Onderzoek van de kandidatenlijsten

Hoofdstuk 1. Onderzoek van de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen

Art. 85. *De kandidaten en de kiezers die de voordrachten van kandidaten hebben ingeleverd, mogen ter plaatse inzage nemen van alle ingediende voordrachten en schriftelijk hun opmerkingen aan het gemeentelijk hoofdbureau meedelen.*

Ze kunnen dat recht uitoefenen gedurende de termijn, bepaald voor de inlevering van de voordrachten, en tot twee uur na het verstrijken van die termijn.

Ze kunnen dat recht, vermeld in het eerste lid, ook nog uitoefenen op de zevenentwintigste dag voor de stemming, van 13 tot 16 uur.

Als de zevenentwintigste dag voor de verkiezing een wettelijke feestdag is, worden alle kiesverrichtingen die op die dag moeten plaatshebben, achtenveertig uur vervroegd.

Art. 86. *Bij de verkiezingen voor de vernieuwing van de gemeenteraden vergadert het gemeentelijk hoofdbureau de zevenentwintigste dag voor de stemming om 16 uur.*

Het gemeentelijk hoofdbureau onderzoekt:

1° of de kandidaten de hoedanigheid van kiezer, als vermeld in artikel 8 tot en met 14, bezitten. Het wijst ook de niet-Belgische kandidaten van de Europese Unie af die bij hun individuele geschreven en ondertekende verklaring niet het bewijs hebben gevoegd, vermeld in artikel 73;

2° of aan de verkiesbaarheidsvoorwaarden vermeld in artikel 58, voldaan is vanaf de dag waarop de kiezerslijst wordt opgemaakt, met uitzondering van de leeftijdsvereiste, die moet vervuld zijn op de datum van de verkiezing;

3° of de voordachtsakte alle gegevens bevat als vermeld in artikel 71, eerste lid;

4° of er niet te veel kandidaat-titularissen of kandidaat-opvolgers zijn;

5° of de regels voor de rangschikking van de kandidaten of de schikking van hun namen nagekomen zijn;

6° of de pariteitsregels als vermeld in artikel 74, nagekomen zijn;

7° of de regels voor de lijstnaam als vermeld in artikel 60 en 62, nagekomen zijn.

Na het onderzoek, vermeld in het tweede lid, sluit het gemeentelijk hoofdbureau de kandidatenlijst voorlopig af.

Art. 87. *Niet-verkiesbare kandidaten mogen worden vervangen. De aldus nieuw voorgedragen kandidaat neemt de plaats in van de geschrapte kandidaat of van diegene die zich terugtrekt. In dat geval mag de volgorde van de kandidaten niet meer worden gewijzigd.*

Als een lijst de pariteitsregels als vermeld in artikel 74, niet respecteert, kan na de voorlopige afsluiting van de kandidatenlijst bij de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau een verbeteringsakte worden ingediend tot de vierentwintigste dag vóór de verkiezingen. Op die verbeteringsakte mag de volgorde van de kandidaten worden gewijzigd.

De verbeteringsakte wordt ondertekend door de lijsttrekker, de kandidaten die zich vrijwillig terugtrekken en de nieuw toegevoegde kandidaten.

Als in de verbeteringsakte de pariteitsregels niet gerespecteerd worden, wijst het gemeentelijk hoofdbureau de lijst in kwestie af. Als er geen verbeteringsakte wordt ingediend, wijst het gemeentelijk hoofdbureau de lijst in kwestie eveneens af, tenzij de pariteit behouden blijft. In

dat laatste geval hernummert het de kandidaten op de lijst door de opengevallen plaatsen op te vullen, maar zonder de onderlinge volgorde van de kandidaten te wijzigen. Als het gemeentelijk hoofdbureau overgaat tot het schrappen van kandidaten van een lijst en de pariteit daarbij net wordt behouden of hersteld, dan wijst het de lijst in kwestie af. Als een lijst na schrapping van kandidaten niet wordt afgewezen, komt de lijst onderaan in de nummering en verliest de lijst in kwestie in voorkomend geval haar gemeenschappelijke volgnummer.

Art. 88 – 90 (...)

Art. 91. *Personen die aanvaarde of afgewezen lijsten hebben ingeleverd, of, bij hun ontstentenis, één van de kandidaten die op die lijsten voorkomt, kunnen de vierentwintigste dag voor de stemming tussen 14 en 16 uur op de plaats, aangewezen voor het inleveren van de voordrachten, bij de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau tegen ontvangstbewijs, een memorie indienen tot betwisting van de onregelmatigheden waarmee bij het voorlopige afsluiten van de kandidatenlijst rekening is gehouden of die de dag na die afsluiting ingeroepen zijn. Als de onregelmatigheid te maken heeft met de onverkiesbaarheid van een kandidaat, kan een memorie worden ingediend met inachtneming van dezelfde regels.*

De personen, vermeld in het eerste lid, kunnen in voorkomend geval een verbeterings- of aanvullingsakte indienen. Die verbeterings- of aanvullingsakte is alleen ontvankelijk als één of meer kandidaten die op de voordracht voorkomen, afgewezen zijn om één van de volgende redenen:

- 1° de gegevens zijn onvolledig op de voordrachtsakte als vermeld in artikel 71, eerste lid;*
- 2° er staan te veel kandidaat-titularissen of kandidaat-opvolgers op de voordrachtsakte;*
- 3° de regels voor de rangschikking van de kandidaten of voor de schikking van hun namen werden niet nageleefd;*
- 4° de regels voor de evenwichtige samenstelling van de kandidatenlijsten, vermeld in artikel 74, werden niet nageleefd;*
- 5° de regels omtrent de lijstnaam, vermeld in artikel 60 en 62, werden niet nageleefd;*
- 6° een kandidaat is niet verkiesbaar.*

De verbeterings- of aanvullingsakte mag geen naam van een nieuwe kandidaat bevatten in de gevallen, vermeld in het tweede lid, 1° tot en met 5°. Ze mag in geen geval de volgorde van voordracht die in de afgewezen akte werd aangenomen, wijzigen, behalve bij toepassing van artikel 87.

Vermindering van een te groot aantal kandidaat-titularissen of -opvolgers is alleen mogelijk als uit de verbeterings- of aanvullingsakte blijkt dat een kandidaat zijn kandidatuur intrekt.

De geldige handtekeningen van de voordragende kiezers en van de kandidaten, alsmede de regelmatige vermeldingen in de afgewezen voordracht, blijven van kracht als de verbeterings- of aanvullingsakte aanvaard wordt.

Art. 92. *Het gemeentelijk hoofdbureau vergadert de vierentwintigste dag voor de stemming om 16 uur.*

Tot de vergadering worden alleen de personen toegelaten die de lijsten hebben ingeleverd of, bij hun ontstentenis, de kandidaten die een stuk als vermeld in artikel 89 en 91 hebben overhandigd, toegelaten, alsmede de getuigen van die lijsten die met toepassing van artikel 77 zijn aangewezen.

Als de verkiesbaarheid van een kandidaat wordt betwist, mogen ook die kandidaat en de indiener van het bezwaar, hetzij persoonlijk, hetzij bij gemachtigde, de vergadering bijwonen.

Hun aanwezigheid, hetzij persoonlijk, hetzij bij gemachtigde, is een vereiste voor de ontvankelijkheid van het beroep waarvan sprake is in artikel 93.

In voorkomend geval, onderzoekt het hoofdbureau de stukken die de voorzitter overeenkomstig artikel 89 tot en met 91, ontvangen heeft, en beslist het erover na de betrokkenen te hebben gehoord, als zij dat verlangen. Het gemeentelijk hoofdbureau verbetert de kandidatenlijst, als daartoe grond bestaat, en sluit ze daarna definitief af.

Art. 93-97. (...)

Art. 98. *De lijst van de kandidaat-raadsleden wordt onverwijld opgehangen op een aanplakbord aan het gemeentehuis. Het aanplakbiljet vermeldt met vette letters in zwarte inkt de achternaam van de kandidaten, in dezelfde vorm als voor het stembiljet wordt bepaald, en ook hun voornaam of voornamen, hun beroep en hun woonplaats. Het aanplakbiljet vermeldt tevens de onderrichtingen, zoals bepaald door de Vlaamse Regering. Vanaf de negentiende dag voor de stemming deelt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de officiële kandidatenlijst mee aan de kandidaten en aan de kiezers die hen hebben voorgedragen, als zij daarom vragen.*

Probleemstelling:

- Uit de evaluatie blijkt dat de periode om inzage te nemen van de voordrachtsakten, zeer ruim is.
- De regeling rond het onderzoek van de kandidatenlijsten en het indienen van een bezwaarschrift of een memorie tot betwisting, een verbeterings- of aanvullingsakte, blijkt niet zeer duidelijk:
 - 1) artikel 87 staat helemaal niet op zijn plaats, maar hoort thuis deels in artikel 91 en deels in artikel 92; het tweede lid is overbodig, want datzelfde staat ook in artikel 91, derde lid;
 - 2) artikel 87, derde lid is niet toepasbaar: een nieuwe kandidaat is alleen toegelaten als een kandidaat niet-verkiesbaar verklaard wordt. Dan is er geen sprake van vrijwillige terugtrekking;
 - 3) artikel 91 vermeldt niet tot wanneer en waar verbeteringsakten kunnen worden ingediend;
 - 4) artikel 91 vermeldt op verschillende plaatsen de term 'verbeterings- of aanvullingsakte' terwijl op andere plaatsen alleen gesproken wordt over een verbeteringsakte. Het is niet duidelijk wat het verschil is met een aanvullingsakte;
 - 5) artikel 91, tweede lid, 3°: het is niet duidelijk wat daarmee wordt bedoeld.
- Uit de evaluatie blijkt dat het uithangen van de lijsten van de kandidaat-raadsleden, zoals voorgeschreven in artikel 98, niet zinvol is. Heel weinig kiezers komen daarnaar kijken.
- In artikel 98 wordt bepaald dat ook het beroep van de kandidaten vermeld moet worden, terwijl dat op de voordrachtsakten niet meer gevraagd wordt.

Aanbevelingen van het agentschap:

Wat de inzageperiode betreft, is het agentschap van mening dat, als de voordrachtsakten op slechts één dag in plaats van twee ingediend zouden worden (zoals voorgesteld bij artikel 68), de inzageperiode dan al weggevallen is op die tweede dag. Een verdere inkrimping ervan lijkt dan niet nodig. Voor de indieners die een voordrachtsakte op digitale wijze hebben

ingediend, loopt het inzagerecht echter vanaf het ogenblik dat zij de akte hebben ingediend, maar dan moet ervoor gezorgd worden dat de inzage ook digitaal kan gebeuren.

Het agentschap adviseert om de bepalingen van artikel 87, 91 en 92 te herwerken, waarbij de bepalingen van artikel 87 volledig zouden geïntegreerd worden in de artikelen 91 en 92. Het agentschap stelt voor om daarbij ook de term 'aanvullingsakte' achterwege te laten.

Het agentschap stelt voor om de aanplakking van de kandidatenlijsten, zoals voorgeschreven in artikel 98, te vervangen door ter inzagelegging op het gemeentesecretariaat, en daarbij zeker de vermelding van het beroep te schrappen. Aangezien het agentschap bij artikel 71 voorstelt om op de voordrachtsakte nog slechts één voornaam te vermelden, stelt het logischerwijze voor om ook in artikel 98 enkel de vermelding van 'de voornaam' voor te schrijven.

Het agentschap wijst erop dat de onderrichtingen voor de kiezer ook op de verkiezingswebsite gepubliceerd worden, en op de oproepingsbrief afgedrukt worden.

Tekstvoorstel:

Art. 85. De kandidaten en de kiezers die de voordrachten van kandidaten hebben ingeleverd, mogen ter plaatse inzage nemen van alle ingediende voordrachten en schriftelijk hun opmerkingen aan het gemeentelijk hoofdbureau meedelen.

Ze kunnen dat recht uitoefenen gedurende de termijn, bepaald voor de inlevering van de voordrachten, en tot twee uur na het verstrijken van die termijn.

Ze kunnen dat recht, vermeld in het eerste lid, ook nog uitoefenen op de zevenentwintigste dag voor de stemming, van 13 tot 16 uur.

Als de zevenentwintigste dag voor de verkiezing een wettelijke feestdag is, worden alle kiesverrichtingen die op die dag moeten plaatshebben, achtenveertig uur vervoegd.

Art. 86. Bij de verkiezingen voor de vernieuwing van de gemeenteraden vergadert het gemeentelijk hoofdbureau de zevenentwintigste dag voor de stemming om 16 uur.

Het gemeentelijk hoofdbureau onderzoekt:

1° of de kandidaten de hoedanigheid van kiezer, als vermeld in artikel 8 tot en met 14, bezitten. Het wijst ook de niet-Belgische kandidaten van de Europese Unie af die in de voordrachtsakte niet de verklaring hebben ondertekend, vermeld in artikel 73;

2° of aan de verkiesbaarheidsvoorwaarden vermeld in artikel 58, voldaan is vanaf de dag waarop de kiezerslijst wordt opgemaakt, met uitzondering van de leeftijdsvereiste, die moet vervuld zijn op de datum van de verkiezing;

3° of de voordrachtsakte alle gegevens bevat als vermeld in artikel 71, eerste lid;

4° of er niet te veel kandidaat-titularissen of kandidaat-opvolgers zijn;

5° of de pariteitsregels als vermeld in artikel 74, nagekomen zijn;

6° of de regels voor de lijstnaam als vermeld in artikel 60 en 62, nagekomen zijn.

Na het onderzoek, vermeld in het tweede lid, sluit het gemeentelijk hoofdbureau de kandidatenlijst voorlopig af.

Art. 87. (opgeheven)

Art. 88 – 90 (...) - ongewijzigd

Art. 91. Personen die aanvaarde of afgewezen lijsten hebben ingeleverd, of, bij hun ontstentenis, één van de kandidaten die op die lijsten voorkomt, kunnen de vierentwintigste dag voor de stemming tussen 14 en 16 uur op de plaats, aangewezen voor het inleveren van de voordrachten, bij de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau tegen ontvangstbewijs, een memorie indienen tot betwisting van de onregelmatigheden waarmee bij het voorlopige afsluiten van de kandidatenlijst rekening is gehouden of die de dag na die afsluiting ingeroepen zijn. Als de onregelmatigheid te maken heeft met de onverkiesbaarheid van een kandidaat, kan een memorie worden ingediend met inachtneming van dezelfde regels.

De personen, vermeld in het eerste lid, kunnen in voorkomend geval een verbeterings- ~~of aanvullings~~akte indienen tot de vierentwintigste dag voor de stemming om 16 uur bij de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau. Die verbeterings- ~~of aanvullings~~akte is alleen ontvankelijk als een kandidaat zich vrijwillig wil terugtrekken of overleden is na de voorlopige afsluiting of als één of meer kandidaten die op de voordracht voorkomen, afgewezen zijn om één van de volgende redenen:

- 1° de gegevens zijn onvolledig op de voordrachtsakte als vermeld in artikel 71, eerste lid;
- 2° er staan te veel kandidaat-titularissen of kandidaat-opvolgers op de voordrachtsakte;
- 3° de regels voor de evenwichtige samenstelling van de kandidatenlijsten, vermeld in artikel 74, 1° werden niet nageleefd;
- 4° de regels voor de rangschikking van de kandidaten, vermeld in artikel 74, 2°, werden niet nageleefd;
- 5° de regels omtrent de lijstnaam, vermeld in artikel 60 en 62, werden niet nageleefd;
- 6° een kandidaat is niet verkiesbaar.

De verbeterings- ~~of aanvullings~~akte mag geen naam van een nieuwe kandidaat bevatten, behalve in het geval, vermeld in het tweede lid, 6°, en in het geval dat een kandidaat zich vrijwillig terugtrekt of overleden is. Ze mag ~~in geen geval~~ de volgorde van voordracht die in de afgewezen akte werd aangenomen, niet wijzigen, behalve in het geval, vermeld in het tweede lid, 4°.

De nieuw voorgedragen kandidaat neemt de plaats in van de geschrapte kandidaat of van diegene die zich terugtrekt of overleden is.

Vermindering van een te groot aantal kandidaat-titularissen of -opvolgers is alleen mogelijk als uit de verbeterings- ~~of aanvullings~~akte blijkt dat een kandidaat zijn kandidatuur intrekt.

De verbeteringsakte wordt ondertekend door de lijsttrekker, de kandidaten die zich vrijwillig terugtrekken en de eventueel nieuw toegevoegde kandidaten.

De geldige handtekeningen van de voordragende kiezers en van de kandidaten, alsmede de regelmatige vermeldingen in de afgewezen voordracht, blijven van kracht als de verbeterings- ~~of aanvullings~~akte aanvaard wordt.

Art. 92. Het gemeentelijk hoofdbureau vergadert de vierentwintigste dag voor de stemming om 16 uur.

Tot de vergadering worden alleen de personen toegelaten die de lijsten hebben ingeleverd of, bij hun ontstentenis, de kandidaten die een stuk als vermeld in artikel 89 en 91 hebben overhandigd, toegelaten, alsmede de getuigen van die lijsten die met toepassing van artikel 77 zijn aangewezen.

Als in de verbeteringsakte de pariteitsregels niet gerespecteerd worden, wijst het gemeen-

telijk hoofdbureau de lijst in kwestie af. Als er geen verbeteringsakte wordt ingediend, wijst het gemeentelijk hoofdbureau de lijst in kwestie eveneens af, tenzij de pariteit behouden blijft. In dat laatste geval hernummert het de kandidaten op de lijst door de opengevallen plaatsen op te vullen, maar zonder de onderlinge volgorde van de kandidaten te wijzigen. Als het gemeentelijk hoofdbureau overgaat tot het schrappen van kandidaten van een lijst en de pariteit daarbij niet wordt behouden of hersteld, dan wijst het de lijst in kwestie af. Als een lijst na schrapping van kandidaten niet wordt afgewezen, verliest de lijst in kwestie in voorkomend geval haar gemeenschappelijke volgnummer en komt de lijst onderaan in de nummering.

Als de verkiesbaarheid van een kandidaat wordt betwist, mogen ook die kandidaat en de indiener van het bezwaar, hetzij persoonlijk, hetzij bij gemachtigde, de vergadering bijwonen. Hun aanwezigheid, hetzij persoonlijk, hetzij bij gemachtigde, is een vereiste voor de ontvankelijkheid van het beroep waarvan sprake is in artikel 93.

In voorkomend geval, onderzoekt het hoofdbureau de stukken die de voorzitter overeenkomstig artikel 89 tot en met 91, ontvangen heeft, en beslist het erover na de betrokkenen te hebben gehoord, als zij dat verlangen. Het gemeentelijk hoofdbureau verbetert de kandidatenlijst, als daartoe grond bestaat, en sluit ze daarna definitief af.

Art. 93-97. (...) – ongewijzigd

Art. 98. De lijst van de kandidaat-raadsleden wordt ter inzage gelegd op het gemeentesecretariaat. De lijst vermeldt met vette letters in zwarte inkt de achternaam van de kandidaten, in dezelfde vorm als voor het stembiljet wordt bepaald, en ook hun voornaam ~~of voor-~~
~~namen, hun beroep~~ en hun woonplaats. De onderrichtingen, zoals bepaald door de Vlaamse Regering, worden bij de lijsten gevoegd en ter inzage gelegd. Vanaf de negentiende dag voor de stemming deelt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de officiële kandidatenlijst mee aan de kandidaten en aan de kiezers die hen hebben voorgedragen, als zij daarom vragen.

Hoofdstuk 2. Onderzoek van de kandidatenlijsten voor de stadsdistrictsraadsverkiezingen

Art. 99. *Voor de verkiezing van de stadsdistrictsraden zijn de volgende bepalingen van dit hoofdstuk van toepassing:*

1° (...)

2° (...)

3° artikel 87, met dien verstande dat “gemeentelijk hoofdbureau” wordt gelezen als “stadsdistrictshoofdbureau”;

4°-14° (...)

Probleemstelling:

Als artikel 87 opgeheven wordt, zoals voorgesteld door het agentschap, dan wordt 3° overbodig.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om artikel 99, 3°, te schrappen.

Hoofdstuk 3. Onderzoek van de kandidatenlijsten voor de provincieraadsverkiezingen

Art. 100. Voor de verkiezing van de provincieraden zijn de volgende bepalingen van dit hoofdstuk van toepassing:

1° (...)

2° (...)

3° artikel 87, met dien verstande dat “gemeentelijk hoofdbureau” wordt gelezen als “provinciedistrictshoofdbureau”;

4°-7° (...)

8° artikel 92, met dien verstande dat “gemeentelijk hoofdbureau” wordt gelezen als “provinciedistrictshoofdbureau”;

9°-14° (...)

Probleemstelling:

- Als artikel 87 opgeheven wordt, zoals voorgesteld door het agentschap, dan wordt 3° overbodig.

- Als de lotingen voor de volgnummers voor de provincieraadsverkiezing allemaal door het provinciaal hoofdbureau gedaan worden (zie de aanbeveling bij artikel 67), dan moeten alle voordrachtsakten na de definitieve afsluiting naar het provinciaal hoofdbureau gestuurd worden.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om artikel 100, 3°, te schrappen en om in artikel 100, 8° toe te voegen dat de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau onmiddellijk een exemplaar van alle voordrachtsakten van kandidaten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau moet zenden.

Tekstvoorstel:

Art. 100. Voor de verkiezing van de provincieraden zijn de volgende bepalingen van dit hoofdstuk van toepassing:

1° (...)

2° (...)

3° (opgeheven)

4°-7° (...)

8° artikel 92, met dien verstande dat “gemeentelijk hoofdbureau” wordt gelezen als “provinciedistrictshoofdbureau” en met dien verstande dat een zesde lid wordt toegevoegd dat luidt als volgt: ‘De voorzitter zendt onmiddellijk een exemplaar van alle voordrachtsakten van kandidaten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau.’;

9°-14° (...)

Titel 16. Lijstenverbinding

Art. 101. Bij de verkiezing van de vernieuwing van de provincieraden kunnen de kandidaten van een lijst, met instemming van de kiezers of aftredende provincieraadsleden die hen hebben voorgedragen, verklaren dat zij zich verbinden met:

1° de *bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten met dezelfde benaming die in andere provinciedistricten van dezelfde provincie zijn voorgedragen met het oog op het behalen van de drempel om toegelaten te worden tot de aanvullende zetelverdeling, bedoeld in artikel 181, §2, derde lid, 1°;*

2° de *bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten met dezelfde benaming die in andere provinciedistricten van hetzelfde provinciale kiesarrondissement zijn voorgedragen met het oog op de aanvullende zetelverdeling, bedoeld in artikel 181, §2 tot en met §4.*

Art. 102. *De verklaring van lijstenverbinding wordt aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau overhandigd op donderdag, de tiende dag voor de stemming, tussen 14 en 16 uur. Er wordt een ontvangstbewijs afgegeven.*

Art. 103. *De verklaring van lijstenverbinding is pas ontvankelijk als de kandidaten zich het gebruik van het verleende recht, vermeld in artikel 101, hebben voorbehouden en als de akte van voordracht hen daartoe machtigt. De verklaring moet op straffe van nietigheid door alle kandidaat-titularissen of door drie kandidaat-titularissen van de lijst ondertekend zijn en de kandidaat-titularissen of de drie kandidaat-titularissen van de aangewezen lijst of lijsten moeten bij een soortgelijke verklaring en onder dezelfde voorwaarden hun instemming be-
tuigen.*

Art. 104. *Een lijst kan zich niet verbinden met twee of meer lijsten die niet onderling verbonden zijn.*

Art. 105. *De wederzijdse verklaringen van lijstenverbinding mogen bij dezelfde akte worden gedaan. Als een van de daarin opgekomen lijsten worden afgewezen, lijft de verklaring gelden voor de andere lijsten van de groep. Als wordt vastgesteld dat een van de kandidaten van de lijst onverkiesbaar is, blijft de verbindingsverklaring gelden voor de andere kandidaten van de lijst.*

Art. 106. *De voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus waar een of meer kandidaten het recht hebben voorbehouden om een verklaring van lijstenverbinding af te leggen, sturen aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau de kandidatenlijst, zodra die definitief is afgesloten, of brengen hem op de hoogte dat de verkiezing zonder strijd is verlopen. In dat geval vervalt het voorbehoud van verklaring van lijstenverbinding.*

Art. 107. *Het provinciaal hoofdbureau maakt na de ontvangst van de verklaring van lijstenverbinding, vermeld in artikel 102, onmiddellijk in het bijzijn van de getuigen als er getuigen zijn aangewezen, de tabel op van de verbonden lijsten en stuurt aan de voorzitter van de provinciedistrictshoofdbureaus een afschrift van de lijsten waarop de kandidaten uit hun gebied voorkomen. De voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus laten de lijsten onmiddellijk in alle gemeenten van het provinciedistrict aanplakken.*

Art. 108. *Op de tabel, vermeld in artikel 107, wordt voor elke groep van verbonden lijsten aangewezen met de letters A, B, C enzovoort, in de volgorde van indeling van de lijsten op het stembiljet zoals het overeenkomstig artikel 121, door het provinciedistrictshoofdbureau is vastgesteld.*

Art. 109. *De tabel van lijstenverbinding wordt binnen vier dagen in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.*

Probleemstelling:

- Artikel 101, 1° is nog een verwijzing naar de provinciale kiesdrempel, die in de loop van de parlementaire behandeling van het LPKD niet werd weerhouden. Bij vergetelheid werd deze bepaling niet geschrapt.
- Artikel 101, 2° bepaalt dat de kandidaten van een lijst kunnen verklaren dat ze zich verbinden met 'de bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten...': daarom moeten de namen van de kandidaten van de andere lijsten op de formulieren voor lijstenverbinding worden ingevuld. Dit leidt echter tot heel wat papierwerk en tot uitgebreide formulieren. De vraag rees of dit nodig is en of het kan volstaan te vermelden met welke lijst uit welk provinciedistrict men zich verbindt. Dat zou de administratieve last en de formulieren vereenvoudigen.
- Artikel 101, 2° bepaalt dat de kandidaten van een lijst kunnen verklaren dat ze zich verbinden met de bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten 'met dezelfde benaming...': voorzitters van hoofdbureaus stelden de vraag hoe ver zij kunnen of moeten gaan bij de beoordeling of de benaming dezelfde is.
- Wanneer de verklaringen van lijstenverbinding moesten ingediend worden, werd dikwijls de vraag gesteld wie de verklaring moest of mocht overhandigen. Dit wordt nergens bepaald in het decreet.
- Op de voordrachtsakten voor de provincieraadsverkiezing werd niet meer vermeld dat de kandidaten zich, door de akte te ondertekenen, het gebruik van het recht om zich met andere lijsten te verbinden, voorbehouden. Als gevolg daarvan moesten de kandidaten nog een extra formulier invullen en ondertekenen, waarbij zij verklaren dat ze zich het gebruik van het recht tot lijstenverbinding voorbehouden. Dat formulier werd ook laattijdig ter beschikking gesteld.
- De formulering in artikel 103 over wie deze verklaring tot lijstenverbinding mag ondertekenen blijkt onduidelijk: 'door alle kandidaat-titularissen of door drie kandidaat-titularissen van de lijst'.
- Uit de evaluatie blijkt dat het uithangen van de tabel met de verbonden lijsten van de kandidaat-raadsleden, zoals voorgeschreven in artikel 107, niet zinvol is. Heel weinig kiezers komen daarnaar kijken.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om artikel 101, 1°, te schrappen. Door de niet-goedkeuring van de provinciale kiesdrempel is deze bepaling inderdaad zinloos geworden.

Het agentschap is van mening dat een lijstenverbinding perfect tot stand kan komen door te vermelden met welke lijst uit welke provinciedistricten men zich wil verbinden, en dat de opsomming van de namen van de kandidaten van die andere lijsten daarvoor niet nodig is. Het agentschap stelt zodoende voor om in artikel 101 de woorden 'bij name aan te wijzen kandidaten van' te schrappen.

Wat de beoordeling betreft over het feit of lijsten dezelfde benaming hebben of niet, of kleine afwijkingen toegelaten worden (bijvoorbeeld een spatie bij de ene lijstnaam en geen spatie bij de andere lijstnaam), is het agentschap van mening dat het onmogelijk is om in een decreet alle mogelijke situaties te regelen die zich kunnen voordoen. Het agentschap stelt daarom voor om de verantwoordelijkheid om hierover te oordelen bij de voorzitter van het

provinciaal hoofdbureau te laten en op dit aspect niet verder in te gaan voor wat het LPKD betreft.

Wat de indiening van de verklaring van lijstenverbinding betreft, stelt het agentschap een ingrijpende wijziging voor, namelijk het integreren van de verklaring van lijstenverbinding in de voordrachtsakte, net zoals het verzoek om een gemeenschappelijk volgnummer op provinciaal niveau te krijgen. Op die manier worden drie formulieren samengebracht en moeten de kandidaten nog slechts één handtekening zetten in plaats van drie. Het voorbehoud van het recht om te verklaren dat men zich wil verbinden, wordt dan eveneens overbodig. Er hoeft dan ook geen regeling getroffen te worden over wie de verklaring mag ondertekenen, aangezien de verklaring op de voordrachtsakte zelf vermeld is, die elke kandidaat ondertekent. Als de voorzitter van het provinciedistrictshoofdbureau de voordrachtsakten, onmiddellijk na de definitieve afsluiting ervan doorstuurt naar het provinciaal hoofdbureau, dan beschikt dit bureau reeds over de verklaringen voor lijstenverbinding op de vierentwintigste dag voor de verkiezing (of, in geval van beroep bij het hof van beroep, op de twintigste dag voor de verkiezing), in plaats van de tiende. Het is dan ook niet meer nodig dat de tabel van lijstenverbinding binnen de vier dagen in het Belgisch Staatsblad wordt bekendgemaakt, aangezien er veertien dagen (of tien dagen in geval van beroep) extra tijd is. Het agentschap stelt voor om het uithangen van de tabel van de verbonden lijsten achterwege te laten, aangezien de belangstelling hiervoor miniem is en de tabel toch nog gepubliceerd wordt in het Belgisch Staatsblad.

Tenslotte wenst het agentschap te wijzen op de soms eigenaardige effecten van de lijstenverbinding op de verdeling van de zetels. Het systeem van lijstenverbinding roept nogal wat vragen op over de wijze waarop de laatste te verdelen zetel in een provinciedistrict wordt toegewezen. Het agentschap adviseert dat het parlement het systeem van de lijstenverbinding politiek zou heroverwegen.

Tekstvoorstel:

Art. 101. Bij de verkiezing van de vernieuwing van de provincieraden kunnen de kandidaten van een lijst, met instemming van de kiezers of aftredende provincieraadsleden die hen hebben voorgedragen, verklaren dat zij zich verbinden met:

~~1° de bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten met dezelfde benaming die in andere provinciedistricten van dezelfde provincie zijn voorgedragen met het oog op het behalen van de drempel om toegelaten te worden tot de aanvullende zetelverdeling, bedoeld in artikel 181, §2, derde lid, 1°;~~

~~2° de bij name aan te wijzen kandidaten van lijsten met dezelfde benaming die in andere provinciedistricten van hetzelfde provinciale kiesarrondissement zijn voorgedragen met het oog op de aanvullende zetelverdeling, bedoeld in artikel 181, §2 tot en met §4.~~

Art. 102. De verklaring van lijstenverbinding wordt bevestigd op de voordrachtsakte van kandidaten zoals vermeld in artikel 78.

Art. 103. (opgeheven)

Art. 104. Een lijst kan zich niet verbinden met twee of meer lijsten die niet onderling verbonden zijn.

Art. 105. (opgeheven)

Art. 106. (opgeheven)

Art. 107. Het provinciaal hoofdbureau maakt na de ontvangst van de verklaring van lijstenverbinding, vermeld in artikel 102, onmiddellijk in het bijzijn van de getuigen als er getuigen zijn aangewezen, de tabel op van de verbonden lijsten ~~en stuurt aan de voorzitter van de provinciedistrictshoofdbureaus een afschrift van de lijsten waarop de kandidaten uit hun gebied voorkomen. De voorzitters van de provinciedistrictshoofdbureaus laten de lijsten onmiddellijk in alle gemeenten van het provinciedistrict aanplakken.~~

Art. 108. Op de tabel, vermeld in artikel 107, wordt voor elke groep van verbonden lijsten aangewezen met de letters A, B, C enzovoort, in de volgorde van indeling van de lijsten op het stembiljet zoals het overeenkomstig artikel 121, door het provinciedistrictshoofdbureau is vastgesteld.

Art. 109. De tabel van lijstenverbinding wordt ~~binnen vier dagen~~ in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt.

Titel 17. Aanwijzing van getuigen in de hoofdbureaus, stem- en telbureaus

Hoofdstuk 1. Aanwijzing van getuigen in de hoofdbureaus

Art. 110. *Op de voordrachtsakte van kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen kan een lijst een getuige en plaatsvervangend getuige aanwijzen voor de vergaderingen van het gemeentelijk hoofdbureau. Die getuigen hebben het recht hun opmerkingen in de processen-verbaal te doen opnemen.*

Art. 111. *Op de voordrachtsakte van kandidaten voor de stadsdistrictsraadsverkiezingen kan een lijst een getuige en plaatsvervangend getuige aanwijzen voor de vergaderingen van het stadsdistrictshoofdbureau. Die getuigen hebben het recht hun opmerkingen in de processen-verbaal te doen opnemen.*

Art. 112. *Op de voordrachtsakte van kandidaten voor de provincieraadsverkiezingen kan een lijst een getuige en plaatsvervangend getuige aanwijzen voor de vergaderingen van het provinciedistrictshoofdbureau en de kantonhoofdbureaus. Die getuigen hebben het recht hun opmerkingen in de processen-verbaal te doen opnemen.*

Art. 113. *In de verklaring tot lijstenverbinding, vermeld in artikel 102, mogen voor de hele groep een getuige en een plaatsvervangend getuige aangewezen worden om de verichtingen van het provinciaal hoofdbureau bij te wonen. Die getuigen moeten, tenzij zij zelf kandidaat zijn, kiezer zijn in een van de provinciedistricten.*

De getuigen die door de kandidaten die geen verklaring tot lijstenverbinding hebben afgelegd in provinciedistricten waar andere kandidaten dat wel hebben gedaan, aangewezen zijn om de vergaderingen van het provinciedistrictshoofdbureau bij te wonen tijdens de voorlopige afsluiting van de kandidatenlijsten, tijdens de definitieve afsluiting van de kandidatenlijsten

en tijdens het tellen van de stemmen, zijn van rechtswege ook aangewezen om de verrichtingen van het arrondissementshoofdbureau bij te wonen.

Probleemstelling:

- Aangezien het agentschap voorstelt om de samenstelling van het kantonhoofdbureau af te schaffen, moeten er in artikel 112 ook geen getuigen voor worden aangewezen.
- Als de verklaring van lijstenverbinding geïntegreerd zou worden in de voordrachtsakte, zoals het agentschap voorstelt (zie artikel 102), dan wordt het eerste lid van artikel 103 zinloos. De 'gehele groep' kan immers geen getuige aanwijzen.
- In het tweede lid van artikel 113 wordt gesproken over de vergadering van het provinciedistrictshoofdbureau tijdens het tellen van de stemmen en over het arrondissementshoofdbureau. Het provinciedistrictshoofdbureau vergadert echter niet op de dag van de verkiezing en het arrondissementshoofdbureau wordt nergens gedefinieerd in het LPKD.
- In het algemeen werden ook vragen gesteld over de taken van de getuigen.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om in artikel 112 de woorden 'en de kantonhoofdbureaus' te schrappen.

Tevens stelt het agentschap voor om het eerste lid van artikel 113 te schrappen, en het tweede lid zodanig te wijzigen dat bepaald wordt dat voor de lijsten die zich niet verbonden hebben, de getuige van het provinciedistrictshoofdbureau ook de vergaderingen van het provinciaal hoofdbureau mag bijwonen, en dat voor de verbonden lijsten uit de groep van de getuigen voor de provinciedistrictshoofdbureaus er slechts één de vergaderingen van het provinciaal hoofdbureau mag bijwonen.

Wat de taken van een getuige betreft, meent het agentschap dat dit niet nader hoeft te worden toegelicht, aangezien uit het woord 'getuige' duidelijk blijkt dat dit een persoon is die enkel waarneemt en zelf geen kiesverrichtingen doet.

Tekstvoorstel:

Art. 110. (ongewijzigd)

Art. 111. (ongewijzigd)

Art. 112. Op de voordrachtsakte van kandidaten voor de provincieraadsverkiezingen kan een lijst een getuige en plaatsvervangend getuige aanwijzen voor de vergaderingen van het provinciedistrictshoofdbureau ~~en de kantonhoofdbureaus~~. Die getuigen hebben het recht hun opmerkingen in de processen-verbaal te doen opnemen.

Art. 113. De getuigen, vermeld in artikel 112, zijn van rechtswege ook aangewezen om de verrichtingen van het provinciaal hoofdbureau bij te wonen. Uit de groep van de getuigen van de lijsten die zich verbonden hebben, mag voor de hele groep slechts een getuige de vergaderingen van het provinciaal hoofdbureau bijwonen.

Hoofdstuk 2. Aanwijzing van getuigen in stem- en telbureaus

Art. 114. *Vijf dagen voor de verkiezing kunnen de kandidaten zoveel getuigen en zoveel plaatsvervangende getuigen aanwijzen als er stembureaus en telbureaus zijn. De voorzitter neemt de aanwijzingen van getuigen voor de stem- en telbureaus in ontvangst overeenkomstig artikel 68, §1, eerste lid, 2°.*

Art. 115. *Om getuige te kunnen zijn moet de persoon in kwestie gemeenteraadskiezer zijn in het kiesarrondissement.*

Art. 116. *De kandidaten beslissen voor iedere getuige in welk stembureau of telbureau hij tijdens de duur van de verrichtingen zijn opdracht zal vervullen. De getuigen worden daarvan op de hoogte gebracht door de kandidaten zelf. Die kennisgeving wordt mee ondertekend door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.*

Art. 117. *De getuigen die in een andere gemeente kiezer zijn, moeten hun hoedanigheid van gemeenteraadskiezer kunnen aantonen, hetzij via de oproepingsbrief voor de verkiezingen in hun gemeente, hetzij via een uittreksel uit de kiezerslijst.*

Art. 118. *De kandidaten kunnen als getuige of als plaatsvervangende getuige worden aangewezen.*

Kandidaten die samen zijn voorgedragen, mogen maar één getuige en één plaatsvervangende getuige per stembureau aanwijzen.

Art. 119. *Als er meer dan één getuige voor hetzelfde stembureau en voor dezelfde lijst is voorgedragen, weert het gemeentelijk hoofdbureau de extra getuigen door middel van loting. De niet-aangewezen getuigen kunnen eventueel voor andere stembureaus worden aangewezen. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau geeft hen daarvan dadelijk bericht. De lotingen geschieden onmiddellijk na het verstrijken van de termijn die voor het in ontvangst nemen van de getuigenaanwijzingen is vastgesteld, ongeacht het aantal aanwezige leden.*

Als er meer dan één getuige voor hetzelfde telbureau en voor dezelfde lijst is voorgedragen, wijst de voorzitter van het telbureau, bij loting voor elke kandidatenlijst, behoudens onderlinge overeenstemming van de getuigen, uit de aanwezige getuigen van de stembureaus waarvan hem de stembussen zijn overhandigd, degene aan die bij de telling aanwezig moet zijn. De niet-aangewezen getuigen gaan onmiddellijk weg en van het verloop van de procedure wordt in het proces-verbaal melding gemaakt.

Art. 120. *De getuigen hebben het recht hun opmerkingen in het proces-verbaal te doen opnemen.*

Probleemstelling:

- Uit artikel 114 is niet duidelijk af te leiden dat de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau zowel de getuigen van de telbureaus G als die van de telbureaus P in ontvangst neemt.
- Artikel 115 roept de vraag op hoe het gelezen moet worden in samenhang met artikel 133, dat bepaalt dat de getuigen stemmen in het stemlokaal waar ze hun opdracht vervullen. Als de getuige geen gemeenteraadskiezer is, kan hij niet stemmen in het stemlokaal waar hij getuige is.
- Artikel 119, tweede lid spreekt over een loting voor overtallige getuigen voor telbureaus, op de dag van de verkiezing zelf, terwijl uit het eerste lid blijkt dat de loting voor overtallige

getuigen voor de stembureaus onmiddellijk gebeurt nadat de termijn voor het aanwijzen van de getuigen is verstreken. De vraag werd gesteld waarom de procedure voor de getuigen van beide bureaus niet hetzelfde is.

Aanbevelingen van het agentschap:

Net zoals bij artikel 68, §1, eerste lid, adviseert het agentschap om ook in artikel 114 te verduidelijken dat de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau de getuigen van zowel de telbureaus G als de telbureaus P in ontvangst neemt, zodat beide bepalingen identiek zijn.

Het agentschap is van mening dat de bepalingen van artikel 115 en 133 met elkaar in conflict zijn. Een getuige die geen gemeenteraadskiezer is in de gemeente waar hij getuige is, kan in die gemeente niet stemmen. Het agentschap adviseert bijgevolg om te bepalen dat de getuige voor een stembureau een kiezer moet zijn binnen de kieskring waar het stembureau zich bevindt. Wat de telbureaus betreft, adviseert het agentschap dat de getuige voor een telbureau G een gemeenteraadskiezer zou zijn, voor een telbureau P een provincieraadskiezer en voor een telbureau S een stadsdistrictsraadskiezer.

Wat de loting van overtollige getuigen betreft, stelt het agentschap voor om een regeling te treffen die ervoor zorgt dat er geen overtollige getuigen kunnen zijn. In plaats van de getuigen te laten aanwijzen door 'kandidaten die samen zijn voorgedragen', zoals bepaald in artikel 118, adviseert het agentschap om dit door de indiener van de lijst te laten gebeuren, zijnde de lijsttrekker of zijn gemandateerde. Als slechts een persoon bevoegd is om een getuige aan te wijzen, en hij weet dat hij er maximaal slechts één mag aanwijzen, dan kunnen er geen overtollige getuigen meer zijn, en dan moet er geen loting zijn.

Tekstvoorstel:

Art. 114. Vijf dagen voor de verkiezing mag de indiener van een voordrachtsakte, als vermeld in artikel 70, één getuige en één plaatsvervangende getuige per stembureau en per telbureau aanwijzen. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau neemt de aanwijzingen van getuigen voor de stembureaus en voor de telbureaus G en P in ontvangst overeenkomstig artikel 68, §1, eerste lid, 3°.

Art. 115. Om getuige voor een stembureau te kunnen zijn moet de persoon in kwestie een gemeenteraadskiezer zijn. In de gemeente waar ook de stadsdistrictsraden worden verkozen, moet de getuige voor een stembureau een stadsdistrictsraadskiezer zijn.

De getuige voor een telbureau G moet een gemeenteraadskiezer zijn, voor een telbureau P een provincieraadskiezer en voor een telbureau S een stadsdistrictsraadskiezer.

De kandidaten kunnen als getuige of als plaatsvervangende getuige worden aangewezen.

Art. 116. De indiener van een voordrachtsakte, als vermeld in artikel 70, beslist voor iedere getuige in welk stembureau of telbureau hij tijdens de duur van de verrichtingen zijn opdracht zal vervullen. De getuigen worden daarvan op de hoogte gebracht door de indiener zelf. Die kennisgeving wordt mee ondertekend door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

Art. 117. De getuigen voor een telbureau P die in een andere gemeente kiezer zijn, moeten hun hoedanigheid van provincieraadskiezer kunnen aantonen, hetzij via de oproepingsbrief voor de verkiezingen in hun gemeente, hetzij via een uittreksel uit de kiezerslijst.

Art. 118. (opgeheven)

Art. 119. (opgeheven)

Art. 120. De getuigen hebben het recht hun opmerkingen in het proces-verbaal te doen opnemen.

Titel 18. Opmaak van het stembiljet in geval van stemming op papier

De bepalingen in deze titel hebben geen aanleiding gegeven tot opmerkingen.

Titel 19. Inrichting van de stemlokalen

Art. 125. *Een exemplaar van dit kiesdecreet en van de onderrichtingen wordt in het stemlokaal ter inzage gelegd voor de leden van het stembureau.*

Probleemstelling:

Sommige gemeenten stelden het nut van dit artikel in vraag. Het kiesdecreet of de onderrichtingen zouden nauwelijks geraadpleegd worden.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om deze bepaling ongewijzigd te laten, omdat de leden van het stembureau minstens een basistekst ter beschikking moeten hebben in het geval dat zij met problemen worden geconfronteerd.

Deel 3. Op de verkiezingsdag

Titel 1: De installatie van de stembureaus

Art. 126. *De voorzitter installeert het stembureau uiterlijk om 7.30 uur. Als er onvoldoende bijzitters en plaatsvervangende bijzitters aanwezig zijn, vervolledigt hij het stembureau ambtshalve met aanwezige kiezers.*

Als bewijs van hun aanstelling moeten de getuigen die zich aanbieden, in het bezit zijn van hun aanstellingsbrief overeenkomstig artikel 116. De voorzitter houdt die aanstellingsbrieven bij.

Getuigen kunnen vóór de aanvang van de stemming bezwaar formuleren tegen de samenstelling van het stembureau. De voorzitter beslist over de bezwaren. Er is geen beroep mogelijk.

Het proces-verbaal van het stembureau maakt hier melding van.

Art. 127. *Als de voorzitter voor of na de installatie van het stembureau verhinderd of afwezig is, wijst het stembureau onder zijn leden een plaatsvervangende voorzitter aan. Bij staking van stemmen beslist het oudste lid.*

Het proces-verbaal van het stembureau maakt hier melding van.

Art. 128-129. (...)

Probleemstelling:

De vraag werd gesteld of de getuige en de plaatsvervangende getuige voor een stembureau elkaar mogen aflossen tijdens de kiesverrichtingen.

Aanbeveling van het agentschap:

Voor de telbureaus is uitdrukkelijk bepaald dat de getuigen elkaar niet mogen aflossen (in artikel 154, vierde lid). Dat is niet het geval voor de stembureaus. Dit wekt de indruk dat dit voor de stembureaus wel toegelaten is. Het agentschap stelt voor om hierover duidelijkheid te creëren en toe te voegen dat dat voor de stembureaus ook niet toegelaten is. Het is aan te bevelen dat dezelfde getuigen de kiesverrichtingen bijwonen voor de gehele duur ervan. Een andere regeling kan ook tot administratieve overlast leiden en de stemverrichtingen vertragen. Bij toepassing van artikel 128 moeten ook de getuigen immers de eed afleggen (voor het begin van de verrichtingen). Het kan storend zijn als nieuwe getuigen opdagen, die tijdens de stemprocedure ook de eed moeten afleggen ten overstaan van de voorzitter.

Wat de vervanging van afwezige voorzitters betreft, heeft het agentschap bij artikel 49 reeds aanbevolen om in een 'pool' van vervangers te voorzien, zodat de huidige regeling van artikel 127, die in de praktijk zeer moeilijk toe te passen was (geen van de bijzitters heeft immers een opleiding voor voorzitter genoten), niet meer nodig is.

Tekstvoorstel:

Art. 126. De voorzitter installeert het stembureau uiterlijk om 7.30 uur. Als er onvoldoende bijzitters en plaatsvervangende bijzitters aanwezig zijn, vervolledigt hij het stembureau ambtshalve met aanwezige kiezers.

Als bewijs van hun aanstelling moeten de getuigen die zich aanbieden, in het bezit zijn van hun aanstellingsbrief overeenkomstig artikel 116. De voorzitter houdt die aanstellingsbrieven bij.

Getuigen kunnen vóór de aanvang van de stemming bezwaar formuleren tegen de samenstelling van het stembureau. De voorzitter beslist over de bezwaren. Er is geen beroep mogelijk.

Het proces-verbaal van het stembureau maakt hier melding van.

Voor het begin van de stemverrichtingen mag de getuige vervangen worden door zijn plaatsvervanger en omgekeerd, maar de getuige en de plaatsvervanger kunnen elkaar niet meer aflossen zodra de verrichtingen begonnen zijn.

Art. 127. Als de voorzitter voor of na de installatie van het stembureau verhinderd of afwezig is, wordt hij vervangen door de plaatsvervangende voorzitter, zoals vermeld in artikel 49, tweede lid.

Titel 2: De stemming

Art. 134. De kiezers worden tot de stemming toegelaten van 8 tot 13 uur.

Als de verkiezingen op dezelfde dag plaatsvinden als die welke georganiseerd worden voor de vernieuwing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de Senaat, het Europees Parlement of het Vlaams Parlement, kan de Vlaamse Regering het sluitingsuur van de stembureaus wijzigen.

Kiezers die in het lokaal aanwezig zijn vóór 13 uur of vóór het uur dat de Vlaamse Regering, overeenkomstig het tweede lid heeft bepaald, worden nog tot de stemming toegelaten.

Art. 135. §1. De kiezers melden zich in het stemlokaal aan met hun identiteitskaart en oproepingsbrief.

§2 (...)

Art. 136. (...)

Art. 137. §1. *Wie als kiezer vermeld staat op de aanstiplijst, maar zijn oproepingsbrief niet kan voorleggen, kan tot de stemming toegelaten worden als zijn identiteit door het bureau wordt erkend.*

§2. Het stembureau mag de volgende personen die vermeld staan op de aanstiplijst, niet tot de stemming toelaten:

1° personen van wie het college van burgemeester en schepenen of het hof van beroep de schraping heeft uitgesproken bij een beslissing of een arrest waarvan een uittreksel is overgelegd;

2° personen die onder de toepassing vallen van een van de bepalingen van artikel 15, §1 en 2, en van wie de onbekwaamheid blijkt uit een stuk waarvan de wet de afgifte voorschrijft;

3° personen van wie bewezen is, hetzij door stukken, hetzij door eigen bekentenis, dat zij op de dag van de verkiezing de stemgerechtigde leeftijd niet hebben bereikt;

4° personen die dezelfde dag al in een ander stembureau of een andere gemeente hebben gestemd.

§3. *Wie niet als kiezer vermeld staat op de aanstiplijst, wordt alleen tot de stemming toegelaten na het voorleggen van ofwel:*

1° een beslissing van het college van burgemeester en schepenen waarbij zijn inschrijving in de kiezerslijst wordt bevolen;

2° een uittreksel uit een arrest van het hof van beroep waarin zijn inschrijving in de kiezerslijst wordt bevolen;

3° een getuigenschrift van het college van burgemeester en schepenen dat bevestigt dat de betrokkene de hoedanigheid van kiezer bezit.

§4. *De namen van de kiezers die niet vermeld staan op de aanstiplijst maar die door het stembureau tot de stemming zijn toegelaten, worden op beide aanstiplijsten ingeschreven.*

Probleemstelling:

- Artikel 134, derde lid, bepaalt dat de kiezers die om 13 uur in het lokaal aanwezig zijn, nog tot de stemming toegelaten worden. Een al te letterlijke interpretatie van deze bepaling heeft ertoe geleid dat de voorzitter van een stembureau de kiezers die in de wachtrij stonden aan te schuiven buiten het stemlokaal, niet meer tot de stemming heeft toegelaten.

- Kiezers die hun identiteitskaart niet kunnen voorleggen, kunnen volgens de letterlijke interpretatie van de bepalingen in artikel 135, §1 en artikel 137, niet toegelaten worden tot de stemming. Artikel 137 maakt enkel een uitzondering voor wie zijn oproepingsbrief niet kan voorleggen.

- In de praktijk gaan kiezers die een stemhokje voor mindervaliden gebruiken, naar het stemlokaal waar dat stemhokje zich bevindt, en deponeren hun stembiljet ook daar in de stembus. In de meeste gevallen melden ze zich zelfs niet in het stemlokaal dat op hun oproepingsbrief vermeld staat, omdat ze meteen de richting volgen naar het stemhokje voor mindervaliden dat door de signalisatie wordt aangewezen. Maar artikel 137 bepaalt niet dat zij kunnen bijgeschreven worden op de kiezerslijst van het stembureau waar ze gebruik hebben gemaakt van het stemhokje voor mindervaliden.

- Tenslotte is ook niet bepaald wat er moet gebeuren als kiezers zich komen aanmelden in het op hun oproepingsbrief vermelde stemlokaal, maar hun stem daar niet kunnen uitbrengen omdat dat stemlokaal door onverwachte omstandigheden gesloten is.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in artikel 134 toe te voegen dat de kiezers die in de wachtrij aanschuiven, ook tot de stemming toegelaten moeten worden.

Het agentschap stelt voor om in artikel 137 toe te voegen dat kiezers die hun identiteitskaart niet kunnen voorleggen, toch tot de stemming kunnen toegelaten worden als ze hun identiteit kunnen aantonen met een ander bewijs.

Het agentschap stelt ook voor om toe te laten dat kiezers die het stemhokje voor mindervaliden gebruiken in een ander stemlokaal, kunnen bijgeschreven worden op de kiezerslijst van dat stemlokaal.

Tenslotte stelt het agentschap voor om toe te laten dat kiezers die hun stemlokaal niet kunnen betreden omdat het door omstandigheden gesloten of buiten werking is, hun stem kunnen uitbrengen in een ander stemlokaal en daar kunnen bijgeschreven worden op de kiezerslijst van dat stemlokaal.

Tekstvoorstel:

Art. 134. De kiezers worden tot de stemming toegelaten van 8 tot 13 uur.

Als de verkiezingen op dezelfde dag plaatsvinden als die welke georganiseerd worden voor de vernieuwing van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de Senaat, het Europees Parlement of het Vlaams Parlement, kan de Vlaamse Regering het sluitingsuur van de stembureaus wijzigen.

Kiezers die in het lokaal aanwezig zijn of die in de wachtrij staan aan te schuiven vóór 13 uur of vóór het uur dat de Vlaamse Regering, overeenkomstig het tweede lid heeft bepaald, worden nog tot de stemming toegelaten.

Art. 135. (ongewijzigd)

Art. 136. (ongewijzigd)

Art. 137. §1. Wie als kiezer vermeld staat op de aanstiplijst, maar zijn oproepingsbrief niet kan voorleggen, kan tot de stemming toegelaten worden als zijn identiteit door het bureau wordt erkend.

Wie als kiezer vermeld staat op de aanstiplijst, zijn oproepingsbrief wel kan voorleggen, maar zijn identiteitskaart niet kan voorleggen, kan tot de stemming toegelaten worden als hij zijn identiteit kan aantonen met een ander identiteitsbewijs.

§2. Het stembureau mag de volgende personen die vermeld staan op de aanstiplijst, niet tot de stemming toelaten:

1° personen van wie het college van burgemeester en schepenen of het hof van beroep de schrapping heeft uitgesproken bij een beslissing of een arrest waarvan een uittreksel is overgelegd;

2° personen die onder de toepassing vallen van een van de bepalingen van artikel 15, §1 en 2, en van wie de onbekwaamheid blijkt uit een stuk waarvan de wet de afgifte voorschrijft;

3° personen van wie bewezen is, hetzij door stukken, hetzij door eigen bekentenis, dat zij op de dag van de verkiezing de stemgerechtigde leeftijd niet hebben bereikt;

4° personen die dezelfde dag al in een ander stembureau of een andere gemeente hebben gestemd.

§3. Wie niet als kiezer vermeld staat op de aanstiplijst, wordt alleen tot de stemming toegelaten na het voorleggen van ofwel:

1° een beslissing van het college van burgemeester en schepenen waarbij zijn inschrijving in de kiezerslijst wordt bevolen;

2° een uittreksel uit een arrest van het hof van beroep waarin zijn inschrijving in de kiezerslijst wordt bevolen;

3° een getuigschrift van het college van burgemeester en schepenen dat bevestigt dat de betrokkene de hoedanigheid van kiezer bezit.

De kiezer die gebruik maakt van een stemhokje voor personen met een lichamelijke beperking dat zich in een ander stemlokaal bevindt dan datgene dat op zijn oproepingsbrief staat, wordt toegelaten tot de stemming in dat stemlokaal.

Als de kiezer niet kan stemmen in het stemlokaal dat op zijn oproepingsbrief staat, omdat het door omstandigheden gesloten of buiten werking is, wordt hij toegelaten tot de stemming in een ander stemlokaal.

§4. De namen van de kiezers die niet vermeld staan op de aanstiplijst maar die door het stembureau tot de stemming zijn toegelaten, worden op beide aanstiplijsten ingeschreven.

Titel 3. Het einde van de stemming

Art. 146. *De voorzitter van het stembureau stuurt onmiddellijk na de stemming het formulier voor de betaling van het presentiegeld naar de voorzitter van het kantonhoofdbureau.*

Probleemstelling:

Naast het voorstel om het kantonhoofdbureau af te schaffen, werd in verschillende steden/gemeenten geopperd om de formulieren voor de betaling van het presentiegeld naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau te sturen, die ze dan zou doorsturen naar de provincie, die instaat voor de betaling.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om de formulieren te laten toesturen naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau en om eraan toe te voegen dat dit eveneens gebeurt ter controle van de volledigheid van de gegevens.

Tekstvoorstel:

Art. 146. De voorzitter van het stembureau stuurt onmiddellijk na de stemming het formulier voor de betaling van het presentiegeld ter controle van de volledigheid van de gegevens naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

Titel 4. De telling van de stemmen

Art. 150-153. (...)

Art. 154. *Zodra het telbureau is geïnstalleerd, worden de getuigen toegelaten tot het tellokaal.*

Als bewijs van hun aanstelling moeten de getuigen die zich aanbieden, in het bezit zijn van hun aanstellingsbrief. De voorzitter houdt de aanstellingsbrieven bij.

Behalve bij onderlinge overeenstemming van de getuigen wijst de voorzitter van het telbureau bij loting voor elke kandidatenlijst uit de aanwezige getuigen degenen aan die bij de telling aanwezig moeten zijn. De niet-aangewezen getuigen gaan onmiddellijk weg en er wordt melding van gemaakt in het proces-verbaal.

Voor het begin van de telverrichtingen mag de titelvoerende getuige vervangen worden door zijn plaatsvervanger en omgekeerd, maar de titelvoerder en de plaatsvervanger kunnen elkaar niet meer aflossen zodra de verrichtingen begonnen zijn.

De getuigen in het telbureau leggen ten overstaan van de voorzitter de volgende eed af: "Ik zweer dat ik het geheim van de stemming zal bewaren."

Als van een bepaalde lijst geen enkele getuige aanwezig is, laat het bureau, ook al zijn de telverrichtingen al begonnen, de eerste getuige van die lijst toe die zich aanmeldt en zijn hoedanigheid bewijst.

Art. 155-156. (...)

Art. 157. §1. *Als het telbureau ook als hoofdbureau fungeert, vult de voorzitter de resultaten van de telling onmiddellijk in op het proces-verbaal, vermeld in artikel 156, eerste lid. Het proces-verbaal wordt definitief na de ondertekening door alle leden van het bureau. Het proces-verbaal geeft de officiële uitslag weer van de verkiezingen.*

§2. Als het telbureau niet als hoofdbureau fungeert, legt de voorzitter van het telbureau een ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel voor aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, aan de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau.

§3. Als de voorzitter van het hoofdbureau zich niet akkoord verklaart met het ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel, vraagt hij de voorzitter van het telbureau de tabel aan te vullen of te verbeteren en, in voorkomend geval, het ontwerp van proces-verbaal aan te vullen of te verbeteren.

§4. Alleen als de voorzitter van het hoofdbureau zich akkoord verklaart met het ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel, ondertekent hij die stukken en kunnen de leden van het telbureau en de getuigen het proces-verbaal met de tabel en het tweede exemplaar daarvan ondertekenen, waardoor die documenten definitief worden. Daarna ontbindt de voorzitter zijn telbureau.

Art. 158. §1. *De voorzitter van het telbureau bezorgt onmiddellijk, tegen ontvangstbewijs, aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, het stadsdistrictshoofdbureau een verzegelde enveloppe met daarin de ondertekende tabel, vermeld in artikel 157, §4.*

§2. De voorzitter van het telbureau bezorgt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, het stadsdistrictshoofdbureau, binnen vierentwintig uur:

1° in een verzegeld pak: het proces-verbaal van het telbureau en het tweede exemplaar van de door de leden van het telbureau ondertekende tabel, vermeld in artikel 157, §4;
2° in een verzegeld pak: de betwiste stembiljetten, vermeld in artikel 155, §8;
3° in een verzegeld pak: de niet-betwiste stembiljetten, vermeld in artikel 155, §8;
4° in een pak: de aanstellingsbrieven van de getuigen;
5° in een pak: de enveloppen die hij ontvangen heeft van de voorzitters van de stembureaus, vermeld in artikel 145;
6° in een pak: het modelstembiljet, vermeld in artikel 138, §1, en het formulier, vermeld in artikel 142, §3.

§3. Die stukken worden beveiligd bewaard in het hoofdbureau.

De Vlaamse Regering bepaalt de modaliteiten waaraan de processen-verbaal, de tabel en de enveloppen vermeld in dit hoofdstuk moeten voldoen.

Art. 159. De voorzitter van het telbureau stuurt onmiddellijk na de stemming het formulier voor de betaling van het presentiegeld naar de voorzitter van het kantonhoofdbureau.

Art. 160. (...)

Art. 161. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau bezorgt via digitale weg, op de wijze die de Vlaamse Regering bepaalt, aan de Vlaamse Regering het totaal van de neergelegde stembiljetten, het totaal van de geldige stembiljetten, het totaal van de blanco en ongeldige stembiljetten en het door elke kandidaat behaalde aantal naamstemmen.

De uitslagen of de gedeeltelijke uitslagen kunnen pas worden verspreid als alle stembureaus gesloten zijn.

De Vlaamse Regering kan de voorzitters van de hoofdbureaus machtigen om gedeeltelijke uitslagen via digitale weg mee te delen en bepaalt onder welke voorwaarden dat gebeurt.

Art. 162. Wat betreft de resultaten van de algemene telling voor de provincieraadsverkiezingen bezorgt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau het proces-verbaal met de resultaten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau.

Wat betreft de resultaten van de algemene telling voor de gemeenteraadsverkiezingen bezorgt de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau het proces-verbaal met de resultaten aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

Art. 163. Op verzoek van de voorzitter van het hoofdbureau stelt het college van burgemeester en schepenen personeelsleden ter beschikking van het hoofdbureau, die werken onder toezicht van het bureau. De aan die personeelsleden toe te kennen vergoeding wordt bepaald door het college van burgemeester en schepenen.

Art. 164. De getuigen hebben het recht hun opmerkingen in het proces-verbaal te laten opnemen.

Probleemstelling:

- Als bepaald wordt dat de getuigen voor stem- en telbureaus worden aangewezen door de indiener van de lijst, en niet meer door de kandidaten, zoals aanbevolen bij artikel 119, dan wordt het derde lid van artikel 154 zinloos.

- In artikel 157, §4, wordt bepaald dat de leden van het telbureau en de getuigen het tweede exemplaar van het proces-verbaal ondertekenen. Dat tweede exemplaar moet overeenkomstig artikel 158, §2, 1° binnen 24 uur aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau bezorgd worden, die ook het eerste exemplaar al heeft ontvangen, onmiddellijk na de ondertekening ervan. De zin van het tweede exemplaar wordt in vraag gesteld: hij heeft geen meerwaarde en bij het opmaken ervan kunnen fouten gebeuren.
- Naast het voorstel om het kantonhoofdbureau af te schaffen, werd in verschillende gemeenten geopperd om de formulieren voor de betaling van het presentiegeld naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau te sturen, die ze doorstuurt naar de provincie, die instaat voor de betaling.
- Er wordt niet bepaald dat een lijst moet worden opgesteld van de niet-opgedaagde bijzitters van het telbureau en dat deze lijst naar de vrederechter moet worden gestuurd (ze zijn wel strafbaar volgens artikel 240). Voor het stembureau is dit wel geregeld (artikel 143, 3° en artikel 147, 3°).
- Het laatste lid van artikel 161 is technisch achterhaald. De uitslagen worden immers allemaal digitaal doorgestuurd.
- Artikel 163 bepaalt dat het college van burgemeester en schepenen personeelsleden ter beschikking moet stellen als de voorzitter van het hoofdbureau daarom verzoekt. Dit geldt ook voor de voorzitter van het kantonhoofdbureau. Als het kantonhoofdbureau wordt afgeschaft, kan voor de taken die aan de voorzitter waren toegewezen, geen beroep meer worden gedaan op personeelsleden van de gemeente.

Aanbevelingen van het agentschap:

In navolging van de aanbeveling om de getuigen voor de stem- en telbureaus te laten aanwijzen door de lijstindieners, stelt het agentschap voor om het derde lid van artikel 154 te schrappen.

Het agentschap stelt eveneens voor om het vierde lid van artikel 154 gelijkloidend te maken met het vijfde lid van artikel 126, dat dezelfde bepaling bevat voor het stembureau.

Wat het tweede exemplaar van het proces-verbaal van het telbureau betreft, adviseert het agentschap om de verwijzingen daarnaar in artikel 157 en 158 te schrappen, aangezien dat exemplaar inderdaad geen nut heeft.

Het agentschap stelt voor om de formulieren te laten toesturen naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau en om eraan toe te voegen dat dit eveneens gebeurt ter controle van de volledigheid van de gegevens.

Het agentschap adviseert tevens om in artikel 159 te bepalen dat een lijst moet worden opgesteld van de niet-opgedaagde bijzitters van het telbureau en dat deze lijst naar de vrederechter moet worden gestuurd.

Het agentschap stelt voor om het laatste lid van artikel 161 te schrappen en om in artikel 162 twee maal de woorden 'het proces-verbaal met' te schrappen, omdat het alleen van belang is dat de resultaten worden doorgestuurd. De processen-verbaal komen uiteindelijk allemaal bij de provinciegouverneur terecht.

Tenslotte adviseert het agentschap om in artikel 163 toe te voegen dat de magistraat die de taken overneemt van de voorzitter van het kantonhoofdbureau, ook een beroep kan doen op de medewerking van personeelsleden van de gemeente.

Tekstvoorstel:

Art. 150-153. (ongewijzigd)

Art. 154. Zodra het telbureau is geïnstalleerd, worden de getuigen toegelaten tot het tellokaal.

Als bewijs van hun aanstelling moeten de getuigen die zich aanbieden, in het bezit zijn van hun aanstellingsbrief. De voorzitter houdt de aanstellingsbrieven bij.

~~Behalve bij onderlinge overeenstemming van de getuigen wijst de voorzitter van het telbureau bij loting voor elke kandidatenlijst uit de aanwezige getuigen degenen aan die bij de telling aanwezig moeten zijn. De niet aangewezen getuigen gaan onmiddellijk weg en er wordt melding van gemaakt in het proces-verbaal.~~

Voor het begin van de telverrichtingen mag de getuige vervangen worden door zijn plaatsvervanger en omgekeerd, maar de getuige en de plaatsvervanger kunnen elkaar niet meer aflossen zodra de verrichtingen begonnen zijn.

De getuigen in het telbureau leggen ten overstaan van de voorzitter de volgende eed af: "Ik zweer dat ik het geheim van de stemming zal bewaren."

Als van een bepaalde lijst geen enkele getuige aanwezig is, laat het bureau, ook al zijn de telverrichtingen al begonnen, de eerste getuige van die lijst toe die zich aanmeldt en zijn hoedanigheid bewijst.

Art. 155-156. (ongewijzigd)

Art. 157. §1. Als het telbureau ook als hoofdbureau fungeert, vult de voorzitter de resultaten van de telling onmiddellijk in op het proces-verbaal, vermeld in artikel 156, eerste lid. Het proces-verbaal wordt definitief na de ondertekening door alle leden van het bureau. Het proces-verbaal geeft de officiële uitslag weer van de verkiezingen.

§2. Als het telbureau niet als hoofdbureau fungeert, legt de voorzitter van het telbureau een ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel voor aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, aan de voorzitter van het stadsdistricts-hoofdbureau.

§3. Als de voorzitter van het hoofdbureau zich niet akkoord verklaart met het ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel, vraagt hij de voorzitter van het telbureau de tabel aan te vullen of te verbeteren en, in voorkomend geval, het ontwerp van proces-verbaal aan te vullen of te verbeteren.

§4. Alleen als de voorzitter van het hoofdbureau zich akkoord verklaart met het ontwerp van het proces-verbaal en de bijbehorende tabel, ondertekent hij die stukken en kunnen de leden van het telbureau en de getuigen het proces-verbaal met de tabel ~~en het tweede exemplaar daarvan~~ ondertekenen, waardoor die documenten definitief worden. Daarna ontbindt de voorzitter zijn telbureau.

Art. 158. §1. De voorzitter van het telbureau bezorgt onmiddellijk, tegen ontvangstbewijs, aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, het stadsdistrictshoofdbureau een verzegelde enveloppe met daarin het proces-verbaal van het telbureau en de ondertekende tabel, vermeld in artikel 157, §4.

§2. De voorzitter van het telbureau bezorgt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, het stadsdistrictshoofdbureau, binnen vierentwintig uur:

1° ~~in een verzegeld pak: het proces-verbaal van het telbureau en het tweede exemplaar van de door de leden van het telbureau ondertekende tabel, vermeld in artikel 157, §4;~~

2° in een verzegeld pak: de betwiste stembiljetten, vermeld in artikel 155, §8;

3° in een verzegeld pak: de niet-betwiste stembiljetten, vermeld in artikel 155, §8;

4° in een pak: de aanstellingsbrieven van de getuigen;

5° in een pak: de enveloppen die hij ontvangen heeft van de voorzitters van de stembureaus, vermeld in artikel 145;

6° in een pak: het modelstembiljet, vermeld in artikel 138, §1, en het formulier, vermeld in artikel 142, §3.

§3. Die stukken worden beveiligd bewaard in het hoofdbureau.

De Vlaamse Regering bepaalt de modaliteiten waaraan de processen-verbaal, de tabel en de enveloppen vermeld in dit hoofdstuk moeten voldoen.

Art. 159. De voorzitter van het telbureau stuurt onmiddellijk na de stemming het formulier voor de betaling van het presentiegeld ter controle van de volledigheid van de gegevens naar de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

De voorzitter van het telbureau bezorgt binnen drie dagen na de stemming aan de vrede-rechter van het gerechtelijk kanton in een verzegelde enveloppe een lijst van de kandidaat-bijzitters die afwezig waren of te laat kwamen zonder wettige reden van verhindering.

Art. 160. (ongewijzigd)

Art. 161. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau bezorgt via digitale weg, op de wijze die de Vlaamse Regering bepaalt, aan de Vlaamse Regering het totaal van de neergelegde stembiljetten, het totaal van de geldige stembiljetten, het totaal van de blanco en ongeldige stembiljetten en het door elke kandidaat behaalde aantal naamstemmen.

De uitslagen of de gedeeltelijke uitslagen kunnen pas worden verspreid als alle stembureaus gesloten zijn.

~~De Vlaamse Regering kan de voorzitters van de hoofdbureaus machtigen om gedeeltelijke uitslagen via digitale weg mee te delen en bepaalt onder welke voorwaarden dat gebeurt.~~

Art. 162. Wat betreft de resultaten van de algemene telling voor de provincieraadsverkiezingen bezorgt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau ~~het proces-verbaal met~~ de resultaten aan de voorzitter van het provinciaal hoofdbureau.

Wat betreft de resultaten van de algemene telling voor de gemeenteraadsverkiezingen bezorgt de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau ~~het proces-verbaal met~~ de resultaten aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

Art. 163. Op verzoek van de voorzitter van het hoofdbureau stelt het college van burgemeester en schepenen personeelsleden ter beschikking van het hoofdbureau, die werken onder toezicht van het bureau. Op verzoek van de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid, stelt het college van burgemeester en schepenen personeelsleden ter beschikking van deze magistraat, onder wiens toezicht zij werken. De aan die personeelsleden toe te kennen vergoeding wordt bepaald door het college van burgemeester en schepenen.

Art. 164. (ongewijzigd)

Titel 5. Zeteltoewijzing, bekendmaking van de uitslag en afsluitende werkzaamheden

Hoofdstuk 1. Verdeling van de zetels en aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers bij gemeenteraadsverkiezingen door het gemeentelijk hoofdbureau en afsluitende werkzaamheden

Afdeling 1. Verdeling van de zetels over de lijsten

De bepalingen van deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 2. Aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers

De bepalingen van deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 3. Bekendmaking van de uitslag en afsluitende werkzaamheden

Art. 171. *De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau kondigt de uitslag van de algemene telling van de stemmen en de namen van de kandidaten die tot gemeenteraadslid of opvolger gekozen zijn, in het openbaar af.*

Onmiddellijk na die afkondiging zendt de voorzitter van het hoofdbureau aan de Vlaamse Regering een staat waarin voor elke voorgedragen lijst het stemcijfer en het aantal verkregen zetels worden vermeld.

Art. 172. §1. *De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau bezorgt binnen drie dagen na de verkiezing aan de provinciegouverneur de volgende stukken betreffende de gemeenteraadsverkiezingen:*

1° het proces-verbaal van het gemeentelijk hoofdbureau, in voorkomend geval aangevuld met de processen-verbaal van de algemene telling van de gemeenteraadsverkiezingen ontvangen van de voorzitter van de stadsdistrictshoofdbureaus overeenkomstig artikel 162, tweede lid;

2° de stukken die aan hem bezorgd zijn overeenkomstig artikel 158, §1 en §2.

§2. De voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau bezorgt binnen drie dagen na de verkiezing aan de provinciegouverneur:

1° het ondertekende proces-verbaal van de algemene telling van de provincieraadsverkiezingen, vermeld in artikel 160, tweede lid;

2° de stukken betreffende de provincieraadsverkiezingen die aan hem bezorgd zijn overeenkomstig artikel 158, §1 en §2.

Art. 173. *De gemeentesecretaris legt een tweede exemplaar van het proces-verbaal van het gemeentelijk hoofdbureau, dat door de leden eensluidend verklaard is, voor iedereen ter inzage.*

Het gemeentebestuur bezorgt aan iedere kandidaat die erom vraagt, een uittreksel uit dat proces-verbaal.

Probleemstelling:

- Uit de gesprekken met de gemeenten blijkt dat de afkondiging van de resultaten van de stemming door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau overbodig geworden is, omdat de gegevens digitaal worden ingebracht in het computersysteem, waarna de resultaten onmiddellijk op de website van het agentschap beschikbaar zijn. Ook het versturen van de staat met de stembijzets en de aantallen verkregen zetels naar de Vlaamse Regering is zinloos, omdat die gegevens met het computersysteem van het agentschap zelf worden berekend en langs die weg al in het bezit zijn van de Vlaamse Regering.

- Verschillende voorzitters van een gemeentelijk hoofdbureau stelden de vraag of het nodig is om een tweede exemplaar van het proces-verbaal 'voor eensluidend' te verklaren. Het is niet duidelijk of in artikel 173 enkel het proces-verbaal wordt bedoeld, of ook de bijhorende tabellen. Het is ook niet duidelijk wat wordt bedoeld met een 'uittreksel'. Tenslotte betekent 'inzage voor iedereen' dat iedereen ook een kopie kan krijgen, en niet enkel de kandidaat die erom vraagt.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in artikel 171 enkel de bepaling op te nemen dat de Vlaamse Regering de uitslag van de stemming bekendmaakt.

Het agentschap adviseert om in artikel 173 te bepalen dat een afschrift van het proces-verbaal voor iedereen ter inzage zou liggen, en dat iedereen er ook een afschrift van kan krijgen.

Tekstvoorstel:

Art. 171. De Vlaamse Regering maakt de uitslag van de algemene telling van de stemmen en de namen van de kandidaten die tot gemeenteraadslid of opvolger gekozen zijn, publiek bekend.

Art. 172. (ongewijzigd)

Art. 173. De gemeentesecretaris legt een afschrift van het proces-verbaal van het gemeentelijk hoofdbureau, ~~dat door de leden eensluidend verklaard is~~, voor iedereen ter inzage.

Het gemeentebestuur bezorgt aan iedereen die erom vraagt, een afschrift van dat proces-verbaal.

Hoofdstuk 2. Verdeling van de zetels en aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers bij stadsdistrictsraadsverkiezingen door het stadsdistrictshoofdbureau en afsluitende werkzaamheden

De bepalingen van dit hoofdstuk hebben niet geleid tot opmerkingen.

Hoofdstuk 3. Verdeling van de zetels en aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers bij provincieraadsverkiezingen door het provinciaal hoofdbureau en afsluitende werkzaamheden

Afdeling 1. Verdeling van de zetels over de lijsten

Onderafdeling 1. Verdeling van de zetels in de provinciedistricten waar geen gebruik is gemaakt van het recht om een lijstenverbinding aan te gaan

De bepalingen van deze onderafdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Onderafdeling 2. Verdeling van de zetels in de provinciedistricten waar gebruik is gemaakt van het recht om een lijstenverbinding aan te gaan

Art. 181. §2. *Het provinciaal hoofdbureau stelt het stemcijfer van iedere lijstengroep vast door een optelling van de stemcijfers van de lijsten die er deel van uitmaken. De andere lijsten behouden hun stemcijfers.*

Het provinciaal hoofdbureau bepaalt per provinciaal kiesarrondissement door samentelling van de eenheden van de ingevolge paragraaf 1 vastgestelde quotiënten hoeveel zetels de verschillende lijstengroepen en de alleenstaande lijsten voor het gehele provinciaal kiesarrondissement reeds hebben verkregen en hoeveel zetels aanvullend te verdelen zijn.

Tot die aanvullende verdeling laat het provinciaal hoofdbureau alle lijstengroepen toe, die voldoen aan de volgende voorwaarden:

- in minstens één provinciedistrict van het provinciaal kiesarrondissement waartoe het provinciedistrict behoort een aantal stemmen hebben verkregen dat ten minste gelijk is aan 66 percent van de kiesdeler, vastgesteld overeenkomstig paragraaf 1, eerste lid. Het laat eveneens tot die verdeling toe de alleenstaande lijsten die dit percent hebben bereikt.

Het provinciaal hoofdbureau deelt de stemcijfers, bedoeld in het tweede lid achtereenvolgens door 1, 2, 3 enzovoort, indien de lijst nog geen enkele zetel definitief heeft verkregen; door 2, 3, 4 enzovoort, indien zij slechts één zetel heeft verkregen; door 3, 4, 5 enzovoort, indien zij reeds twee zetels heeft verkregen en zo vervolgens, zodat bij de eerste deling telkens gedeeld wordt door een cijfer gelijk aan het totaal van de zetels dat de groep of de lijst zou verkrijgen indien de eerste van de nog beschikbare zetels haar toegekend werd.

Het provinciaal hoofdbureau rangschikt de quotiënten in de volgorde van hun belangrijkheid totdat een aantal quotiënten gelijk aan het aantal aanvullend te verdelen zetels is bereikt; elk in aanmerking komend quotiënt brengt de toekenning mee van een aanvullende zetel aan de betrokken groep of lijst.

Probleemstelling:

Het derde lid van paragraaf 2 bevat restanten van de provinciale kiesdrempel.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om het derde lid van paragraaf 2 aan te passen zodat het restant van de provinciale kiesdrempel verdwijnt.

Tekstvoorstel:

Art. 181. §2. Het provinciaal hoofdbureau stelt het stemcijfer van iedere lijstengroep vast door een optelling van de stemcijfers van de lijsten die er deel van uitmaken. De andere lijsten behouden hun stemcijfers.

Het provinciaal hoofdbureau bepaalt per provinciaal kiesarrondissement door samentelling van de eenheden van de ingevolge paragraaf 1 vastgestelde quotiënten hoeveel zetels de verschillende lijstengroepen en de alleenstaande lijsten voor het gehele provinciaal kiesarrondissement reeds hebben verkregen en hoeveel zetels aanvullend te verdelen zijn.

Tot die aanvullende verdeling laat het provinciaal hoofdbureau alle lijstengroepen toe, ~~die voldoen aan de volgende voorwaarden:~~ in minstens één provinciedistrict van het provinciaal kiesarrondissement waartoe het provinciedistrict behoort een aantal stemmen hebben verkregen dat ten minste gelijk is aan 66 percent van de kiesdeler, vastgesteld overeenkomstig paragraaf 1, eerste lid. Het laat eveneens tot die verdeling toe de alleenstaande lijsten die dit percent hebben bereikt.

Het provinciaal hoofdbureau deelt de stemcijfers, bedoeld in het tweede lid achtereenvolgens door 1, 2, 3 enzovoort, indien de lijst nog geen enkele zetel definitief heeft verkregen; door 2, 3, 4 enzovoort, indien zij slechts één zetel heeft verkregen; door 3, 4, 5 enzovoort, indien zij reeds twee zetels heeft verkregen en zo vervolgens, zodat bij de eerste deling telkens gedeeld wordt door een cijfer gelijk aan het totaal van de zetels dat de groep of de lijst zou verkrijgen indien de eerste van de nog beschikbare zetels haar toegekend werd.

Het provinciaal hoofdbureau rangschikt de quotiënten in de volgorde van hun belangrijkheid totdat een aantal quotiënten gelijk aan het aantal aanvullend te verdelen zetels is bereikt; elk in aanmerking komend quotiënt brengt de toekenning mee van een aanvullende zetel aan de betrokken groep of lijst.

Afdeling 2. Aanwijzing van de verkozenen en hun opvolgers

De bepalingen van deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 3. Bekendmaking van de uitslag en afsluitende werkzaamheden

Art. 186. *De voorzitter van het provinciaal hoofdbureau kondigt de uitslag van de algemene telling van de stemmen en de namen van de kandidaten die tot provincieraadslid of opvolger gekozen zijn, in het openbaar af.*

Onmiddellijk na de afkondiging, vermeld in het eerste lid, zendt de voorzitter van het hoofdbureau aan de Vlaamse Regering een staat waarin voor elke voorgedragen lijst het stemcijfer en het aantal verkregen zetels worden vermeld.

Art. 187. *De voorzitter van het provinciaal hoofdbureau bezorgt binnen vijf dagen na de verkiezing aan de provinciegouverneur het proces-verbaal van het provinciaal hoofdbureau, aangevuld met de processen-verbaal van de algemene telling van de provincieraadsverkiezingen, ontvangen van de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus overeenkomstig artikel 162, en, in voorkomend geval, van de voorzitters van de stadsdistrictshoofdbureaus.*

Art. 188. *Een tweede exemplaar van het proces-verbaal van het provinciaal hoofdbureau die door de leden eensluidend verklaard is, wordt op de griffie van de provincie voor iedereen ter inzage gelegd.*

Het provinciebestuur bezorgt aan iedere kandidaat die erom vraagt een uittreksel uit dat proces-verbaal.

Probleemstelling:

De artikelen 186 en 188, die van toepassing zijn op de provincieraadsverkiezingen, zijn analoog met respectievelijk de artikel 171 en 173, die handelen over de gemeenteraadsverkiezingen. Dezelfde opmerkingen werden gemaakt als bij artikel 171 en 173.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om artikel 186 en 188 op dezelfde manier aan te passen als artikel 171 en 173.

Tekstvoorstel:

Art. 186. De Vlaamse Regering maakt de uitslag van de algemene telling van de stemmen en de namen van de kandidaten die tot provincieraadslid of opvolger gekozen zijn, publiek bekend.

Art. 187. (ongewijzigd)

Art. 188. De provinciegriffier legt een afschrift van het proces-verbaal van het provinciaal hoofdbureau, ~~dat door de leden eensluidend verklaard is~~, voor iedereen ter inzage.

Het provinciebestuur bezorgt aan iedereen die erom vraagt, een afschrift van dat proces-verbaal.

Deel 4. Na de verkiezingsdag

Titel 1. Verkiezingsuitgaven

Hoofdstuk 1. Beperking en controle van de verkiezingsuitgaven

Afdeling 1. Uitgaven voor propaganda op gewestelijk vlak

De bepalingen van deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 2. Uitgaven voor propaganda op lokaal vlak

De bepalingen van deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 3. Uitgaven voor verkiezingspropaganda

Art. 193. §1. *Uitgaven voor verkiezingspropaganda zijn alle uitgaven en financiële verbintenissen voor mondelinge, schriftelijke, auditieve en visuele boodschappen die erop gericht zijn het resultaat van een politieke partij, een lijst en de kandidaten ervan gunstig te beïnvloeden, en worden verricht tijdens een periode van drie maanden voor de verkiezingen van de raden of, in geval van buitengewone verkiezingen, vanaf de dag van de oproeping van de kiezers.*

§2-4. (...)

Probleemstelling:

De bepaling 'tijdens een periode van drie maanden voor de verkiezingen van de raden of, in geval van buitengewone verkiezingen, vanaf de dag van de oproeping van de kiezers' heeft betrekking op de zogenaamde sperperiode. Drie maanden voor de verkiezingen betekent

vanaf 8 tot 14 juli, naargelang van de datum van de verkiezingen. Maar men weet pas einde augustus (na berekening op basis van de aantallen kiezers per 1 augustus) welke de maximumbedragen zijn die men mag uitgeven. De sperperiode zou logischerwijze beter beginnen na de publicatie van de maximumbedragen voor propaganda.

Aanbevelingen van het agentschap:

Voor de verkiezingen die de federale overheid organiseert, vangt de sperperiode aan op de veertigste dag voor de verkiezingen. Omwille van de uniformiteit stelt het agentschap voor om dezelfde periode in te bouwen voor de lokale en provinciale verkiezingen. In de praktijk wil dat zeggen vanaf 29 augustus-4 september; het is haalbaar dat de maximumbedragen voor de verkiezingspropaganda voor deze data worden bekendgemaakt.

Tekstvoorstel:

Art. 193. §1. Uitgaven voor verkiezingspropaganda zijn alle uitgaven en financiële verbintenissen voor mondelinge, schriftelijke, auditieve en visuele boodschappen die erop gericht zijn het resultaat van een politieke partij, een lijst en de kandidaten ervan gunstig te beïnvloeden, en worden verricht tijdens een periode van veertig dagen voor de verkiezingen van de raden of, in geval van buitengewone verkiezingen, vanaf de dag van de oproeping van de kiezers.

§2-4. (ongewijzigd)

Afdeling 4. Verboden of gereguleerde propagandamiddelen

Art. 194. *Tijdens de drie maanden die aan de datum van de verkiezingen voorafgaan of, in geval van buitengewone verkiezingen, vanaf de dag van de oproeping van de kiezers mogen de politieke partijen, de lijsten en de kandidaten, alsook derden die propaganda voor politieke partijen, lijsten of kandidaten willen maken:*

1° geen geschenken of gadgets verkopen of verspreiden;

2° geen commerciële telefooncampagnes voeren;

3° niet gebruikmaken van commerciële reclameborden of affiches;

4° niet gebruikmaken van niet-commerciële reclameborden of affiches die groter zijn dan 4m²;

5° niet gebruikmaken van commerciële reclamespots op radio, televisie en in bioscopen.

Voor dezelfde periode bepaalt de Vlaamse Regering de algemene regels voor het aanbrengen van verkiezingsaffiches en de organisatie van gemotoriseerde optochten.

Probleemstelling:

- Over de duur van de sperperiode kan dezelfde opmerking gemaakt worden als bij het voorgaande artikel (193).

- Propaganda op het internet is op basis van het LPKD niet verboden. De federale wetgeving verbiedt betalende verkiezingspropaganda op het internet echter wel voor de federale en regionale verkiezingen. Dit leidde tot veel vragen over wat toegelaten is op het internet.

- Een andere veel gestelde vraag luidde wat het verschil is tussen commerciële en niet-commerciële reclameborden of affiches.

- Tenslotte werd verschillende malen de opmerking gemaakt dat men betreurde dat het agentschap op vele concrete vragen over wat wel of niet toegelaten was als verkiezingspropaganda, geen standpunt wou innemen of telkens een voorbehoud maakte, omdat de definitieve beoordeling bij een eventueel bezwaar een bevoegdheid is van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen, die als rechtscollège in geen geval gebonden is aan het advies of een standpunt van het agentschap.

Aanbevelingen van het agentschap:

Gelet op de aanbeveling bij artikel 193 stelt het agentschap voor om de duur van de sperperiode in dit artikel op dezelfde manier aan te passen in dit artikel.

Het agentschap is van mening dat het internet een modern communicatiemiddel geworden is dat niet meer weg te denken is uit onze samenleving, en stelt daarom voor om propaganda op het internet niet te verbieden.

Inzake het al dan niet maken van een onderscheid tussen commerciële en niet-commerciële borden bij het gebruik van reclameborden en affiches voor verkiezingspropaganda, is het agentschap van mening dat dit het voorwerp moet uitmaken van een politieke afweging. Het agentschap neemt hierin geen standpunt in.

Het agentschap heeft begrip voor de opmerking over de concrete vragen over wat wel of niet toegelaten is als verkiezingspropaganda. Gelet op het feit dat de decreetgever de beoordeling over bezwaren, o.a. over gebruikte propagandamiddelen, heeft toegewezen aan een rechtscollège, namelijk de Raad voor Verkiezingsbetwistingen, wenste het agentschap geen inhoudelijk standpunt in te nemen.

Tekstvoorstel:

Art. 194. Tijdens de veertig dagen die aan de datum van de verkiezingen voorafgaan of, in geval van buitengewone verkiezingen, vanaf de dag van de oproeping van de kiezers mogen de politieke partijen, de lijsten en de kandidaten, alsook derden die propaganda voor politieke partijen, lijsten of kandidaten willen maken:

1° geen geschenken of gadgets verkopen of verspreiden;

2° geen commerciële telefooncampagnes voeren;

3° niet gebruikmaken van commerciële reclameborden of affiches;

4° niet gebruikmaken van niet-commerciële reclameborden of affiches die groter zijn dan 4m²;

5° niet gebruikmaken van commerciële reclamespots op radio, televisie en in bioscopen.

Voor dezelfde periode bepaalt de Vlaamse Regering de algemene regels voor het aanbrengen van verkiezingsaffiches en de organisatie van gemotoriseerde optochten.

Afdeling 5. De giften

Het enige artikel in deze afdeling heeft niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 6. De aangifte en controle van de uitgaven

Onderafdeling 1. Uitgaven van de politieke partijen

De bepalingen van deze onderafdeling hebben niet geleid tot opmerkingen

Onderafdeling 2. Uitgaven van de lijsten en de kandidaten

Art. 199. §1. *De lijsttrekker of de daartoe door de lijsttrekker gemandateerde persoon geeft binnen dertig dagen na de verkiezingen de verkiezingsuitgaven van de lijst en van elke kandidaat aan bij de griffie van de rechtbank van eerste aanleg van het rechtsgebied waarin naargelang het geval de gemeente, het stadsdistrict of het provinciedistrict gelegen is. Bij de aangifte van de uitgaven wordt een aangifte over de herkomst van de geldmiddelen gevoegd, waarbij de identiteit van de natuurlijke personen die giften van 125 euro en meer hebben gedaan, geregistreerd wordt.*

§2. *De aangiften worden opgesteld op de daartoe bestemde formulieren en worden ondertekend door de lijsttrekker of door de daartoe door de lijsttrekker gemandateerde persoon. De formulieren worden door de Vlaamse Regering ter beschikking gesteld.*

§3. *De aangiften worden vanaf de eenendertigste dag na de verkiezingen gedurende vijftien dagen op de griffie van de rechtbank van eerste aanleg, vermeld in paragraaf 1, ter inzage gelegd.*

§4. *De griffie van de rechtbank van eerste aanleg, vermeld in paragraaf 1, bewaart de aangiften gedurende honderdtwintig dagen na de verkiezingen en bezorgt ze of een kopie ervan aan de Raad voor Verkiezingsbetwistingen als ze daarom verzoekt.*

Als geen enkele klacht of bezwaar werd ingediend, als vermeld in artikel 201 en 203, kunnen de aangiften door de kandidaten afgehaald worden gedurende drie maanden na de periode, vermeld in het eerste lid.

Probleemstelling:

- De aangiften moeten worden ingediend bij de rechtbank van eerste aanleg. De grenzen van provinciedistricten en gerechtelijke arrondissementen zijn echter niet altijd gelijk, waardoor vragen rijzen bij welke rechtbank de aangiften moeten worden ingediend. Bijvoorbeeld: in het provinciedistrict Tielt horen sommige gemeenten bij het gerechtelijk arrondissement Brugge, andere bij het gerechtelijk arrondissement Kortrijk.

- Artikel 208 van het LPKD geeft aan de kandidaten slechts tot dertig dagen na de verkiezingen de tijd om bezwaar in te dienen bij de Raad voor Verkiezingsbetwistingen (voordien was dit veertig dagen). Maar de aangiften van de verkiezingsuitgaven moeten uiterlijk pas de dertigste dag na de verkiezingen worden ingediend, en liggen pas ter inzage vanaf de eenendertigste dag. Wanneer de kandidaten de aangiften kunnen inzien, is de termijn om een eventueel bezwaar in te dienen, dus al verstreken.

- De aangiften van de giften werden vroeger niet ter inzage gelegd omwille van de wet op de privacy. Het LPKD bepaalt hierover echter niets en uit paragraaf drie kan men afleiden dat zowel de aangifte van de uitgaven als van de ontvangsten (de giften dus) ter inzage moeten gelegd worden.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om in paragraaf 1 te verduidelijken dat, als het provinciedistrict zich uitstrekt over meer dan een gerechtelijk arrondissement, de aangifte dan wordt inge-

diend bij de rechtbank van eerste aanleg van het rechtsgebied waarin de hoofdplaats van het provinciedistrict gelegen is.

Het agentschap stelt voor om de termijn voor het indienen van een bezwaar te verlengen met tien dagen als het bezwaar over de verkiezingsuitgaven handelt, en dus pas geformuleerd kon worden na inzage in de aangiften. De termijn waarover de Raad voor Verkiezingsbetwistingen beschikt om uitspraak te doen over dat bezwaar, wordt met tien dagen ingekort, zodat de totale duur van beide termijnen maximaal 70 dagen bedraagt. De hiervoor nodige wijzigingen moeten gebeuren in de artikelen 208 en 213.

Gelet op de wetgeving op de privacy stelt het agentschap voor om aan artikel 199 toe te voegen dat de aangiften van de giften niet ter inzage worden gelegd aan de kiezers.

Tekstvoorstel:

Art. 199. §1. De lijsttrekker of de daartoe door de lijsttrekker gemandateerde persoon geeft binnen dertig dagen na de verkiezingen de verkiezingsuitgaven van de lijst en van elke kandidaat aan bij de griffie van de rechtbank van eerste aanleg van het rechtsgebied waarin naargelang het geval de gemeente, het stadsdistrict of het provinciedistrict gelegen is. Indien het provinciedistrict zich uitstrekt over meer dan een gerechtelijk arrondissement, dan wordt de aangifte ingediend bij de rechtbank van eerste aanleg van het rechtsgebied waarin de hoofdplaats van het provinciedistrict gelegen is. Bij de aangifte van de uitgaven wordt een aangifte over de herkomst van de geldmiddelen gevoegd, waarbij de identiteit van de natuurlijke personen die giften van 125 euro en meer hebben gedaan, geregistreerd wordt.

§2. (ongewijzigd)

§3. De aangiften van de verkiezingsuitgaven worden vanaf de eenendertigste dag na de verkiezingen gedurende vijftien dagen op de griffie van de rechtbank van eerste aanleg, vermeld in paragraaf 1, ter inzage gelegd. De aangiften over de herkomst van de geldmiddelen, vermeld in paragraaf 1, worden niet ter inzage gelegd.

§4. (ongewijzigd)

Hoofdstuk 2. Sancties

Afdeling 1. Politieke sancties

Het enige artikel in deze afdeling heeft niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 2. Strafrechtelijke sancties

Art. 201. §1. *Met een gevangenisstraf van acht dagen tot één maand en met een geldboete van vijftig euro tot vijfhonderd euro, of met één van die straffen alleen, wordt gestraft:*
1° *iedereen die geen aangifte van zijn verkiezingsuitgaven of van de herkomst van de geldmiddelen heeft gedaan binnen dertig dagen na de verkiezingen;*
2° *iedereen die voor kiespropaganda met opzet uitgaven doet of verbintenissen aangaat die de maximumbedragen overschrijden, vermeld in artikel 191, §2 en §3;*

3° iedereen die tijdens de drie maanden voor de datum van de verkiezingen, de bepalingen van artikel 194 niet naleeft;

4° de lijsttrekker die met opzet uitgaven doet of verbintenissen aangaat voor verkiezingspropaganda die de maximumbedragen overschrijden, vermeld in artikel 191, §2 en §3;

5° de lijsttrekker die niet beschikt over een gemeenschappelijk volgnummer en een beschermde lijstnaam, en die uitgaven verricht voor verkiezingspropaganda op gewestelijk vlak.

§2. Elke inbreuk, vermeld in paragraaf 1, kan worden vervolgd, hetzij op initiatief van de procureur des Konings, hetzij op grond van de klacht van een persoon die van enig belang doet blijken.

De procureur des Konings neemt geen anonieme klachten in aanmerking.

§3. De termijn voor de uitoefening van het initiatiefrecht van de procureur des Konings en voor de indiening van klachten met betrekking tot de overtredingen, vermeld in paragraaf 1, verstrijkt honderdtwintig dagen na de verkiezingen.

De procureur des Konings zendt binnen acht dagen na de indiening van de klachten een kopie aan de Controlecommissie Verkiezingsuitgaven en de Raad voor Verkiezingsbetwistingen, alsook aan de personen tegen wie de klacht is ingediend.

De Procureur des Konings brengt de Controlecommissie Verkiezingsuitgaven en de Raad voor Verkiezingsbetwistingen binnen dezelfde termijn op de hoogte van zijn beslissing om vervolging in te stellen met betrekking tot de feiten, vermeld in paragraaf 1.

§4. Iedereen die een klacht heeft ingediend of een vordering heeft ingesteld die ongegrond blijkt en waarvan vaststaat dat hij die heeft ingediend of ingesteld met het oogmerk te schaden, wordt gestraft met een geldboete van 50 tot 500 euro.

§5. De procureur des Konings kan met het oog op de vervolging, vermeld in paragraaf 2, aan een individuele kandidaat vragen alle inlichtingen te verstrekken over de herkomst van de gelden die voor de financiering van zijn verkiezingscampagne zijn aangewend.

Probleemstelling:

In paragraaf 1, 2° en 4° worden sancties bepaald voor overtredingen van artikel 191, §2 en 3 (maximumbedragen voor kandidaten), maar niet voor artikel 191, §1 (maximumbedragen voor lijsten).

Aanbeveling van het agentschap:

Wellicht betreft het hier een fout in het artikel. De strafbepalingen in paragraaf 1, 2° en 4°, overlappen elkaar, terwijl voor overtredingen van artikel 191, §1, geen sanctie bepaald is. Het agentschap stelt voor om de bepaling in 4° toepasbaar te maken voor overtredingen van artikel 191, §1, in plaats van §2 en 3.

Tekstvoorstel:

Art. 201. §1. Met een gevangenisstraf van acht dagen tot één maand en met een geldboete van vijftig euro tot vijfhonderd euro, of met één van die straffen alleen, wordt gestraft:

1° iedereen die geen aangifte van zijn verkiezingsuitgaven of van de herkomst van de geldmiddelen heeft gedaan binnen dertig dagen na de verkiezingen;

2° iedereen die voor kiespropaganda met opzet uitgaven doet of verbintenissen aangaat die de maximumbedragen overschrijden, vermeld in artikel 191, §2 en §3;

3° iedereen die tijdens de drie maanden voor de datum van de verkiezingen, de bepalingen van artikel 194 niet naleeft;

4° de lijsttrekker die met opzet uitgaven doet of verbintenissen aangaat voor verkiezingspropaganda die de maximumbedragen overschrijden, vermeld in artikel 191, §1;

5° de lijsttrekker die niet beschikt over een gemeenschappelijk volgnummer en een beschermde lijstnaam, en die uitgaven verricht voor verkiezingspropaganda op gewestelijk vlak.

§2-5. (ongewijzigd)

Titel 2. Verkiezingsbetwistingen

Hoofdstuk 1. Bezwaar bij de Raad voor Verkiezingsbetwistingen

Afdeling 1. Oprichting van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen

Het enige artikel in deze afdeling heeft niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 2. Bevoegdheid van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen

Art. 204, derde lid. *De stembiljetten mogen alleen worden onderzocht als de met toepassing van artikel 110 tot en met 113, aangewezen getuigen aanwezig of althans behoorlijk opgeroepen zijn. De enveloppen die de stembiljetten bevatten, worden na het onderzoek opnieuw verzegeld in hun bijzijn en door hun toedoen.*

Probleemstelling:

Er zijn vragen om inzage in verkiezingsstukken, maar het is niet duidelijk of de stukken onder het Openbaarheidsdecreet vallen, om twee redenen:

1° overeenkomstig het ministerieel besluit van 13 september 2012, houdende de bepaling van de opslag, de organisatie en de vernietiging van de stukken bij de lokale en provinciale verkiezingen, worden de stukken ‘bewaard’ door de gouverneur voor eventuele ter beschikkingstelling van de Raad en zijn ze mogelijks niet ‘in zijn bezit’ in de zin zoals het Openbaarheidsdecreet voorschrijft ;

2° als de stukken toch ‘in het bezit’ van de gouverneur zijn, in de zin zoals het Openbaarheidsdecreet voorschrijft, dan is de hoedanigheid van de gouverneur niet duidelijk: treedt hij op in zijn hoedanigheid van commissaris van de Vlaamse Regering, dan is het Openbaarheidsdecreet van toepassing; treedt hij op als kiesoverheid, dan is er een specifieke regeling nodig. Als de gouverneur wordt aangezien als een kiesoverheid, hoe lang blijft hij dan in die hoedanigheid?

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap is van mening dat de stukken niet onder het Openbaarheidsdecreet vallen, omdat het ministerieel besluit duidelijk bepaalt dat de gouverneur ze ‘bewaart’ en niet ‘in bezit neemt’. Het agentschap stelt voor om expliciet in het LPKD te bepalen dat alleen inzage kan verleend worden aan de processen-verbaal van de stem-, tel- en hoofdbureaus. De vraag om inzage van deze stukken moet worden gericht aan de gouverneur, omdat hij de stukken in bewaring heeft.

Afdeling 3. Samenstelling van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen

Het enige artikel in deze afdeling heeft niet geleid tot opmerkingen.

Afdeling 4. Procedure van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen

Art. 207. (...)

Art. 208. §1. *Het bezwaar moet binnen een termijn van dertig dagen worden ingediend, te rekenen van de dagtekening van het proces-verbaal van de verkiezingen.*

Een nieuwe termijn van vijftien dagen wordt geopend met ingang van de datum van de uitspraak van de definitieve veroordeling, gesteund op een klacht die is ingediend op grond van artikel 201.

§2. (...)

§3. *Het bezwaar vermeldt:*

- 1° de naam en de woonplaats van de verzoeker (...);*
- 2° de handtekening van de verzoeker of zijn raadsman;*
- 3° de naam en de woonplaats van de bezwaarde;*
- 4° de datum van het verzoekschrift;*
- 5° het voorwerp van het bezwaar, (...)"*

Art. 209-210. (...)

Art. 211. *Iedereen die een bezwaar heeft ingediend dat ongegrond blijkt en waarvan vaststaat dat het is ingediend met het oogmerk om te schaden, wordt gestraft met een geldboete van 50 tot 500 euro.*

Art. 212. (...)

Art. 213. *De Raad doet uitspraak over de bezwaren. De uiteenzetting van de zaak door een lid van de Raad en de uitspraak van de beslissing geschieden in openbare vergadering. De beslissing is gemotiveerd en vermeldt de naam van de verslaggever en de namen van de aanwezige leden, alles op straffe van nietigheid. De uitspraak wordt ondertekend door de voorzitter en de leden van de Raad.*

De Raad doet uitspraak binnen veertig dagen na de indiening van het bezwaar. Als binnen die termijn geen uitspraak is gedaan, wordt het bezwaar als verworpen beschouwd en is de uitslag van de verkiezing, zoals die door het hoofdstembureau is afgekondigd, definitief, met behoud van de toepassing van artikel 208, §1, tweede lid.

Art. 215. (...)

Probleemstelling:

1) Gelet op de aanbevelingen bij artikel 199, moeten in artikel 208 en 213 aanpassingen gebeuren om de termijn te verlengen waarbinnen bezwaren kunnen ingediend worden die betrekking hebben op de verkiezingsuitgaven.

2) Over artikel 208, §3, stelt de Raad van State in zijn arrest nr. 222.553 van 19 februari 2013 het volgende:

Volgens het woordenboek, en in zijn gewone, spraakgebruikelijke betekenis, is een “bezwaarde” een persoon die zich bezwaard voelt, die verzet aantekent tegen een maatregel of beslissing. Aldus beschouwd lijkt de vereiste van §3, 3e samen te vallen met die van §3, 1e.

Het is een vaststelling die ertoe noopt de precieze draagwijdte van de term nader na te gaan in het licht van de voorgeschiedenis van het betrokken voorschrift.

Zoals in arrest vr. 222.518 van 14 februari 2013 (gemeenteraadsverkiezingen Ninove) meer uitvoerig wordt toegelicht, blijkt uit die voorgeschiedenis dat de vereiste van de vermelding van de naam en de woonplaats van de bezwaarde teruggaat op de vereiste in artikel 74, §1, tweede lid van de gemeentekieswet, dat het bezwaar de identiteit en de woonplaats van de bezwaarde moet aan geven. En zoals de Raad van State reeds in zijn arresten nr. 52.208 van 13 maart 1995 en nr. 52.268 van 16 maart 1995 mocht opmerken wordt met de term “bezwaarde” in voormeld artikel 74, §1, tweede lid degene bedoelt die bezwaar inbrengt tegen de verkiezing en niet degene tegen wie het bezwaar is gericht.

De betrokken voorwaarde is dubbelop en valt samen met die van de vermelding van de naam en de woonplaats van de (bezwaarde) verzoeker, waarvan niet is betwist dat er in het initiële verzoekschrift voor de Raad voor Verkiezingsbetwistingen aan is voldaan.

Volgens de Raad van State is “bezwaarde” dus synoniem voor “verzoeker” terwijl de tekst van art. 208 LPKD een duidelijk onderscheid maakt tussen “verzoeker” (degene die bezwaar indient) en “bezwaarde” (volgens de deelwoord-vorm degene tegen wie bezwaar is ingediend).

3) In Bree diende een kiezer die geen kandidaat was bij de verkiezingen en dus niet gerechtigd was bezwaar in te dienen tegen de gemeenteraadsverkiezingen, op 9 november 2012 een tweede verzoekschrift in tegen de gemeente- en provincieraadsverkiezingen van Bree, nadat hij tijdens de behandeling van zijn eerste bezwaar van 19 oktober 2012 te horen heeft gekregen dat enkel belanghebbenden bezwaar kunnen indienen.

Om aan de bezigheids therapie van deze kiezer een einde te stellen oordeelde de Raad voor Verkiezingsbetwistingen het opportuun hem voor zijn tweede bezwaar, naast de onontvankelijkheid, een geldboete te geven op grond van artikel 211 LPKD.

De kiezer diende tegen deze beslissing een verzoekschrift in bij de Raad van State. In het arrest nr. 222.410 van 7 februari 2013 weerhoudt de Raad van State de onontvankelijkheid van het bezwaar maar verwerpt de opgelegde geldboete met navolgende argumentatie:

“De geldboete die opgelegd kan worden aan eenieder “die een bezwaar heeft ingediend dat ongegrond blijkt en waarvan vaststaat dat het is ingediend met het oogmerk om te schaden”, was reeds gekend bij artikel 85ter, § 5, eerste lid, van de gemeentekieswet en vooreen in artikel 74, § 3, van diezelfde wet. Artikel 211 LPKD herneemt woordelijk voormeld artikel 85ter, § 5, eerste lid (Parl. St. VI. Parl. 2010-2011, nr. 1084/1,64).

Over de geldboete heeft de Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak, reeds meermaals geoordeeld dat ze van strafrechtelijke aard is. Dat was ook de strekking van het door de decreetgever bijgeval len advies van de afdeling Wetgeving over het ontworpen artikel 85ter, § 5, eerste lid, van de gemeentekieswet (Parl. St. VI. Parl. 2005-2006, nr. 637/1, 74-75).

Het behoort tot de uitsluitende bevoegdheid van de gewone rechter om uitspraak te doen over de mogelijke toepassing van strafrechtelijke bepalingen. De vordering is op dat punt gegrond.”

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in artikel 208 en 213 de nodige aanpassingen te doen zoals in onderstaand tekstvoorstel.

Gelet op de uitspraak van de Raad van State over de betekenis van het woord 'bezwaarde', adviseert het agentschap om in artikel 208, §3, 3°, het woord 'bezwaarde' te vervangen door 'persoon tegen wie het bezwaar is gericht'.

Gelet op de uitspraak van de Raad van State over de inhoud van artikel 211, adviseert het agentschap om artikel 211 te schrappen.

Tekstvoorstel:

Art. 207. (ongewijzigd)

Art. 208. §1. Het bezwaar moet binnen een termijn van dertig dagen worden ingediend, te rekenen van de dagtekening van het proces-verbaal van de verkiezingen. Een bezwaar dat betrekking heeft op de verkiezingsuitgaven moet binnen een termijn van veertig dagen worden ingediend, te rekenen van de dagtekening van het proces-verbaal van de verkiezingen.

Een nieuwe termijn van vijftien dagen wordt geopend met ingang van de datum van de uitspraak van de definitieve veroordeling, gesteund op een klacht die is ingediend op grond van artikel 201.

§2. (...)

§3. Het bezwaar vermeldt:

- 1° de naam en de woonplaats van de verzoeker (...);
- 2° de handtekening van de verzoeker of zijn raadsman;
- 3° de naam en de woonplaats van de persoon tegen wie het bezwaar is gericht;
- 4° de datum van het verzoekschrift;
- 5° het voorwerp van het bezwaar, (...)"

Art. 209-210. (...)

~~**Art. 211.** Iedereen die een bezwaar heeft ingediend dat ongegrond blijkt en waarvan vaststaat dat het is ingediend met het oogmerk om te schaden, wordt gestraft met een geldboete van 50 tot 500 euro.~~

Art. 212. (...)

Art. 213. De Raad doet uitspraak over de bezwaren. De uiteenzetting van de zaak door een lid van de Raad en de uitspraak van de beslissing geschieden in openbare vergadering. De beslissing is gemotiveerd en vermeldt de naam van de verslaggever en de namen van de aanwezige leden, alles op straffe van nietigheid. De uitspraak wordt ondertekend door de voorzitter en de leden van de Raad.

De Raad doet uitspraak binnen veertig dagen na de indiening van het bezwaar. Als binnen die termijn geen uitspraak is gedaan, wordt het bezwaar als verworpen beschouwd en is de uitslag van de verkiezing, zoals die door het hoofdstembureau is afgekondigd, definitief, met behoud van de toepassing van artikel 208, §1, tweede lid.

Als het bezwaar betrekking heeft op de verkiezingsuitgaven, wordt de termijn, vermeld in het tweede lid, beperkt tot dertig dagen.

Art. 215. (...)

Hoofdstuk 2. Beroepsprocedure bij de Raad van State

De bepalingen in dit hoofdstuk hebben niet geleid tot opmerkingen.

Titel 3. Buitengewone verkiezingen

Art. 219. *De bepalingen vermeld in dit decreet zijn van toepassing op de buitengewone verkiezingen, met dien verstande dat:*

1° de voorzitters en leden van de stembureaus door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of in voorkomend geval door de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau uit de gemeenteraadskiezers benoemd worden, zoals bepaald in artikel 37, §2, vierde lid; (...)

Probleemstelling:

- Er is in dit artikel alleen sprake van de stembureaus. Dit zou betekenen dat de voorzitter van het kantonhoofdbureau enkel nog de telbureaus samenstelt en dat de stembureaus worden samengesteld door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau (of stadsdistrictshoofdbureau). De logica hiervan is onduidelijk.

- Bovendien zouden de bijzitters van de stembureaus moeten gekozen worden uit de zeven categorieën van het huidige artikel 37, §2, vierde lid. Bij gewone verkiezingen zijn het enkel de bijzitters van de telbureaus die uit deze categorieën gekozen worden. De bijzitters van de stembureaus worden gekozen uit de kiezers van de eigen stemafdeling. Ook hierover is geen duidelijke logica.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap is van mening dat het enkel de bedoeling is dat de stem- en telbureaus samengesteld worden door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau (of stadsdistrictshoofdbureau), en niet door de persoon die verantwoordelijk is op het niveau van het kanton, aangezien een buitengewone verkiezing alleen occasioneel plaatsvindt in een aparte gemeente. Het adviseert bijgevolg om artikel 219, 1°, in die zin te wijzigen.

Tekstvoorstel:

Art. 219. De bepalingen vermeld in dit decreet zijn van toepassing op de buitengewone verkiezingen, met dien verstande dat:

1° de voorzitters en leden van de stem- en telbureaus door de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of in voorkomend geval door de voorzitter van het stadsdistrictshoofdbureau uit de gemeenteraadskiezers benoemd worden, zoals bepaald in artikel 46 en 49; (...)

Deel 5. Algemene bepalingen

Titel 1. Strafbepalingen

Hoofdstuk 1. Algemene strafbepalingen

Art. 244. *Hij die in een kiescollege stemt met schending van artikel 8, 79 en 80, wordt gestraft met een gevangenisstraf van acht dagen tot vijftien dagen en met een geldboete van zesentwintig euro tot tweehonderd euro.*

Probleemstelling:

Bij artikel 79 werd aanbevolen om toe te laten dat kiezers meer dan één voordrachtsakte voor dezelfde verkiezing ondertekenen. Als deze aanbeveling wordt aangenomen, moet ook de strafbepaling die met dit verbod samenhangt, geschrapt worden.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om in artikel 244 de verwijzing naar artikel 79 te schrappen.

Tekstvoorstel:

Art. 244. *Hij die in een kiescollege stemt met schending van artikel 8, ~~79~~ en 80, wordt gestraft met een gevangenisstraf van acht dagen tot vijftien dagen en met een geldboete van zesentwintig euro tot tweehonderd euro.*

Hoofdstuk 2. Algemene strafbepalingen

Art. 250. *Kiezers die onmogelijk aan de stemming kunnen deelnemen, mogen de redenen van hun onthouding, met de nodige verantwoording, aan de vrederechter meedelen.*

Zij die op de dag van de stemming krachtens een rechterlijke of administratieve beslissing van hun vrijheid beroofd zijn, worden geacht onmogelijk aan de stemming te kunnen deelnemen.

Probleemstelling:

Bij artikel 56 werd aanbevolen om toe te laten dat kiezers niet moeten voldoen aan de grondwettelijke kiesplicht, als zij aan de hand van een medisch attest kunnen aantonen dat

zij hun verplichting niet kunnen nakomen. Als deze aanbeveling aangenomen wordt, moet dit geregeld worden in artikel 250.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om toe te laten dat ook kiezers die aan de hand van een medisch attest kunnen aantonen dat zij hun verplichting niet kunnen nakomen, niet moeten voldoen aan de grondwettelijke kiesplicht.

Tekstvoorstel:

Art. 250. Kiezers die onmogelijk aan de stemming kunnen deelnemen, mogen de redenen van hun onthouding, met de nodige verantwoording, aan de vrederechter meedelen.

Zij die op de dag van de stemming krachtens een rechterlijke of administratieve beslissing van hun vrijheid beroofd zijn, worden geacht onmogelijk aan de stemming te kunnen deelnemen.

Zij die op de dag van de stemming een medisch attest kunnen voorleggen dat aantoont dat zij zich onmogelijk naar het stemlokaal kunnen begeven, worden geacht onmogelijk aan de stemming te kunnen deelnemen.

Titel 2. Het taalgebruik bij verkiezingen

De bepalingen in deze titel hebben niet geleid tot opmerkingen.

Titel 3. De kosten van de verkiezingen

Art.261. §1. *De verkiezingsuitgaven voor het verkiezingspapier zijn ten laste van het Vlaamse Gewest.*

§2. Komen bij de gewone verkiezingen ten laste van de provincies:

1° het presentiegeld en de reisvergoeding waarop de leden van de kiesbureaus aanspraak kunnen maken, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering;

2° de reiskosten voorgelegd door de kiezers die op de dag van de verkiezing niet meer in de gemeente verblijven waar ze als kiezer zijn ingeschreven, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering;

3° de verzekeringspremies om de lichamelijke schade te dekken die voortvloeit uit ongevallen die de leden van de kiesbureaus zijn overkomen bij de uitoefening van hun ambt. De Vlaamse Regering bepaalt de regels volgens de welke die risico's worden gedekt.

§3. Komen ten laste van de gemeenten:

1° de stembussen, schotten, lessenaars, omslagen en potloden die ze leveren volgens de door de Vlaamse Regering goedgekeurde modellen;

2° alle andere verkiezingsuitgaven.

Probleemstelling:

- Het woord 'kiesbureaus' (§2, 1° en 3°) is nergens in het LPKD gedefinieerd.
- In de praktijk wordt ook de stoffelijke schade gedekt die voortvloeit uit ongevallen die de leden van de hoofd-, stem- en telbureaus zijn overkomen bij de uitoefening van hun ambt. Dit is niet voorzien in het LPKD, maar werd wel opgenomen in het uitvoeringsbesluit van de Vlaamse Regering.
- Het bovenvermelde risico wordt ook gedekt voor de personeelsleden van de Vlaamse overheid en van de lokale en de provinciale besturen die taken vervullen naar aanleiding van de verkiezingen. Dit is ook niet voorzien in het LPKD.
- Voor de kosten die ten laste komen van de gemeenten, maar die werden gedaan op het niveau van het kanton, het provinciedistrict of de provincie, is er geen decretale basis voorzien die toelaat dat de Vlaamse Regering een praktische regeling treft voor de verdeling van deze kosten en voor de wijze van uitbetalen ervan, en dat zij daarvoor instructies kan geven aan de provincies en de gemeenten.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in paragraaf 2, 1° en 3° het woord 'kiesbureaus' te vervangen door de woorden 'stem- en telbureaus', om een 4° toe te voegen om de vergoedingen voor de hoofdbureaus aan de opsomming toe te voegen, zoals bepaald in de aanbevelingen bij de artikelen 37, 38 en 40, en om een 5° toe te voegen om de vergoeding voor de magistraat die in de plaats komt van de voorzitter van het kantonhoofdbureau, aan de opsomming toe te voegen.

Het agentschap adviseert ook om aan §2, 3°, toe te voegen dat ook de stoffelijke schade moet gedekt zijn, zowel voor de leden van de hoofd-, stem- en telbureaus, als voor de personeelsleden van de Vlaamse overheid en van de lokale en de provinciale besturen die taken vervullen naar aanleiding van de verkiezingen.

Het agentschap adviseert tenslotte om in paragraaf 3 te bepalen dat de Vlaamse Regering een praktische regeling treft voor de verdeling van de kosten die ten laste komen van de gemeenten, maar die gedaan werden op het niveau van het kanton, het provinciedistrict of de provincie, en voor de wijze van uitbetalen ervan, en dat zij daarvoor instructies kan geven aan de provincies en de gemeenten.

Tekstvoorstel:

Art. 261. §1. De verkiezingsuitgaven voor het verkiezingspapier zijn ten laste van het Vlaamse Gewest.

§2. Komen bij de gewone verkiezingen ten laste van de provincies:

1° het presentiegeld en de reisvergoeding waarop de leden van de stem- en telbureaus aanspraak kunnen maken, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering;

2° de reiskosten voorgelegd door de kiezers die op de dag van de verkiezing niet meer in de gemeente verblijven waar ze als kiezer zijn ingeschreven, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering;

3° de verzekeringspremies om de lichamelijke en stoffelijke schade te dekken die voortvloeit uit ongevallen die de leden van de hoofd-, stem- en telbureaus zijn overkomen bij de uitoefening van hun ambt. De Vlaamse Regering bepaalt de regels volgens de welke die risi-

co's worden gedekt;

4° de verzekeringspremies om de stoffelijke schade te dekken die voortvloeit uit ongevallen die de personeelsleden van de Vlaamse overheid en van de lokale en de provinciale besturen zijn overkomen bij de vervulling van taken naar aanleiding van de verkiezingen. De Vlaamse Regering bepaalt de regels volgens de welke die risico's worden gedekt;

5° de vergoeding waarop de leden van de gemeentelijke en provinciale hoofdbureaus en van de stads- en provinciedistrictshoofdbureaus aanspraak kunnen maken, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering;

6° de vergoeding waarop de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid aanspraak kan maken, onder de voorwaarden bepaald door de Vlaamse Regering.

§3. Alle andere verkiezingsuitgaven komen ten laste van de gemeenten.

De Vlaamse Regering bepaalt de modaliteiten om uitgaven die zijn gedaan op het niveau van het gerechtelijk kanton, het provinciedistrict en de provincie, te verdelen over de gemeenten. De Vlaamse Regering kan de provincies en de gemeenten hiervoor instructies geven.

Titel 4. De waarnemers

Het enige artikel in deze titel heeft niet geleid tot opmerkingen.

Deel 6. Slotbepalingen

Titel 1. Wijzigingsbepalingen

De bepalingen in deze titel hebben niet geleid tot opmerkingen.

Titel 2. Opheffingsbepalingen

Art. 280. *De volgende bepalingen van de Gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, worden opgeheven:*

1° (...)

2° artikel 1bis;

3° artikel 1ter;

4°-72° (...)

73° artikel 74, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

74° artikel 74bis, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

75° artikel 75, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

76° artikel 76, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

77° artikel 76bis, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

78° artikel 77, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

79-91° (...)

92° artikel 86;

93°-122° (...)

Probleemstelling:

Naar aanleiding van een opmerking van de Raad van State werd in artikel 11, 12, 13 en 14 van het LPKD expliciet verwezen naar een aantal artikelen uit de Gemeentekieswet, meer in het bijzonder naar de artikelen 1bis, 1ter en 86 van de Gemeentekieswet.

De Raad van State gaf in zijn advies (stuk 1084 (2010-2011), nr. 1, pagina 191 – 193 (punt 5.1)) over het ontwerp de opmerking dat alleen de federale wetgever bevoegd is om aan niet-Belgen actief en passief kiesrecht toe te kennen. De genoemde bepalingen moesten bijgevolg uit het ontwerp weggelaten worden. Omwille van de duidelijkheid en toegankelijkheid van de regelgeving vond de Raad van State het echter wel billijk dat die regelgeving toch opgenomen werd, maar dat dit moest gebeuren op een wijze dat geen betwisting kan bestaan over wie bevoegd is ten aanzien van de betrokken regels (“ dus overeenkomstig artikel ... van de Gemeentekieswet). Bij het verwerken van het advies van de Raad van State werd echter vergeten ook het artikel 280 LPKD in die zin aan te passen, waar de artikelen 1bis, 1ter en 86 van de Gemeentekieswet opgeheven werden.

Door de opheffingen bepaald in 73° tot en met 78° zijn de artikelen 74 tot en met 77 van de Gemeentekieswet niet van toepassing op de gemeenteraadsleden van de faciliteitengemeenten. Daardoor wordt de behandeling van de geschillen niet meer werkbaar.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in artikel 280 de opheffing van de artikelen 1bis, 1ter en 86 van de Gemeentekieswet te schrappen, en om in de punten 73° tot en met 78° toe te voegen dat de uitzondering ook geldt voor de gemeenteraadsleden van de genoemde gemeenten. Op die manier zullen de geschillen op dezelfde wijze behandeld kunnen worden.

Tekstvoorstel:

Art. 280. De volgende bepalingen van de Gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, worden opgeheven:

1° (ongewijzigd)

~~2° artikel 1bis;~~

~~3° artikel 1ter;~~

4°-72° (ongewijzigd)

73° artikel 74, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

74° artikel 74bis, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

75° artikel 75, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

76° artikel 76, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

77° artikel 76bis, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

78° artikel 77, met uitzondering voor wat betreft de gemeenten van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad en voor wat betreft de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, van de leden van de raad voor maatschappelijk welzijn en van de leden van het Vast Bureau in Voeren, Komen-Waasten en in de gemeenten, vermeld in artikel 7 van de wet van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken;

79-91° (ongewijzigd)

~~92° artikel 86;~~

93°-122° (ongewijzigd)

2.2. Het Digitaal Kiesdecreet

Het schrijven van de eerste ruwe versie van het Digitaal Kiesdecreet werd gestart in het begin van januari 2012, en op 25 mei 2012 werd het bekrachtigd en afgekondigd door de Vlaamse Regering. Hoewel dit decreet dus in een kort tijdsbestek tot stand kwam, heeft het weinig of geen problemen op juridisch vlak geleverd. Uit de gesprekken met de gemeenten en andere partners kwamen de hiernavolgende aandachtspunten voort.

Hoofdstuk 1. Inleidende bepalingen

De bepalingen in dit hoofdstuk hebben niet geleid tot opmerkingen.

Hoofdstuk 2. Voor de verkiezingsdag

Art. 6. *De kiezers vormen één stemafdeling als er niet meer dan 900 kiezers zijn. Als er meer kiezers zijn, worden ze door het college van burgemeester en schepenen ingedeeld in stemafdelingen van ten minste 150 en ten hoogste 900 kiezers.*

De Vlaamse Regering kan beslissen af te wijken van de bepalingen in het eerste lid.

Art. 7. *In afwijking van artikel 48 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet bestaan de stembureaus uit de voorzitter, vijf bijzitters, vijf plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. De Vlaamse Regering kan beslissen daarvan af te wijken.*

Art. 8. *Het gemeentebestuur en het stadsdistrictsbestuur voorzien respectievelijk de gemeentelijke hoofdbureaus en de stadsdistrictshoofdbureaus van de apparatuur voor het kandidatenbeheer en het resultatenbeheer. Het provinciebestuur voorziet de provinciedistrictshoofdbureaus en de provinciale hoofdbureaus van die apparatuur. De Vlaamse Regering stelt de software daarvoor ter beschikking.*

Art. 9. §1. *Met behoud van de toepassing van artikel 98 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet en zodra de kandidatenlijsten definitief zijn afgesloten of, in geval van beroep, zodra de hoofdbureaus hebben kennisgenomen van de beslissing van het hof van beroep, sturen de voorzitters van het gemeentelijk hoofdbureau, het stadsdistrictshoofdbureau en het provinciedistrictshoofdbureau die lijsten en het nummer dat eraan toegekend is, naar de Vlaamse Regering.*

De gegevens, vermeld in het eerste lid, worden op digitale wijze en ondertekend verstuurd met de verkiezingssoftware, vermeld in artikel 4, §2.

§2. *De Vlaamse Regering legt de afdrukken waarop de volgnummers en de lijstnamen van de voorgedragen lijsten voorkomen, en de afdrukken waarop de namen van de kandidaten voorkomen, zoals ze op het beeldscherm van de stemcomputers zullen verschijnen, ter goedkeuring voor aan de voorzitters van de hoofdbureaus, vermeld in paragraaf 1. Elke voorzitter brengt, indien nodig, de verbeteringen aan op de documenten, valideert de documenten door ze te ondertekenen en stuurt de gevalideerde documenten terug naar de Vlaamse Regering.*

§3. *De Vlaamse Regering zorgt ervoor dat, uiterlijk de derde dag vóór de dag van de verkiezingen, de gegevensdragers met de software en met de kandidatenlijsten in verzegelde enveloppen, tegen ontvangstbewijs, overhandigd worden aan de voorzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus of, in voorkomend geval, de stadsdistrictshoofdbureaus.*

Per stembureau worden de nodige veiligheidselementen voor het gebruik van de gegevensdragers in een aparte verzegelde enveloppe, tegen ontvangstbewijs, overhandigd aan de voorzitters van de hoofdbureaus, vermeld in het eerste lid.

Op zijn vroegst de dag vóór de dag van de verkiezingen overhandigt de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau of, in voorkomend geval, van het stadsdistrictshoofdbureau aan elke voorzitter van het stembureau, tegen ontvangstbewijs, de enveloppen, vermeld in het eerste en tweede lid, die voor hem bestemd zijn.

Art. 10. *Het digitale stemsysteem omvat per stembureau:*

1° in afwijking van artikel 124 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, één digitale stembus met een scanner;

2° een of meer stemcomputers met geïntegreerd aanraakscherm en geïntegreerde printer;

3° een computer voor de voorzitter met een schrijfeenheid voor chipkaarten en een printer;

4° een handscanner voor de visualisatie van de barcode door de kiezer;

5° chipkaarten.

Elk stemhokje van het stemlokaal is uitgerust met een stemcomputer. In elk stembureau is één stemhokje uitgerust met een stemcomputer met een handscanner.

De Vlaamse Regering bepaalt de regels volgens dewelke de kandidaten van een kandidatenlijst op het beeldscherm van de stemcomputer worden getoond.

In afwijking van artikel 123, §2, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet is er ten minste één stemhokje per honderdtachtig kiezers. De Vlaamse Regering kan beslissen daarvan af te wijken.

In elk stemlokaal worden alle kandidatenlijsten voor elk van de verkiezingen opgehangen op een daarvoor bestemd bord. Die lijsten worden ook opgehangen in elk stemhokje.

Met behoud van de toepassing van artikel 125 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet wordt een exemplaar van dit decreet in het stemlokaal ter inzage gelegd.

Art. 11-12. (...)

Probleemstelling:

- De maximale grootte van een stemafdeling staat eigenlijk in functie van het aantal stemcomputers waarover een stembureau beschikt: hoe meer stemcomputers, hoe meer kiezers bij dat stembureau kunnen kiezen. Dit leidde dikwijls tot vragen om te mogen afwijken van het maximum van 900 kiezers, met een administratieve procedure als gevolg, die uiteindelijk weinig zin heeft.
- De samenstelling van de digitale stembureaus met vijf bijzitters in plaats van vier, was zeker geen overbodige luxe. Zes bijzitters was nog beter geweest.
- Het Digitaal Kiesdecreet voorziet in de mogelijkheid dat de kiezer zijn stem visualiseert met een handscanner, alvorens hij zijn stem scant met de scanner aan de stembus. Van deze mogelijkheid werd enerzijds nagenoeg geen gebruik gemaakt. Anderzijds leverde deze handscanner dikwijls technische problemen op.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om het maximum aantal kiezers per stemafdeling op 1200 te brengen in plaats van 900, en om het maximum aantal kiezers per stemcomputer op 200 te brengen in plaats van 180. Het aantal kiezers is inderdaad in de eerste plaats afhankelijk van het aantal stemcomputers in een stemlokaal, maar het stembureau moet het aantal kiezers ook kunnen verwerken. Een afwijking mogelijk maken op deze twee maxima is dan ook niet meer nodig.

Als het maximum aantal kiezers per stemafdeling opgetrokken wordt tot 1200, is het agentschap van mening dat het stembureau eveneens best met 1 bijzitter uitgebreid wordt. Een afwijking mogelijk maken is dan ook niet meer nodig.

Aangezien de beschikbaarheid van de handscanner weinig meerwaarde heeft bewezen, maar integendeel meer technische problemen heeft veroorzaakt dan dat hij nut heeft gehad, adviseert het agentschap om het gebruik van de handscanner achterwege te laten.

Tekstvoorstel:

Art. 6. De kiezers vormen één stemafdeling als er niet meer dan 1200 kiezers zijn. Als er meer kiezers zijn, worden ze door het college van burgemeester en schepenen ingedeeld in stemafdelingen van ten minste 150 en ten hoogste 1200 kiezers.

~~De Vlaamse Regering kan beslissen af te wijken van de bepalingen in het eerste lid.~~

Art. 7. In afwijking van artikel 48 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet bestaan de stembureaus uit de voorzitter, zes bijzitters, zes plaatsvervangende bijzitters en een secretaris. ~~De Vlaamse Regering kan beslissen daarvan af te wijken.~~

Art. 8-9. (ongewijzigd)

Art. 10. Het digitale stelsysteem omvat per stembureau:

- 1° in afwijking van artikel 124 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, één digitale stembus met een scanner;
- 2° een of meer stemcomputers met geïntegreerd aanraakscherm en geïntegreerde printer;
- 3° een computer voor de voorzitter met een schrijfeenheid voor chipkaarten en een printer;
- 4° ~~een handscanner voor de visualisatie van de barcode door de kiezer;~~
- 5° chipkaarten.

Elk stemhokje van het stemlokaal is uitgerust met een stemcomputer. ~~In elk stembureau is één stemhokje uitgerust met een stemcomputer met een handscanner.~~

De Vlaamse Regering bepaalt de regels volgens dewelke de kandidaten van een kandidatenlijst op het beeldscherm van de stemcomputer worden getoond.

In afwijking van artikel 123, §2, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet is er ten minste één stemhokje per tweehonderd kiezers. ~~De Vlaamse Regering kan beslissen daarvan af te wijken.~~

In elk stemlokaal worden alle kandidatenlijsten voor elk van de verkiezingen opgehangen op een daarvoor bestemd bord. Die lijsten worden ook opgehangen in elk stemhokje.

Met behoud van de toepassing van artikel 125 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet wordt een exemplaar van dit decreet in het stemlokaal ter inzage gelegd.

Art. 11-12. (ongewijzigd)

Hoofdstuk 3. Op de verkiezingsdag

Afdeling 1. Voor en tijdens de stemming

Art.13. *In afwijking van artikel 126, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet installeert de voorzitter het stembureau uiterlijk om zeven uur.*

Art.14. *In aanwezigheid van de leden van het stembureau gaat de voorzitter vóór de opening van het stembureau na of de teller van de uitgebrachte stemmen op nul staat en of de stembus leeg is, en hij verzegelt de stembus.*

Bij wijze van test brengen de voorzitter en eventueel een of meerdere leden van het stembureau stemmen uit die enkel dienen om na te gaan of de apparatuur correct functioneert. De afgedrukte stembiljetten met de aldus uitgebrachte stemmen worden niet in de stembus gedeponeerd.

Art. 15. *In afwijking van artikel 134, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet worden de kiezers tot de stemming toegelaten van acht tot vijftien uur.*

Art. 16. §1. *In afwijking van artikel 138, § 1, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet ontvangt de kiezer van de voorzitter van het stembureau of van een aangewezen bijzitter een chipkaart die de voorzitter of de bijzitter vooraf geïnitieerd heeft en die toelaat eenmaal te stemmen per verkiezing waarvoor de kiezer opgeroepen is.*

§2. *Om zijn stem uit te brengen, steekt de kiezer eerst de chipkaart in de stemcomputer. Als verschillende verkiezingen tegelijk plaatsvinden, verschijnen ze in de volgende volgorde op de stemcomputer:*

1° de verkiezing van de gemeenteraad;

2° in voorkomend geval: de verkiezing van de stadsdistrictsraad of de raad voor maatschappelijk welzijn;

3° de verkiezing van de provincieraad.

Als de kiezer, krachtens de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, de taal van de stemverrichtingen kan kiezen, wordt hij eerst verzocht die keuze te maken. Die keuze is, na bevestiging ervan, definitief voor alle stemverrichtingen

§3. *Voor elke verkiezing verschijnen het volgnummer en de lijstnaam van alle kandidatenlijsten op het scherm.*

De kiezer wijst op het aanraakscherm de lijst van zijn keuze aan of stemt blanco.

Nadat de kiezer een lijst heeft aangeduid, verschijnen voor die lijst het volgnummer, de naam en één voornaam of de roepnaam van de kandidaten op het beeldscherm.

De kiezer brengt zijn stem uit door het aanraakscherm aan te raken:

1° op het stemvak bovenaan de lijst als hij zich kan verenigen met de volgorde van de voordracht van de kandidaten;

2° op het stemvak met de naam van een of meer kandidaten van dezelfde lijst, of op het stemvak bovenaan de lijst in combinatie met het stemvak van een of meer kandidaten binnen dezelfde lijst als hij de volgorde waarin de kandidaten op die lijst voorkomen, wil wijzigen.

§4. *Nadat de kiezer zijn stem heeft uitgebracht overeenkomstig paragraaf 3, wordt hij verzocht die te bevestigen. Zolang de stem niet is bevestigd, kan de kiezer de stemverrichting voor de verkiezing herbeginnen.*

§5. In voorkomend geval wordt de kiezer vervolgens, door middel van een instructie die op het beeldscherm verschijnt, verzocht volgens dezelfde procedure te stemmen voor de volgende verkiezing.

Art.17. §1. *Als de kiezer voor alle verkiezingen waarvoor hij opgeroepen is, zijn stem heeft uitgebracht, drukt de stemcomputer een papieren stembiljet af waarop de uitgebrachte stem (of de uitgebrachte stemmen) in tekst en in een tweedimensionale barcode is afgedrukt. De kiezer scheurt het stembiljet los van de stemcomputer en verwijdert de chipkaart. De kiezer kan zijn stem op het stembiljet visueel verifiëren en vouwt het biljet in twee gelijke delen met de bedrukte zijde naar binnen. Noch op de stemcomputer noch op de chipkaart worden gegevens over de stem bewaard. De kiezer heeft bovendien de mogelijkheid de inhoud van de barcode op het stembiljet te visualiseren volgens de procedure, vermeld in artikel 18.*

In afwijking van artikel 138, §3, eerste en tweede lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, overhandigt de kiezer de chipkaart aan de voorzitter van het stembureau of aan de door hem aangewezen bijzitter en scant de barcode van het stembiljet. Nadat de voorzitter of de door hem aangewezen bijzitter heeft vastgesteld dat de kiezer de stem effectief heeft ingescand, vouwt de kiezer het stembiljet opnieuw dicht met de bedrukte zijde naar binnen en overhandigt het aan de bijzitter, die het stembiljet in de stembus deponeert.

§2. In afwijking van artikel 139 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet wordt het stembiljet geannuleerd:

1° als de kiezer zijn stembiljet zo vouwt dat de stem die hij heeft uitgebracht, bekendgemaakt wordt;

2° als de kiezer onvrijwillig het stembiljet heeft beschadigd;

3° als de visualisatie, vermeld in artikel 18, onmogelijk is;

4° op verzoek van de kiezer;

5° als de barcode niet gelezen kan worden door de digitale stembus.

In dat geval maakt de voorzitter het stembiljet onmiddellijk onbruikbaar en krijgt de kiezer een andere chipkaart waarmee hij opnieuw zijn stem kan uitbrengen overeenkomstig artikel 16.

Art.18. *Nadat de kiezer voor alle verkiezingen waarvoor hij opgeroepen is, heeft gestemd en het stembiljet is afgedrukt door de stemcomputer, heeft hij de mogelijkheid op de stemcomputer met de handscanner zijn uitgebrachte stem te visualiseren door de barcode te scannen. Indien de kiezer vaststelt dat de gescande barcode niet overeenstemt met zijn uitgebrachte stem, kan hij overeenkomstig artikel 17, §2, eerste lid, 4°, de voorzitter van het stembureau verzoeken om opnieuw zijn stem uit te brengen.*

Art.19. *Het scannen van het afgedrukte stembiljet door de digitale stembus genereert de stem van de kiezer in digitale vorm. Het afgedrukte stembiljet zelf is louter bestemd voor controle en auditdoeleinden.*

Alleen bij een eventuele hertelling kan de voorzitter van het bevoegde hoofdbureau beslissen om stembiljetten waarvan de tekst van de stem onleesbaar is of waarvan de overeenstemming tussen de tekst en de barcode niet meer te verifiëren is, te weren. Het hoofdbureau maakt daarvan melding in het proces-verbaal.

Art. 20. *De kiezer die moeilijkheden ondervindt bij het uitbrengen van zijn stem, kan zich laten bijstaan door de voorzitter of door een door de voorzitter aangewezen lid van het stembureau.*

Als de voorzitter of een lid van het stembureau de werkelijkheid van die moeilijkheden betwist, doet het stembureau daarover uitspraak en wordt zijn gemotiveerde beslissing opgenomen in het proces-verbaal.

Probleemstelling:

- Het uitbrengen van teststemmen voor de aanvang van de stemming veroorzaakte in sommige stembureaus problemen omdat men vergat de testmodus te verlaten, waardoor echte kiezers teststemmen uitbrachten.
- Het Digitaal Kiesdecreet regelt niet wat er moet gebeuren als een stembureau er niet in slaagt op te starten. Deze situatie heeft ertoe geleid dat bij die stembureaus ellenlange wachtrijen ontstonden, dat men in sommige gemeenten besliste om de wachtende kiezers toe te laten in andere stemlokalen, maar in andere gemeenten gebeurde dat niet; een aantal kiezers vond dat het wachten lang genoeg had geduurd en besloot terug naar huis te gaan, al of niet met een afgestempelde oproepingsbrief. Het Kiesdecreet gaat er (terecht) van uit dat de stemapparatuur werkt en dat de stemverrichtingen normaal verlopen. Wat er moet gebeuren in de situatie waarin de stemapparatuur het laat afweten, is niet geregeld.
- Bij de stemverrichtingen gebeurde in een aantal gevallen een materiële vergissing door het verkeerd initialiseren van de chipkaart. Men geeft dan aan een niet-Belg een chipkaart die bedoeld is voor een Belg, of omgekeerd. Dat leidt ertoe dat een niet-Belg zo onrechtmatig stemt voor de provincieraad of een Belg niet de mogelijkheid krijgt om voor de provincieraad te stemmen.
- Zoals al aangehaald bij het vorige hoofdstuk, werd van de mogelijkheid om de stem van de kiezer ter controle te visualiseren met een handscanner, alvorens hij zijn stem scant met de scanner aan de stembus, bijna geen gebruik gemaakt, maar leverde deze handscanner wel dikwijls technische problemen op.
- Het is niet duidelijk waar de hertelling, waarvan sprake is in artikel 19, precies moet gebeuren.

Aanbevelingen van het agentschap:

Het agentschap adviseert om het uitbrengen van teststemmen achterwege te laten en dit uit het Digitaal Kiesdecreet te schrappen (artikel 14, tweede lid).

Het Digitaal Kiesdecreet regelt inderdaad niet wat er moet gebeuren als een stembureau er niet in slaagt op te starten. Dit is echter een situatie die ook kan voorkomen in een stembureau waar met potlood en papier gestemd wordt. Een regeling hiervoor wordt daarom best in het LPKD opgenomen. Het agentschap verwijst hiervoor naar zijn aanbeveling bij artikel 137, en naar het tekstvoorstel van art 137, §3, derde lid.

Het onderscheid in initialiseren voor Belgen en niet-Belgen is niet geregeld in het Digitaal Kiesdecreet. Dit zal moeten opgevangen worden door een andere maatregel, bvb. door chipkaarten te gebruiken met twee verschillende kleuren, zodat de kans op vergissingen kleiner wordt. Het agentschap meent dat dit niet kan opgelost worden met een regeling in het Digitaal Kiesdecreet, maar wel met specifieke uitvoeringsbesluiten.

Aangezien het agentschap bij het vorige hoofdstuk de aanbeveling gaf om de handscanner achterwege te laten, adviseert het logischerwijze om artikel 18 te schrappen, samen met alle bepalingen, vermeld in artikel 17, die verwijzen naar de procedure van artikel 18.

Het agentschap stelt voor om in artikel 19 te verduidelijken dat een hertelling altijd gebeurt overeenkomstig artikel 24, derde lid.

Tekstvoorstel:

Art. 13. In afwijking van artikel 126, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet installeert de voorzitter het stembureau uiterlijk om zeven uur.

Art. 14. In aanwezigheid van de leden van het stembureau gaat de voorzitter vóór de opening van het stembureau na of de teller van de uitgebrachte stemmen op nul staat en of de stembus leeg is, en hij verzegelt de stembus.

~~Bij wijze van test brengen de voorzitter en eventueel een of meerdere leden van het stembureau stemmen uit die enkel dienen om na te gaan of de apparatuur correct functioneert. De afgedrukte stembiljetten met de aldus uitgebrachte stemmen worden niet in de stembus gedeponneerd.~~

Art. 15. In afwijking van artikel 134, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet worden de kiezers tot de stemming toegelaten van acht tot vijftien uur.

Art. 16. §1. In afwijking van artikel 138, § 1, eerste lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet ontvangt de kiezer van de voorzitter van het stembureau of van een aangewezen bijzitter een chipkaart die de voorzitter of de bijzitter vooraf geïnitieerd heeft en die toelaat eenmaal te stemmen per verkiezing waarvoor de kiezer opgeroepen is.

§2. Om zijn stem uit te brengen, steekt de kiezer eerst de chipkaart in de stemcomputer.

Als verschillende verkiezingen tegelijk plaatsvinden, verschijnen ze in de volgende volgorde op de stemcomputer:

1° de verkiezing van de gemeenteraad;

2° in voorkomend geval: de verkiezing van de stadsdistrictsraad of de raad voor maatschappelijk welzijn;

3° de verkiezing van de provincieraad.

Als de kiezer, krachtens de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, gecoördineerd op 18 juli 1966, de taal van de stemverrichtingen kan kiezen, wordt hij eerst verzocht die keuze te maken. Die keuze is, na bevestiging ervan, definitief voor alle stemverrichtingen.

§3. Voor elke verkiezing verschijnen het volgnummer en de lijstnaam van alle kandidatenlijsten op het scherm.

De kiezer wijst op het aanraakscherm de lijst van zijn keuze aan of stemt blanco.

Nadat de kiezer een lijst heeft aangeduid, verschijnen voor die lijst het volgnummer, de naam en één voornaam of de roepnaam van de kandidaten op het beeldscherm.

De kiezer brengt zijn stem uit door het aanraakscherm aan te raken:

1° op het stemvak bovenaan de lijst als hij zich kan verenigen met de volgorde van de voordracht van de kandidaten;

2° op het stembak met de naam van een of meer kandidaten van dezelfde lijst, of op het stembak bovenaan de lijst in combinatie met het stembak van een of meer kandidaten binnen dezelfde lijst als hij de volgorde waarin de kandidaten op die lijst voorkomen, wil wijzigen.

§4. Nadat de kiezer zijn stem heeft uitgebracht overeenkomstig paragraaf 3, wordt hij verzocht die te bevestigen. Zolang de stem niet is bevestigd, kan de kiezer de stemverrichting voor de verkiezing herbeginnen.

§5. In voorkomend geval wordt de kiezer vervolgens, door middel van een instructie die op het beeldscherm verschijnt, verzocht volgens dezelfde procedure te stemmen voor de volgende verkiezing.

Art. 17. §1. Als de kiezer voor alle verkiezingen waarvoor hij opgeroepen is, zijn stem heeft uitgebracht, drukt de stemcomputer een papieren stembiljet af waarop de uitgebrachte stem (of de uitgebrachte stemmen) in tekst en in een tweedimensionale barcode is afgedrukt. De kiezer scheurt het stembiljet los van de stemcomputer en verwijdert de chipkaart. De kiezer kan zijn stem op het stembiljet visueel verifiëren en vouwt het biljet in twee gelijke delen met de bedrukte zijde naar binnen. Noch op de stemcomputer noch op de chipkaart worden gegevens over de stem bewaard. ~~De kiezer heeft bovendien de mogelijkheid de inhoud van de barcode op het stembiljet te visualiseren volgens de procedure, vermeld in artikel 18.~~

In afwijking van artikel 138, §3, eerste en tweede lid, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, overhandigt de kiezer de chipkaart aan de voorzitter van het stembureau of aan de door hem aangewezen bijzitter en scant de barcode van het stembiljet. Nadat de voorzitter of de door hem aangewezen bijzitter heeft vastgesteld dat de kiezer de stem effectief heeft ingescand, vouwt de kiezer het stembiljet opnieuw dicht met de bedrukte zijde naar binnen en overhandigt het aan de bijzitter, die het stembiljet in de stembus deponeert.

§2. In afwijking van artikel 139 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet wordt het stembiljet geannuleerd:

1° als de kiezer zijn stembiljet zo vouwt dat de stem die hij heeft uitgebracht, bekendgemaakt wordt;

2° als de kiezer onvrijwillig het stembiljet heeft beschadigd;

~~3° als de visualisatie, vermeld in artikel 18, onmogelijk is;~~

4° op verzoek van de kiezer;

5° als de barcode niet gelezen kan worden door de digitale stembus.

In dat geval maakt de voorzitter het stembiljet onmiddellijk onbruikbaar en krijgt de kiezer een andere chipkaart waarmee hij opnieuw zijn stem kan uitbrengen overeenkomstig artikel 16.

~~**Art. 18.** Nadat de kiezer voor alle verkiezingen waarvoor hij opgeroepen is, heeft gestemd en het stembiljet is afgedrukt door de stemcomputer, heeft hij de mogelijkheid op de stemcomputer met de handscanner zijn uitgebrachte stem te visualiseren door de barcode te scannen. Indien de kiezer vaststelt dat de gescande barcode niet overeenstemt met zijn uitgebrachte stem, kan hij overeenkomstig artikel 17, §2, eerste lid, 4°, de voorzitter van het stembureau verzoeken om opnieuw zijn stem uit te brengen.~~

Art. 19. Het scannen van het afgedrukte stembiljet door de digitale stembus genereert de stem van de kiezer in digitale vorm. Het afgedrukte stembiljet zelf is louter bestemd voor controle en auditdoeleinden.

Alleen bij een eventuele hertelling, overeenkomstig artikel 24, derde lid, kan de voorzitter van het bevoegde hoofdbureau beslissen om stembiljetten waarvan de tekst van de stem onleesbaar is of waarvan de overeenstemming tussen de tekst en de barcode niet meer te verifiëren is, te weren. Het hoofdbureau maakt daarvan melding in het proces-verbaal.

Art. 20. De kiezer die moeilijkheden ondervindt bij het uitbrengen van zijn stem, kan zich laten bijstaan door de voorzitter of door een door de voorzitter aangewezen lid van het stembureau.

Als de voorzitter of een lid van het stembureau de werkelijkheid van die moeilijkheden betwist, doet het stembureau daarover uitspraak en wordt zijn gemotiveerde beslissing opgenomen in het proces-verbaal.

Afdeling 2. Na de stemming

De bepalingen in deze afdeling hebben niet geleid tot opmerkingen.

Hoofdstuk 4. Algemene bepalingen

Het enige artikel in dit hoofdstuk heeft niet geleid tot opmerkingen.

Hoofdstuk 5. Slotbepalingen

Art. 28. *De volgende artikelen van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet zijn niet van toepassing op verkiezingen waarbij een digitaal stemsysteem wordt gebruikt:*

1° artikel 42, tweede, derde, vierde en vijfde lid;

2° artikel 43;

3° artikel 44, §1, tweede lid, 1° en 3°;

4° artikel 45, 46 en 47;

5° artikel 121 en 122;

6° artikel 150 tot en met 160.

Probleemstelling:

Als de aanbevelingen van het agentschap bij artikel 44 worden gevolgd, dan worden de bepalingen die nu staan in artikel 44, §1, tweede lid, 1° en 3°, opgenomen in het vierde lid, in plaats van het tweede.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in 3° te verwijzen naar het vierde lid in plaats van het tweede.

Tekstvoorstel:

Art. 28. De volgende artikelen van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet zijn niet van toepassing op verkiezingen waarbij een digitaal stelsysteem wordt gebruikt:

1° artikel 42, tweede, derde, vierde en vijfde lid;

2° artikel 43;

3° artikel 44, §1, vierde lid, 1° en 3°;

4° artikel 45, 46 en 47;

5° artikel 121 en 122;

6° artikel 150 tot en met 160.

2.3. De uitvoeringsbesluiten

2.3.1. Het Besluit van de Vlaamse Regering van 20 april 2012 houdende de algemene regels voor het aanbrengen van verkiezingsaffiches en het organiseren van gemotoriseerde optochten

Art. 2, eerste lid. Verkiezingsaffiches mogen alleen aangebracht worden op de plaatsen die door de gemeentelijke overheden zijn bestemd voor aanplakking of die vooraf schriftelijk zijn toegelaten door de eigenaar of door de gebruiksgerechtigde.

Probleemstelling:

Het besluit bepaalt niet dat de gemeente verplicht is om verkiezingsborden voor affiches te voorzien. In enkele gemeenten werd beslist om geen verkiezingsborden te plaatsen. Na klacht van sommige lijsten die zich benadeeld voelden, heeft een uitspraak van de Raad van State hierin duidelijkheid gebracht. De Raad is van oordeel dat alle lijsten de mogelijkheid moeten hebben om propaganda te voeren, en dat de gemeente verplicht is om daarvoor ruimte aan te bieden.

Aanbeveling van het agentschap:

Gelet op het arrest van de Raad van State nr. 220.496 van 3 september 2012, adviseert het agentschap om in dit besluit een bepaling op te nemen die de gemeente verplicht om voor elke lijst die op haar grondgebied deelneemt aan de verkiezing, hetzij voor de gemeenteraad, de provincieraad of de stadsdistrictsraad, een bepaalde oppervlakte aan aanplakborden te voorzien die toelaat dat de lijst propaganda kan voeren. De oppervlakte kan verschillen naargelang ze bedoeld is voor volledige lijsten of voor onvolledige lijsten.

Tekstvoorstel:

Art. 2, eerste lid. Verkiezingsaffiches mogen alleen aangebracht worden op de plaatsen die door de gemeentelijke overheden zijn bestemd voor aanplakking of die vooraf schriftelijk zijn toegelaten door de eigenaar of door de gebruiksgerechtigde. De gemeente voorziet voor elke lijst die op haar grondgebied deelneemt aan de verkiezing, hetzij voor de gemeenteraad, de provincieraad of de stadsdistrictsraad, een bepaalde oppervlakte aan aanplakborden die toelaat dat de lijst propaganda kan voeren. De oppervlakte kan verschillen naargelang ze bedoeld is voor volledige lijsten of voor onvolledige lijsten.

2.3.2. Besluit van de Vlaamse Regering van 25 mei 2012 tot regeling van de kosten voor de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen

Art. 1. §1. Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 100 euro voor de voorzitter van het gemeentelijk, stadsdistricts-, provinciedistricts- en provinciaal hoofdbureau, en op 67 euro voor de secretaris en de bijzitters van die bureaus.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 83 euro voor de voorzitter van het kantonhoofdbureau en op 33 euro voor de secretaris en de bijzitters van dat bureau.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 17 euro voor de voorzitter, de secretaris en de bijzitters van de stembureaus en van de telbureaus in de gemeenten waar op papier wordt gestemd.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 25 euro voor de voorzitter, de secretaris en de bijzitters van de stembureaus in de gemeenten waar een digitaal stelsysteem wordt gebruikt.

§2. De Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, bepaalt de wijze waarop de uitbetaling van de presentiegelden wordt aangevraagd en de formulieren die daarvoor worden gebruikt.

Art. 2. §1. De voorzitter, de secretaris en de bijzitters van de kiesbureaus hebben recht op een reisvergoeding als ze zitting hebben in een gemeente waar ze niet in de bevolkingsregisters zijn ingeschreven.

De reisvergoeding is vastgesteld op 0,3352 euro per afgelegde kilometer. De Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, kan dat bedrag aanpassen, rekening houdend met de eventuele wijziging van het bedrag van de kilometervergoeding voor dienstreizen die aan de personeelsleden van de Vlaamse overheid wordt toegekend.

§2. De rechthebbenden, vermeld in paragraaf 1, sturen hun schuldvordering naar de provincie waar ze zitting hadden, binnen drie maanden na de verkiezingen. Ze gebruiken daarvoor het formulier dat de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, vaststelt.

Art. 3. §1. De volgende kiezers hebben recht op de terugbetaling van hun reiskosten, met dien verstande dat alleen binnenlandse trajecten in aanmerking genomen worden:

1° de kiezers die op de dag van de verkiezingen niet meer verblijven in de gemeente waar ze moeten stemmen;

2° de loon- of weddetrekkenden die hun beroep uitoefenen in het buitenland of in een andere gemeente dan waar ze moeten stemmen, en de leden van hun gezin die met hen samenwonen;

3° de studenten die voor hun studies verblijven in een andere gemeente dan de gemeente waar ze moeten stemmen;

4° de personen die in behandeling zijn in een verpleeg- of gezondheidsinrichting in een andere gemeente dan de gemeente waar ze moeten stemmen.

§2. De kiezers, vermeld in paragraaf 1, die gebruik maken van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, hebben recht op een gratis treinschipje, tweede klasse, heen en terug, op vertoon van hun oproepingsbrief.

De Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen factureert aan de provincie de kosten, die voortvloeien uit de verplaatsingen die de voormelde kiezers hebben gedaan, aan de hand van de provinciale NMBS-code op de oproepingsbrief van de betrokken kiezer.

Ter uitvoering van het eerste en tweede lid sluit elke provincie met de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen een overeenkomst.

§3. De kiezers, vermeld in paragraaf 1, die een ander vervoermiddel dan de trein gebruiken, hebben recht op de terugbetaling van hun reiskosten naar rato van het tarief van de NMBS voor de afgelegde afstand, met dien verstande dat alleen binnenlandse trajecten in aanmerking genomen worden.

Die kiezers vragen de terugbetaling van hun reiskosten met het formulier dat de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, daarvoor vaststelt. Ze sturen dat formulier naar de provincie waar ze hun stemplicht moeten vervullen, binnen drie maanden na de verkiezingen.

Art. 4. *Elke provincie sluit bij een toegelaten verzekeringsonderneming een verzekeringspolis om de lichamelijke schade te dekken die voortvloeit uit ongevallen die de voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de verschillende kiesbureaus zijn overkomen tijdens de uitoefening van hun ambt of op de heen- en terugweg van hun woonplaats naar de plaats waar hun bureau zitting heeft.*

De polis dekt eveneens de burgerlijke aansprakelijkheid die voortvloeit uit de schade die door hun toedoen of schuld werd toegebracht aan derden bij de uitoefening van hun opdracht of op de heen- en terugweg van hun woonplaats naar de plaats waar hun bureau zitting heeft.

Ten opzichte van elkaar worden de verzekerden als derden beschouwd.

Met betrekking tot het begrip heen- en terugweg van de woonplaats van de verzekerde naar de plaats waar zijn bureau zitting heeft, wordt verwezen naar artikel 8 van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971.

Onder verzekerden als vermeld in het derde en vierde lid, moet worden verstaan: ·1° de voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de provinciale hoofdbureaus, de provinciedistrictshoofdbureaus, de kantonhoofdbureaus, de gemeentelijke hoofdbureaus, de stadsdistrictshoofdbureaus, de stembureaus en de telbureaus, met uitsluiting van de getuigen, maar met inbegrip van de plaatsvervangende bijzitters die speciaal werden opgeroepen door de voorzitter van het bureau waarvoor ze werden aangewezen;

2° de personen, vermeld in punt 1°, alsook de personeelsleden van de Vlaamse overheid en van de lokale en de provinciale besturen die taken vervullen naar aanleiding van de verkiezingen, voor de dekking van het risico, vermeld in het tweede lid.

Art. 5. *De voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de bureaus die vallen onder de wet van 3 juli 1967 betreffende de preventie van of de schadevergoeding voor arbeidsongevallen, voor ongevallen op de weg naar en van het werk en voor de beroepsziekten in de overheidssector, worden uitgesloten van de dekking, vermeld in artikel 4, eerste lid.*

Art. 6. *Als een of meer verzekeringen van de provincie geheel of gedeeltelijk dezelfde risico's dekken als de polis, vermeld in artikel 4, vormt de verzekeringspolis die de provincie moet sluiten niet meer dan een aanvulling op die verzekeringen.*

De verzekeringspolis begint te lopen op de datum die het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011 vastlegt voor de eerste vergadering van het bureau in kwestie. De dekking verstrijkt op de datum waarop het bureau in kwestie al zijn taken uitgevoerd heeft.

Art. 7. §1. *De provincie betaalt de uitgaven, vermeld in artikel 1 tot en met 4.*

De gemeente betaalt de kosten voor de stembussen, schotten, lessenaars, enveloppen en potloden die ze levert volgens de modellen die de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, ter uitvoering van artikel 123,§1, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, heeft goedgekeurd, alsook alle andere verkiezingsuitgaven met uitzondering van die voor het verkiezingspapier.

§2. Alle verkiezingsuitgaven, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, die gedaan werden door de stem- en telbureaus en door de gemeentelijke en stadsdistrictshoofdbureaus, worden rechtstreeks betaald door de gemeente.

§3. Alle verkiezingsuitgaven, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, die gedaan werden door de kanton-, provinciedistricts- en provinciale hoofdbureaus, worden geprefinancierd door de provincie. De voorzitters van deze hoofdbureaus sturen na de verkiezingen hun facturen en rekeningen met de nodige stavingstukken naar de provincie.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van een kantonhoofdbureau over de gemeenten die behoren tot dat kanton, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van een provinciedistrictshoofdbureau over de gemeenten die behoren tot dat provinciedistrict, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers. Bij deze verdeling worden de kosten voor het drukken en het versturen van de stembiljetten voor de verkiezing van de provincieraden, alleen verdeeld over de gemeenten die op papier stemden.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van een provinciaal hoofdbureau, over de gemeenten die behoren tot die provincie, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers.

Iedere provincie vordert de kosten, na de verdeling over de gemeenten zoals vermeld in het tweede, derde en vierde lid, terug van de gemeenten. De deputatie neemt daarvoor een gemotiveerde beslissing en brengt de gemeenten in kwestie met een aangetekende brief binnen dertig dagen op de hoogte van de beslissing, en bezorgt de gemeente daarbij een gedetailleerde staat met vermelding van de totalen van de uitgaven per hoofdbureau, de toegepaste verdeelsleutel, de te betalen uitgaven door de gemeente, de eventueel ontvangen voorschotten, het nog te betalen bedrag of het terug te krijgen bedrag in het geval dat de gemeente minder moet betalen dan het voorschot dat zij eventueel al betaald heeft.

§4. De deputatie kan beslissen aan de gemeenten een voorschot te vragen, rekening houdend met de grootte van de uitgaven tijdens de vorige verkiezingen en met de wijze van verdelen, zoals vermeld in paragraaf 3, tweede, derde en vierde lid.

Art. 8-10. (...)

Probleemstelling:

- Een algemene opmerking luidt dat het presentiegeld voor de voorzitters van de stem- en telbureaus, en zeker die van de digitale stembureaus, op een te laag bedrag is vastgesteld.
- Het LPKD voorziet in een presentiegeld voor 'kiesbureaus' maar nergens wordt die term gedefinieerd. Tegelijkertijd kan de term 'presentiegeld' inhouden dat men een vergoeding krijgt per zitting, terwijl dit in de praktijk niet zo is.
- De regeling in artikel 3, §3, waarbij aan kiezers die recht hebben op een reisvergoeding, maar die een ander vervoermiddel hebben gebruikt dan de trein, een bedrag wordt toegekend dat gelijk is aan het tarief van de NMBS voor de afgelegde afstand, leidt dikwijls tot moeilijke toepassingen. De afgelegde afstand is niet altijd eenduidig te bepalen, wat leidt tot discussies.
- Als de aanbeveling bij artikel 39 van het LPKD (de afschaffing van het kantonhoofdbureau) wordt aangenomen, dan moet elke verwijzing naar het kantonhoofdbureau in het besluit geschrapt worden, en in de plaats van een vergoeding voor de voorzitter van het kantonhoofdbureau, moet er een vergoeding bepaald worden voor de persoon die zijn taken overneemt.
- De verdeling van gemeenschappelijke kosten die ten laste komen van de gemeenten, zoals geregeld in artikel 7, §3, van het besluit, heeft geen problemen opgeleverd. Wel werd door gemeenten, die ook onderling een kostenverdeling konden overeenkomen, de vraag gesteld of de kostenverdeling zoals geregeld in artikel 7, absoluut verplicht moest zijn.

Aanbeveling van het agentschap:

De voorzitters van de stem- en telbureaus hebben heel wat meer verantwoordelijkheid en voorbereidend werk dan de bijzitters, en zouden daarvoor een hogere vergoeding moeten krijgen. Dat is zeker het geval voor de voorzitters van de digitale stembureaus, waarvoor ook vormingsinspanningen noodzakelijk zijn. Daarom adviseert het agentschap om de vergoeding voor de voorzitters, en zeker die van de digitale stembureaus, substantieel te verhogen.

Zoals ook aanbevolen bij de toepasselijke artikelen van het LPKD (artikel 37, 38, 40 en 261), wordt de term 'kiesbureaus' beter vervangen en wordt in het geval van de hoofdbureaus beter gesproken over een 'vergoeding', in plaats van over 'presentiegeld', zodat duidelijk is dat het niet gaat over een bedrag dat de leden krijgen per zitting van het hoofdbureau.

Het agentschap adviseert om de reisvergoeding van de kiezer die niet met de trein naar het stemlokaal is gegaan, te bepalen aan de hand van een kilometervergoeding, in plaats van de ingewikkelde methode met het tarief van de NMBS. Het agentschap stelt voor om dezelfde kilometervergoeding te gebruiken als voor de bureauleden.

Het agentschap adviseert om in het besluit ook een bepaling op te nemen om een vergoeding te regelen voor de persoon die in de plaats komt van de voorzitter van het kantonhoofdbureau, en verder in het besluit elke verwijzing naar het kantonhoofdbureau te schrappen.

Het agentschap telt voor om in het besluit bijkomend te bepalen dat de gemeenten die onderling akkoord gaan met een eigen kostenverdeling, de procedure via de provincie niet hoeven te volgen.

Tekstvoorstel:

Art. 1. §1. Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 100 euro voor de voorzitter van het gemeentelijk, stadsdistricts-, provinciedistricts- en provinciaal hoofdbureau, en op 67 euro voor de secretaris en de bijzitters van die bureaus.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 83 euro voor de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op ... euro voor de voorzitter van het stembureau en voor de voorzitter van het telbureau in de gemeenten waar op papier wordt gestemd.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 17 euro voor de secretaris en de bijzitters van de stembureaus en van de telbureaus in de gemeenten waar op papier wordt gestemd.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op ... euro voor de voorzitter van het stembureau in de gemeenten waar een digitaal stemsysteem wordt gebruikt.

Het bedrag van het presentiegeld wordt vastgesteld op 25 euro voor de secretaris en de bijzitters van de stembureaus in de gemeenten waar een digitaal stemsysteem wordt gebruikt.

§2. De Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, bepaalt de wijze waarop de uitbetaling van de presentiegelden wordt aangevraagd en de formulieren die daarvoor worden gebruikt.

Art. 2. §1. De voorzitter, de secretaris en de bijzitters van de hoofdbureaus en van de stem- en telbureaus hebben recht op een reisvergoeding als ze zitting hebben in een gemeente waar ze niet in de bevolkingsregisters zijn ingeschreven.

De reisvergoeding is vastgesteld op 0,3352 euro per afgelegde kilometer. De Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, kan dat bedrag aanpassen, rekening houdend met de eventuele wijziging van het bedrag van de kilometervergoeding voor dienstreizen die aan de personeelsleden van de Vlaamse overheid wordt toegekend.

§2. De rechthebbenden, vermeld in paragraaf 1, sturen hun schuldvordering naar de provincie waar ze zitting hadden, binnen drie maanden na de verkiezingen. Ze gebruiken daarvoor het formulier dat de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, vaststelt.

Art. 3. §1. De volgende kiezers hebben recht op de terugbetaling van hun reiskosten, met dien verstande dat alleen binnenlandse trajecten in aanmerking genomen worden:

1° de kiezers die op de dag van de verkiezingen niet meer verblijven in de gemeente waar ze moeten stemmen;

2° de loon- of weddetrekkenden die hun beroep uitoefenen in het buitenland of in een andere gemeente dan waar ze moeten stemmen, en de leden van hun gezin die met hen samenwonen;

3° de studenten die voor hun studies verblijven in een andere gemeente dan de gemeente waar ze moeten stemmen;

4° de personen die in behandeling zijn in een verpleeg- of gezondheidsinrichting in een andere gemeente dan de gemeente waar ze moeten stemmen.

§2. De kiezers, vermeld in paragraaf 1, die gebruik maken van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, hebben recht op een gratis treinsbiljet, tweede klasse, heen en terug, op vertoon van hun oproepingsbrief.

De Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen factureert aan de provincie de kosten, die voortvloeien uit de verplaatsingen die de voormelde kiezers hebben gedaan, aan de hand van de provinciale NMBS-code op de oproepingsbrief van de betrokken kiezer.

Ter uitvoering van het eerste en tweede lid sluit elke provincie met de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen een overeenkomst.

§3. De kiezers, vermeld in paragraaf 1, die een ander vervoermiddel dan de trein gebruiken, hebben recht op een reisvergoeding aan hetzelfde tarief als vermeld in artikel 2, §1, tweede lid, met dien verstande dat alleen binnenlandse trajecten in aanmerking genomen worden.

Die kiezers vragen de betaling van hun reisvergoeding met het formulier dat de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden, daarvoor vaststelt. Ze sturen dat formulier naar de provincie waar ze hun stemplicht moeten vervullen, binnen drie maanden na de verkiezingen.

Art. 4. Elke provincie sluit bij een toegelaten verzekeringsonderneming een verzekeringspolis om de lichamelijke schade te dekken die voortvloeit uit ongevallen die de voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de hoofd-, stem- en telbureaus zijn overkomen tijdens de uitoefening van hun ambt of op de heen- en terugweg van hun woonplaats naar de plaats waar hun bureau zitting heeft.

De polis dekt eveneens de burgerlijke aansprakelijkheid die voortvloeit uit de schade die door hun toedoen of schuld werd toegebracht aan derden bij de uitoefening van hun opdracht of op de heen- en terugweg van hun woonplaats naar de plaats waar hun bureau zitting heeft.

Ten opzichte van elkaar worden de verzekerden als derden beschouwd.

Met betrekking tot het begrip heen- en terugweg van de woonplaats van de verzekerde naar de plaats waar zijn bureau zitting heeft, wordt verwezen naar artikel 8 van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971.

Onder verzekerden als vermeld in het derde en vierde lid, moet worden verstaan:

1° de voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de provinciale hoofdbureaus, de provinciedistrictshoofdbureaus, ~~de kantonhoofdbureaus~~, de gemeentelijke hoofdbureaus, de stadsdistrictshoofdbureaus, de stembureaus en de telbureaus, met uitsluiting van de getuigen, maar met inbegrip van de plaatsvervangende bijzitters die speciaal werden opgeroepen door de voorzitter van het bureau waarvoor ze werden aangewezen;

2° de personen, vermeld in punt 1°, alsook de personeelsleden van de Vlaamse overheid en van de lokale en de provinciale besturen die taken vervullen naar aanleiding van de verkiezingen, voor de dekking van het risico, vermeld in het tweede lid.

Art. 5. De voorzitter, de secretaris of de bijzitters van de bureaus die vallen onder de wet van 3 juli 1967 betreffende de preventie van of de schadevergoeding voor arbeidsongevallen, voor ongevallen op de weg naar en van het werk en voor de beroepsziekten in de overheidssector, worden uitgesloten van de dekking, vermeld in artikel 4, eerste lid.

Art. 6. Als een of meer verzekeringen van de provincie geheel of gedeeltelijk dezelfde risico's dekken als de polis, vermeld in artikel 4, vormt de verzekeringspolis die de provincie moet sluiten niet meer dan een aanvulling op die verzekeringen.

De verzekeringspolis begint te lopen op de datum die het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011 vastlegt voor de eerste vergadering van het bureau in kwestie. De dekking verstrijkt op de datum waarop het bureau in kwestie al zijn taken uitgevoerd heeft.

Art. 7. §1. De provincie betaalt de uitgaven, vermeld in artikel 1 tot en met 4.

De gemeente betaalt alle andere verkiezingsuitgaven met uitzondering van die voor het verkiezingspapier.

§2. Alle verkiezingsuitgaven, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, die gedaan werden door de stem- en telbureaus en door de gemeentelijke en stadsdistrictshoofdbureaus, worden rechtstreeks betaald door de gemeente.

§3. Alle verkiezingsuitgaven, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, die gedaan werden door de magistraat, vermeld in artikel 24, eerste en tweede lid van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, en door de provinciedistricts- en provinciale hoofdbureaus, worden geprefinancierd door de provincie. De magistraat en de voorzitters van deze hoofdbureaus sturen na de verkiezingen hun facturen en rekeningen met de nodige stavingstukken naar de provincie.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van de magistraat, vermeld in het eerste lid, over de gemeenten die behoren tot het gerechtelijk kanton waarvoor de magistraat verantwoordelijk was overeenkomstig artikel 24, eerste en tweede lid van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van een provinciedistrictshoofdbureau over de gemeenten die behoren tot dat provinciedistrict, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers. Bij deze verdeling worden de kosten voor het drukken en het versturen van de stembiljetten voor de verkiezing van de provincieraden, alleen verdeeld over de gemeenten die op papier stemden.

Iedere provincie verdeelt de totale kosten, vermeld in artikel 261,§3, van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011, van een provinciaal hoofdbureau, over de gemeenten die behoren tot die provincie, naar rata van het aantal ingeschreven kiezers.

Iedere provincie vordert de kosten, na de verdeling over de gemeenten zoals vermeld in het tweede, derde en vierde lid, terug van de gemeenten. De deputatie neemt daarvoor een gemotiveerde beslissing en brengt de gemeenten in kwestie met een aangetekende brief binnen dertig dagen op de hoogte van de beslissing, en bezorgt de gemeente daarbij een gedetailleerde staat met vermelding van de totalen van de uitgaven per hoofdbureau of per kanton, de toegepaste verdeelsleutel, de te betalen uitgaven door de gemeente, de eventueel ontvangen voorschotten, het nog te betalen bedrag of het terug te krijgen bedrag

in het geval dat de gemeente minder moet betalen dan het voorschot dat zij eventueel al betaald heeft.

§4. De deputatie kan beslissen aan de gemeenten een voorschot te vragen, rekening houdend met de grootte van de uitgaven tijdens de vorige verkiezingen en met de wijze van verdelen, zoals vermeld in paragraaf 3, tweede, derde en vierde lid.

§5. Als de gemeenten van een gerechtelijk kanton, van een provinciedistrict of van een provincie onderling akkoord gaan met een eigen verdeling van de gemeenschappelijke verkiezingsuitgaven, dan is paragraaf 3 niet van toepassing.

Art. 8-10. (...)

2.3.3. Besluit van de Vlaamse Regering van 16 maart 2012 houdende de delegatie van sommige bevoegdheden inzake de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen, de stadsdistrictsraadsverkiezingen, de verkiezingen van de raad voor maatschappelijk welzijn en de provincieraadsverkiezingen aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden (delegatiebesluit LPKD)

Art. 5. *Ter uitvoering van artikel 20 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, kan de minister andere betekeniswijzen dan een aangetekende brief toelaten waarmee aan de burgemeester kan worden verzocht om een digitaal exemplaar van de kiezerslijst te krijgen.*

Art. 8. *Ter uitvoering van artikel 56 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, bepaalt de minister het model van de volmacht.*

Art. 9. *Ter uitvoering van artikel 60 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, legt de minister de in een lijstnaam toegelaten tekens vast.*

Art. 24. *Ter uitvoering van artikel 161 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, kan de minister de voorzitters van de hoofdbureaus machtigen om gedeeltelijke uitslagen via digitale weg mee te delen en bepaalt hij onder welke voorwaarden dat gebeurt.*

Probleemstelling:

- Als de aanbeveling van het agentschap bij artikel 20 van het LPKD wordt aangenomen, dan is de delegatie in artikel 5 van het delegatiebesluit niet meer nodig.
- In het delegatiebesluit geeft de Vlaamse Regering geen delegatie om het model van de verklaring op erewoord die de kiezer moet indienen en het model van het attest dat door de burgemeester moet afgegeven worden, te bepalen. Als de aanbeveling van het agentschap bij artikel 56 van het LPKD wordt aangenomen, dan is er ook een delegatie nodig om het model van het attest voor schipper, marktkramer of kermisreiziger te bepalen.
- Als de aanbeveling van het agentschap bij artikel 60 van het LPKD wordt aangenomen, dan is er een delegatie nodig om bepaalde combinaties van tekens te verbieden.
- Als de aanbeveling van het agentschap bij artikel 161, tweede lid van het LPKD wordt aangenomen, dan is de delegatie in artikel 24 niet meer nodig.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in het delegatiebesluit:

- artikel 5 en 24 te schrappen;
- aan artikel 8 een delegatie toe te voegen om de modellen te bepalen van de verklaring op erewoord en van de attesten die de burgemeester moet afgeven;
- aan artikel 9 een delegatie toe te voegen om bepaalde combinaties van tekens in een lijstnaam te verbieden.

Tekstvoorstel:

Art. 5. ~~Ter uitvoering van artikel 20 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, kan de minister andere betekeniswijzen dan een aangetekende brief toelaten waarmee aan de burgemeester kan worden verzocht om een digitaal exemplaar van de kiezerslijst te krijgen.~~

Art. 8. Ter uitvoering van artikel 56, §2, 3° van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, bepaalt de minister het model van het attest van de burgemeester waaruit blijkt dat een kiezer het beroep van schipper, marktkramer of kermisreiziger uitoefent.

Ter uitvoering van artikel 56, §2, 7° van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, bepaalt de minister het model van de verklaring op erewoord die de kiezer moet indienen en het model van het attest dat door de burgemeester moet worden afgegeven.

Ter uitvoering van artikel 56, §3 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, bepaalt de minister het model van de volmacht.

Art. 9. Ter uitvoering van artikel 60 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, legt de minister de in een lijstnaam toegelaten tekens vast en verbiedt hij bepaalde combinaties van tekens.

Art. 24. ~~Ter uitvoering van artikel 161 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet, kan de minister de voorzitters van de hoofdbureaus machtigen om gedeeltelijke uitslagen via digitale weg mee te delen en bepaalt hij onder welke voorwaarden dat gebeurt.~~

2.3.4. Besluit van de Vlaamse Regering van 25 mei 2012 houdende de delegatie van de bevoegdheden inzake de organisatie van de digitale processen bij de gemeenteraadsverkiezingen, de stadsdistrictsraadsverkiezingen, de verkiezingen van de raad voor maatschappelijk welzijn en de provincieraadsverkiezingen aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de binnenlandse aangelegenheden (delegatiebesluit DKD)

Art. 5. *Ter uitvoering van artikel 6 van het Digitaal Kiesdecreet kan de minister beslissen afwijkingen toe te staan van de aantallen kiezers, vermeld in het eerste lid van dat artikel.*

Art. 6. *Ter uitvoering van artikel 7 van het Digitaal Kiesdecreet kan de minister beslissen afwijkingen toe te staan op de samenstelling van de stembureaus.*

Art. 11. *Ter uitvoering van artikel 10 van het Digitaal Kiesdecreet bepaalt de minister de regels volgens welke de kandidaten van een kandidatenlijst op het beeldscherm van de stemcomputer worden getoond.*

De minister kan beslissen afwijkingen toe te staan van het maximum aantal kiezers per stemhokje.

Probleemstelling:

Als de aanbevelingen van het agentschap bij de artikelen 6, 7 en 10 van het DKD worden aangenomen, dan zijn de delegaties in de artikelen 5, 6 en 11, tweede lid van het delegatiebesluit niet meer nodig.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap adviseert om in het delegatiebesluit artikel 5, 6 en 11, tweede lid te schrappen. Hiermee samenhangend kan ook het ministerieel besluit van 26 juni 2012, waarbij de minister de uitvoering van deze bepalingen delegerde naar de administrateur-generaal van het agentschap opgeheven worden.

2.4. De formulieren

Probleemstelling:

Een praktisch probleem dat dikwijls gemeld werd, situeerde zich bij de modelontvangstbewijzen van de aanwijzing van voorzitters en bijzitters van de gemeentelijke hoofdbureaus en van de stem- en telbureaus. Het adres van de vrederechter of van de rechtbank van eerste aanleg waarnaar dit ontvangstbewijs men moest sturen, stond op dit ontvangstbewijs zelf. Wanneer men het verstuurd had, beschikte men niet meer over deze contactgegevens, en kon men de vrederechter of de rechtbank niet meer contacteren om onverwachte problemen te melden of om bijkomende informatie te vragen. De adresgegevens staan bijgevolg beter in de aanstellingsbrief zelf.

In de voordrachtsakten voor de provincieraadsverkiezingen was de bepaling waarbij de kandidaten zich het gebruik voorbehouden van het recht om zich te verbinden met lijsten met dezelfde benaming in andere provinciedistricten van hetzelfde provinciale kiesarrondissement, niet meer opgenomen. Daardoor was het noodzakelijk om deze bepaling in een afzonderlijk formulier op te nemen, wat het formulier P28 is geworden. Dit formulier moest opnieuw door de kandidaten van elke lijst die zich wilde verbinden, ondertekend worden. Het is uiteraard beter dat deze bepaling opnieuw wordt opgenomen in de voordrachtsakte. Als echter de aanbeveling om de verklaring van lijstenverbinding zelf te integreren in de voordrachtsakte wordt aangenomen (zie aanbeveling bij titel 16 van deel 2 van het LPKD), dan wordt deze bepaling helemaal overbodig.

De formulieren die bedoeld waren om de verklaring tot lijstenverbinding in te dienen, waren niet duidelijk. Enerzijds bleek uit het LPKD niet duidelijk door wie de verklaring moest ondertekend worden ('door drie kandidaten of door alle kandidaten'), anderzijds was niet duidelijk wat het verschil was tussen een eenzijdige en een wederzijdse lijstenverbinding. Het decreet bepaalde dat alle namen van de kandidaten van de lijsten die zich wilden verbinden, erop moesten ingevuld worden, maar dit maakte het formulier onnodig zwaar. Deze formulieren zullen grondig herzien worden, tenzij de aanbeveling om de verklaring van lijstenverbinding zelf te integreren in de voordrachtsakte (zie aanbeveling bij titel 16 van deel 2 van het LPKD) wordt aangenomen. In dat geval worden deze formulieren overbodig.

Als de aanbevelingen over het verzoek om een gemeenschappelijk volgnummer te krijgen op provinciaal niveau en over de lijstenverbinding worden aangenomen, dan moeten de voor-

drachtsakten hieraan aangepast worden (zie aanbevelingen bij artikel 66 en 102 van het LPKD).

Met de bestaande modellen van verbeteringsakten kunnen niet alle verbeteringen die volgens het LPKD mogelijk zijn, ingediend worden.

Als de aanbevelingen over de afschaffing van het kantonhoofdbureau en over de vergoedingen van voorzitters van stem- en telbureaus worden aangenomen, dan moeten de formulieren voor de uitbetalingen van de presentiegelden hieraan aangepast worden.

De aangifte van de verkiezingsuitgaven werd ervaren als een grote administratieve last. Het nut van de opsplitsing van de uitgaven voor de persoonlijke campagne en voor de lijstcampagne werd herhaaldelijk in vraag gesteld, en de kandidaten die geen uitgaven hadden gedaan waren toch ook verplicht het volledige formulier in te dienen, wat leidde tot een enorme papierberg waar niets opstond. De formulieren bevatten ook onduidelijke toelichtingen en foute verwijzingen naar andere vragen.

Er werd nergens melding van gemaakt dat de lijst van de natuurlijke personen die giften van meer dan 125 euro hadden gedaan, niet ter inzage mocht gelegd worden, gelet op het strikt vertrouwelijke karakter ervan, wat ertoe leidde dat op sommige plaatsen deze lijsten voor iedereen ter inzage hebben gelegen.

Aanbeveling van het agentschap:

Het agentschap stelt voor om het adres van de vrederechter of van de rechtbank van eerste aanleg waarnaar men het ontvangstbewijs moet sturen dat men de aanstellingsbrief heeft ontvangen, in de aanstellingsbrief zelf te zetten en niet meer op het ontvangstbewijs dat men terug moet sturen.

Als de aanbeveling om de verklaring van lijstenverbinding te integreren in de voordrachtsakte wordt aangenomen (zie aanbeveling bij titel 16 van deel 2 van het LPKD), dan wordt de bepaling waarbij de kandidaten zich het gebruik van het recht voorbehouden om zich te verbinden met lijsten met dezelfde benaming in andere provinciedistricten van hetzelfde provinciale kiesarrondissement, overbodig. Als deze bepaling niet wordt aangenomen, dan stelt het agentschap voor om deze bepaling opnieuw op te nemen in de voordrachtsakte, zodat formulier P28 achterwege kan gelaten worden.

Het agentschap stelt voor om de formulieren die bedoeld waren om de verklaring tot lijstenverbinding in te dienen, grondig te herzien, tenzij de aanbeveling om de verklaring van lijstenverbinding zelf te integreren in de voordrachtsakte (zie aanbeveling bij titel 16 van deel 2 van het LPKD) wordt aangenomen. In dat geval worden deze formulieren overbodig.

Als de aanbevelingen over het verzoek om een gemeenschappelijk volgnummer te krijgen op provinciaal niveau en over de lijstenverbinding worden aangenomen, dan moeten de voordrachtsakten hieraan inderdaad aangepast worden.

Het agentschap stelt voor om de modellen van verbeteringsakten grondig te herzien, zodat alle verbeteringen die volgens het LPKD mogelijk zijn, ermee kunnen ingediend worden.

Als de aanbevelingen over de afschaffing van het kantonhoofdbureau en over de vergoedingen van voorzitters van stem- en telbureaus worden aangenomen, dan moeten de formulieren voor de uitbetalingen van de presentiegelden hieraan inderdaad aangepast worden.

Het agentschap stelt voor om de formulieren voor de aangifte van de verkiezingsuitgaven door kandidaten te vereenvoudigen en een extra formulier te voorzien waarmee zo eenvoudig mogelijk kan worden aangegeven dat men geen verkiezingsuitgaven heeft gedaan. Tenslotte stelt het agentschap voor om op de aangifteformulieren van de giften duidelijk te vermelden dat de lijst van natuurlijke personen die giften van meer dan 125 euro hebben gedaan, niet ter inzage mag worden gelegd.

3. Aanbevelingen van het agentschap met betrekking tot de verkiezingsregels

3.1. Tijdig beslissen over nieuwe wijzigingen aan de regelgeving

Het wetgevend werk dat werd verricht in de aanloop naar de lokale en provinciale verkiezingen van 14 oktober 2012 heeft er ongetwijfeld voor gezorgd dat de kieswetgeving die van toepassing is op lokale en provinciale verkiezingen in Vlaanderen, duidelijker, eenvormiger en eigentijds is geworden.

Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011 kwam ook tijdig tot stand. Ten gevolge van de vernieuwing van het digitaal stelsysteem, dateert het Digitaal Kiesdecreet echter pas van 25 mei 2012, minder dan 5 maanden voor de verkiezingen. Dat had ook gevolgen voor de uitvoeringsbesluiten, de op te maken of aan te passen formulieren, de redactie van de richtlijnen en de te organiseren opleiding en vorming voor de gebruikers.

Het agentschap evalueert de tot stand gekomen regelgeving in grote mate als positief. Toch maakt de evaluatie van het juridisch instrumentarium duidelijk dat er nog verbeteringen mogelijk zijn. Deze verbeteringen worden dan het best op een geïntegreerde wijze in de kieswetgeving aangebracht in de periode 2016-2017, zodat deze één jaar voor de verkiezingen klaar is en daarna niet meer moet veranderd worden. Vanuit democratisch oogpunt is het belangrijk dat de spelregels voor de verkiezingen tijdig vastliggen. Dat bevordert ook een tijdige communicatie naar alle belanghebbenden.

3.2. De verkiezingsorganisatie verder vereenvoudigen

De organisatie van verkiezingen is complex. Er zijn heel wat actoren rechtstreeks en onrechtstreeks bij betrokken. Zij hebben behoefte aan doorzichtige regels en informatie. Dat blijkt duidelijk uit het aantal unieke bezoekers²⁷ van de website www.vlaanderenkiest.be en het aantal vragen dat het agentschap ontving. Het is een doorlopende uitdaging om het aantal actoren en het aantal processen zoveel mogelijk te beperken, zodat ook de complexiteit van de verkiezingsorganisatie vermindert. Het juridische luik van dit evaluatierapport bevat een aantal suggesties tot vereenvoudiging. Daartoe behoren:

- De afschaffing van het kantonhoofdbureau. Eén magistratuur draagt dan zorg voor de samenstelling van de stem- en telbureaus.
- De gemeenten kunnen de kiezerslijsten en de lijsten op basis waarvan de voorzitters en bijzitters van de stem- en telbureaus worden aangeduid tegelijk versturen.

²⁷ Zie p. 291

- De gemeenten moeten niet langer alle bijwerkingen van de kiezerslijst bezorgen. Op de dag van de verkiezingen of de dag ervoor kunnen zij de bijgewerkte kiezerslijst aan ieder stembureau.
- De voorzitters van de hoofdbureaus worden veel vroeger aangeduid. Zes maanden voor de verkiezingen zijn de voorzitters van de hoofdbureaus bekend.
- De procedure m.b.t. de loting van de lijstnummers wordt vereenvoudigd.
- De verklaring tot lijstenverbinding en de aanvraag tot het gebruik van het gemeenschappelijk volgnummer wordt geïntegreerd in de voordrachtsakte van kandidaten. Zo wordt vermeden dat alle kandidaten meerdere formulieren moeten ondertekenen.
- De sperperiode voor de verkiezingen kan ingekort worden tot 40 dagen voor de verkiezingen (i.p.v. 3 maanden).

3.3. Inzetten op digitalisering

Het agentschap adviseert om het gebruik van de moderne communicatiemiddelen nog te vergroten.

Zo is het mogelijk de kiezerslijsten enkel nog in digitale vorm beschikbaar te stellen. De aanplakkingen allerhande, die heel wat materieel werk en ook frustraties opwekken, kunnen vervangen worden door een bekendmaking via digitale weg. Om iedereen toch dezelfde mogelijkheden aan dienstverlening en informatie te bieden, kan deze informatie ook ter inzage op het gemeentesecretariaat liggen.

3.4. Meer flexibiliteit

Het is belangrijk dat het verkiezingsproces verloopt via duidelijke regels. De regelgeving moet echter ook ruimte bevatten om uitzonderlijke gebeurtenissen op te vangen. Zo stelt het agentschap voor om decretaal te bepalen dat een kiezer in een ander stemlokaal zijn stem kan uitbrengen wanneer het stembureau waar hij opgeroepen is door omstandigheden gesloten is of buiten werking is.

Het agentschap adviseert ook om de gemeenten toe te laten meer kiezers te laten stemmen in een digitaal stembureau dan vandaag het geval is. De capaciteit hangt immers voornamelijk af van het aantal stemcomputers dat in een stemlokaal is opgesteld. Dit voorstel biedt de gemeenten meer flexibiliteit om de stembureaus in te richten, rekening houdend met de lokale situatie en de aanwezigheid van woonkernen.

3.5. Het gebruik van volmachten in geval van ziekte heroverwegen

Het agentschap kreeg nogal wat vragen en bedenkingen bij de volmachtenregeling. De Raden voor Verkiezingsbetwistingen ontvingen verschillende bezwaarschriften wegens vermeend misbruik in verband met volmachten.

De aangehaalde problemen houden vaak verband met de in de Grondwet bepaalde verplichting van de kiezers om aan de verkiezingen deel te nemen. Een kiezer die niet zelf kan gaan stemmen moet een volmacht geven om juridisch zijn plicht na te komen.

Het agentschap adviseert te onderzoeken of er redelijke omstandigheden zijn waardoor een kiezer zijn grondwettelijke verplichting niet kan nakomen. Een kiezer zou bijvoorbeeld desgewenst ook formeel juridisch afwezig kunnen blijven wanneer hij aan de hand van een medisch attest kan aantonen dat hij zich onmogelijk naar het stemlokaal kan begeven. Vooral mogelijke misbruiken met het bekomen van volmachten in rusthuizen zou moeten tegengegaan worden.

3.6. Naar een eenvormige geschillenbeslechting

Om meer eenvormigheid in de rechtspraak en de behandeling van de verkiezingsbetwistingen te bekomen heeft de Vlaamse Regering al belangrijke voorbereidende stappen genomen. De Vlaamse Regering werkt aan een decreet betreffende de organisatie en de rechtspleging van sommige Vlaamse bestuursrechtscolleges, waaronder de Raad voor Verkiezingsbetwistingen.

Hoofdstuk 4: Organisatie en Informatica

1. Beschrijving processtappen

De organisatie van verkiezingen houdt voor het agentschap de volgende stappen in:

- Een interne mobilisatie en organisatie van personeel.
- Technische ondersteuning door de leveranciers van de hard- en de software.
- Het verwerken van de ingediende **voordrachten van lijsten en kandidaten**:
 - website voor het digitaal aanmaken van voordrachtsakten door de lijstindieners
 - opleiding voor leden van de hoofdbureaus
 - software in de hoofdbureaus voor het ingeven van de gegevens van papieren voordrachtsakten, het opvragen van de vooraf aangemaakte voordrachtsakten, het verifiëren van de gegevens met het Rijksregister, de aanmaak van het proces-verbaal en het doorsturen van de gegevens naar de centrale computer
 - opleiding voor leden van de hoofdbureaus.
- Ondersteuning van het **digitaal stemproces**:
 - software voor de stemcomputers
 - demosoftware voor het publiek, oefensoftware voor voorzitters van stembureaus
 - instructiefilms en handleidingen
 - diagnosesoftware
 - opleiding voorzitters stembureaus
 - technische ondersteuning op de dag van de verkiezingen.
- Het verwerken van de **stemresultaten in de hoofdbureaus**:
 - opleiding voor leden van de hoofdbureaus
 - software voor het opladen van de gegevensdragers van digitale stembureaus
 - software voor ingeven van de stemresultaten van de telbureaus (stemming op papier)
 - software voor de zetelberekening en de aanmaak van processen-verbaal.
- Het verwerken van de stemresultaten in datacentra.
- Het verspreiden van de resultaten naar de nieuwsmedia.
- Het publiceren van de resultaten naar de website.

2. Organisatie in het agentschap

Een aantal personeelsleden was reeds bij de voorbereiding van deze verkiezing betrokken vanaf 2007 voor de Be-Voting studie²⁸, gevolgd door de overheidsopdracht voor het ontwerpen en aankopen van een nieuw digitaal stelsysteem. De juridische voorbereiding startte in 2009 die voor de organisatie en informatica in 2010.

2.1. Organisatie van het projectteam van het agentschap

Het projectteam was opgesplitst in 2 subteams:

het juridisch team, dat instond voor:

- het voorbereidingstraject van de decreten en de besluiten
- de redactie van de onderrichtingen
- het inhoudelijk op punt stellen van de formulieren en modellen
- het beantwoorden van alle vragen van juridische aard.

het team organisatie en informatica, dat instond voor:

- de praktische organisatie van de verkiezingen, voor zowel de stemming met potlood en papier als voor het digitale stemproces
- het leveren van input en advies aan het juridisch team bij de voorbereiding van de legislatieke teksten, de onderrichtingen, de formulieren en de modellen
- het verzamelen van gegevens die nodig zijn voor de organisatie, zoals adressen en namen over hoofdbureaus en hun samenstelling
- het nazicht van de grootte van de digitale stemafdelingen
- de lay-out van de formulieren en modellen
- de informatieverstrekking over het nieuwe digitaal stelsysteem
- het aansturen van de leverancier van het nieuw digitaal stelsysteem, m.b.t. de levering van de hardware, de software, het testen en de opleidingen
- begeleiding en aansturing voor ontwikkeling van de software voor het kandidaten- en het resultatenbeheer, het maken van de resultatenwebsite en een website voor smartphones
- de communicatie met inbegrip van het opzetten en exploiteren van een informatieve website en een website met de kandidaten en de uitslagen
- het beantwoorden van alle vragen over organisatie, informatica en communicatie
- het verkiezingssecretariaat.

Beide teams deden een beroep zowel op mensen van de centrale administratie in Brussel als op mensen van de provinciale afdelingen van het agentschap. De teams rapporteerden aan de administrateur-generaal en aan de minister via de stuurgroep die wekelijks samenkwam.

2.2. Organisatie van de helpdesk²⁹ van het agentschap

Vanaf ongeveer 12 maanden voor de verkiezingen was er een helpdesk operationeel voor alle vragen in verband met de verkiezingen: wetgeving, organisatie, nieuwe digitaal stelsysteem,... Er werd naar gestreefd zoveel mogelijk vragen via e-mail te laten stellen. Dat liet het

²⁸ Studie van 7 Belgische universiteiten over een nieuw digitaal stelsysteem.

²⁹ Er waren meerdere helpdesks: de technische helpdesks i.v.m. het digitaal stelsysteem en i.v.m. de software in de hoofdbureaus en de helpdesk van het agentschap. Het betreft hier enkel de helpdesk van het agentschap.

agentschap toe een goed systeem uit te bouwen waarbij de vragen door een dispatcher konden doorgestuurd worden naar een verantwoordelijke. Deze kon op zijn beurt de vragen doorsturen aan mensen van zijn team. Er werd over gewaakt zo snel mogelijk te antwoorden. In de meeste gevallen werden de vragen dezelfde of de volgende dag beantwoord. In de weken vóór de verkiezingen promootte het agentschap de telefoonnummers van de helpdesks. Ook de nummers van de technische helpdesks werden vermeld in alle publicaties voor de stem- en de hoofdbureaus. Het aantal telefonische vragen nam daardoor toe. De laatste maand was er een telefonische permanentie die uitgebreid werd op kritische dagen³⁰. Er waren 10 telefoonlijnen op hetzelfde nummer permanent beschikbaar.

2.3. De kritische dagen³¹ en de aanloop naar de verkiezingen

Juridisch team

Er was steeds een permanentie voor telefonische vragen of juridische problemen die zouden opduiken. Het aantal mensen voor deze permanentie varieerde naar gelang van de te verwachten drukte van 1 tot 7.

Team organisatie en informatica

Weekend van de kandidateninlevering³² en de week daaropvolgend

subteams	aantal personen	taken
verkiezingssecretariaat	5	eerstelijns helpdesk, dispatching van vragen via e-mail en telefoon tweedelijns, onderhoud databanken met verkiezingsgegevens, contacten met gemeentebesturen en hoofdbureaus
kernteam	3 ³³	algemene coördinatie, tweedelijns helpdesk
communicatieteam	2	onderhoud website + communicatie-initiatieven
informatica	2	- aansturen en begeleiding van de bedrijven die betrokken zijn bij het project: HP-Belgacom (+ in onderaanneming Stésud³⁴), Smartmatic (+ in onderaanneming Wincor Nixdorf) - contacten met adviesorgaan (PwC) en het college van deskundigen van het Vlaams Parlement
cockpit	10	monitoring van de activiteiten in de hoofdbureaus met behulp van de cockpit-software ³⁵
CODI-deskundigen ³⁶	5	bijstand aan gebruikers van de kandidatenbeheerssoftware in de hoofdbureaus (telefonisch of via overname scherm)

³⁰ zaterdag 15/9, zondag 16/9, maandag 17/9, donderdag 20/9 en zondag 14/10

³¹ idem

³² 15 en 16 september 2012

³³ Eén persoon cumulatief met communicatieteam, 2 personen cumulatief met ICT-team.

³⁴ Bedrijf uit Marche-en-Famenne dat in onderaanneming van HP-Belgacom de software voor het kandidaten- en resultatenbeheer maakte (CODI).

³⁵ Zie 7.3. p. 230

³⁶ CODI: zie punt 4, p. 181

Beoordeling: er was een goede taakverdeling en op geen enkel moment een overrompeling. De eerste vier teams waren volledig operationeel 12 maanden voor de verkiezingen. Omdat sommige mensen in verschillende teams tegelijk zaten, was er een goede onderlinge samenwerking. De twee laatste teams startten in de maanden voor de verkiezingen hun werkzaamheden. Het cockpitteam kreeg vooraf een halve dag opleiding over het gebruik van de cockpitsoftware. Deze mensen hebben voortdurend contact gehouden met de hoofdbureaus en konden snel inspelen op gesignaleerde onregelmatigheden, zoals het gebruik van verkeerde lijstnummers of een verkeerd gebruik van voor- en roepnamen. De inzet van de CO-DI-deskundigen was geslaagd. In plaats van tientallen mensen te mobiliseren om bijstand te verlenen door ter plaatse te gaan naar de hoofdbureaus, werd nu geopteerd om een beperkt aantal goed opgeleide mensen centraal als een team in te zetten. Deze deskundigen hadden de software bestudeerd en de handleidingen gemaakt. Omdat ze fysiek bij elkaar zaten, konden ze constant ervaringen uitwisselen en overleggen bij moeilijke kwesties.

Voorbereiding van de digitale stemming (na het kandidatenweekend van 15 en 16 september en vóór de verkiezingsdag van 14 oktober 2012).

In deze periode moesten alle schermafdrucken op enkele dagen tijd goedgekeurd worden door de voorzitters van de hoofdbureaus (352 hoofdbureaus) en moesten er ca. 10.000 USB-sticks³⁷ aangemaakt worden in een “beveiligde zone” voor de stembureaus en individueel per stembureau verpakt worden met de nodige veiligheidscodes en verzegelingen (3138 digitale stembureaus).

subteams	personen	taken
verkiezingssecretariaat	5	- eerstelijns helpdesk, dispatching van vragen via e-mail en telefoon, onderhoud databanken met verkiezingsgegevens, contacten met gemeentebesturen en hoofdbureaus - coördinatie “beveiligde zone”
kernteam	3 ³⁸	algemene coördinatie, tweedelijns helpdesk
communicatieteam	2	onderhoud website + communicatie-initiatieven
informatica	2	- aansturen en begeleiding van de bedrijven die betrokken zijn bij het project: HP-Belgacom (+ in onderaanneming Stésud), Smartmatic (+ in onderaanneming Wincor Nixdorf) - contacten met adviesorgaan (PwC) en het college van deskundigen van het Vlaams Parlement
regioverantwoordelijken	37	- na afspraak ter plaatse gaan bij de voorzitters van de hoofdbureaus voor de goedkeuring van de schermafdrucken - ter plaatse brengen van de enveloppen met de USB-sticks en de veiligheidselementen

³⁷ 2 X 3138 zwarte sticks, 3138 witte sticks + > 500 reserve

³⁸ Eén persoon gedeeld met het communicatieteam, 2 personen gedeeld met het ICT-team.

team beveiligde zone	50	- met uiterste nauwgezetheid de diverse attributen bijeenbrengen en individueel per stembureau verpakken (gelabelde enveloppen, veiligheidsetiketten, aantrekzegels, login en wachtwoord, USB-sticks)
----------------------	----	---

Beoordeling: er was een goede samenwerking tussen personeelsleden van de centrale afdelingen en de provinciale afdelingen van het agentschap. Snel en zonder problemen werden tientallen mensen gemobiliseerd om in het weekend de enveloppen met de USB-sticks en veiligheidselementen klaar te maken. De regioverantwoordelijken, allemaal personeel van de provinciale afdelingen, speelden het klaar om in drie dagen de schermafdrucken bij alle voorzitters van hoofdbureaus te krijgen én de goedkeuring of de aangebrachte verbeteringen terug te bezorgen. Diezelfde mensen slaagden erin om enkele weken later op twee dagen tijd 3138 pakketten naar de hoofdbureaus te brengen van de gemeenten waar digitaal gestemd werd. Alles werd gedaan na afspraak met de voorzitters van die hoofdbureaus.

Dag van de verkiezingen

subteams	personen	taken
administrateur-generaal	1	contacten met de pers en de politieke verantwoordelijken
verkiezingssecretariaat	5	eerstelijns helpdesk, dispatching van vragen via e-mail en telefoon tweedelijns, onderhoud databanken met verkiezingsgegevens, contacten met gemeentebesturen en hoofdbureaus
kernteam	3 ³⁹	algemene coördinatie, tweedelijns helpdesk
communicatieteam	2	onderhoud website + communicatie-initiatieven
informatica	2	- aansturen en begeleiding van de bedrijven die betrokken zijn bij het project: HP-Belgacom (+ in onderaanneming Stésud), Smartmatic (+ in onderaanneming Wincor Nixdorf) - contacten met adviesorgaan (PwC) en het college van deskundigen van het Vlaams Parlement
cockpit	10	Monitoring van de activiteiten in de hoofdbureau. Het cockpitteam kreeg vooraf een halve dag opleiding over het gebruik van de cockpitsoftware
CODI-deskundigen	7	Bijstand aan gebruikers van de resultatenbeheerssoftware in de hoofdbureaus (telefonisch of via overname scherm). Ook de CODI-deskundigen kregen een halve dag opfrissing.

Beoordeling: de verkiezingsdag verliep voor het secretariaat en de leden van het kernteam bijzonder druk, vooral door de problemen gerelateerd aan het gebruik van de digitale stemapparatuur. Er was echter nooit sprake van paniek en de toestand bleef onder controle en beheersbaar.

³⁹ één persoon cumulatief met communicatieteam, 2 personen cumulatief met ICT-team

Contacten en afspraken met bpost

Contacten en afspraken met bpost⁴⁰

De samenwerking tussen het agentschap en bpost is voor drie punten noodzakelijk.

1. de portvrijdom van verkiezingspost
2. de richtlijnen voor het versturen van de oproepingsbrieven
3. het uitbetalen van de presentiegelden

Juridische basis:

1. 4de beheerscontract van 2 december 2005 tussen de Staat en De Post nv van publiek recht.
2. Uitdiepingsovereenkomst van 27 juni 2006 van de vierde beheersovereenkomst betreffende de uitbetaling door De Post presentiegelden tijdens de verkiezingen (ondertekend door de federale regering en alle gewesten).
3. KB van 27 april 2007 houdende de reglementering van de postdienst.

2.4. Portvrijdom

Alle briefwisseling die een overheid gebruikt in het kader van verkiezingen is portvrij.

Op de aan bpost doorgestuurde vraag van een gemeentebestuur of aangetekende zendingen eveneens onder het portvrijdom vallen, antwoordde bpost op 30 maart 2012 negatief. Het agentschap heeft dit antwoord niet aanvaard en geargumenteerde dat aangetekende zendingen eveneens portvrij moeten verstuurd kunnen worden op grond van art. 2, f van de vierde beheersovereenkomst en art. 33, 5° van het KB van 27/4/2007. Op 11 april 2012 heeft het *legal department* van bpost laten weten dat de visie van het agentschap correct is.

Een ander probleem met portvrijdom stelde zich met de informatiebrieven aan niet-Belgen. In 2006 werden die door een aantal gemeenten portvrij verstuurd, maar bpost aanvaardde dat nu niet. Op de zeer korte tijd die daarvoor ter beschikking was, kon er geen vergelijk gevonden worden tussen het agentschap en bpost. Voor zover bekend, werd dit soort briefwisseling uiteindelijk gefrankeerd verstuurd.

2.5. De richtlijnen voor het versturen van oproepingsbrieven

Voor de verwerking van de oproepingsbrieven in de automatische sorteermachines vroeg bpost de naleving van een aantal richtlijnen in verband met:

- de afmetingen
- plaats van adres
- de kleur (blauw) van de oproepingsbrieven van niet-Belgen
- plaats van het nummer van het stembureau (mogelijke verwarring met de postcode)
- dikte van het karton.

Het model van de oproepingsbrief dat de Vlaamse Regering goedkeurde, houdt nauwgezet rekening met deze technische vereisten. Deze vereisten werden ook ter beschikking gesteld van de drukkerijen van oproepingsbrieven.

⁴⁰ De naam "De Post" werd omgedoopt tot "bpost" eind 2010.

2.6. Uitbetaling van de presentiegelden

Voor de uitbetaling van de presentiegelden van verkiezingen is er een overeenkomst tussen De Post, de federale staat, de Duitstalige Gemeenschap en alle gewesten. Deze overeenkomst werd gesloten op 20 februari 2007 en werd ondertekend door alle partijen. De overeenkomst is een uitvoering van artikel 12 van de vierde beheersovereenkomst tussen de federale staat en De Post van 2 december 2005. De overeenkomst is alleen geldig bij gemeente- en provincieraadsverkiezingen als de provincies geen afzonderlijke overeenkomst sluiten. Bpost is in elk geval de financiële partner voor het betalen van de presentiegelden.

Krachtens artikel 261 van het kiesdecreet zijn de presentiegelden integraal ten laste van de provinciebesturen. Bij de verkiezingen van 2006 was dat nog een gedeelde last tussen de gemeenten en de provincies.

Het agentschap werd betrokken door de formulieren die bpost voor deze opdracht wilde gebruiken. Bpost vroeg met aandrang precies dezelfde formulieren te gebruiken als deze die gebruikt waren bij de federale verkiezingen van 2010. Deze formulieren waren gekalibreerd voor het gebruik van optische lezing en tekstherkenning.

Ambtenaren en compensatieverlof

Veel overheden voorzien in het statuut van hun ambtenaren compensatieverlof bij het zeten als voorzitter of bijzitter in een stem- of telbureau als de betrokkene afziet van presentiegeld. Het is dus de keuze van de ambtenaar in kwestie. De door bpost voorgestelde formulieren hadden geen voorziening om aan te duiden dat een ambtenaar afzag van het presentiegeld. Betrokkene zou dan, zelfs bij niet invullen van het bankrekeningnummer, toch een betaling ontvangen via overschrijving of cheque.

Het agentschap vroeg een aanpassing van het formulier aan bpost maar hierop werd niet ingegaan.

Uiteindelijk heeft het agentschap aangeboden het formulier zelf te herwerken met behoud van de kallibratieregels voor de inscanning. Het agentschap ontwierp uiteindelijk 5 formulieren, gebaseerd op het tarief van het presentiegeld. De bedragen werden vooraf ingevuld om zowel problemen bij de uitlezing als fraude te vermijden. De formulieren werden voorzien van de juiste helpteksten. Voor de ambtenaren die compensatieverlof vragen, werd voorgesteld en aanvaard dat ze dat formulier niet invullen. Dat was in strijd met de vraag van de FOD Binnenlandse Zaken die alle voorzitters en bijzitters wil opnemen in het Rijksregister. Vermist dat geen Vlaamse decretale verplichting is en bpost geen andere oplossing bood, was deze oplossing aanvaardbaar.

De formulieren hebben niet tot problemen geleid bij de uitbetaling van de presentiegelden. De enkele meldingen van bijzitters die geen betaling ontvingen, waren het gevolg van het niet doorsturen van de formulieren door de betrokken bureaus.

Beoordeling:

- ♦ Naar aanleiding van volgende verkiezingen moet er duidelijkheid komen over het al of niet portvrij zijn van informatiedrukwerk aan niet-Belgen.
- ♦ De problematiek van het invullen van de formulieren voor de uitbetaling van de presentiegelden en de dienstvrijstelling voor ambtenaren moet ten gronde opgelost worden door bpost en overheid samen.
- ♦ Er moet een gemandateerd contactpersoon van bpost zijn als aanspreekpunt bij problemen.

3. Vorming

3.1. Stemcomputers: opleiding gemeentelijke verantwoordelijken

3.1.1. Situering

Net zoals in het verleden bij het oude stelsysteem is gekozen voor een getrappt systeem van opleiding voor de digitale stembureaus. In opdracht van het agentschap verzorgde Smartmatic⁴¹ alle opleidingen voor de vertegenwoordigers van de gemeentebesturen. De 26 sessies hadden plaats op 12 locaties in Vlaanderen. Deze opleidingen vonden allemaal plaats in juni 2012.

De gemeentebesturen werden verzocht de voorzitters van de digitale stembureaus op te leiden. Er werd dus gewerkt volgens het train the trainer principe. De opleiding van de voorzitters van de digitale stembureaus werd zo kort mogelijk tegen de datum van de verkiezingen gegeven zodat deze training nog vers in het geheugen zou zitten en zoveel mogelijk effect zou hebben.

Uit de reacties van de besturen achteraf, blijkt dat de opleiding van Smartmatic degelijk was. De opleiders waren goed op de hoogte en de didactische vaardigheden waren goed.

Smartmatic heeft ook, op vraag en op kosten van sommige gemeentebesturen, opleidingen gegeven voor de voorzitters van de digitale stembureaus van deze besturen. Dat was slechts voor negen gemeentebesturen⁴² het geval. Deze opleidingen werden ook als degelijk ervaren.

3.1.2. Vaststellingen en voorstellen

De opleidingen voor de vertegenwoordigers van de gemeentebesturen hadden plaats in juni en de opleidingen voor de voorzitters van de digitale stembureaus door de gemeenten pas in oktober 2012. Door de lange tussenperiode is sommige kennis “verloren” gegaan bij de trainers. Bovendien waren er na juni nog enkele minimale aanpassingen aan de stemsoftware (vooral lay-outmatig). Dat had tot gevolg dat de handleiding van juni niet langer up-to-date was. Een finale versie van de handleiding werd pas aangeleverd in de week van 1 oktober 2012. Dat was dus na de opleiding van de besturen en in sommige gevallen na de opleidin-

⁴¹ De leverancier van de stemcomputers.

⁴² Het betreft 395 personen die deze opleiding gevolgd hebben.

gen van de voorzitters van de digitale stembureaus.

Door de vakantieperiode juli-augustus waren er echter weinig opties. Pas in september starten met de opleidingen voor de besturen zou veel te laat geweest zijn. Zij konden hier dus ook nog niet bij betrokken worden. Dat zou trouwens ook nog veel te vroeg geweest zijn omdat de nodige kennis tegen de verkiezingen van 14 oktober 2012 zeker vervaagd zou zijn. Een oplossing kan zijn om de voorzitters van de digitale stembureaus vroeger aan te duiden. Als de voorzitters van de digitale stembureaus vroeger worden aangeduid, kunnen ze ook vroeger worden opgeleid en beter begeleid. Mogelijks kan er kort voor de verkiezingsdag nog een opfrissingsmoment voorzien worden. Het agentschap stelt vast dat het train the trainer principe niet het verhoopte succes gehad heeft en soms gefaald heeft. Een opleiding wordt beter uit de eerste hand gegeven. Bij het doorgeven van informatie worden er sowieso fouten gemaakt. De kwaliteit van de opleiding op die manier is ook sterk afhankelijk van de trainer die getraind werd. Interesses, opleidingsniveau, voorkennis en didactische kwaliteiten spelen hier ongetwijfeld een rol.

Het train the trainer principe kan in vraag worden gesteld.⁴³ We moeten er rekening mee houden dat deze verkiezingen de eerste waren waarbij de nieuwe stemcomputers werden ingezet en iedereen de “terreinkennis” van nul moest opbouwen.

Een andere vaststelling is dat sommige voorzitters niet naar de opleiding komen, ziek worden op de dag van de verkiezingen of totaal ongeïnteresseerd zijn.

Over het algemeen werden de opleidingen door de voorzitters van de digitale stembureaus wel gevolgd. Bepaalde besturen gaven echter aan dat er toch een aantal voorzitters niet kwam opdagen of de opleiding wel volgde maar de dag zelf afwezig waren om verschillende redenen. Hiervoor moesten er dan op het laatste nippertje plaatsvervangers ingezet worden die de opleiding niet gevolgd hadden. Het is duidelijk dat wanneer een voorzitter de opleiding over de werking van een digitaal stembureau niet heeft gevolgd, dat risico's met zich meebrengt.

Het agentschap stelt ook vast dat een aantal voorzitters deze taak met tegenzin uitvoert. Dat heeft impact op de goede en vlotte werking van een stembureau. Sommige besturen pleiten ervoor om toch een beroep te mogen doen op vrijwilligers. Decretaal⁴⁴ kon dat nu niet. Anderzijds is het aanbod vrijwillige voorzitters beperkt⁴⁵. Een beroep doen op vrijwilligers zou dus geen fundamentele oplossing kunnen bieden.

Een overweging is om alleen administratief overheidspersoneel van de verschillende overheden aan te duiden als voorzitter van een digitaal stembureau. Men mag er van uit gaan dat deze mensen een betere intrinsieke motivatie hebben.

Het agentschap suggereert ook om het presentiegeld voor de voorzitters beduidend op te trekken zodat de nodige verantwoordelijkheidszin gewekt wordt. Een voorzitter moet immers naar een opleiding gaan, een pak documenten doornemen en de dag zelf een grote verantwoordelijkheid dragen. Om plotse vervangingen van voorzitters (bv. wegens ziekte) gemakkelijk op te vangen, zou men de mogelijkheid kunnen voorzien dat er een soort “pool”

⁴³ Zie ook 7.4.2. p. 44-45

⁴⁴ Vrijwilligers zijn in het kiesdecreet niet behouden omdat de decreetgever geoordeeld heeft dat op het lokale niveau het risico groot is dat zo de hoofdbureaus, de stembureaus en de telbureaus gepolitiseerd kunnen worden.

⁴⁵ Volgens een aantal centrumsteden gaat het voor grotere gemeenten meestal om aantallen tussen 1 en 5.

van plaatsvervangers wordt aangesteld die te allen tijde opgeroepen kan worden. Deze plaatsvervangers moeten ook verplicht worden de opleiding(en) te volgen.

Na de opleidingen werden nog (minimale) aanpassingen doorgevoerd aan de software waardoor de handleiding op het ogenblik van de opleiding(en) niet up-to-date was. Dat had tot gevolg dat er soms met verouderde handleidingen werd gewerkt om de voorzitters op te leiden. Zoals reeds vermeld, werd een finale versie van de handleiding pas aangeleverd in de week van 1 oktober 2012. Dat is te laat en moet worden vermeden.

De stemsoftware moet helemaal af en stabiel zijn vóór de opleidingen starten. Zo vertrekt iedereen met de correcte en definitieve informatie.

Beoordeling:

- ✦ Het train the trainer systeem voor de opleiding van de voorzitters van de digitale stem-bureaus moet ernstig in vraag gesteld worden.
- ✦ De mogelijkheid onderzoeken of voorzitters van stembureaus vroeger kunnen aangeduid worden om de opleidingen vroeger te kunnen starten.
- ✦ Stemsoftware, -procedures en handleidingen moeten vóór de eerste opleidingen volledig klaar zijn.
- ✦ Overwegen ambtenaren aan te stellen als voorzitters van stembureaus overnemen.
- ✦ Overwegen verhoging presentiegeld voor de voorzitters van stembureaus.
- ✦ Overwegen verplichte pool van plaatsvervangende voorzitters van stembureaus.

3.2. Software in de hoofdbureaus

Het agentschap organiseerde in elke provincie een opleiding voor de leden van de hoofdbureaus. In ongeveer een derde van de gemeentelijke hoofdbureaus (de kantonhoofdplaatsen) waren leden aanwezig die reeds vertrouwd waren met eerdere versies van de CODI-software van bij federale verkiezingen. Voor de overige twee derde was de software totaal nieuw. In de loop van juni organiseerde het agentschap in nauwe samenwerking met het consortium HP-Belgacom deze vormingsdagen. De opleiding was ex-cathedra en met uitgebreide mogelijkheid tot vragen.

Deze opleiding is over het algemeen goed onthaald. Punten van kritiek waren:

- ✦ Deze vorming zou dicht bij de verkiezingen, dus later moeten georganiseerd worden. Die kritiek is terecht. Het probleem is dat een opleiding in de maanden juli en augustus niet te organiseren is en in september dergelijke organisatie interfereert met de drukte op dat moment. Mogelijks kan het agentschap een beroep doen op speciaal opgeleide externe lesgevers.
- ✦ Na deze vorming kon niet meer “geoefend” worden met de software. Dat is eveneens een terechte kritiek. Het niet kunnen oefenen met de computers en de software in de hoofdbureaus komt omdat de CODI-software “client-server” is. Dat betekent dat het “oefenen” de plaatselijke computer (de *client*) vervuult en de centrale organisatie geen controle heeft over het opschonen daarvan. Het gebruik van webgebaseerde toepassingen kan aan dit probleem verhelpen⁴⁶.

⁴⁶ Zie punt 4. p. 181 en eindconclusie CODI-software p. 186

4. Software voor kandidaten- en resultatenbeheer

4.1. Het CODI-concept, analyse en ontwikkeling

Voor de gemeente- en provincieraadsverkiezingen van 2006 werd gekozen voor de ontwikkeling van de nieuwe software voor het kandidatenbeheer (ingave voordrachten, controle Rijksregister) en het resultatenbeheer (ingave/opladen resultaten, zetelberekening, doorsturen resultaten, proces-verbaal). De software is webgebaseerd en ontwikkeld door het toenmalige EDS-Telindus⁴⁷. Deze software is niet opnieuw gebruikt in 2012, om de volgende redenen:

- Hoewel de toepassing van 2006 in principe toestel- en besturingssysteem onafhankelijk was en een recente browsersoftware volstond, zijn er veel problemen ondervonden met verschillende configuraties van hardware en besturingssysteemsoftware, lokale installaties, versies en hardwaretypes. Vrij laat in het traject viel toen de beslissing om het agentschap aan elk hoofdbureau een eigen laptop ter beschikking te stellen. Dat was de enige manier om het gedrag van de software in alle hoofdbureaus gelijk en voorspelbaar te houden.
- De toepassing bevatte geen monitoringmodule. Het coördinatiecentrum in Brussel had weinig feedback van wat gebeurde in de hoofdbureaus.
- De oplossing die gekozen was voor de digitale handtekening was niet efficiënt en leidde tot een digitale opstopping met vertragingen tot gevolg. De technologie van digitale handtekening met de elektronische identiteitskaart was nog nieuw.
- De toepassing was ongeschikt voor het nieuw digitaal stemsysteem van 2012 en zou ingrijpend moeten aangepast worden.

Om die redenen werd gekozen om de software (CODI) die in opdracht van de FOD Binnenlandse Zaken werd ontwikkeld naar aanleiding van de federale verkiezingen van 2007, aan te passen aan gemeente- en provincieraadsverkiezingen, aan de veiligheidsnormen van de Vlaamse overheid en aan het nieuw digitaal stemsysteem.

Het CODI-systeem werd gebruikt voor de door de federale overheid georganiseerde verkiezingen van 2007, 2009 en 2010. De toepassing bevat een kandidatenbeheersmodule, een resultatenbeheersmodule en een cockpit om de activiteiten in de hoofdbureaus te monitoren.

Het voordeel van deze software was ontegensprekelijk dat het een gebruikt product was en dat het niet de hierboven vermelde tekortkomingen van de 2006-software bevatte. Men kon er van uitgaan dat de toepassing na drie verkiezingen de kinderziektes ontgroeid was.

4.2. Ervaring met CODI

Het agentschap moet achteraf vaststellen dat de aanpassing van CODI aan de lokale verkiezingen, de veiligheidsnormen van de Vlaamse overheid en het nieuw digitaal stemsysteem onderschat werd. Het heeft bijzonder veel inspanningen geleverd om tot een betrouwbaar en goed werkend product te komen.

De CODI-toepassing is ontwikkeld door het Waals bedrijf Stésud. Stésud is een dynamische maar kleine KMO die voor de Vlaamse overheid in onderaanneming werkte van het consor-

⁴⁷ Het consortium EDS-Telindus is overgaan in HP-Belgacom door overnames van EDS door HP en van Telindus door Belgacom.

tium HP-Belgacom. Het projectbeheer, de volledige analyse en het testen was in handen van HP-Belgacom zelf.

4.3. Client-servermodel en netwerk

CODI is een client-servertoepassing waarbij op elke *client* (elke computer in elk hoofdbureau) de nodige toepassingen fysiek moeten geïnstalleerd worden. De computers in de hoofdbureaus zijn ter beschikking gesteld door gemeente- en provinciebesturen. Er waren bijgevolg verschillende hardware varianten. De installatie van de software gebeurde lokaal, door gemeentelijke ICT-mensen. Om de installatie beheersbaar en uniform te maken, werd gekozen om de toepassing in een virtuele omgeving te laten draaien. Technisch was dat een goede keuze, maar voor de modale eindgebruiker was dat niet altijd evident⁴⁸.

Elke client is verbonden met de centrale servers in Brussel via een netwerk. Oorspronkelijk was gedacht uitsluitend het Publilinknetwerk⁴⁹ te gebruiken, net zoals in het verleden door de FOD Binnenlandse Zaken⁵⁰, maar het bleek dat een vijftigtal gemeentebesturen geen Belgacomaansluiting⁵¹ meer hadden, wat essentieel is voor een Publilinkverbinding. Dat is een evolutie waar rekening moet mee gehouden worden. Om die reden is gekozen voor twee verbindingsmogelijkheden: Publilink of een standaard internetaansluiting. Als beveiliging werd gebruik gemaakt van SSL/VPN⁵² en een vaste koppeling tussen gebruikerslogin en IP-adres. Het beveiligingsniveau via internet is hetzelfde als via het Publilinknetwerk.

Een belangrijk nadeel van het client-servermodel was dat er geen toegang tot internet mogelijk was via het bestaande netwerk in de gebouwen van de FOD Justitie. Dat kon alleen op computers van Justitie zelf, waar het agentschap geen gebruik van kon maken. In de meeste gevallen kon dat probleem opgelost worden door een aparte internetverbinding te installeren (de grote justitiehuisen), door de hoofdbureaus in gemeentelijke gebouwen te installeren of (in een aantal beperkte gevallen) door een 3G-netwerk⁵³ te gebruiken. Verbinding via 3G werd door het agentschap afgeraden. In geval er geen andere optie was, ging het agentschap ter plaatse om een test uit te voeren. Technici van HP-Belgacom interpreteerden de meetresultaten.

4.4. Computers in de hoofdbureaus

Lokale verkiezingen zijn in die zin complexer dat er meer hoofdbureaus betrokken zijn. Al deze hoofdbureaus moeten uitgerust zijn met computers en software. Het veiligheidsaspect is belangrijk. De systemen die in de hoofdbureaus gebruikt worden, mogen geen veiligheidsrisico opleveren.

⁴⁸ Het is immers moeilijk te begrijpen dat een Windows XP-computer virtueel draait op een Windows 7 computer. Vaak verwart men tussen de virtuele en de hostcomputer.

⁴⁹ Netwerk voor (lokale) openbare besturen en de Belfius Bank, geëxploiteerd door Belgacom.

⁵⁰ Voor verkiezingen die georganiseerd worden door de federale overheid zijn er in Vlaanderen slechts 5 kieskringen en 105 kantons. Dat zijn 110 hoofdbureaus. Voor lokale verkiezingen zijn er 455 hoofdbureaus: 103 kantons, 308 gemeenten, 9 stadsdistricten, 35 provinciedistricten, 5 provincies, waarvan 357 hoofdbureaus moeten uitgerust worden met software voor kandidaten- en/of resultatenbeheer.

⁵¹ Het betreft vooral gemeentebesturen die voor het volledige telefonie- en internetverkeer overschakelden naar Infrax.

⁵² SSL/VPN is een webgebaseerde technologie die het mogelijk maakt om een beveiligde verbinding te maken met een (bedrijfs)netwerk. De beveiliging gebeurt enerzijds door de authenticatie op gebruikersniveau en anderzijds door encryptie van de verstuurde gegevens.

⁵³ Internet via het netwerk van mobiele telefonie.

Op basis van het aantal kiezers en het aantal te verkiezen mandaten werd objectief bepaald met hoeveel computers een hoofdbureau de resultaten van de verkiezingen kan ingeven, hetzij via USB-sticks bij digitale verkiezingen, hetzij via manuele gegevensingave bij stemming met potlood en papier. Die aantallen stuiten op veel kritiek bij een aantal hoofdbureaus die vreesden dat dit aantal te laag was. In de meeste gevallen waren er effectief ook minder pc's dan bij vorige verkiezingen of wat men gewoon is op kantonniveau bij federale verkiezingen. In alle hoofdbureaus was er minstens één reservecomputer.

In een twintigtal gevallen werd op basis van de kritiek en na bijkomend onderzoek het aantal toegelaten computers verhoogd, maar in de meeste gevallen is we het initieel voorziene aantal gehandhaafd. Dat had te maken met de beheersbaarheid en veiligheid van het project (aantal installaties en virtuele omgevingen) en de snelheid bij het verwerken van de resultaten door de centrale servers. Achteraf beschouwd is de ingave en verwerking zeer tijdig en correct is verlopen en dat het aantal computers geen probleem stelde.

Omdat grotere hoofdbureaus de resultaten van meer stembureaus moeten verwerken, moeten daar meerdere computers zijn voor het opladen van de USB-sticks. Oorspronkelijk voorzag het CODI systeem in slechts één computer die verbonden is met de centrale servers via internet of Publilink. De gegevens van de andere ingave- of oplaadcomputers moesten dan via USB-stick overgebracht worden naar die ene master pc. Deze oplossing was voor het agentschap onaanvaardbaar omdat het niet verenigbaar is met de doelstelling om de resultaten zo snel mogelijk op de website te publiceren en naar de nieuwsmedia te sturen. Het CODI-systeem is uiteindelijk zodanig aangepast dat elke ingave- of oplaadcomputer verbonden was met de centrale servers in Brussel. Op die manier konden de resultaten in realtime gepubliceerd worden. Er waren slechts enkele minuten nodig tussen het opladen van een resultatenbestand in een hoofdbureau en de publicatie op de website of het doorgeven aan de media.

Positief

- ♦ Virtualisatie was een zeer goede manier om de verschillende hardware varianten op te vangen.
- ♦ Gebruik SSL/VPN: harde koppeling tussen gebruikerslogin en IP-adressen was goed. Volledige controle rond toegangen en logins bij het verkiezingsteam.
- ♦ De testen gebeurden steeds op een “schone” omgeving, steeds opgebouwd met een *clean build*. Deze *clean build* werd via een script geautomatiseerd, wat tijdswinst opleverde.
- ♦ Gebruik SVN (versiebeheerstool) was nuttig en bruikbaar.
- ♦ Penetratietesten⁵⁴ werden uitgevoerd met goede en duidelijke rapportering. Aanpassingen konden snel doorgevoerd worden op basis van de doorgegeven adviezen.
- ♦ Aanpassingen gevraagd en verkregen aan de interface met het Rijksregister, met prestatieverbeteringen als resultaat.

Aanbevelingen

- ♦ PC-virtualisatie is niet evident voor de modale eindgebruiker.
- ♦ Er waren – ten onrechte – geen specifieke prestatievereisten voor de netwerkverbinding (upload- en downloadsnelheden) bij de gemeenten en hoofdbureaus. Lokale

⁵⁴ Een penetratietest is een check van een computersysteem op kwetsbaarheid voor hacking.

speedtesten waren niet opgenomen in de activiteiten, omdat er verkeerdelijk werd van uit gegaan dat overal een standaard (snelle) internetverbinding beschikbaar zou zijn.

- ✦ Er werd vertrokken van de foute veronderstelling dat elke gemeente een Publink- en Belgacom aansluiting heeft. Gemeenten gebruiken ook andere (nieuwere) internetverbindingen. Met die evolutie moet rekening gehouden worden.
- ✦ Netwerkimtegratie in gebouwen van de FOD Justitie heeft gezorgd voor moeilijkheden: geen externe gebruikers of computers mogelijk op dat netwerk.
- ✦ Een testomgeving moet de hele tijd beschikbaar zijn, ook tijdens productie (kritische dagen⁵⁵). Dat was niet altijd het geval.
- ✦ Een testomgeving moet onafhankelijk zijn van productieomgeving. Dat was niet zo bij het kandidatenweekend.

4.5. Projectanalyse

Het consortium HP-Belgacom voerde samen met het agentschap de volledige projectanalyse uit. Dat omvatte het onderzoek van de bestaande en de nieuwe functionaliteiten van de CODI-software.

Positief

- ✦ De mapping van de processtructuur in Sparx Enterprise Architect (Model driven UML tool), heeft toegevoegde waarde gehad voor het uitwerken van de analyse. Uitgewerkt door HP-Belgacom.
- ✦ De opmaak van het business context diagram, was noodzakelijk en had toegevoegde waarde. Uitgewerkt door HP-Belgacom.
- ✦ De opmaak van de gedetailleerde analyses door HP-Belgacom, heeft bijgedragen tot het succesvol wijzigen van de software.
- ✦ De opgestelde rekenmotor van de zetelberekening spreadsheet door HP-Belgacom, voor het valideren van de analyse was praktisch ter controle van de analyse, maar nadien ook voor de acceptatietesten door het agentschap. Deze rekenmotor werd ook gebruikt voor de certificering en kan gebruikt worden om nacalculaties uit te voeren.
- ✦ Het bestaan van de cockpittoepassingen (monitoring) was goed ter opvolging van de vooruitgang van het verkiezingsproces.

Aanbevelingen

- ✦ Opstellen van een vereistendocument voor de start van de analyse kon het aantal wijzigingen beperken.
- ✦ Installeren en testen van het pakket vóór het aanbrengen van wijzigingen. had mogelijk sneller inzicht kunnen geven in het gebruik van CODI.
- ✦ De bestaande documentatie aangemaakt door de firma Stésud, was kwalitatief niet in orde of ontbrak.
- ✦ De analyse van het kandidatenbeheer was in eerste instantie te abstract en moeilijk verstaanbaar, wat leidde tot onduidelijkheden tussen analisten en het agentschap, met noodzakelijke bijsturingen achteraf tot gevolg.
- ✦ Tijd tussen het afronden van de analyse en het gebruik van de analyse in de testfase is te lang.

⁵⁵ zaterdag 15/9, zondag 16/9, maandag 17/9, donderdag 20/9 en zondag 14/10

- ♦ De cockpittoepassingen (monitoring) vielen tegen. De toepassingen waren te weinig gebruiksvriendelijk en boden te weinig mogelijkheden.

4.6. Softwareontwikkeling

De softwareontwikkeling gebeurde door Stésud in onderaanneming van HP-Belgacom op basis van de bestaande CODI-software. De aansturing en kwaliteitscontrole gebeurde door HP-Belgacom.

Positief

- ♦ Door grote wijzigingen op te splitsen in kleinere JIRA⁵⁶-items, zijn veel veranderingen toch doorgevoerd die in eerste instantie veel weerstand hebben ondervonden van het bedrijf Stésud.

Aanbevelingen

- ♦ De leverancier Stésud neigde steeds naar het vasthouden aan de bestaande software (weerstand voor aanpassingen) met als impact:
 - Lange doorlooptijd van de aanpassingen zoals opgenomen in de analyse.
 - Oplossingstijd van fouten moest sneller: vb. oplossen van vreemde lettertekens.
 - Aanpassingen van categorie "laag" werden niet uitgevoerd. Het betrof *nice to have's*.
- ♦ Medewerkers van Stésud kennen elk hun eigen onderdeel. Geen helikopterzicht en geen back-up van kennis bij Stésud.
- ♦ Slordige opleveringen na ontwikkeling: veel fouten en regressie van oude fouten.
- ♦ Lijst van foutboodschappen niet beschikbaar. Problemen op kritische dagen waren daardoor moeilijker op te lossen.

4.7. Softwaretesten

Positief

- ♦ Sterk testteam HP-Belgacom. Adviesorgaan PwC meldde geen regressie dankzij uitvoerige testen en het terugsturen van fouten in de code.
- ♦ Realiteitstesten met deelname van 3 hoofdbureaus (Leuven, Antwerpen en Heist-op-den Berg) waren heel zinvol.
- ♦ De performantietesten zijn vlot en succesvol verlopen.
- ♦ De penetratietesten⁵⁷ die werden uitgevoerd hebben veel onvolmaaktheden aan het licht gebracht.
- ♦ De *failover* oplossing (Microsoft-Robocopy⁵⁸-tool) heeft gewerkt.

Aanbevelingen

- ♦ Het testen door Stésud van de eigen ontwikkeling was onvoldoende, niet bestaande of werd uitgevoerd op een niet representatief platform. Daardoor is er te veel regressie opgetreden.

⁵⁶ Toepassing voor het opvolgen van gemelde problemen en gemaakte afspraken.

⁵⁷ Een penetratietest is een check van een computersysteem op kwetsbaarheid voor hacking.

⁵⁸ Robocopy, of "Robust File Copy", is een command-line instructie om mappen en submappen te kopiëren.

- ♦ Omwille van de complexiteit van de toepassing qua opschonen van testgegevens na het uitvoeren van een test, is geopteerd om de acceptatietesten via een demo door het informaticabedrijf te presenteren. Dat bleek onvoldoende en leidde tot late aanpassingen. Het was beter geweest de toepassing effectief met testgegevens te gebruiken.

4.8. CODI-inhoudelijk: Look and feel van de software

Deze software wordt gebruikt door de leden van de hoofdbureaus. De gebruiksvriendelijkheid is bijgevolg belangrijk.

De softwaremodules zijn opgebouwd uit kaders en veel knopjes waarvan de betekenis niet altijd onmiddellijk duidelijk is. Het gebruik van de software is weinig intuïtief en niet echt gebruiksvriendelijk, doch met een handleiding is het systeem bruikbaar.

Het oorspronkelijke systeem bevatte overbodige schermen die er indrukwekkend uitzagen, maar weinig of geen enkele toegevoegde waarde hadden voor de gebruiker. Dat aantal werd gereduceerd⁵⁹ tot wat mogelijk was zonder de stabiliteit van de software in gevaar te brengen.

Om onduidelijke redenen moet in de CODI-software telkens tweemaal na elkaar digitaal getekend worden, eenmaal voor het te verzenden bestand, eenmaal voor de digitale enveloppe die het bestand bevat. Dat is moeilijk te begrijpen door de gebruikers en komt verwarrend over vermits de handtekening uiteraard tweemaal identiek is.

De bijlage bij de processen-verbaal (kandidatenlijsten en zetelverdeling) werden voor de CODI-software correct gemaakt, digitaal getekend en afgedrukt.

Eindconclusie CODI: de CODI-software heeft gedaan waar zij voor bedoeld is, maar de inspanning om op basis van de versie van de FOD Binnenlandse Zaken tot een aangepast en goed product met een aanvaardbaar risicopeil te komen, was groot. De programmatie van CODI is gemaakt naar een verouderd concept, is weinig gestructureerd en schaars gedocumenteerd. Het client-servermodel noopt tot individuele plaatselijke installaties met tijdverlies door het oplossen van individuele problemen. De locaties waren niet vrij te kiezen omdat een standaard internetaansluiting noodzakelijk was. Bovendien gebeurde de opslag van de gegevens zowel lokaal als centraal, wat tot inconsistentie van de gegevens kon leiden. De nodige veiligheidsvoorzieningen waren aanwezig om de integriteit van de gegevens te waarborgen. Er hebben zich geen onregelmatigheden voorgedaan. De software heeft het mogelijk gemaakt dat de resultaten van de verkiezingen razendsnel ter beschikking kwamen van de media.

Een webgebaseerde toepassing die in elke standaardbrowser op elke computer in elk netwerk met een internetverbinding kan draaien, verdient daarom de voorkeur. Bij een dergelijk opzet wordt immers alles centraal verwerkt en worden alle gegevens centraal opgeslagen, waardoor de situatie veel overzichtelijker en meer onder controle is.

⁵⁹ Een voorbeeld is de berekening van de lijstenverbinding. De gebruiker ziet meerdere schermen vol getallen waar niets van te begrijpen is. Hij moet op elk scherm op een knop "verder" klikken. In het proces-verbaal is wel de volledige berekening opgenomen waar, met de nodige kennis, de lijstenverbinding kan nagerekend worden. Dat proces-verbaal kan reeds vóór de eindgoedkeuring afgedrukt worden.

4.9. Ondersteuning door HP-Belgacom

De ondersteuning van de informaticawerkzaamheden in de hoofdbureaus en de centrale verwerking van de gegevens gebeurde op twee niveaus:

- een helpdesk met callcenter in Mechelen met max. 34 mensen (dag verkiezingen)
- een backoffice in het zenuwcentrum in het Boudewijngedouw in Brussel, in dezelfde ruimte als de mensen van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

De ondersteuning van de hoofdbureaus gebeurde voornamelijk telefonisch en had meestal te maken met de installatie of het gebruik van de software. De hardware was immers eigendom van de gemeenten of de provincies en de installaties van de software werden lokaal uitgevoerd. Ook de internet- of Publilinkverbinding was in alle gevallen een lokale aangelegenheid.

De eerstelijns-ondersteuning van de hoofdbureaus voor de installatie van de software was in handen van personeel van de provinciale afdelingen van het agentschap.

Er was de mogelijkheid om vanuit Brussel schermen van computers in de hoofdbureaus over te nemen door zowel de mensen van de helpdesk, de backoffice, als mensen van het agentschap. Als een scherm werd overgenomen, werd meegekeken en gaf men vanuit Mechelen of Brussel telefonisch instructies aan de plaatselijke gebruikers, die effectief de handelingen op de computer uitvoerden. Dergelijke overname kon uitsluitend gebeuren met de uitdrukkelijke toelating van de voorzitter van het hoofdbureau. Het hoofdbureau moest daarvoor een specifieke softwareprocedure opstarten. Het overnemen zonder een actieve handeling van de voorzitter van het hoofdbureau was onmogelijk.

Naast een telefonische helpdesk stonden op de kritische dagen maximum 31 technici van HP-Belgacom klaar om ter plaatse te gaan. Deze technici hadden reserve laptops bij voor het geval de plaatselijke computers een niet-herstelbaar defect zouden hebben. Dat is niet nodig gebleken in de week van de kandidatering. Op de dag van de verkiezingen moesten zij tweemaal maal uitrukken.

De ondersteuning door de backoffice betrof voornamelijk medewerkers van het agentschap die tijdens het project de verkiezingssoftware hebben getest en een degelijke kennis van de toepassing hadden opgebouwd. De tweedelijns-ondersteuning werd verstrekt door mensen van het kernteam van HP-Belgacom, het analyseteam, medewerkers van de firma Stésud en infrastructuurbeheerders.

Deze ondersteuning gebeurde vanuit vier locaties:

- HP Mechelen: telefonische helpdesk.
- Zenuwcentrum Boudewijngedouw: hier werden incidenten opgenomen die niet konden opgelost worden door de helpdesk in Mechelen + algemene opvolging van het verkiezingsproces.
- Datacentra van Belgacom in Evere en Machelen: stonden in voor opvolging van de serverinfrastructuur van het centrale verkiezingsplatform. Er was een Belgacom medewerker aanwezig in het Boudewijngedouw om de communicatie te verzorgen met de verschillende diensten bij Belgacom.

- Akamai⁶⁰-kantoren: opvolging van de serverinfrastructuur voor de publicatie naar de website en de nieuwsmedia. Er was op de verkiezingsdag een Akamai medewerker toegewezen voor de opvolging van de publicatie van de verkiezingsresultaten.

positief

- ♦ Goede taakverdeling in het zenuwcentrum.
- ♦ Dezelfde mensen van het testteam inzetten voor het ondersteuningsteam in het zenuwcentrum was een goede zet, omdat zij over de nodige kennis beschikten.
- ♦ Twee coördinatoren op de helpdesk zorgden voor filtering van de incidenten naar het zenuwcentrum.
- ♦ De mogelijkheid om vanuit Brussel een scherm van een computer in een hoofdbureau over te nemen.
- ♦ Snelle leercurve tussen de werkzaamheden bij het kandidatenbeheer en bij het resultatenbeheer, met als resultaat positieve bijsturing.

Aanbevelingen

- ♦ Het ontbrak aan een praktische opleiding in de dagen vóór het kandidatenweekend van 16 en 17 september 2012.
- ♦ De kennis bij het bedrijf Stésud is opgesplitst bij verschillende individuele medewerkers. Daardoor was niet altijd de juiste kennis aanwezig in het zenuwcentrum.
- ♦ Opmaken van een instructie-video zou compensatie zijn voor het gebrek aan praktische training voor de voorzitters van de stembureaus.
- ♦ Geen testomgeving beschikbaar voor de voorzitters om de toepassingen te testen (beperking van het client-serverconcept).
- ♦ Sneller en beter afstemmen tussen leverancier en het agentschap wat opgeleverd moet worden aan gegevenssets en rapportering na de kritische dagen.
- ♦ Handleidingen worden niet altijd correct geïnterpreteerd door de gebruikers. Dat ligt deels aan de weinig gebruiksvriendelijke CODI-software.
- ♦ Bij de verspreiding van de helpdesksnummers moet duidelijker zijn wat men waar moet melden. Bij HP-Belgacom werden veel oproepen geregistreerd die eigenlijk aan het agentschap of Smartmatic gericht moesten zijn.
- ♦ Een extra coördinator op de telefonische helpdesk in Mechelen zou geen overbodige luxe geweest zijn.

4.10. Software voor kandidatenbeheer

4.10.1. Digitale aanmaak voordrachtsakten via internet

Concept

Net zoals in 2006 heeft de Vlaamse Regering ervoor geopteerd om de voordrachten van lijsten en kandidaten geruime tijd vóór de officiële indieningsdatum (28ste en 29ste dag voor de verkiezingen, 15 en 16 september 2012) op een digitale wijze voor te bereiden. In 2006 gebeurde dat met een bestand dat van de website kon afgeladen worden. Dat bestand moest op een gegevensdrager samen met de ondertekende voordrachtsakte op papier op de vermelde dagen ingediend worden op het hoofdbureau.

⁶⁰ Bedrijf dat de publicatie van de resultaten voor haar rekening nam. Zie punt 8 p. 231.

In 2012 kon een digitale voordrachtsakte aangemaakt worden. Op een website kon de lijst-indiener de kandidaten ingeven, hetzij manueel, hetzij via de elektronische identiteitskaart. Alle gegevens moesten ingebracht worden. Er was geen online controle met het Rijksregister. Er was wel een controlecheck van de geboortedatum en het geslacht met het Rijksregisternummer. De toepassing controleerde op geldige woonplaats, leeftijd en pariteit van de geslachten. Als eindproduct kwam een voordrachtsakte uit de printer van de indiener, samen met een genummerd schutblad. Na ondertekening door de kandidaten en de indieners, kon de akte op de wettelijk voorziene data ingediend worden. Op het hoofdbureau werden aan de hand van het nummer op het schutblad de gegevens uit de databank opgehaald.

Voordeel

De internettoepassing had een eigentijdse look en was intuïtief bruikbaar. Een aantal controles werd vooraf uitgevoerd, wat problemen bij de indiening vermeed. Een digitaal aangemaakte voordrachtsakte is altijd leesbaar ingevuld. In het hoofdbureau werd hierdoor tijd en werk bespaard met minder kans op menselijke fouten omdat geen gegevens moesten overgeschreven worden.

Vastgestelde problemen

- De toepassing die in onderaanneming van HP-Belgacom door Stésud werd ontwikkeld, is tot tweemaal toe niet geslaagd in een penetratietest⁶¹. Pas nadat HP-Belgacom externe veiligheidssystemen rond de toepassing gebouwd heeft, kon de veiligheid gegarandeerd worden.
- De indieners van de lijsten moesten naast het rijksregisternummer vrij veel gegevens invullen: namen, roepnaam, adres, postcode, gemeente. Dat is tijdrovend. De indiener kon sneller te werk gaan door de ingave via de elektronische identiteitskaart te doen, maar dan moest hij die wel van alle kandidaten bij de hand hebben.
- Naast de digitale procedure, bleef de klassieke voordrachtsakte bestaan waarbij een papieren akte gewoon met balpen ingevuld werd of een tekstverwerkingsbestand ingevuld werd via de pc. Veel lijstindieners hebben – te goeder trouw – een combinatie van beide systemen gemaakt (zoals ingave van de namen via internet, maar de handtekeningen op het klassiek formulier), wat in principe tot een ongeldige voordrachtsakte leidde. Soms werden beide procedures helemaal gedaan, wat overbodig werk was. In een aantal gevallen heeft dat ook tot discussies over de roepnamen geleid omdat die op beide documenten verschillend waren.

Beoordeling - voorgestelde oplossing

De gebruikers onthaalden de toepassing vooral positief, maar de grote hoeveelheid gegevens die moest ingegeven worden, zorgde soms voor ergernis. De verwarring tussen de digitale en de papieren procedure was vooral vervelend voor de hoofdbureaus. Digitalisering leidde in deze gevallen niet tot tijdsbesparing.

Een internettoepassing die online is met het Rijksregister zou wenselijk zijn en kan met een minimum van ingave (enkel Rijksregisternummer – of elektronische identiteitskaart) alle gegevens van de kandidaten ophalen. De controlemogelijkheden zijn groter waardoor problemen in verband met onverkiesbaarheid, leeftijd of woonplaats onmiddellijk kunnen ge-

⁶¹ Een penetratietest is een check van een computersysteem op kwetsbaarheid voor hacking.

signaleerd worden. Deze wijze van voordracht zou zelfs de norm kunnen worden, waardoor de noodzaak van een “fysieke” indiening van de voordrachtsakten overbodig wordt. De nodige veiligheidsmaatregelen moeten in dat geval getroffen worden om misbruik van Rijksregisteropzoeken onmogelijk te maken. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door het verplicht gebruik van de elektronische identiteitskaart voor het toevoegen van een kandidaat⁶².

4.10.2. Kandidatenbeheer in de hoofdbureaus

Het gemeentelijk hoofdbureau had twee opties voor het ingeven van de lijsten en kandidaten:

- via het ingeven van het nummer op het schutblad van een digitaal aangemaakte voordrachtsakte (internettoepassing)
- via het ingeven van het Rijksregisternummer als de voordracht op een manueel ingevuld document was gesteld.

Voor veel lijstindieners en hoofdbureaus was het niet duidelijk was dat er slechts één voordrachtsakte mocht zijn, hetzij aangemaakt met de internettoepassing, hetzij een gewoon ingevuld papieren document. Veel lijstindieners hebben – soms op vraag van het hoofdbureau – nadat zij reeds een manuele voordrachtsakte hadden opgemaakt (met de nodige handtekeningen) nog eens een digitale voordrachtsakte gemaakt, zonder handtekeningen. De bedoeling was het hoofdbureau werk te besparen, maar in de realiteit bleek dat de gegevens die het hoofdbureau digitaal inlas, konden afwijken (en dat vaak deden) van de juridisch geldende akte. Vaak is hierdoor discussie ontstaan, voornamelijk over de roepnaam of de dubbele familienaam die opgenomen werd op basis van de digitale akte, maar anders genoteerd stond op de – juridisch geldende en door de kandidaten ondertekende – manuele akte.

Een tweede probleem had te maken met de controle met het Rijksregister. Via de internettoepassing kon men voor de kandidaten een of meerdere voornamen ingeven (één voor naam volstond). Als het aantal voornamen niet 100% overeenkwam met de eerste twee voornamen in het Rijksregister, werd een weliswaar negeerbare maar volstrekt nutteloze waarschuwing gegenereerd. Dat leidde tot verwarring in de hoofdbureaus.

Een laatste probleem betrof een fout in de programmatie van de CODI-software waardoor de provinciedistrictshoofdbureaus van Leuven en Halle-Vilvoorde niet konden afsluiten omwille van een fout gebruik van NIS-codes⁶³. Hiervoor werd de superuserfunctie⁶⁴ van het agentschap gebruikt.

⁶² Zie ook hoofdstuk 3, titel 14, aanbevelingen p. 96

⁶³ NIS=Nationaal Instituut voor de Statistiek. Nummering van de gemeenten, ontwikkeld in het midden van de jaren 60. Voor provinciedistricten, die geen NIS-nummer hebben werd een fictief nummer gecreëerd. Dat fictief nummer was niet consistent met de groep van gemeenten die tot dat provinciedistrict behoren.

⁶⁴ De *superuser* was de administrateur-generaal van het agentschap. Hij kon met toestemming van de voorzitter van het hoofdbureau (overbodige) blokkerende foutmeldingen *overrulen*.

Beoordeling

- ♦ De toepassing voor de ingave en de controle van de voordrachtsakten moet eenvoudig, duidelijk en functioneel zijn.
- ♦ Verwarring tussen papieren en digitale voordrachten moet vermeden worden.

4.11. Opvolging werkzaamheden hoofdbureaus, controles Rijksregister, opslag databank

De opvolging en ondersteuning van het technisch team van HP-Belgacom was goed georganiseerd. Er werd snel ingegrepen bij vaststelling van een onregelmatigheid in een hoofdbureau. Voor alle niet-technische ingrepen⁶⁵ werd consequent de toestemming gevraagd van het agentschap.

Er werden tientallen correcties uitgevoerd op roepnamen en dubbele achternamen nadat fouten bij de ingave van de voordrachten aan het licht kwamen na de publicatie van de kandidatenlijsten op de website en na de validatie van de schermafdrucken van de stemcomputers door de voorzitters van de hoofdbureaus.

De toetsing van de kandidaten op hun hoedanigheid als kiezer werd correct uitgevoerd door de controle met het Rijksregister, maar de controle van kandidaten uit de Europese Unie werd niet getoetst aan de registratie als kiezer, hoewel dat wel had moeten gebeuren. Deze controle is dan op de databank uitgevoerd na de voorlopige afsluiting. Een vijftal niet geregistreerde EU-kandidaten kwamen hierbij aan het licht. De hoofdbureaus werden ingelicht en namen de nodige maatregelen.

4.12. Software voor resultatenbeheer⁶⁶

4.12.1. Stemming met potlood en papier

Deze softwaremodule liet toe de gegevens afkomstig van de telbureaus in te geven. Er werd voor gezorgd dat de ingaveschermen precies overeenkwamen met de structuur en kolomtitels van de tabellen die gebruikt werden in de telbureaus, zodat de ingave vlot kon verlopen.

4.12.2. Digitale stemming

In de oorspronkelijke software was het mogelijk dat het hoofdbureau wijzigingen aanbracht aan opgeladen resultaten van digitale stembureaus. Er zijn echter geen redenen om digitaal verkregen stemresultaten op een eenvoudige manier te kunnen aanpassen in het hoofdbureau. Als de resultaten van een stembureau, zoals ze zich op de USB-stick bevinden, niet vertrouwd worden, moet een herscanning gebeuren van de stembiljetten, waarbij een nieuw bestand wordt aangemaakt. Een volledige manuele hertelling via de interpretatie van de tekst op het stembiljet moet een grote uitzondering zijn, waarvoor een uitzonderingsprocedure moet voorzien zijn. Dergelijke telling zal normaal niet meer dezelfde dag plaatsvinden.

⁶⁵ Dat gaat meestal over het ongedaan maken van een bepaalde stap in het proces, bijvoorbeeld men merkt een fout in de voordrachtsakte pas op nadat er voorlopig of definitief werd afgesloten.

⁶⁶ Zie ook CODI-concept p. 181 e.v.

Aanbeveling: de software werd zodanig aangepast dat de resultaten van de stembureaus in de geëncrypteerde bestanden op de USB-sticks niet eenvoudig door het hoofdbureau konden gewijzigd worden.

Deze module was relatief eenvoudig en zorgde daardoor voor weinig problemen bij de gebruikers. Het enige probleem was dat niet snel duidelijk was dat een opgeladen stembureau goed “toegekomen” was op de centrale servers. De website www.vlaanderenkiest.be gaf sneller het resultaat weer dan dat CODI de correcte verwerking bevestigde.

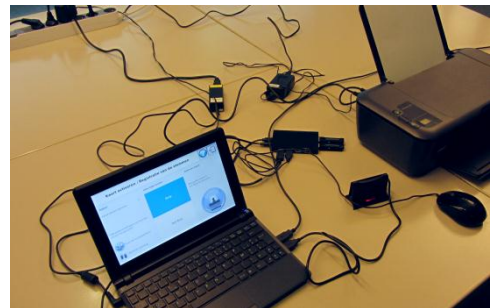
5. Digitaal stemsysteem⁶⁷

5.1. Enkele aspecten concept stemsysteem

5.1.1. Look and feel

Enkele opmerkingen over het algemeen aanvoelen van het stemsysteem.

- De overvloed aan “bedrading” bij de voorzitters-computer wordt als slordig en storend ervaren. Door het kluwen van kabels bestaat ook het risico dat per ongeluk door een onbedoelde beweging een kabel wordt uitgetrokken, wat grote gevolgen kan hebben.

- De toepassing voor de voorzitter is te complex en voelt niet aan zoals andere bureauticasoftware. De toepassing moet gebruiksvriendelijker en eenvoudiger worden. Ook de helpfunctie is te weinig uitgewerkt.
- Bepaalde iconen op de voorzitters-computer zijn niet duidelijk en de

functionaliteit ervan is vaak onlogisch. Om in de toepassing bijvoorbeeld de modus “ledenbeheer” te verlaten en te starten met het stemproces, moet men rechts bovenaan op een icoontje klikken dat er uit ziet als het symbool van een “uitgang”. De gebruiker kan de indruk krijgen dat de ingevoerde gegevens niet zijn opgeslagen of dat hij daarmee de toepassing helemaal verlaat.

- Er wordt geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid kleuren weer te geven op de schermen van de stemcomputers, hoewel dat technisch geen probleem is.

⁶⁷ Voor uitleg over het volledige concept: zie hoofdstuk 2, punt 5, p. 29

Beoordeling: de navigatie van de software moet intuïtiever, de helpfunctie beter uitgewerkt. De scherm lay-out van de stemcomputer is sober. Niets springt in het oog. Het gebruik van kleur zou er zeker kunnen toe bijdragen dat de navigatie- en bevestigingsknoppen beter opvallen en moet zeker overwogen worden.

5.1.2. Proces-verbaal stembureau

Het proces-verbaal van het stembureau werd digitaal aangemaakt via de voorzitterscomputer. De reacties waren hierover in het algemeen positief. Enig nadeel, de klok van de voorzitterscomputer staat het na opstarten niet juist, waardoor er een onjuist uur wordt afgedrukt op het proces-verbaal. Vermits er geen biosbatterij⁶⁸ in deze computer zit, kan de tijd onmogelijk bijgehouden worden als het apparaat uitgeschakeld is. Het uur kon manueel ingegeven worden via het menu van de voorzitterscomputer maar dat is omslachtig en tijdrovend. Het uur kon ook achteraf met balpen worden bijgeschreven op het proces-verbaal.

Beoordeling: het uur kan niet automatisch op het proces-verbaal ingevuld worden. Het moet aan de voorzitter van het stembureau duidelijk gemaakt worden dat dit gegeven op de afdruk van het proces-verbaal moet bijgeschreven worden.

5.1.3. Totalisatie van stemmen in de hoofdbureaus

Het bestek van het nieuw stemsysteem voorzag – naar analogie met het oud digitaal stemsysteem – in een aggregatie van de stemmen van de stembureaus op het niveau van het gemeentelijk hoofdbureau. Concreet betekent dit dat de USB-sticks die van de stembureaus komen via een of meer computers worden samengevoegd tot één bestand op één USB-stick⁶⁹. Dat bestand wordt dan opgeladen naar het centraal verwerkingssysteem in Brussel. Het bestek voorzag eveneens – op uitdrukkelijke vraag van de Vlaamse overheid – de mogelijkheid om de **resultaten van de stembureaus rechtstreeks, zonder totalisatie, door te sturen naar een centraal computersysteem.**

De Vlaamse overheid heeft ervoor gekozen om geen gebruik te maken van de totalisatiemogelijkheid. De totalisatie-apparatuur werd dan ook niet aangekocht. De redenen van deze keuze zijn de volgende:

- Het concept dateert uit een tijd dat er geen snelle internetverbindingen waren en dergelijke werkwijze een noodzaak was. Het was toen een noodzaak. Alleen de totalen werden immers via fax of telefoon naar de centrale verwerking in Brussel gestuurd.
- Het werkt vertragend.

⁶⁸ De biosbatterijen veroorzaakten in de vorige generatie stemcomputers veel problemen door lekkage. Daarom werd beslist om dergelijke batterijen niet te voorzien in de voorzitterscomputer of de stemcomputers.

⁶⁹ Beschrijving totalisering systeem Smartmatic: de totalisering gebeurt in het hoofdbureau op een standaardcomputer zonder besturingssysteem. Deze computer wordt gestart door middel van een USB-sleutel die identiek is aan de USB-sleutels die in de stembureaus gebruikt worden. Gezien de USB-sleutel alle software bevat, zal de totalisatiesoftware uitgevoerd worden als de bij het opstarten gedetecteerde hardware verschillend is van die van een voorzitterscomputer en verschillend van een stemcomputer. De totalisatiecomputer leest alle USB-sleutels die van de stembureaus komen, schrijft de resultaten van de verkiezing op de USB-sleutel waarmee die opgestart is en levert eveneens een papieren verslag. Na het invoeren op een aparte computer van de resultaten afkomstig van de laatstgenoemde USB-sleutel, vindt de berekening van de zetelverdeling plaats en wordt deze verzonden naar de verkiezingswebsite. (bron: Verslag van het College van Deskundigen, Brussels Hoofdstedelijk Parlement, gewone zitting 2012-2013, stuk A-323/1, p. 10-11.)

- Er is alleen een mogelijkheid om gedeeltelijke verkiezingsuitslagen (per 10 stembureaus) in het hoofdbureau bekend te maken. Publicatie naar de centrale website of de nieuws-media van tussentijdse resultaten is niet mogelijk.
 - Als één of enkele stembureaus van een kieskring achterblijven, is er in geval van aparte totalisatie geen enkel resultaat bekend voor de hele kieskring op de website of in de media.
 - Er zijn meer apparaten en meer handelingen nodig, wat de risico's verhoogt.
- De software voor het resultatenbeheer (CODI)⁷⁰ werd aangepast in die zin dat de toepassing voor elk stembureau een geëncrypteerd en digitaal ondertekend bestand verwacht. In de oorspronkelijke versie van CODI was alleen het opladen van één niet geëncrypteerd bestand per gemeente voorzien.

Beoordeling: het gebruik van aparte totalisatie-apparatuur biedt geen voordeel. Het was een goede beslissing hier geen gebruik van te maken. De resultaten van digitale stembureaus werden bijzonder snel per twee⁷¹ gepubliceerd op de website en doorgestuurd naar de media.

5.1.4. Witte USB-stick

Nadat alle stemverrichtingen, inclusief de aanmaak van het proces-verbaal, in het stembureau waren uitgevoerd, moest de voorzitter nog een bijkomende handeling uitvoeren. De voorzitterslaptop moest opgestart worden met een aparte witte USB-stick⁷². Een kleine toepassing kopieerde dan de resultatenbestanden van een zwarte USB-stick⁷³ op de witte stick. De witte stick werd in het hoofdbureau gebruikt voor het opladen van de stemresultaten.

De bijkomende handeling was niet voorzien in het proces van het digitaal stembureau. Het is het gevolg van twee computersystemen die een verschillende taal spreken.

Het computersysteem in het stembureau is op het besturingssysteem Linux gebaseerd. De zwarte USB-sticks zijn geformatteerd volgens ext3⁷⁴. Het resultatenbeheerssysteem in de hoofdbureaus is een Windows gebaseerd systeem en gebruikt het formaat fat32⁷⁵. Linux is compatibel met zowel ext3 als met fat32, Windows alleen met fat32 en ntfs. Het was dus voorzien en beschreven dat het uitwisselformaat fat32 zou zijn, waar beide systemen mee compatibel zijn. Het resultatenbestand van het stembureau moest op de zwarte ext3 geformatteerde USB-sticks komen, waar ook de software van het stembureau op staat.

Omdat in de loop van de ontwikkeling van de stemsoftware er problemen ontstonden die moeilijk te traceren waren, maar zich niet voordeden bij het gebruik van ext3 USB-sticks, werd besloten naar dit formaat over te stappen. Dat stelde het team van de CODI-resultatenbeheerssoftware (HP-Belgacom) voor problemen. Beide informaticabedrijven von-

⁷⁰ Zie 4.12. p.191

⁷¹ Artikel 22 van het decreet houdende organisatie van de digitale stemming bij de lokale en provinciale verkiezingen verbiedt de publicatie van de resultaten van één stembureau.

⁷² Witte stick: USB-stick geformatteerd in fat32 met enkel een kleine toepassing voor het kopiëren van de resultaatbestanden.

⁷³ Zwarte stick(s): de USB-sticks geformatteerd in ext3 met de software voor de voorzitterscomputer en de stemcomputers + alle lijsten en kandidaten.

⁷⁴ ext3: het formatteringssysteem van Linux: third extended filesystem.

⁷⁵ fat32: het formateringssysteem van Windows, naast het ntfs-systeem.

den de risico's te groot om nog fundamenteel in te grijpen in de software. Uiteindelijk werd voor een tussenoplossing gekozen: een bijkomende(witte) USB-stick, fat32 geformatteerd, die enkel het resultatenbestand bevat. Bovendien was er een noodoplossing voor het geval de witte stick niet of leeg op het hoofdbureau zou komen. Op de computers in de hoofdbureaus was een procedure voorzien om de zwarte sticks toch te kunnen inlezen. Het systeem heeft uiteindelijk vrij goed gewerkt, ook de noodoplossing is een aantal keer gebruikt geworden. De hoofdbureaus werden daarbij begeleid door mensen van het CODI-team van het agentschap.

Beoordeling: de derde witte stick was een tussenoplossing en een noodoplossing. Dat mag in geen geval nog voorkomen bij een volgende verkiezing. Het moet mogelijk zijn om de USB-sticks van de voorzitterscomputer rechtstreeks te gebruiken met het computersysteem in de hoofdbureaus.

5.1.5. Selectie Belgische en niet-Belgische kiezers

In een aantal gevallen hebben bureauleden van de stembureaus verkeerdelijk Belgische kiezers een stemkaart gegeven die geïnitieerd was voor niet-Belgen. De kiezers konden geen stem uitbrengen voor de provincieraad.

Het probleem was dat op het keuzescherf de standaardkeuze niet automatisch op "Belg" kwam, maar op "niet-Belg" bleef staan na aanmaak van een stemkaart voor een niet-Belg.

De kiezer die ten onrechte een stemkaart van niet-Belg kreeg en dus alleen voor de gemeenteraad kon stemmen, kon altijd beroep doen op de decretale mogelijkheid een nieuwe stemkaart te vragen aan de voorzitter.

Beoordeling: de standaardkeuze moet altijd "Belg" zijn. Na initialisatie van een kaart voor een niet-Belg. Het verdient aanbeveling dat het systeem steeds terugkeert naar de standaardoptie "Belg".

Er kan ook overwogen worden om de chipkaarten voor niet-Belgen een andere kleur te geven (vb. blauw, de kleur van de oproepingsbrief). Een technische complexiteit hierbij is dat de gekleurde kaarten alleen voor niet-Belgen mogen geïnitieerd kunnen worden. Dat vergt een extra logistieke last en een aanpassing van de software.

Eventueel kan als controle voor de kiezer op het eerste scherm van de stemcomputer vermeld worden of het gaat over de stemprocedure voor Belgen of voor niet-Belgen.

De stemsoftware is na de verkiezingen van 14 oktober 2012 in die zin aangepast dat bij de activatie van chipkaarten de keuzemogelijkheid standaard op Belg staat en daar steeds naar terugspringt na de activatie van een chipkaart voor een niet-Belg.

5.1.6. Visualisatie van de stem Uitlezen van de QR-code met handscanner en veiligheidssystemen

Visualisatie van de stem door de kiezer met de handscanner: er waren een aantal technische problemen met handscanners. Uit feedback van gemeentebesturen blijkt dat de handscanners nauwelijks gebruik werden.

In de oude digitale stemsystemen Digivote⁷⁶ en Jites⁷⁷ bestond de mogelijkheid voor de kiezer om de stem die hij uitgebracht had en die op de magneetstrook van de stemkaart stond, uit te lezen. Op die manier konden de bits en bytes van de magneetstrook terug in leesbare tekst worden omgezet. Slechts weinig kiezers maakten hiervan gebruik. Het systeem kon de kiezer verzekeren dat de gekozen stem niet gemanipuleerd werd. Het was ook een controle voor kiezers die twijfelden of ze wel de juiste stem hadden uitgebracht. De handeling die de kiezer moest uitvoeren was eenvoudig: de stemkaart ter controle terug in de stemcomputer steken.

In het nieuw digitaal stelsysteem is het systeem van visualisatie behouden, hoewel de redenen daarvoor niet zo voor de hand liggen. De belangrijkste reden, dat de kiezer niet aan de magneetkaart kon zien op wie hij gestemd heeft, is uiteraard weggefallen. Op het stembiljet dat de stemcomputer drukt, staat immers naast de QR-code in leesbare tekst de uitgebrachte stem.

Het is immers hetzelfde computeralgoritme dat de barcode genereert die ook de barcode visualiseert. De barcode zal dus altijd overeenstemmen met de gedrukte tekst op het stembiljet.

De handeling zelf is een stuk onhandiger dan in het oude systeem. De kiezer moet met een handscanner, die in één stembokje aanwezig is, de QR-code inscannen. Dat is iets wat enige handigheid vergt. Precies dezelfde tekst die op het stembiljet staat, komt dan op het scherm.

De totstandkoming van de stemsoftware en de controleprocedures die in de wetgeving zijn voorzien, garanderen dat de stemsoftware integer is. Er zijn drie veiligheidssystemen:

1. Een extern en door de Vlaamse Regering erkend adviesbureau⁷⁸ moet de minister adviseren over het gebruik van de software. Dat adviesbedrijf volgt de ontwikkeling van de software op de voet op en voert elke test uit die het nodig acht. Het onderzoekt ook de broncode van de software en moet adviseren over de functionaliteit, de integriteit en de geheimhouding van het stemproces.
2. Het Vlaams Parlement stelt een college van deskundigen aan, bestaande uit informaticaspecialisten, die moeten waken over de integriteit van het digitaal stemproces. Dat college heeft toegang tot elke stap in elk proces en tot alle fysieke ruimten die te maken hebben met verkiezingen: het agentschap, stembureaus, hoofdbureaus. Het college beschikt na de verkiezingen ook over alle encryptiesleutels en krijgt toegang tot alle documenten en alle onderdelen van de software.
3. Nadat het adviesorgaan zijn advies heeft uitgebracht, wordt een kopie van de geteste software in een kluis gestopt. De fabrikant van de software heeft hier geen toegang toe.

⁷⁶ Vorig digitaal stelsysteem dat in Vlaanderen werd gebruikt behalve in het kanton Hasselt.

⁷⁷ Vorig digitaal stelsysteem dat gebruikt werd in het kanton Hasselt.

⁷⁸ Zie hoofdstuk 2, punt 6.2., p. 32

Alleen de leidend ambtenaar van het agentschap en de voorzitter van het door het Vlaams Parlement aangeduid college van deskundigen, samen, hebben toegang tot de kluis. De in de kluis bewaarde software kan op de dag van de verkiezingen en nadien vergeleken worden met de gebruikte software in de stemcomputers.

Beoordeling: het gebruik van de handscanner voor het omzetten van de QR-code op het stembiljet in leesbare tekst en het tonen op het scherm van de stemcomputer, is het gevolg van een analogieredenering met het vroeger digitaal stemsysteem. Het visualiseren van de QR-code zal altijd tot hetzelfde resultaat leiden, namelijk de tekst van de stem zoals die reeds op het stembiljet is gedrukt. Het is immers hetzelfde computeralgoritme dat de barcode genereert die ook de barcode visualiseert. De handscanner verhoogt de veiligheid van het stemsysteem niet.

Onafhankelijke deskundigen moeten op basis van door de decreetgever vastgelegde procedures de veiligheid van het digitaal stemmen waarborgen. Burgers die de technische kennis daarvoor hebben kunnen de broncode van de software bestuderen die de dag na de verkiezingen gepubliceerd wordt.

Logistiek is het een extra apparaat dat moet geïnstalleerd en onderhouden worden. Het agentschap stelt voor de handscanner achterwege te laten in de stembureaus.

5.2. Stemssoftware

De basissoftware is het resultaat van de overheidsopdracht⁷⁹, onder leiding van de FOD Binnenlandse Zaken met de Vlaamse overheid en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Deze basissoftware is in principe geschikt voor alle Belgische verkiezingen. In de praktijk bleken een aantal aanpassingen noodzakelijk te zijn.

5.2.1. Aanpassingen op initiatief van het agentschap

1. Schermweergave kandidaten: de basissoftware voorzag op het scherm van de stemcomputer waar een lijst op getoond wordt 4 kolommen per scherm en een maximale opvulling van de linkse kolom, alvorens naar de tweede kolom wordt over gegaan. Het was dus mogelijk om bijvoorbeeld in de eerste kolom 18 kandidaten te hebben en in de tweede 1 of 2.

De scherm lay-out moest aangepast worden aan de bestaande Vlaamse regels, namelijk om een evenwichtige verdeling tussen de verschillende kolommen te bekomen. Tot 19 kandidaten is er 1 kolom, tussen 20 en 38 zijn er 2 kolommen, tussen 39 en 55 zijn er 3 kolommen. In geval het aantal kandidaten niet deelbaar is door 2 (bij 2 kolommen) of door 3 (bij 3 kolommen), bevat de meest linkse kolom en indien nodig de middelste kolom 1 kandidaat meer.

aantal kandidaten	aantal kolommen	eerste kolom	tweede kolom	derde kolom
19	1	19		
21	2	11	10	
31	2	16	15	
39	3	13	13	13
40	3	14	13	13
41	3	14	14	13
55	3	19	18	18

⁷⁹ Is vervat in de algemene overheidsopdracht voor het nieuwe stemsysteem van juni 2008.

Er werd geopteerd om de grootste kieskring – Antwerpen – als ijkpunt te nemen. 55 kandidaten efficiënt verdelen over een scherm, resulteert in 3 kolommen. Daardoor kon een groter lettertype gebruikt worden dan voorzien in de basissoftware.

2. Tijdens het verkiezingsexperiment in maart 2011 is vastgesteld dat de testpersonen moeite hadden met het bevestigen of annuleren van een stem. Op het scherm waren de “bevestig uw stem” en “verander uw stem” in een weinig opvallende doorlopende balk onderaan het scherm weergegeven. De wijziging hield in dat de teksten op duidelijk zichtbare knoppen kwamen.

3. De pijltjestoetsen op de computer van de voorzitter van de voorzitter activeren als alternatief voor het *touch path*. Tot dan was het alleen mogelijk om met het *touch path* de cursor te bewegen. Uiteindelijk werd ook het gebruik van een muis mogelijk gemaakt.

4. Er waren oorspronkelijk twee mogelijkheden om aan te melden bij het opstarten van een stemcomputer: het ingeven van een lange cijfercode als standaardoptie en via een chipkaart (aanmeldkaart) die geactiveerd was op de computer van de voorzitter.

Er werd voor geopteerd alleen de meest gebruiksvriendelijke methode te behouden: aanmelden via de chipkaart. Achteraf is gebleken dat een aantal stembureaus problemen had met die aanmeldkaart⁸⁰.

5. Het bericht op de computer van de voorzitter dat een stembiljet ingescand is, verscheen op een apart scherm gedurende verschillende seconden, waardoor de voorzitter die kaarten aan het valideren was, niets meer zag. De wijziging voorzag erin dat het bericht op een klein venster werd geplaatst in het bestaande venster.

5.2.2. Broncode van de stemsoftware

De kwaliteit van de broncode⁸¹ is altijd een onderwerp van kritiek geweest ten aanzien van de producent. De software is onvoldoende gestructureerd en gedocumenteerd. Daardoor zal ze niet noodzakelijk slechter werken, maar het is nadelig voor het onderhoud van de software. Bovendien komen bepaalde software routines meerdere keren voor. In goed gestructureerde software wordt vanuit verschillende plaatsen in de software voor dezelfde noden steeds een beroep gedaan op dezelfde routines en worden de gegevens via variabelen aan die routines doorgegeven. Datzelfde geldt ook voor bepaalde datareeksen zoals de kandidatenlijsten.

Het college van deskundigen van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement^{82 83} heeft een gedeeltelijke analyse van de broncodes van het stelsysteem uitgevoerd.

⁸⁰ Zie 6.3.7. p. 219

⁸¹ De broncode (in het Engels: source of source code) van een computerprogramma is de code die door de programmeur in een formele programmeertaal is geschreven.

⁸² Brussels Hoofdstedelijk Parlement, gewone zitting 2012-2013, stuk A-323/1, p. 10-11.

⁸³ Het betreft dezelfde basisstelsysteemsoftware als die in Vlaanderen gebruikt is, maar via de instelling van parameterwaarden bij de aanmaak van de *master USB-stick*, komen op deze *master USB-stick* niet precies dezelfde modules, gegevens en views terecht.

Er werd vastgesteld dat de aan het college bezorgde codes een complexe structuur hebben die een vlotte analyse bemoeilijken (duplicatie van de broncodes, integratie van de historie van de broncodes van de software). De broncodes werden ook geanalyseerd door middel van analysemodules voor Eclipse (PMD, Sonar,...). Aangezien de compilatie en de linkage van objecten van de ontvangen broncodes niet werkten zonder tussenkomst van Smartmatic, was het moeilijk om deze analyse uit te voeren en gebeurde ze slechts zeer gedeeltelijk.

Door het voorgaande en op basis van de door Smartmatic verstrekte technische documentatie blijkt dat de kwaliteit van de broncodes niet toereikend is, hetgeen de controle bemoeilijkt.

Bovendien:

- Bevat de aan het college bezorgde broncode geen enkele unittest. Nochtans is deze test een onmisbaar element voor de ontwikkeling van een dergelijke applicatie. Eveneens dienen unit-tests als documentatie voor andere ontwikkelaars en controleurs.*
- De technische documentatie is niet nauwkeurig genoeg en bepaalde achterwege gelaten details bleken van groot belang te zijn om het college in staat te stellen zelf een software voor het decrypteren van de inhoud van de USB-sticks te ontwikkelen.*
- De meeste diagrammen in de documentatie zijn te oppervlakkig om echt nuttig te kunnen zijn. Bijgevolg heeft het college niet de gelegenheid gehad om de broncode te testen en te analyseren zoals het dat had gepland.*

Het college van deskundigen van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement heeft een aantal aanbevelingen gedaan in verband met de broncode:

Gestandaardiseerde ontwikkelingsomgeving

Het college beveelt aan dat de stemsoftware wordt ontwikkeld met een gestandaardiseerde ontwikkelingsomgeving in een duidelijke, leesbare en van relevante commentaar voorziene code. Alle procedures en specificaties die het mogelijk maken om de executables⁸⁴ te produceren, moeten duidelijk beschreven en gemakkelijk gereproduceerd kunnen worden. De hele ontwikkelingsomgeving moet beschikbaar zijn (bijvoorbeeld in de vorm van een virtuele computer).

Het college stelt voor dat de software ontwikkeld wordt op een open platform dat permanent toegankelijk is om de ontwikkeling te kunnen volgen.

Virtuele computers

Idealiter zouden er twee virtuele computers gepubliceerd en digitaal ondertekend moeten worden (de handtekeningen moeten controleerbaar zijn). De virtuele computers zouden respectievelijk een kopie van de ontwikkelings- en de compilatieomgeving bevatten. Die moet alle broncodes, alle toepassingen en hun broncodes waarmee men de tweede virtuele computer kan wedersamenstellen: de virtuele kopie van de stemcomputers, de computer van de voorzitter en de totalisatiecomputer. Dat zou een betere oplossing zijn dan het bekendmaken van de broncodes.

Kwaliteit

De broncodes zouden moeten voldoen aan de hoogste kwaliteitseisen en -criteria op het gebied van softwareontwikkeling. Dat omvat, maar is niet beperkt tot, het gebruik van ontwik-

⁸⁴ Uitvoerbare programmeercode, zoals bestanden met een exe extensie.

kelingsmethodes van het type test drivendevelopment, design by contract om te vermijden dat er in de code gekopieerd/geplakt moet worden, om een juist evenwicht te vinden tussen de koppeling en de cohesie, om hard coding van de waarden te vermijden, om de code correct van commentaar te voorzien, om enkel de vereiste klassen, definities en modules te importeren, om de adequate design patterns te gebruiken, om de reikwijdte, de zichtbaarheid en de toegankelijkheid zoveel mogelijk te beperken tot de geheugenzones en de uitvoerbare code, om het mechanisme van de uitzonderingen op gepaste wijze te gebruiken, om geen overbodige of ongebruikte code aan te bieden, om duidelijke, volledige en gestructureerde documentatie op te stellen aan de hand van gepaste talen (diagrammen van volledige UML-klassen,...) en om de analyse- en meetinstrumenten van de broncode correct te gebruiken om fouten op te sporen en de leesbaarheid te verbeteren.

Bovendien beveelt het college aan dat de broncodes worden verstrekt zodat men redundantie vermijdt en men gemakkelijk kan nagaan welke bestanden er deel van uitmaken en voor welke toepassing ze bestemd zijn (stemcomputer, voorzitterscomputer,...).

Beoordeling: de kwaliteit van de structuur van de broncode van de stemsoftware is niet optimaal. Hoewel een slechte structuur geen synoniem is voor slechtwerkende software, bemoeilijkt dat niet alleen mogelijke controles van toezichtsorganen, maar ook het onderhoud en de verdere ontwikkeling van de software.

Beveiliging en geheimhouding van de stem⁸⁵

Algemene functies geïmplementeerd in alle toestellen

Alle gegevensbestanden (bijvoorbeeld de kandidaten, de lijsten, de verkiezingen, de parameters,...) die op de USB-sleutels gestockeerd zijn en die aan de stembureaus en de hoofdbureaus verstuurd worden, zijn vercijferd en digitaal ondertekend. De vercijfering is gebaseerd op de Rijndaelsleutel, en is 256-bit. De gebruikte digitale certificaten voor de ondertekening van de bestanden zijn standaard x.509.

Elk stembureau beschikt over zijn eigen vercijferringsleutel en een uniek digitaal certificaat. De vercijferringsleutel en het digitaal certificaat van een stembureau zijn uniek en dus verschillend van deze van de andere bureaus. Dat voorkomt toegang tot gegevens die niet eigen zijn aan het stembureau. Alle toestellen van een stembureau delen dezelfde vercijferringsleutel en hetzelfde digitaal certificaat.

Voor de stembureaus wordt de toegang gecontroleerd door een wachtwoord van 16 tekens (de lengte is configureerbaar) en door een identificatie van het stembureau (bijvoorbeeld #abc123).

De gegevensbestanden zijn digitaal ondertekend en de handtekening wordt opgeslagen op de USB-sleutels alvorens de operaties te starten en als zodanig een spoor te hebben van de personen die acties ondernomen hebben.

De random nummers die doorheen de toepassing gebruikt worden, zijn gebaseerd op de java class "securerandom" die deel uitmaakt van de beveiliging van java (java.security). Deze

⁸⁵ Gebaseerd op het *best and final offer* van Smartmatic van 5 oktober 2010, geactualiseerd en bevestigd door Smartmatic in e-mail van 20 maart 2013.

klasse is conform – eerste niveau – de normen van het National Institute of Standards Technology en de overheid van de Verenigde Staten.

De voorgestelde seed (nummer gebruikt in het begin om een reeks van pseudo-random nummers aan te maken) is deze die default deel uitmaakt van de class "securerandom" omdat deze toelaat om een voldoende betrouwbare randomisering te bekomen en deze de prestaties van de machine niet beïnvloedt.

Optioneel kunnen beveiligde seeds beschikbaar gesteld worden door gebruik te maken "dev/random" en "dev/urandom" functies. Het gebruik van de default seed hierboven beschreven is echter aanbevolen, omdat de Linuxinstructies aangetoond hebben een invloed te hebben op de prestaties.

Digitale ondertekening van de bestanden (logs)

De voorzitterscomputers gebruiken historiekbestanden (logs) om een chronologische lijst bij te houden, met de gebeurtenissen die door de stemtoepassing beheerd worden en die, indien nodig, een latere controle mogelijk maken. Deze bestanden bevatten geen informatie over de stemmen. Het stemgeheim blijft bewaard.

Operating system

Een aantal systeemparemeters en aanpassingen zijn doorgevoerd om het operating system te beveiligen en om de stem van de kiezer te beschermen.

- *de functie voor toegang tot en het wijzigen van datums is gedeactiveerd*
- *het Window systeem van de Linuxkernel is gedeactiveerd*
- *de certification authorities zijn geïnstalleerd en beschermd*
- *de diensten voor toegang van op afstand zoals SSH of web server zijn gedeactiveerd*
- *het totale geheugen toegekend aan de java runtime enviroment is gelimiteerd*
- *alle niet gebruikte poorten zijn afgesloten*
- *gebruik van het SHA 512 algoritme voor de hashing van de paswoorden.*

Specifieke functies met betrekking tot de stemmen en de resultaten

Door de volledige stemcyclus heen en onafhankelijk van de plaats waar ze opgeslagen worden (USB-sleutel, database, enz. ...), worden alle stemmen en resultaten versleuteld met een 256-bit sleutel gebaseerd op het Rijndaelalgoritme en ondertekend met certificaten van het type x509.

Teneinde meer betrouwbaarheid en voortgang in de werkzaamheden te garanderen en te voorkomen dat de resultaten gewijzigd kunnen worden of verloren geraken, zijn de voorzitterssystemen in de stembureaus uitgerust met robuuste redundantie-voorzieningen:

- *Elk systeem is uitgerust met twee opslagmedia (USB-sleutels) en de resultaten worden parallel op beide media weggeschreven.*
- *Elke stem wordt afzonderlijk opgeslagen in een bestand op elke gegevensdrager en wordt eveneens opgeteld in een resultaatbestand.*
- *Elke stem wordt eveneens op een gedrukt stembiljet opgeslagen.*

Het is niet mogelijk om een stem tweemaal te tellen. In geval van een tweede lezing (scanning) van het stembiljet, zal de toepassing op het voorzitterssysteem vaststellen dat, door een willekeurig identificatienummer, de stemmen op deze kaart reeds verwerkt werden.

Wanneer de uitgebrachte stemmen in een nieuw bestand opgeslagen worden, krijgt dat bestand een door de toepassing willekeurig gegenereerde naam. Geen enkele index, nummeringssysteem of andere naamgeving zal uit het onderzoek van de namen kunnen afgeleid worden.

Wanneer de uitgebrachte stemmen in een nieuw bestand opgeslagen worden, worden alle attributen met betrekking tot datum en uur van aanmaak, wijziging of toegang tot het bestand buiten werking gesteld door een speciale parametrisering in het operating system. Hierdoor is iedere wedersamenstelling van de stemvolgorde uitgesloten.

Een grondig onderzoek van de gegevensdragers zou kunnen toelaten om de chronologische volgorde van het schrijven van bestanden terug samen te stellen. Dat zou dus toelaten om in een verkiezingstoepassing het stemgeheim in het gedrang te brengen. Teneinde deze mogelijkheid definitief uit te schakelen heeft Smartmatic een algoritme in 4 stappen ontwikkeld om de stemmen op te slaan:

- 1. Voor de opslag van het stemmenbestand wordt een willekeurig aantal bestanden aangemaakt en op de twee USB-sleutels opgeslagen.*
- 2. Opslag van het betrokken stemmenbestand op de twee USB-sleutels.*
- 3. Na de opslag van het stemmenbestand wordt een willekeurig aantal bestanden aangemaakt en op de twee USB-sleutels opgeslagen.*
- 4. Wissen van de willekeurig gegenereerde en opgeslagen bestanden van zowel vóór als na de registratie van het stemmenbestand.*

Dat algoritme laat toe om te garanderen dat de chronologische volgorde van de stemmen in een stembureau niet weder samengesteld kan worden.

Beoordeling: de beveiliging van het stelsysteem is ver doorgedreven. Ze bestaat uit de combinatie van **vercijfering** (encryptie), wat gericht is op geheimhouding en **digitale handtekening** wat gericht is op het onveranderlijk maken van de stemresultaten. Deze beveiliging wordt aangevuld met een fysieke beveiliging van de gegevensdragers en de persoonlijke aflevering van de gegevensdragers door het agentschap aan de voorzitters van de stembureaus.

5.3. Beveiligde zone

Een beveiligde zone is een beveiligde ruimte waar de aanwezigheid van mensen gecontroleerd wordt. Alleen personeel belast met verkiezingszaken en personeel van de ondersteunende informaticabedrijven zijn toegelaten. Dergelijke zone is nodig om de integriteit van het stemproces te kunnen garanderen. Het houdt onder meer in de aanmaak van de master-USB-stick⁸⁶, het maken van de schermafdrucken, de correcties, het dupliceren van de USB-sticks met de software en de kandidatenlijsten, het maken van de enveloppes met USB-sticks en wachtwoorden. Deze taken worden uitsluitend uitgevoerd door ambtenaren van het agentschap. Privé-bedrijven kunnen alleen een technisch-adviserende rol spelen, maar nemen niet deel aan deze werkzaamheden. Deze zone werd ingericht op de benedenverdieping van het Boudewijngebouw in Brussel.

⁸⁶ De master-USB-stick dient als basis voor alle andere sticks voor de stembureaus. De master-USB wordt ongeveer 7000 keer gekloond.

Vanaf begin september werd deze beveiligde zone in gebruik genomen. Het verkiezingssecretariaat, het team organisatie & informatica en het juridisch team ontplooiden hier hun activiteiten evenals HP-Belgacom. Naarmate de verkiezingen naderden, namen meer medewerkers hier hun intrek.

5.3.1. Aanmaakprocedure van de master-USB-stick

Voor de aanmaak van de master USB-stick, de duplicatie ervan, de generatie van de schermafdrukken en voor de aanmaak van de logins en wachtwoorden, huurde het agentschap van Smartmatic de nodige servers en duplicators voor USB-sticks.

Op het moment dat de voordrachten van alle lijsten en kandidaten voltooid waren (na het kandidatenweekend van 15 en 16 september 2012) en na de definitieve afsluiting van de kandidatenlijsten op 20 september 2012, werden de kandidaten ingeladen in de ECM⁸⁷. In een eerste fase genereert het systeem een schermafdruk per kieskring van elke lijst. De verschillende voorzitters van de hoofdbureaus moeten de schermafdrukken goedkeuren. Wat en hoe lijsten en kandidaten verschijnen op de stemcomputer is uiteindelijk de eindverantwoordelijkheid van de voorzitters van de hoofdbureaus. De regioverantwoordelijken⁸⁸ hebben deze documenten persoonlijk voorgelegd aan 352 voorzitters van hoofdbureaus. Ondanks de beperkte tijd waarbinnen dat kon gebeuren en de grote omvang, waren alle gegevens op 28 september 2012 binnen bij het verkiezingssecretariaat in Brussel. Het organisatie-team verifieerde elke aangebrachte wijziging. Bij twijfel of onregelmatigheid nam het agentschap contact op met de voorzitter in kwestie en gaf die na validatie door aan operatoren van HP-Belgacom die de wijzigingen doorvoerden in de databank. Na de vereiste aanpassingen kon dan overgegaan worden tot de aanmaak van de master USB-stick.

Ondertussen werden de witte USB-sticks⁸⁹, die werden gebruikt om de resultaten van de stembureaus op weg te schrijven, gedupliceerd. Het agentschap maakte circa 3500 witte USB-sticks aan (voor elk stembureau één).

Het agentschap maakte onder technisch toezicht van personeel van Smartmatic de master-USB. Na de nodige testen kon gestart worden met de duplicatie van deze master-USB. Het betreft ca. 10.000 USB-sticks⁹⁰, twee per stembureau en de nodige reserve voor de technische ondersteuning. Smartmatic stelde hiervoor de nodige duplicators ter beschikking. Uitsluitend personeel van het agentschap werd ingezet voor het duplicatieproces.

De duplicatie van zowel de zwarte als de witte USB-sticks is een tijdrovende en vooral kritische onderneming. Door menselijke onoplettendheid of bij falen van een duplicator kunnen er “slechte” USB-sticks in het circuit terecht komen wat grote gevolgen kan hebben. Bij deze verkiezingen is een volledige set witte USB’s (30 stuks) ongedupliceerd in het circuit geraakt zonder dat iemand dat op voorhand heeft gemerkt. De gevolgen hiervan waren gelukkig beperkt omdat er voldoende reserve van witte USB-sticks was en er een noodprocedure bestond om de gegevens rechtstreeks van de zwarte USB-stick te halen⁹¹.

⁸⁷ Election Configuration Manager. Het betreft het proces waarbij op specifieke met geen enkel netwerk verbonden servers de master USB-stick wordt aangemaakt met de stemsoftware en de lijsten en kandidaten.

⁸⁸ Zie 2.3. p. 174-175

⁸⁹ Zie 5.1.4. p. 194

⁹⁰ 2 X 3138 zwarte sticks, 3138 witte sticks + > 500 reserve

⁹¹ Zie 5.1.4. p. 194-195

Tijdens de duplicatie van de zwarte USB-sticks werd gestart met de aanmaak van de logins en wachtwoorden voor de verschillende digitale stembureaus. Het afdrukken hiervan nam praktisch een hele dag in beslag. De procedure voorziet dat de wachtwoorden/logins worden afgedrukt in tweevoud per stembureau. Dat tweede blad is overbodig en kan tot fouten leiden omdat slechts op één van de twee bladen het wachtwoord wordt afgedrukt, het andere bevat enkel de login.

Het afdrukken van de wachtwoorden moest met de nodige voorzichtigheid gebeuren. Het was immers onmogelijk om af te drukken in één opdracht omdat de printer niet genoeg papier kon bevatten en bij een papiertekort het resterende deel van de afdrukopdracht verloren gaat.

Na de aanmaakprocedure volgt de logistieke verwerking. USB-sticks en vooral logins/wachtwoorden moeten in de juiste enveloppe terecht komen. Ook dat is een kritisch punt. Hier zijn veel mensen bij betrokken. Een fout is snel gebeurd ook door het eentonige en repetitieve werk.

Ter controle heeft leverancier Smartmatic de USB-stick van het eerste stembureau van elke gemeente effectief opgestart, stemmen uitgebracht en afgesloten. HP-Belgacom heeft op de resultaten van deze proefstemming nog een validatietest uitgevoerd. De gebruikte USB-sticks voor deze test werden uiteraard in een apart circuit gehouden en niet gebruikt bij de verkiezingen van 14 oktober.

Beoordeling:

- ♦ Er is maar een beperkte tijd om alles rond te krijgen. Er mag niets fout gaan want er is geen tijd om de procedure ter herbeginnen.
- ♦ Het risico op (menselijke) fouten in de logistieke verwerking is reëel en moet vermeden worden met strikte procedures.

5.3.2. Aanmaak pakketten met USB-sticks en zegels voor stembureaus

Het logistiek verwerken van al deze sticks, logins en wachtwoorden was een hele onderneming. Hiervoor werd een beroep gedaan op een honderdtal medewerkers van het agentschap in Brussel en de provinciale afdelingen.

De beide zwarte USB-sticks en de witte resultatenstick werden voorzien van een label met de naam van het stembureau. Deze drie sticks werden samen in één enveloppe verpakt, verzegeld met een veiligheidsetiket met een specifiek nummer. Deze pakketten werden aangevuld met:

- De login en het wachtwoord voor dit specifiek stembureau extra verpakt in een beveiligde enveloppe voorzien van hetzelfde specifiek nummer.
- Twee lege geëtiketteerde enveloppen om de twee zwarte en de ene witte stick in te steken voor het hoofdbureau.
- Twee losse veiligheidsetiketten (met zelfde specifiek nummer) om de beide enveloppen bestemd voor de USB-sticks te verzegelen.
- Twee rode aantrekzegels voor de stembus ook voorzien van de naam van het stembureau.
- Een rode sticker om op de noodkaart te kleven.
- Een administratief formulier.

Het pakket werd voorzien van een groot etiket met de volledige inhoud en een etiket met het stembureau van bestemming.

Het was van primordiaal dat alle componenten in de juiste enveloppes terecht kwamen. Er waren vijf ploegen actief. Per ploeg was er één persoon belast met de eindcontrole vóór de enveloppen gesloten werden. Bovendien waren een vijftal personen permanent bezig met de controle van de controleurs. Eveneens werd na de werkzaamheden, maar vóór de pakketten op transport gingen, de berg achtergelaten afval (zegels, bladen met wachtwoorden, etiketten) stuk voor stuk nagekeken. Er werden zeven items teruggevonden. Het ging om pakketten waar per vergissing de bladen zonder wachtwoord waren ingestopt en de bladen met wachtwoord waren weggegooid. Dat werd dezelfde dag nog gecorrigeerd. Alle stembureaus ontvingen volledige pakketten.

Er was een register met het overzicht van welke login en wachtwoord bij welk stembureau hoorde. Op die manier kon er telefonisch snel worden ingegrepen wanneer logins en wachtwoorden niet onmiddellijk werden teruggevonden. Hiervoor werd wel een specifieke veiligheidsprocedure ingesteld zodat niet eender wie telefonisch logins en wachtwoorden kon opvragen. De aanvrager moest zich eerst legitimeren aan de hand van het specifieke nummer dat zich op de veiligheidsetiketten/veiligheidsenveloppe bevond.

Dit kritisch proces is goed verlopen, ondanks de omvang van het werk, de tijdsdruk, de grote groep van mensen die hiervoor ingezet werd en het repetitieve karakter van het werk.

5.3.3. Reserve USB-sticks

Elk pakket bestemd voor de voorzitter van een stembureau, bevatte 2 zwarte USB-sticks en één witte, gelabeld met een gele aantrekzegel. Daarnaast waren nog meer dan 500 reserve USB-sticks, bestemd voor de technische ondersteuning op de dag van de verkiezingen. Die reservesticks zijn in aparte verzegelde enveloppen aan het bedrijf voor de technische ondersteuning geleverd. Ze waren blauw gelabeld en droegen een uniek nummer dat moest vermeld worden in het proces-verbaal als er een originele stick vervangen moest worden.

Beoordeling

- ♦ Bij het kopiëren (klonen) van de USB-stick moet door strikte procedures uitgesloten worden dat lege exemplaren gemengd kunnen raken met gekopieerde.
- ♦ Het afdrukproces van de logins en wachtwoorden voor de stembureaus moet verbeterd worden: geen nutteloze bladen en de mogelijkheid alles in één printopdracht te bundelen waarbij het printproces kan onderbroken worden om de printer met papier te vullen.
- ♦ De tijd die ter beschikking staat om de hele procedure af te werken is beperkt. Er is geen tijd om bij calamiteiten alles opnieuw te doen.
- ♦ De test om van elk eerste stembureau van elke gemeente vóór de USB-sticks het agentschap verlieten, was nuttig.

5.4. Diagnosesoftware stemcomputers

De overheidsopdracht voorziet in de levering van specifieke diagnosesoftware voor het uitvoeren van technische testen. Voor deze diagnosetesten zijn, net als bij het oud digitaal stelsysteem, verschillende fasen voorzien. Smartmatic heeft hiervoor specifieke USB-sticks bezorgd aan de gemeentebesturen die zij hiervoor moesten gebruiken en na het testen te-

rugbezorgen. De bestanden met de testresultaten kwamen op deze USB-sticks terecht zodat Smartmatic snel op de hoogte was van de toestand van het gemeentelijk stemcomputerpark.

Fase 1: de eerste test na levering van de nieuwe toestellen. De test in fase 1 is de facto ook een acceptatietest. Smartmatic rapporteerde regelmatig aan het agentschap over de stand van zaken van deze test en bracht de problemen in kaart. Veel problemen hadden te maken met de alarmboxen en sleutels, klepjes,... Smartmatic was zich bewust van problemen met de alarmboxen en heeft een technisch team dat laten onderzoeken. De verspreiding van de diagnose USB-sticks en de bijhorende handleidingen werden door Smartmatic bezorgd aan de besturen zonder tussenkomst van het agentschap. Het agentschap had zicht op de gemelde defecten en de opvolging ervan door de rapportering van Smartmatic.

Fase 2: de test daags vóór of enkele dagen vóór de verkiezingsdag⁹². Smartmatic stelde hiervoor het nodige materiaal (USB-sticks met specifieke software en handleiding) ter beschikking. De gemeentebesturen moesten defecten onmiddellijk telefonisch melden aan Smartmatic die hiervoor de nodige actie ondernam. De voortgang van de testen moest op regelmatige basis worden doorgegeven aan Wincor Nixdorf⁹³ via fax. De resultaten werden ingebracht in een webtool zodat het agentschap de status kon opvolgen van de eindtesten van de digitale stembureaus in de verschillende gemeenten.

De rapporteringstool functioneerde niet goed: complexe overzichten, traag, vermenging met de Brusselse gemeenten en een fout zoekstelsel op basis van postcode⁹⁴. De toepassing kon bovendien maar beperkt worden geraadpleegd, want gebruik met meerdere gebruikers deed de toepassing vastlopen.

Beoordeling: het diagnoseteststelsel heeft goed gewerkt, maar het monitoringsysteem voor het agentschap was ondermaats. Bij volgende verkiezingen is een drastische verbetering van het stelsel wenselijk.

Vraag is of de gemaakte tests en diagnoses een reëel beeld hebben gegeven over de technische staat van de apparatuur, gezien de vele oproepen voor technische defecten op de dag van de verkiezingen⁹⁵.

Naar aanleiding van de controle van de stemapparatuur in niet-verkiezingsjaren (dat is 2013) zal extra aandacht besteed worden aan de controle van de hardware.

5.5. Demonstratie- en oefensoftware

5.5.1. Demosoftware voor kiezers

In de overheidsopdracht is bepaald dat de leverancier Smartmatic demonstratiesoftware voorziet om kiezers die digitaal stemmen de mogelijkheid te geven te oefenen met de

⁹² Het is de test na installatie van de apparatuur in het stemlokaal.

⁹³ Bedrijf dat in onderaanneming van Smartmatic de technische ondersteuning van de stemapparatuur verzorgt.

⁹⁴ Postcode was hier een bijzonder slecht gekozen zoekcriterium omdat het resultaat per gemeente gewenst was en niet per deelgemeente of deel van een deelgemeente. Antwerpen heeft 14 postcodes.

⁹⁵ Zie 11.1.2. p. 249

nieuwe stemapparatuur. De invoering van het nieuwe stelsysteem betekende immers een grote verandering voor de kiezers. Opdat de kiesverrichtingen zo vlot mogelijk zouden verlopen, was een goede informatieverstrekking aan het publiek cruciaal. Zoals dat in het verleden met het oud stelsysteem ook altijd het geval was, hebben de gemeentebesturen de begeleiding van de kiezers plaatselijk georganiseerd. Het agentschap is daarbij behulpzaam geweest waar dat kon en heeft zoveel mogelijk ondersteuning geboden.

Hoewel de handeling van het uitbrengen van een stem op zich gebruiksvriendelijk is, waren demosessies ongetwijfeld het meest aangewezen middel om de kiezers ermee vertrouwd te maken. Dat kon het best gebeuren door een stelsysteem voor demonstratiedoeleinden te plaatsen op goed toegankelijke publieke plaatsen, zoals het gemeentehuis, de bibliotheek of een dienstencentrum.

Het agentschap heeft in een begeleidende brief bij de verzending van de demosoftware aan de gemeentebesturen aanbevolen om ook demonstratiesessies te organiseren bij verenigingen of op plaatsen waar mensen gemeenschappelijk wonen, zoals in rusthuizen, of op plaatsen waar veel mensen komen.

Het agentschap heeft begin augustus 2012 via Smartmatic demosoftware ter beschikking gesteld aan de gemeenten. Voor deze demonstraties aan het publiek was enkel een stemcomputer en een stembus nodig. De chipkaart, waardoor de stemcomputer wordt opgestart, moest bij deze demonstratiesoftware niet telkens opnieuw geïnitieerd worden, zodat er geen voorzitterscomputer nodig was en één begeleidend gemeentelijk ambtenaar de sessies kon begeleiden.

Het agentschap heeft in totaal 180 demosets kosteloos ter beschikking gesteld:

- 1 set voor de gemeenten met maximaal 30 stembureaus
- 2 sets voor de gemeenten met 31 tot maximaal 60 stembureaus
- 3 sets voor de gemeenten met meer dan 60 stembureaus

De gemeentebesturen konden, tegen betaling, bijkomende sets bekomen bij Smartmatic.

Uit diverse contacten met gemeentebesturen blijkt dat de demosoftware vrij goed werkte. Een steeds terugkerende opmerking is was dat de aanmeldkaart soms “onbruikbaar” werd. De oorzaak bleek een fout in de demosoftware door het uitschakelen van de beperking de kaart slechts eenmaal te kunnen gebruiken. Smartmatic heeft de betrokken gemeenten steeds snel uit de nood geholpen en nieuwe aanmeldkaarten onmiddellijk verstuurd.

Sommige besturen klaagden ook dat ze de “effectieve” stemcomputers moesten gebruiken als demomateriaal voor de burgers en geen “demotoestellen” ter beschikking kregen. Dat impliceerde dat er geen demo’s meer konden worden gegeven enkele dagen voor de verkiezingen.

Het was niet evident om besturen extra stemcomputers in bruikleen te geven die enkel en alleen demodoeleinden hebben.

Van sommige besturen kwam de vraag waarom er in de demosoftware niet met meer realistische gegevens kan worden gewerkt dan met bv. muziekgenres. In de demosoftware moest men immers uit muziekgenres kiezen in plaats van politieke lijsten en zangers in plaats van kandidaten. Deze werden in een tekstvak op één regel weergegeven terwijl in de werkelijke stemsoftware de familienaam in hoofdletters op de eerste regel en de roep- of voornaam in kleine letters op de tweede regel van het tekstvak werden getoond. Het was echter niet mo-

gelijk om met echte namen en lijsten te werken, ook al zijn die van vorige verkiezingen. Het risico dat – zelfs bij fictieve namen – een naam voorkomt van iemand die echt op de lijst staat, is immers te groot.

5.5.2. Oefensoftware voor voorzitters stembureaus

Naast de demosoftware voor het publiek werd ook oefensoftware verspreid om de voorzitters van de digitale stembureaus op te leiden. De verspreiding van de oefensoftware gebeurde door Smartmatic begin september 2012. Bij het pakket met de oefensoftware werd een korte handleiding gevoegd.

Het pakket bevatte:

- 2 zwarte USB-sticks met daarop de software en de kandidatenlijsten
- 1 witte resultatenstick
- 1 aanmeldkaart
- 1 noodkaart
- 3 chipkaarten

De USB-sticks en chipkaarten voor zowel de demo- als de oefensoftware werden in bruikleen gegeven en moesten ten laatste de dag voor de verkiezingen teruggestuurd worden naar Smartmatic, dit om een mogelijke verwarring/verwisseling op de verkiezingsdag te vermijden.

De oefensoftware was niet helemaal vrij van fouten. Er kwamen vooral klachten over USB-sticks en aanmeldkaarten die niet werkten of slechts één sessie meegingen. Deze problemen werden opgevangen door Smartmatic. Meermaals werd Smartmatic met de problemen geconfronteerd en de verzekering gevraagd dat bij de “echte” verkiezingssoftware deze problemen zich niet zouden voordoen. Smartmatic heeft dat steeds bevestigd.

Sommige besturen klaagden dat ze te weinig oefenmateriaal gekregen hebben. Omdat het om Linux-geformatteerde USB-sticks gaat, kon men die niet zomaar kopiëren.

Beoordeling: de gemeentebesturen waren vragende partij voor het organiseren van demo-sessies voor het publiek en hebben dat goed georganiseerd. Minpunt was dat USB-sticks met demo- en oefensoftware alleen bij Smartmatic te verkrijgen waren en de gemeente die zelf niet kon kopiëren⁹⁶. De software moet foutvrij zijn. De demo- en de oefensoftware moeten degelijk getest worden. De USB-sticks met deze software moeten door de gemeentebesturen gekopieerd kunnen worden.

5.6. Informatieve films nieuw digitaal stemsysteem

De overeenkomst met Smartmatic bepaalde dat zij een film moesten maken over de werking van de nieuwe stemapparatuur. Deze film moest dienen om de burgers voor te bereiden op de nieuwe manier van stemmen. De film werd vrij laat opgenomen, op 1 augustus 2012 door een professioneel bedrijf. Medewerkers van het agentschap hebben hier actief aan meegewerkt om zeker te zijn dat de juiste opstelling van de stemapparatuur in beeld werd ge-

⁹⁶ Het betreft Linux-USB-sticks, geformatteerd in ext3. Om te kopiëren is een Linuxcomputer vereist.

bracht en dat alle handelingen verliepen zoals bepaald in het kiesdecreet, het decreet over de digitale stemming en de onderrichtingen. Vijf leden van het verkiezingsteam waren hierbij betrokken.

Omwille van de afhankelijkheid van derden, de vakantieperiode en een aantal wijzigingen op vraag van het agentschap, werd de film pas begin september aangeleverd in een bestandsformaat dat op de website kon worden geplaatst. De demofilm werd onmiddellijk online gezet zodat burgers reeds de mogelijkheid hadden om de demonstratiefilm te bekijken. Uit statistieken blijkt dat de demonstratiefilm 233.789 keer bekeken is, in die mate dat we genoodzaakt waren de dag voor de verkiezingen de streaming via You Tube te laten verlopen om de webserver te ontlasten.

Er werd door Smartmatic ook een versie van deze film beloofd in high definition formaat voor de televisieomroepen, bedoeld voor uitzendingen voor het grote publiek. Deze hard copy werd wel degelijk op tijd geleverd, maar op een professionele gegevensdrager in slechts één exemplaar. Het verzoek om de film te krijgen op een eenvoudige dvd, om die aan alle omroepen te bezorgen, werd vrij laat ingewilligd, zodat er te weinig tijd was voor de nieuwsmedia om deze demonstratiefilm te laten zien.

In afwachting dat de demonstratiefilm klaar was, gebruikte het agentschap een demofilm die was opgenomen door Focus-WTV op vraag van de stad Kortrijk tijdens een demosessie door het agentschap. De stad Kortrijk wilde met deze film haar inwoners vertrouwd maken met de nieuwe manier van stemmen.

Voor de volledigheid moet nog worden vermeld dat, naast een demonstratiefilm, er in opdracht van Smartmatic ook nog een instructiefilm werd gemaakt specifiek voor de technici van Wincor Nixdorf en voor gemeentepersoneel. Deze film toonde de apparatuur en de technische vereisten om deze correct op te stellen en aan te sluiten.

5.7. Handleiding en infofiches

5.7.1. Stembureaus

Smartmatic heeft een handleiding opgesteld over de werking van een digitaal stembureau. De handleiding was vrij uitgebreid maar overzichtelijk uitgewerkt.

Een groot nadeel is dat deze handleiding tot op het laatste moment werd gewijzigd/bijgewerkt door kleine lay-outaanpassingen aan de software waardoor verwarring ontstond bij de opleiding van de voorzitters van de digitale stembureaus door de gemeentebesturen.

Uiteindelijk werd de definitieve versie van de handleiding bezorgd samen met de levering van verbruikersgoederen (papier, inkt, smartcards, extra papierrollen) in de week van 1 oktober 2012. Dat was veel te laat. Veel opleidingssessies voor voorzitters waren dan ook al achter de rug.

Deze infofiches waren een verkorte handleiding met een chronologisch overzicht van de noodzakelijk uit te voeren stappen gedurende het verkiezingsproces. Voor de opmaak hiervan moest gewacht worden gewacht op de definitieve handleiding van Smartmatic.

Het verkiezingsteam maakte ook een aparte infofiche met aandachtspunten voor het stembureau. Deze infofiche werd gedrukt in kleur op een stevig papierformaat.

Tot slot werd ook nog een A4-blad toegevoegd met een overzicht van de stukken die een voorzitter van een digitaal stembureau moet bezorgen aan de voorzitter van het gemeentelijk hoofdbureau.

5.7.2. Hoofdbureaus

Ook voor de hoofdbureaus werd een beknopte infofiche opgemaakt. Hierin werd op overzichtelijke wijze vermeld wat er moest gebeuren als:

- de witte resultatenstick ontbrak, geen resultatenbestand bevatte of onleesbaar was
- er moest overgegaan worden tot een hertelling.

Eind september 2012 werd deze infofiche bezorgd aan de voorzitters van de verschillende hoofdbureaus. Hierbij werd ook een fiche gevoegd waarop de stukken werden vermeld staan die een hoofdbureau moest ontvangen van een digitaal stembureau.

Ook is gebleken dat deze informatie niet steeds bij de juiste persoon terecht kwam. Uit verschillende bronnen blijkt dat de overvloed aan informatie hier zeker mee te maken heeft.

Beoordeling

De handleidingen moeten perfect in overeenstemming zijn met de software. Het laattijdig uitbrengen van nieuwe *releases*, bemoeilijkt dat en moet vermeden worden.

Sommige actoren hadden de indruk dat er een overaanbod aan informatie was. Dat kan vermeden worden door op het juiste moment de juiste documenten te verspreiden, zonder bijkomende aanvullingen, correcties of vervangingen achteraf.

6. Verkiezingsdag stembureaus

6.1. Verloop van de verkiezingsdag⁹⁷

Volgens de onderrichtingen moesten de voorzitters van de digitale stembureaus aanwezig zijn in het stembureau om 6.30 uur, de bijzitters om 7 uur. Dat is een inconsequentie. De voorzitter mag immers zijn bureau pas officieel opstarten wanneer zijn bureau volledig is samengesteld. Het heeft dus geen zin dat de voorzitter een half uur vroeger ter plaatse is aangezien hij niet met de opstart van zijn bureau mag beginnen.

De medewerkers van het agentschap waren aanwezig in het zenuwcentrum in Brussel tussen 6 uur en 6.30 uur. Vanaf dat moment waren er reeds telefonische oproepen met meestal praktische vragen.

De meeste vragen die 's morgens vroeg binnenkwamen:

- ik vind mijn stembureau niet
- ik vind mijn login en wachtwoord niet⁹⁸
- ik ben ziek en kan niet komen, wie moet ik verwittigen?
- ik kan niet opstarten, wachtwoord werkt niet⁹⁹
- sticks werken blijkbaar niet¹⁰⁰

⁹⁷ De problemen die hier aangehaald worden, komen allemaal aanbod in 6.3. p. 215 e.v.

⁹⁸ In de haast zag men het blad met de login en wachtwoord over het hoofd of vond met de plastic veiligheidsenveloppe niet direct in het pakket.

⁹⁹ In slechts één geval was dat daadwerkelijk zo (Brasschaat-010). In de andere gevallen ging het om foute lezing, foute ingave of de verwarring tussen het cijfer 0 en de letter O.

- aanmeldkaart werkt niet (meer)

De vragen die binnenkwamen op het zenuwcentrum werden correct behandeld. Er was een capaciteit voorzien van 10 telefoontoestellen in cascade wat volstond.

De meeste vragen van technische aard zijn zoals dat hoorde naar het contactcenter Sogeti gegaan dat werkte in opdracht van Wincor Nixdorf¹⁰¹. Ook veel procedurele en administratieve vragen kwamen rechtstreeks bij de technische helpdesk terecht, wat de werking aldaar niet ten goede kwam¹⁰².

De eerste piek duurde ongeveer van 6.30 uur tot 9.30 uur. Daarna werden de oproepen geleidelijk minder. Vanaf 11 uur kwam een nieuwe golf oproepen binnen. Deze waren vooral van technische aard: apparatuur die niet (meer) werkte, defecte aanmeldkaarten, USB-sticks die niet meer werkten, noodkaarten die verloren bleken, foute activatie van stemkaarten (niet-Belg in plaats van Belg), per ongeluk voortijdig de stemming afgesloten, voorzitters-computer in testmodus laten staan....

Een volgende piek kwam bij het afsluiten van de digitale stembureaus om 15 uur. Dat waren vooral problemen met het kopiëren van de resultaten op de witte stick. Deze problemen konden vrij snel en probleemloos worden verholpen.

Vervolgens kwamen oproepen binnen van de hoofdbureaus. De hoofdmoot van de vragen ging over witte sticks die ontbraken of leeg waren. Hiervoor was een CODI-team¹⁰³ voorzien dat telefonisch de mensen verder kon helpen met een procedure om de stemresultaten van de zwarte stick te gebruiken om op te laden.

De grootste problemen in de hoofdbureaus waren een gevolg van foute handelingen in de stembureaus (verkeerd gebruik noodkaart, foute heropstart,...). In een aantal hoofdbureaus moesten de stemmen opnieuw worden uitgebracht en ingescand.

6.2. Organisatie helpdesk digitaal stemsysteem¹⁰⁴

De technische ondersteuning in verband met de stemapparatuur op de dag van de verkiezingen is ten laste van de Vlaamse overheid. De dienst werd uitgevoerd door Wincor Nixdorf in onderaanneming van Smartmatic, volgens de bepalingen van het raamakkoord. Wincor Nixdorf is het bedrijf dat in het verleden ook altijd deze dienst verzekerd heeft voor de oude digitale stemming.

6.2.1. Helpdesk technische bijstand stemcomputers

Wincor Nixdorf heeft voor de organisatie van de technische ondersteuning op de dag van de verkiezingen een helpdesk ingericht waarop 55 helpdeskagenten voorzien waren. In de oorspronkelijke berekeningen, gebaseerd op de door Smartmatic opgegeven MTBF¹⁰⁵ werd bepaald dat er voor de helpdesk 35 agenten noodzakelijk waren. Tijdens de voorbereiding

¹⁰⁰ Vaak dacht men ten onrechte dat de USB-sticks defect waren omdat men de duur van het opstartproces onderschatte.

¹⁰¹ Uitbater van de technische helpdesk in onderaanneming van Smartmatic.

¹⁰² Zie repliek Smartmatic/Wincor Nixdorf: 11.1.2. p. 250 e.v.

¹⁰³ Zie 2.3. in het bijzonder beoordeling p. 174

¹⁰⁴ Gebaseerd op het incidentenrapport van Smartmatic van 16/11/2012.

¹⁰⁵ Mean Time Between Failures (gemiddelde tijd tussen twee storingen)

werd de complexiteit van de procedures voor de voorzitters gevoeld, waardoor besloten werd om het aantal agenten op te trekken tot 45 voor de klassieke technische ondersteuning en werden nog eens 10 agenten extra opgeleid om ook de procedures van het stembureau te ondersteunen. In totaal waren er dus 55 helpdeskagenten aan het werk op de dag van de verkiezingen.

Daarnaast werd een gespecialiseerde cel geïnstalleerd. In de eerste plaats ter ondersteuning van de *field* technici, maar ook om helpdeskagenten bij te staan met bijkomend technisch advies. Hiervoor werden nog eens 7 personen ingeschakeld, bijgestaan door twee personen van Smartmatic. Deze gespecialiseerde cel heeft zich in hoofdzaak ontfemd over het correct toepassen van de procedures voor het opstarten en het afsluiten van de stembureaus.

Voor de inschatting van het aantal benodigde technici baseerde Wincor Nixdorf zich op 3 elementen:

Inschatting van het aantal technische incidenten

Op basis van gegevens van het oude stelsysteem en een beoordeling van de uitgevoerde interventies op het nieuwe stelsysteem van Smartmatic ter gelegenheid van fase 1¹⁰⁶ en fase 2, werd een aantal technici bepaald om het verwachte aantal interventies in fase 3 te kunnen uitvoeren. Omdat het nieuwe systemen betrof, werd voorzichtigheidshalve uitgegaan van een groter aantal storingen dan bij het oude systeem.

Volgens deze benadering zou het aantal interventies in theorie kunnen afgehandeld worden met ca. 130 technici.

De geografische verdeling en het aantal van de stembureaus

In functie van de parameters met betrekking tot de geografische spreiding van de stembureaus, het aantal technische interventies per stembureau en het aantal interventies te behandelen door een technicus, werden geografische centrale vertrekpunten toegekend aan iedere technicus. Aldus is één technicus verantwoordelijk voor 17 stembureaus, verspreid over 3 tot 5 locaties. Gebaseerd op deze geografische spreiding moest het aantal technici opgetrokken worden naar 172.

Reservetechnici

Extra risico-beperking werd voorzien bij middel van bijkomende vliegende en reservetechnici, reservemateriaal en gespecialiseerde technische ondersteuning.

Uit ervaring wist Wincor Nixdorf dat het gemiddeld aantal te onderhouden stembureaus per technicus in een bepaalde regio's verhoogd of verlaagd kan worden. Factoren als bevolkingsdichtheid, historisch aantal interventies, ervaring met digitaal stemmen,... hebben invloed op het aantal te voorziene technici. Daarom werden aan diverse dispatching cellen in het totaal nog eens 17 extra technici toegevoegd, inzetbaar op basis van de voornoemde parameters. Verder werden nog 7 technici beschikbaar gehouden in het logistiek gebouw om van daaruit te kunnen uitrukken met extra materiaal of naar probleeminterventies waar meer mankracht nodig zou zijn.

Rekening houdend met deze reserve werd het uiteindelijk aantal technici vastgesteld op 196.

¹⁰⁶ Fase 1 = controle en herstelling 3 maanden voor de verkiezingen; fase 2 = in de week vóór de verkiezingen, na opstelling van de apparatuur; fase 3 = op de dag van de verkiezingen.

Omdat het over een nieuw stelsysteem ging, werd in overleg met Smartmatic besloten om hier bovenop nog een extra ploeg van 25 technici te voorzien (5 per provincie) om specifieke ondersteuning te bieden bij het opstarten en afsluiten van de stembureaus.

6.2.2. Dispatching

De *field* technici werden aangestuurd door meerdere dispatchingcellen. Deze cellen namen elk een bepaald geografisch gebied voor hun rekening. Vooraf werd in het *ticketing* systeem bepaald welke dispatchingcel aan welk bureau gekoppeld werd. Bij de aanmaak van een interventie voor een bepaald stembureau werd het incident automatisch doorgegeven aan de juiste dispatchingcel. Elke dispatchingcel beschikte over een aantal *field* technici die zij beheerde en kon uitschakelen om interventies uit te voeren. Er werd echter steeds de mogelijkheid gegeven in functie van de noodzaak om flexibel om te springen met dispatchingcellen (samenvoegen, opsplitsen, technici doorsturen naar andere cellen,...).

6.2.3. Oproepen

Verdeling volgens het aantal oproepen per stembureau

Op de dag van de verkiezingen werden in het totaal 1763 oproepen geregistreerd. 87% van de stembureaus deed geen of slechts één telefonische oproep naar de helpdesk:

- 64% of 2018 bureaus deden geen enkele oproep
- 23% of 736 bureaus deden 1 enkele oproep.

Verdeling naar categorie

In bijna 75% van de gevallen (van in totaal 1763 oproepen) betrof de oproep een administratieve, procedurele of een diverse kwestie. Het gaat hier dus niet over technische problemen, waarvoor deze dienstverlening is opgezet. Deze oproepen hadden vermeden kunnen worden.

De andere categorieën, hardware en software, vertegenwoordigen samen ongeveer 23% van het totaal aantal oproepen.

Verdeling naar oplostijd

In de onderstaande tabel wordt het verloop van de verkiezingsdag weergegeven en ingedeeld volgens de drie verschillende categorieën van “service prioriteit”:

- 30 minuten prioriteit
- 120 minuten prioriteit
- Geen prioriteit

De term “prioriteit” verwijst naar de SLA’s van 30’ (voorzitterscomputer of elektronische stembus) of 120’ (stemcomputer), maar kan in dit geval niet geheel identiek worden geïnterpreteerd omdat in de statistieken ook de oproepen die buiten de service periode van de stembureaus (8-16 uur) vielen, werden meegeteld.

Het contractuele service interval voor de stembureaus (8.00 uur - 16.00 uur), waarvoor SLA's gelden, is in het vet (groene achtergrond) aangeduid.

Tijdsdeel	Service Prioriteit		
	120'	30'	Geen
van/tot +30'			
6:30	3	9	0
7:00	22	18	2
7:30	63	29	0
8:00	67	40	0
8:30	62	35	0
9:00	84	19	0
9:30	57	6	0
10:00	46	16	0
10:30	66	14	0
11:00	64	16	0
11:30	40	7	0
12:00	34	11	0
12:30	36	9	0
13:00	17	11	0
13:30	7	6	0
14:00	10	8	1
14:30	6	7	1
15:00	3	10	6
15:30	0	14	4
16:00	0	5	1
16:30	0	4	2
17:00	0	2	5
17:30	0	1	2
18:00	0	2	2
18:30	0	0	0
19:00	0	0	0

Werkelijke SLA analyse (beperkt tot de service periode)

Als alleen de service periode voor de stembureaus in beschouwing wordt genomen (8 tot 16 uur), dan blijven er netto 173 interventies over die buiten SLA werden opgelost (173 van de 277 waar ook de interventies buiten de service periode werden meegeteld). Van deze 173 interventies zijn er 113 die kunnen gecatalogeerd worden onder hardware of software.

De problemen die werden vastgesteld met zwarte USB-sticks, deze met de meest voorkomende bij de SLA overschrijdingen, werden voorlopig allemaal ondergebracht in de categorie "software", hoewel de oorsprong van het probleem vaak elders lag¹⁰⁷.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal interventies buiten SLA, alsook van het aantal uren en minuten SLA-overschrijding, telkens per categorie of subcategorie.

¹⁰⁷ Zie 6.3. p. 215 e.v.

	Interventies buiten SLA			
	Interventies		Uren:Minuten	
	#	%	#	%
<i>Totaal buiten SLA</i>	173	100%	113:56	100%
Hardware	37	21%	23:27	21%
Software	76	44%	54:19	48%
Procedure	58	34%	34:41	30%
Administrative/Various	2	1%	1:29	1%
Hardware + Software	113	65%	77:46	68%
Procedure + Administrative/Various	60	35%	36:10	32%
USB - Black	56	50%	47:16	61%
VM printer	8	7%	6:58	9%
VM screen	10	9%	5:42	7%
VM card reader	11	10%	4:38	6%
PM card reader	16	14%	4:13	5%
Alarm Box	3	3%	0:44	1%
VM power	1	1%	2:27	3%
VM unknown	1	1%	1:31	2%
VM USB port	1	1%	1:15	2%
PM USB hub	2	2%	1:11	2%
PM eURN	2	2%	0:55	1%
PM laptop	1	1%	0:39	1%
VM damaged by users	1	1%	0:17	0%
Totaal Hardware + Software	113	100%	77:46	100%
30' SLA Hardware	8	7%	3:12	4%
30' SLA Software	69	61%	51:02	66%
120' SLA Hardware	29	26%	20:15	26%
120' SLA Software	7	6%	3:17	4%
Totaal Hardware + Software	113	100%	77:46	100%

Beoordeling: gebaseerd op de informatie waarover het agentschap beschikt, heeft Smartmatic/Wincor Nixdorf het aantal oproepen en interventies onderschat. Hier moet wel opgemerkt worden dat:

- het hoog aantal oproepen en interventies niet uitsluitend bepaald werd door technisch falen, maar ook door foute handelingen, soms geïnduceerd door onvolkomenheden in de software (misleidende boodschappen of gebrek aan boodschappen) en risicovolle softwareprocessen gecombineerd met een tekort aan duidelijkheid en gebruiksvriendelijkheid.
- veel oproepen niets te maken hadden met technische problemen, maar louter betrekking hadden op de procedure en administratieve zaken, waardoor de druk op de technische hulpverleners sterk toenam.

6.3. Problemen op verkiezingsdag

Hieronder wordt een opsomming gegeven van de vaststellingen en de problemen die de dag van de verkiezingen werden ondervonden met het nieuwe stelsysteem.

We benadrukken dat deze problemen in perspectief moeten worden geplaatst. Er zou immers een vertekend beeld kunnen ontstaan door de opsomming van de vastgestelde pro-

blemen. Deze problemen en vaststellingen hebben slechts betrekking op een beperkt deel van het nieuwe stemmateriaal.

De meeste problemen zijn te wijten aan een foutief handelen van de gebruikers en/of het niet naleven van de beschreven procedures en hebben dus niet rechtstreeks te maken met de hardware. Uiteraard moet de software dermate gebruiksvriendelijk zijn dat één of meerdere foutieve handelingen niet tot grote gevolgen kunnen leiden.

Hieronder volgt een overzicht van de meest voorkomende en gesignaleerde problemen.

6.3.1. Foute handelingen in de stembureaus

Er is een laatste hardwaretest gedaan de dag vóór de verkiezingen. Volgens de rapportering van de gemeenten waar digitaal gestemd werd, hebben alle stembureaus deze test uitgevoerd. Alle defecten die aan het licht kwamen werden op tijd hersteld. Dat er op de dag van de verkiezingen nog zoveel problemen werden gesignaleerd, was niet verwacht.

De oorsprong van een groot deel van de problemen zijn te wijten aan foutieve handelingen en het niet nauwkeurig opvolgen van de beschreven procedures. Blijkbaar is het systeem te weinig intuïtief. Men doet dingen die wel op een gewone pc kunnen, zoals het herhaaldelijk uittrekken en insteken van de USB-stick, maar die niet door het stelsysteem aanvaard worden. Er moet onderzocht worden hoe bepaalde procedures vereenvoudigd, weggelaten of intuïtiever kunnen worden. Ook moet voorkomen worden dat foute handelingen grote en soms grote gevolgen hebben.

Het staat ook vast dat veel “defecte” apparaten die vervangen werden na onderzoek niet defect bleken¹⁰⁸. Dat doet vermoeden dat men de oorzaak van het slecht of niet functioneren te snel bij de apparatuur legde in plaats van bij mogelijk foutieve handelingen.

6.3.2. Ontbreken soort verkiezing

In een vijftal stembureaus werd in plaats van de verkiezing waar het over ging (bv. gemeenteraad) een bestandsnaam met een mappenstructuur getoond. De oorzaak van deze fout lag bij datacorruptie. Het defect van het bestand ontstond wellicht bij de aanmaak van de master-USB.

Om dergelijk probleem in de toekomst te vermijden heeft Smartmatic in de software een *read na write* verificatieroutine ingebouwd.

6.3.3. Opstartproblemen door integriteitsproblemen met de USB-sticks

Bij het opstarten van de voorzitterslaptop zijn twee USB-sticks noodzakelijk. Als bij de integriteitscontrole bij de opstart een verschil wordt vastgesteld tussen de twee sticks, wordt de opstartprocedure om veiligheidsredenen afgebroken. De procedure voorzag erin dat één of beide sticks moesten gebruikt worden om de stemcomputers op te starten. Nadat dit was gebeurd, moesten beide sticks opnieuw worden ingestoken waarna er opnieuw een integriteitscheck gebeurde. Omdat dit lang duurde was de verleiding groot om de sticks opnieuw uit te trekken en weer in te steken, waarna het systeem blokkeerde. Men moest dan wachten op een techniker die nieuwe sticks moest brengen.

¹⁰⁸ Het incidentenrapport van Smartmatic vermeldt dat op een totaal van 262 apparaten die werden vervangen, er 178 (68%) geen defecten vertoonde.

Uit onderzoek van de USB-sticks van een aantal stembureaus¹⁰⁹ die met dit probleem te maken kregen, blijkt dat in elk van die gevallen één van de twee USB-sticks corrupte¹¹⁰ bestanden bevatte.

Beoordeling: de integriteitscontrole tussen de twee USB-sticks duurt te lang en de USB-sticks zijn bijzonder gevoelig voor onbedoeld verwijderen en terugplaatsen.

Omdat het in- en uitnemen van de USB-sticks een bijzonder kritische handeling is, kan men beter met meerdere sticks werken zodat de beide sticks die nodig zijn voor de opstart van de voorzitterscomputer en het registreren van de stemmen het hele verkiezingsproces kunnen blijven zitten. Eventueel kunnen extra sticks ter beschikking gehouden worden op gemeentelijk niveau zodat deze snel ter beschikking zijn in geval van nood. Er moeten in dat geval eenduidige en door alle actoren gekende richtlijnen zijn in geval van vervanging van de USB-sticks.

6.3.4. Opstart voorzitterscomputer en randapparatuur

Onmiddellijk na het opstarten van de voorzitterscomputer voert het systeem een controle uit waarbij alle randapparatuur gecheckt wordt op een correcte werking. Het systeem drukt een installatieverslag af samen met de vier pincodes die nodig zijn om de stemcomputers en/of de voorzitterscomputer te deblokken na een alarm. Dat er vier codes waren, waarvan er twee specifiek bedoeld voor technici, was voor veel voorzitters verwarrend. Soms ging het bewuste document verloren. Deze codes konden niet meer opnieuw aangemaakt worden door het systeem.

Beoordeling: er mag slechts één code zijn voor zowel de stem- als de voorzitterscomputer. Deze code moet samen met het wachtwoord per stembureau vooraf door het agentschap gegenereerd worden en vooraf aan de voorzitter worden gegeven. Het agentschap moet centraal het overzicht bijhouden van alle wachtwoorden en codes zodat snel kan worden ingegrepen bij problemen.

6.3.5. Ledenbeheer stembureau

In de opstartprocedure is voorzien om de nodige gegevens van de voorzitter, de bijzitters, de getuigen en de persoon met politiebevoegdheid in te geven via de elektronische identiteitskaart of door ingave op het toetsenbord.

Er waren twee belangrijke opmerkingen.

1. Het laatste scherm van deze stap verlaten kan alleen via de knop rechts boven. Dat is ver-

¹⁰⁹ Roeselare-031, Edegem-012, Oostende-010

¹¹⁰ Een bestand is corrupt als het voor het systeem niet meer toegankelijk is. In de praktijk heeft het dan wel nog de juiste bestandsnaam, maar bevat het niet meer de byte-structuur die het systeem verwacht.

warrend en leidde tot veel vragen.

2. Er werd vastgesteld dat als de voorzitter zich in de modus “ledenbeheer” bevindt gedurende het verkiezingsproces, bv. om gegevens van bijzitters en/of getuigen te vervolledigen, er geen stemmen kunnen worden geregistreerd terwijl de scanner van de stembus wel een beep geeft. Zo ontstaat de perceptie dat de stem wordt gescand wat niet zo is.

Beoordeling:

- ♦ Bij het laatste scherm van het ledenbeheer, moet men verder kunnen met een duidelijke navigatie.
- ♦ Er moet altijd een stem kunnen ingescand en geregistreerd worden, ongeacht de modus waarin de software zich bevindt.
- ♦ Smartmatic meldt dat de software reeds in die zin is aangepast dat het ledenbeheer nu ook na de stemverrichtingen kan gebeuren en dat scannen en registratie van stemmen altijd kan.

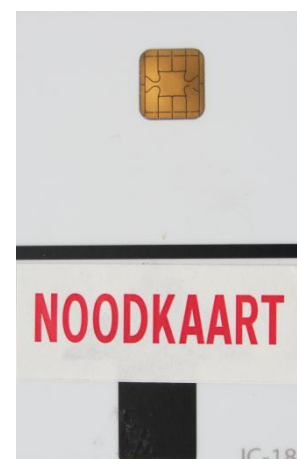
6.3.6. Problemen door verkeerd of niet gebruik van de noodkaart

Elk stembiljet heeft een barcode die alleen kan ingescand worden door de scanner in de stembus van het eigen stembureau. Dat is om veiligheidsredenen bewust gewild. Hiervoor genereert de voorzitterscomputer van een stembureau bij de opstart een uniek getal dat geïntegreerd wordt in de barcode. Dat uniek getal komt ook op de noodkaart voor het geval met nieuwe USB-sticks moet opgestart worden of als na afsluiten het systeem opnieuw moet gebruikt worden voor een herscanning.

Als de voorzitterslaptop om een of andere reden moet heropgestart worden met andere (nieuwe) USB-sticks tijdens de stemverrichtingen, moet dat gebeuren met de noodkaart. Anders zullen de stembiljetten die na de tweede opstart gemaakt worden, een ander uniek getal hebben. De twee soorten stembiljetten zijn dan niet compatibel met elkaar. De registratie van de stembiljetten van vóór de tweede opstart is verloren en deze biljetten kan men niet opnieuw inscannen. De biljetten van vóór de tweede opstart zullen in het hoofdbureau met behulp van de noodkaart van na de opstart helemaal opnieuw moeten gemaakt worden door middel van stemcomputers.

In een aantal gevallen leidde deze procedure tot problemen in het hoofdbureau. Hoewel er een sticker voor de noodkaart bestond, is die vaak niet gebruikt, is de noodkaart verloren gelegd of werd ze overschreven en gebruikt als stemkaart. De voorziene en gedocumenteerde procedure werd vaak niet gevolgd.

Als het hoofdbureau besliste een bepaald stembureau te herscannen of als de sticks geen gegevens bleken te bevatten door een foute handeling in het stembureau, was een noodkaart noodzakelijk. Er moesten immers nieuwe USB-sticks gebruikt worden. Als de USB-sticks afgesloten waren in het stembureau op het einde van de verrichtingen, kon daar niet meer mee opgestart worden. Als bij derge-

lijke opstart van het systeem de noodkaart niet gebruikt werd (niet aan gedacht, noodkaart niet meegestuurd, noodkaart overschreven, niet gelabeld en tussen de stemkaarten geraakt,...), dan was het herinscannen van de stembiljetten niet meer mogelijk. De enige mogelijkheid om niet inscanbare stembiljetten in de hoofdbureaus te verwerken, was de stemmen af te lezen van de biljetten en ze opnieuw uit te brengen op een stemcomputer om ze daarna terug in te scannen. Een tijdrovende procedure.

Met de noodkaart is het diverse keren fout gelopen. Niet alleen leden van de stembureaus hebben hier fouten gemaakt, ook technici van Wincor Nixdorf die bijstand kwamen verlenen in stembureaus en in hoofdbureaus waren onvoldoende op de hoogte van het risico om op te starten met nieuwe USB-sticks zonder noodkaart.

Beoordeling: deze procedure is duidelijk onvoldoende intuïtief en werd in meerdere gevallen verkeerd begrepen en uitgevoerd door zowel leden van de stembureaus als technici. De noodkaartprocedure moet vervangen worden door een veel duidelijkere en minder risicovollere procedure.

Een stembureau moet kunnen worden heropgestart met twee nieuwe USB-sticks en het initiële wachtwoord. De uitgebrachte stemmen van vóór de heropstart moeten eenvoudig terug inscanbaar zijn om te registreren op het tweede (nieuwe) paar USB-sticks.

Bij een hertelling op het niveau van het hoofdbureau, moet een voorzitterscomputer eenvoudig kunnen worden opgestart met twee nieuwe USB-sticks en de initiële wachtwoorden van stembureau in kwestie. De software moet de mogelijkheid bevatten om enkel stemmen te scannen. Deze mogelijkheid (hertelling) mag enkel mogelijk zijn in het hoofdbureau.

Belangrijk: in beide gevallen – zowel in het stembureau als in het hoofdbureau – moet de integriteit van de procedure verzekerd blijven. Een stembiljet uitgebracht in stembureau A mag immers niet in stembureau B ingescand kunnen worden. Alleen stembiljetten die op die dag in dat bureau met software die met het juiste wachtwoord werd geactiveerd en afgedrukt, mogen ingelezen kunnen worden. Als de procedure dat vereist kan per stembureau en/of per hoofdbureau op voorhand een superuser wachtwoord worden aangemaakt dat in het agentschap bewaard blijft, en slechts in noodgevallen en onder bepaalde voorwaarden kan vrijgegeven worden aan de voorzitter van het stembureau of van het hoofdbureau.

Smartmatic werkt aan een structurele oplossing waarbij de noodkaart en de daarbij horende procedure worden vervangen.

6.3.7. Problemen met aanmeldkaart

Stemcomputers moeten worden opgestart met een USB-stick en met een aanmeldkaart die tijdens de opstartprocedure werd aangemaakt. De aanmeldkaart is een gewone chipkaart waar een cijfercode is opgeslagen. Het is een alternatief voor het ingeven van een lange cijfercode via het aanraakscherm¹¹¹. Soms is gemeld dat na opstart van 2 of 3 stemcomputers de aanmeldkaart niet meer werkte. Dat leidde dan tot vertraging en technische interventie.

¹¹¹ Zie 5.2.1.,punt 4, p. 198

Smartmatic¹¹²: een plausibele verklaring is dat een menselijke fout in combinatie met een misleidende schermboodschap aan de basis van het probleem kunnen liggen. Alle onderzochte aanmeldkaarten blijken immers technisch correct te zijn. De hypothese is dat wanneer de aanmeldkaart verkeerd in de stemcomputer wordt ingebracht, en dat kan gewoon een slecht contact zijn door de kaart één millimeter niet voldoende ver te steken, op het scherm van de stemcomputer een misleidende boodschap verschijnt: verificatie mislukt, controleer de kaart en probeer opnieuw. Als de fout aanhoudt, vraag om technische bijstand. Hierdoor ontstaat de indruk dat de aanmeldkaart stuk is, wat niet het geval is. Na herhaaldelijk verkeerd inbrengen van de aanmeldkaart, blokkeert de stemcomputer. Hierdoor is wellicht vaak ten onrechte melding gemaakt van een defecte aanmeldkaart. De aanmeldkaart werd dan (ten onrechte) opnieuw aangemaakt op de voorzitterscomputer. Daarna moest de stemcomputer heropgestart worden.

Smartmatic ontdekte dat een aanmeldkaart ook effectief onbruikbaar kan raken, al is dat vermoedelijk slechts sporadisch het geval geweest en de hieronder beschreven handeling niet de oorzaak van het merendeel van de geuite klachten.

Smartmatic¹¹³: Een aanmeldkaart kan echter wel onbruikbaar geraken, als men ze na het opstarten/installeren van een stemcomputer in de kaartlezer van de stemcomputer laat zitten, vervolgens de instructie op het scherm volgt, nl. “voer de kaart correct in”, en daarna meerdere keren een nieuwe poging onderneemt de kaart “correct in te voeren”. De applicatie verwacht een stemkaart maar krijgt steeds opnieuw een aanmeldkaart aangeboden. Een fout in de applicatie (of misschien ook in de low-level behandeling van het event) zorgt er dan blijkbaar voor dat er op de aanmeldkaart wordt geschreven waardoor ze onbruikbaar wordt.

Beoordeling: de aanmeldkaart moet verdwijnen of facultatief zijn. Als de aanmeldkaart niet beschikbaar is, moet verder kunnen gewerkt worden met een cijfercode via het scherm in te geven.

6.3.8. Lange opstarttijd stemcomputers

Er zijn veel klachten geuit over de lange opstarttijd voor de stemcomputers. Het scherm geeft aan dat de opstart 2 minuten duurt maar in de praktijk was dit veel langer, tot 5 minuten. De opstarttijd was ook merkkelijk langer dan in eerdere versies van de software, de demo- of de oefensoftware. Dat is ook erkend door de leverancier Smartmatic:

Smartmatic¹¹⁴: De tragere opstart vindt zijn oorzaak in het gebruik van een andere bootloa-der, nl. Grub2in plaats van Syslinux, hetgeen de opstarttijd met ongeveer 1 minuut verlengt. Deze ingreep was noodzakelijk omwille van een “known issue” in de Syslinuxbootloader (bootloaders zijn third party componenten, niet door Smartmatic ontwikkeld), waardoor het risico bestond dat zonder aanwijsbare reden – de voorzittersmachine zou weigeren op te starten (2 à 2,5% van de voorzitterscomputers zou hiermee te maken hebben gekregen op verkiezingsdag). De enige oplossing zou dan geweest zijn om na 20 à 30 minuten opnieuw te proberen. De andere bootloader was meer een noodzakelijk kwaad dan een gewenste wijziging of regressie.

¹¹² brief van 18 februari 2013

¹¹³ brief van 18 februari 2013

¹¹⁴ brief van 3 januari 2013

We hebben voorlopig geen oplossing voor het inkorten van de opstarttijd tot op het ogenblik dat er gevraagd wordt om de aanmeld kaart in te voeren. Zolang we verplicht zijn met Grub2te werken, zal die minuut extra er zijn.

Anderzijds zal bij het opstarten van het stembureau het zo zijn dat de USB gegevensdragers in principe sneller uit de stemcomputer kunnen worden genomen dan nu wordt aangegeven op het scherm. Dat kan zodra het systeem vraagt om de aanmeldkaart in te voeren (of een code in te voeren in het geval de aanmeldkaart zou verdwijnen), terwijl de gebruiker nu wordt gevraagd om dat pas bijna helemaal op het eind van de opstartprocedure te doen (na ruim 5 minuten). Hier kan wellicht anderhalve minuut worden gewonnen en kan de volgende stemmachine ook vroeger worden opgestart. In een stembureau met 5 stemcomputers zou de tijdswinst dan 6 minuten bedragen. We moeten dat nog wel laten bevestigen door onze ontwikkelingsafdeling, maar op basis van de testen op ons kantoor in Brussel stelt zich hier geen probleem.

Beoordeling: de opstarttijd van de stemcomputers moet worden ingekort.

Smartmatic bevestigt dat de opstarttijd zal ingekort worden, maar heeft nog geen technische details daarvan.

6.3.9. Chipkaart in opening printer

Een probleem dat veel is voorgekomen, is dat kiezers de chipkaart in de opening van de printer staken. Daardoor kon het gebeuren dat de printer buiten gebruik was. In de meeste gevallen werd daarvoor technische bijstand gevraagd. Eigenlijk kon dit euvel vrij eenvoudig opgelost worden door de klep te openen en het papier terug goed te steken, maar niet iedereen legde het verband met de foute handeling van de kiezer (gebeurde in een gesloten stembokje) of durfde de klep van de papierrol openen.

De grijze sticker bij de kaartlezer met een pijl naar de gleuf valt niet op. Een aantal gemeenten heeft opvallender stickers in kleur gebruikt, met een beter resultaat, maar het probleem was niet volledig opgelost.

Beoordeling: mogelijks moet er een klep op de gleuf van de printer komen zodat het papier naar onder geleid wordt en de gleuf zelf niet meer zichtbaar is. Dan kan eventueel met eenvoudige middelen, zoals een klepje in kunststof met een zelfklevende strip.

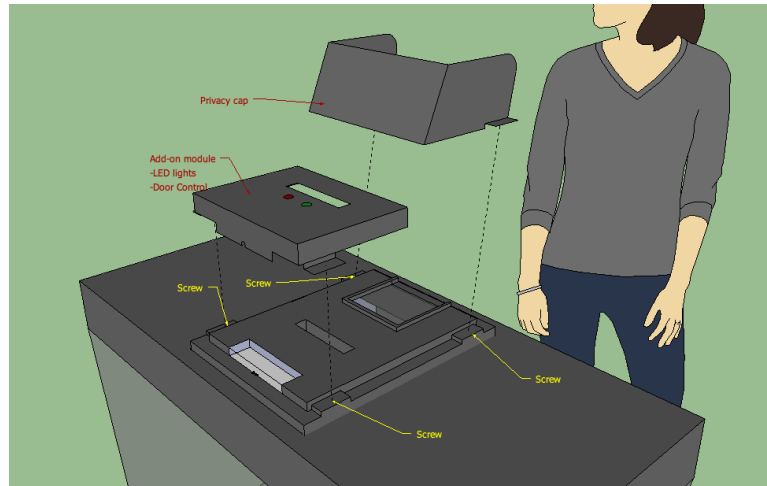
Minimum is een betere aanduiding, zowel op scherm (zie afbeelding: voorstel FOD Binnenlandse Zaken en Smartmatic) als (heel opvallend) op de stemcomputer zelf.

- Steek uw kaart tot aan de lijn in de kaartlezer rechts onderaan
- Neem uw kaart pas terug als uw stembiljet afgedrukt is

6.3.10. Niet-gescande stembiljetten in de stembus

Het was een gekend risico dat niet-gescande biljetten in de bus zouden belanden. Bij het verkiezingsexperiment in oktober 2011 was reeds gebleken dat bepaalde kiezers uit gewoonte het stembiljet onmiddellijk in de stembus steken zonder te scannen. Om die reden was ervoor gekozen om een elektronische klep te voorzien op de stembussen, zodat uitsluitend correct ingescande stembiljetten

**Voorbeeld van hoe een klep op de stembus er zou kunnen uitzien.
Tekening: Smartmatic**

in de stembus zouden komen. De software moest deze klep aansturen (standaard gesloten, open bij correct ingescande stem). Er bleek te weinig tijd te zijn om de broncode zonder risico's op regressie aan te passen. Er was ook te weinig tijd om een extra certificeringsproces te doorlopen. Het alternatief was een manueel aangestuurde klep met een knop te bedienen door een bijzitter was geen oplossing en had een grote budgettaire impact.

Om te vermijden dat ongescande stembiljetten in de stembus terecht kwamen, werd decretaal bepaald dat een extra bijzitter de stembiljetten in de bus moet steken, na zich er van verzekerd te hebben dat de stem werd ingescand. Sommige bijzitters gebruikten een karton om over de gleuf van de stembus te leggen om te voorkomen dat ongescande stembiljetten erin zouden terecht komen.

Telkens vastgesteld werd dat ongescande stemmen in de stembus terecht kwamen, moest in het hoofdbureau overgegaan worden tot een herscanning. Als dan werd opgestart zonder noodkaart (was er niet of werkte niet), was een volledige herstemming noodzakelijk met vertraging in de resultaten tot gevolg.

Beoordeling: ongescande stembiljetten in de stembus heeft gevolgen op het niveau van het hoofdbureau. Een tijdrovende herscanning van alle stembiljetten is dan immers onvermijdelijk.

Mogelijke oplossingen:

- ♦ Een door de software-aangestuurde klep op de stembus die alleen opent bij een correcte scanning.
- ♦ Sluitende proceduremaatregelen.

6.3.11. Kiezers laten stemmen met teststemmen¹¹⁵

In een aantal stembureaus is men na het uitbrengen van de teststemmen vergeten de testmodus te verlaten. Het gevolg was dat een aantal – of alle – kiezers een teststem uitbrachten. Op het stembiljet staat: “TESTSTEM”. De teller van de voorzitterslaptop blijft op nul en bij elke gescande stem komt de inhoud van het stembiljet op het scherm van de voorzitterscomputer en potentieel zichtbaar voor alle leden van het bureau. Het blijft moeilijk te begrijpen waarom dit laat of niet opgemerkt werd door de leden van de stembureaus in kwestie. Teststemmen kunnen niet geregistreerd en achteraf niet ingescand worden.

Beoordeling: de teststemmen worden best afgeschaft. De reden voor teststemmen was het controleren van de goede werking van de printers in de stemcomputers, maar aangezien alle stemcomputers daags voor de verkiezingen technisch nagekeken zijn, kan deze test vervallen.

De teststemmen zijn inmiddels uit de software verwijderd.

6.3.12. Lage alarmdrempel

Het alarm van de stemcomputers werd te snel geactiveerd. Als de alarmdrempel te laag staat, mist het alarmsysteem zijn doel. Bovendien wekt dat veel frustratie op bij de kiezers en de bureauleden. De alarmdrempels waren in de loop van het tot stand komen van de stemsoftware nochtans reeds verhoogd.

Ook de wijze van het resetten van het alarm is weinig logisch en intuïtief. In de juiste volgorde moet men eerst de knop op de alarmbox indrukken en daarna de code ingeven. Dat werd vaak fout gedaan, waardoor het alarm na een tijd terug afging.

Beoordeling: op de dag van de verkiezingen is duidelijk veel irritatie geweest over het veelvuldig afgaan van het alarm. Het alarm moet pas afgaan als dat echt nodig is. De alarmdrempels moeten herbekeken worden.

Het resetten moet eenvoudiger. Vraag is of het nodig is om hiervoor een dubbele actie uit te voeren (toets op alarmbox + ingeven pincode).

Smartmatic¹¹⁶: *De alarmdrempel werd wel degelijk verhoogd na het stemexperiment van 2011, in lijn met de consensus die toen bij alle betrokken partijen bestond.*

Het kan best zijn dat deze alarmdrempel momenteel nog te laag ligt (en dat verdere verhoging noodzakelijk is), maar gezien de eerder bereikte consensus kan Smartmatic daarvoor wat betreft de praktijkervaring van 14 oktober niet voor verantwoordelijk worden gesteld.

Over alarmen in het algemeen, moet de gebruiker wel de juiste procedure volgen om het alarm te resetten, m.a.w. eerst op de knop drukken, dan lezen wat het probleem is, vervolgens de fout corrigeren en daarna de vrijgeefcode invoeren. Als deze volgorde niet wordt gevolgd, dan kunnen alarmen eindeloos lang blijven afgaan.

¹¹⁵ Zie ook 6. p. 237

¹¹⁶ Brief van 3 januari 2013

Smartmatic¹¹⁷: In overleg met de federale overheid werden de alarmen opnieuw geëvalueerd en werd de alarmdrempel reeds op 2 punten aangepast:

1° wanneer een kiezer zijn stemkaart laat zitten na het beëindigen van zijn kiesverrichtingen, zal er pas na 90 seconden een STIL alarm afgaan, waarbij alleen beide LED's zullen knipperen op de alarmdoos (geen geluid!) en waarbij de alarmstatus meteen wordt opgeheven van zodra de stemkaart uit de stemcomputer wordt verwijderd.

2° wanneer een stemkaart wordt ingebracht die reeds gebruikt werd zal er ook geen alarm meer weerklinken en zal er alleen een boodschap op het scherm van de stemcomputer worden getoond.

We vermoeden dat het probleem met de kaartlezer mee de oorzaak is geweest van het feit dat er op 14 oktober meer alarmsignalen zijn afgegaan dan wenselijk. Derhalve denken we dat het oplossen van dit probleem mee zal bijdragen aan de oplossing die aanvaardbaar is.

Het lijkt aangewezen dat er bij een volgende gelegenheid nog eens extra aandacht wordt besteed aan de correcte uitvoering van de procedure bij het resetten van een alarm. Mogelijk kan deze procedure ook worden vereenvoudigd.

6.3.13. Papierstoringen

Vals alarm papierrol

Vaak gesignaleerd probleem: onterecht alarm met betrekking tot de papierrol die zou op zijn, maar dat absoluut niet was. In een enkel geval werd gesignaleerd dat een hoeveelheid papier van de bobijn moest gewikkeld worden om de stemcomputer operationeel te krijgen.

Smartmatic¹¹⁸: Technisch gesproken is het eigenlijk niet mogelijk dat een kalibratieprobleem aan de basis ligt van het gemelde probleem. Het is immers zo dat met een maximaal slecht ingestelde sensor, er steeds minstens 2/3 van de papierrol verbruikt moet zijn alvorens de alarmdetectie afgaat. Op de 33 toestellen die we de afgelopen weken hebben getest en geïnspecteerd was de kalibratie alleszins correct ingesteld en werd ook geen probleem vastgesteld met de eindepapierdetectie.

Actiepunt: wat er ook moge van zijn, het blijft ons plan om de zaak ten gronde te gaan onderzoeken. Een voorgestelde grootschalige steekproef, zal er bijzondere aandacht uitgaan naar de eindepapierdetectie.

Kleine papierrollen¹¹⁹

De stemcomputers werden geleverd met kleine “testrolletjes” papier. Deze testrollen bevatten aanzienlijk minder papier dan een normale rol. Smartmatic heeft op enkele dagen voor de verkiezingen nog een levering gedaan aan de gemeenten met aantal verbruikersgoederen waaronder extra rollen papier. Volgens de bijgesloten instructies moesten de testrollen vervangen worden door normale papierrollen, maar op de doos stond vermeld dat deze niet mocht geopend worden... Door deze miscommunicatie en de late levering, hebben verschillende besturen dat niet geweten, met het gevolg dat in een aantal gemeenten alle stemcomputers kleine testrollen bevatten en elke rol na korte tijd moest vervangen worden. Normaal moest er geen papierrol vervangen worden.

¹¹⁷ brief van 18 februari 2013

¹¹⁸ brief van 28 februari 2013

¹¹⁹ Zie 9 p. 235 en 11.1.1. p. 247

Een papierrol vervangen is een vrij eenvoudige handeling, maar niet iedereen is even handig, durfde het risico nemen of wist dat zoiets toegelaten was.

Beoordeling: de stemcomputers werden geleverd met kleine testrollen in combinatie met een slechte communicatie lag in veel gevallen aan de oorzaak van dit probleem. Het voorkomen van een foute kallibratie bij de sensor die de dikte van de bobijn meet en de frequentie daarvan in het huidige stemcomputerpark moet door Smartmatic onderzocht worden. De melding waarbij teveel papier op de bobijn zat, moet als een geïsoleerd geval beschouwd worden.

6.3.14. Kaartlezers

Er kwamen veel meldingen over kaartlezers van de voorzitterscomputer die “plots uitvielen”. Dat was blijkbaar eenvoudig op te lossen door de USB-stekker uit te trekken en opnieuw in de USB-poort te steken. In veel gevallen werd dergelijk euvel telefonisch opgelost. Het lijkt een probleem te zijn veel voorkomt bij USB-apparaten maar technisch kan opgelost worden.

Beoordeling: de leverancier van de stemcomputers wordt geacht om via aanpassingen in de software en/of de hardware maatregelen uit te werken die het probleem opvangen, preventief of correctief.

6.3.15. Stabiliteit van de stemcomputer

Er kwamen verschillende meldingen dat stemcomputers gewoon zonder reden uitvielen of blokkeerden in het stemproces.

Deze problematiek wordt behandeld bij de ingebrekestelling¹²⁰.

6.3.16. De problematiek van het tweemaal na elkaar aanraken van het scherm¹²¹

In een aantal gevallen werd waargenomen dat als er tweemaal na elkaar met een bepaalde interval op een lijst werd getikt, men in het scherm van de kandidaten van die lijst kwam en men ook reeds die kandidaat geselecteerd had die zich op die plaats van het vak van de lijst op het scherm bevond (zie afbeelding).

¹²⁰ Zie 11.1.1. p. 241 punt 1b.

¹²¹ Bij zijn arrest nr. 222.230 van 24 januari 2013 heeft de Raad van State het beroep verworpen dat door Willem Draps is ingesteld tegen de beslissing van het Rechtscollege van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om de gemeenteraadsverkiezingen in Sint-Pieters-Woluwe geldig te verklaren. Het beroep laakte in hoofdzaak een onregelmatigheid van het elektronisch stelsysteem: wanneer de kiezer op het aanraakscherm bleef drukken, kwam na de startpagina met de keuze tussen de twee taalrollen, meteen het scherm van de lijst Woluwe+ Cerexhe, zonder dat eerst het scherm verscheen met de zes lijsten die met het oog op de stemming waren ingediend. Het arrest erkent het bestaan van deze onregelmatigheid, maar oordeelt dat, gelet op de mogelijkheden om een verkeerde stem te verifiëren en recht te zetten, deze onregelmatigheid voor deze lijst slechts een onbeduidend voordeel heeft kunnen opleveren dat de zetelverdeling tussen de lijsten niet kon wijzigen.

GEMEENTERAAD

1 Open Vld	4 sp.a-CD&V STADSLST	9 Piratenpartij	14 VRIJ VLUG VOORUIT
2 N-VA	6 Groen	10 ROOD!	16 Mathieu/Guillaume
3 VLAAMS BELANG	8 PVDA+	12 HART	Blanco stem

Kies een lijst of stem blanco

Gemeenteraad Antwerpen 1/12

GEMEENTERAAD

1 Open Vld

1 JANSSENS	20 LUYCKX	38 SENE
2 KHERBACHE	21 JANSSENS	39 SENE
3 HEYLEN	22 JANSSENS	40 SENE
4 VERBIST	23 JANSSENS	41 SENE
5 BACHAR	24 JANSSENS	42 SENE
6 BASTIAENS	25 JANSSENS	43 SENE
7 WASSERBERG	26 JANSSENS	44 SENE
8 TURAN	27 JANSSENS	45 SENE
9 VOETEN	28 JANSSENS	46 SENE
10 SCHECK	29 JANSSENS	47 SENE
11 WELDT	30 JANSSENS	48 SENE
12 LACROIX	31 JANSSENS	49 SENE
13 MANGELSCOTS	32 JANSSENS	50 SENE
14 VAN DOOL	33 JANSSENS	51 SENE
15 JANSSENS	34 JANSSENS	52 SENE
16 DE RIJST	35 JANSSENS	53 SENE
17 AKBAS	36 JANSSENS	54 SENE
18 WIESE	37 JANSSENS	55 SENE
19 VAN DE HEYNING	38 JANSSENS	56 SENE

GEMEENTERAAD

4 Groen

1 JANSSENS	20 LUYCKX	38 SENE
2 KHERBACHE	21 JANSSENS	39 SENE
3 HEYLEN	22 JANSSENS	40 SENE
4 VERBIST	23 JANSSENS	41 SENE
5 BACHAR	24 JANSSENS	42 SENE
6 BASTIAENS	25 JANSSENS	43 SENE
7 WASSERBERG	26 JANSSENS	44 SENE
8 TURAN	27 JANSSENS	45 SENE
9 VOETEN	28 JANSSENS	46 SENE
10 SCHECK	29 JANSSENS	47 SENE
11 WELDT	30 JANSSENS	48 SENE
12 LACROIX	31 JANSSENS	49 SENE
13 MANGELSCOTS	32 JANSSENS	50 SENE
14 VAN DOOL	33 JANSSENS	51 SENE
15 JANSSENS	34 JANSSENS	52 SENE
16 DE RIJST	35 JANSSENS	53 SENE
17 AKBAS	36 JANSSENS	54 SENE
18 WIESE	37 JANSSENS	55 SENE
19 VAN DE HEYNING	38 JANSSENS	56 SENE

GEMEENTERAAD

3 VLAAMS BELANG

1 JANSSENS	20 LUYCKX	38 SENE
2 KHERBACHE	21 JANSSENS	39 SENE
3 HEYLEN	22 JANSSENS	40 SENE
4 VERBIST	23 JANSSENS	41 SENE
5 BACHAR	24 JANSSENS	42 SENE
6 BASTIAENS	25 JANSSENS	43 SENE
7 WASSERBERG	26 JANSSENS	44 SENE
8 TURAN	27 JANSSENS	45 SENE
9 VOETEN	28 JANSSENS	46 SENE
10 SCHECK	29 JANSSENS	47 SENE
11 WELDT	30 JANSSENS	48 SENE
12 LACROIX	31 JANSSENS	49 SENE
13 MANGELSCOTS	32 JANSSENS	50 SENE
14 VAN DOOL	33 JANSSENS	51 SENE
15 JANSSENS	34 JANSSENS	52 SENE
16 DE RIJST	35 JANSSENS	53 SENE
17 AKBAS	36 JANSSENS	54 SENE
18 WIESE	37 JANSSENS	55 SENE
19 VAN DE HEYNING	38 JANSSENS	56 SENE

Bevestig uw stem

Verander uw stem

Gemeenteraad Antwerpen 4/12

Na de verkiezingen is zowel in de media als op politiek vlak een discussie ontstaan naar aanleiding van dit waargenomen probleem. Dat probleem werd, voorafgaand aan de verkiezingen, niet gesignaleerd aan de minister of aan het agentschap door het controle-orgaan (PwC) dat de stemsystemen en de er bijhorende software certificeerde.

Het controle-orgaan deelde in dat verband mee dat dit verschijnsel eenmaal werd vastgesteld, tijdens het testen van het systeem in het kader van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Na intern overleg werd beslist deze observatie niet verder te escaleren omwille van volgende redenen:

1. Gedurende alle testen in 2 jaar werd dat verschijnsel slechts één maal vastgesteld. Daarnaast heeft de leverancier zelf 85.000 gecontroleerde teststemmen uitgebracht, zonder het fenomeen geconstateerd te hebben. Ook tijdens het verkiezingsexperiment in oktober 2011 heeft niemand het verschijnsel gerapporteerd.

2. De kiezer ziet duidelijk op het scherm de gemaakte keuze en moet die uitdrukkelijk bevestigen voor hij het scherm kan verlaten door een daartoe voorziene knop aan te raken.

GEMEENTERAAD

4 sp.a-CD&V STADSLST

1 JANSSENS	20 LUYCKX	38 PAIRON
2 KHERBACHE	21 LUYCKX	39 YLMARZ
3 HEYLEN	22 LUYCKX	40 VAN GEL
4 VERBIST	23 LUYCKX	41 LUYCKX
5 BACHAR	24 LUYCKX	42 LUYCKX
6 BASTIAENS	25 LUYCKX	43 LUYCKX
7 WASSERBERG	26 LUYCKX	44 LUYCKX
8 TURAN	27 LUYCKX	45 LUYCKX
9 VOETEN	28 LUYCKX	46 LUYCKX
10 SCHECK	29 LUYCKX	47 LUYCKX
11 WELDT	30 LUYCKX	48 LUYCKX
12 LACROIX	31 LUYCKX	49 LUYCKX
13 MANGELSCOTS	32 LUYCKX	50 LUYCKX
14 VAN DOOL	33 LUYCKX	51 LUYCKX
15 JANSSENS	34 LUYCKX	52 LUYCKX
16 DE RIJST	35 LUYCKX	53 LUYCKX
17 AKBAS	36 LUYCKX	54 LUYCKX
18 WIESE	37 LUYCKX	55 LUYCKX
19 VAN DE HEYNING	38 LUYCKX	56 LUYCKX

Bevestig uw stem

Verander uw stem

3. De kiezer ziet de gemaakte keuze op het geprinte stembiljet en kan een nieuwe stemkaart aan de voorzitter vragen om opnieuw te stemmen als hij zou vaststellen dat hij zich vergist heeft. Het systeem registreert in alle gevallen correct de keuze die de kiezer bevestigde.

4. Het is de volledige en uitsluitende verantwoordelijkheid van de kiezer om in alle stadia van het proces te controleren of de weergegeven keuze effectief die is die hij wil.

Het PwC-rapport vermeldt nergens het na de verkiezingen vastgestelde probleem met de “suggestiestem” die optreedt bij het tweemaal na elkaar aanraken met een bepaalde tussentijd van het vak van een lijst.

Reactie van PwC¹²²: *PwC heeft doorheen de verschillende versies van het stelsysteem in totaal 644 items gerapporteerd. In september 2012 werd de finale versie, die uiteindelijk ingezet zou worden tijdens de verkiezingsdag op 14 oktober, getest en werden er nog elf observaties gerapporteerd voor Vlaanderen, waarvan acht observaties waarvoor het risico diende afgedekt te worden via de uitbating en drie niet-blokkerende observaties.*

Het systeem is dus inderdaad complex en vooral ontworpen om ‘geschikt’ te zijn, eerder dan 100% foolproof, en daar werd het dan ook op getest. Het perfecte systeem bestaat niet. Het gaat hier om een complex systeem dat maar één keer om de zoveel jaar gebruikt wordt door heel veel mensen. Het systeem zal waarschijnlijk steeds verbeterd kunnen worden, om het klantvriendelijker te maken, en ook de uitbating te verbeteren, zelfs om het veiliger te maken. Ook het vorige systeem, dat 20 jaar lang gebruikt werd, werd in de loop der jaren steeds verbeterd.

Wij betreuren deze ongelukkige inschatting en nemen ons dan ook voor om dergelijke punten, zelfs indien ze buiten ons toepassingsgebied vallen, in de toekomst ook te melden, naast ons rapport als adviesorgaan.

Beoordeling: stemsoftware moet neutraal zijn en mag op geen enkele manier de keuze van de kiezer beïnvloeden. Er waren voldoende mogelijkheden voor de kiezer om zijn stem na te kijken, te bevestigen, terug te keren naar een vorig menu, opnieuw te beginnen...

De software werd inmiddels aangepast in die zin dat er een bijkomende bevestigingstoets is onderaan het scherm na de lijstkeuze, waardoor het probleem van de baan is. Hetzelfde principe werd toegepast bij de taalkeuze die tot een ongewenste voorselectie van een lijst kon leiden in de gemeenten met taalfaciliteiten.

6.3.17. Het probleem van stembureau 10 van Brasschaat

Rond 7.15 uur op de dag van de verkiezingen kreeg het agentschap telefonisch de melding dat stembureau Brasschaat-010 niet kon opstarten. De reden was dat het systeem het wachtwoord niet accepteerde. Na verificatie door het agentschap werd snel duidelijk dat de login en het wachtwoord wel degelijk correct waren, maar dat het systeem om onbekende redenen weigerde dat te aanvaarden. Ook een systeem dat in het zenuwcentrum in Brussel werd opgestart, vertoonde hetzelfde fenomeen.

¹²² brief van 22 november 2012

Smartmatic¹²³: Het meest tot de verbeelding sprekende geval was “Brasschaat-010”, hetgeen te maken had met een file corruptie die was opgetreden bij het schrijven van de master USB.

Deze fout werd inmiddels opgevangen en kan zich met zekerheid niet meer voordoen. Op de ECM wordt nu bij elke schrijfoperatie vanuit het RAM geheugen een vergelijkende “verify” uitgevoerd.

7. Verkiezingsdag hoofdbureaus

7.1. Opvolging werkzaamheden hoofdbureaus resultatenbeheer, controles Rijksregister, opslag databank

Het doorsturen van de resultaten, de validatie en verwerking, opslag in de databank en de aanmaak van processen-verbaal verliepen bijzonder vlot en zonder problemen, met uitzondering van een programmeerfout waardoor Antwerpen initieel slechts 300 van de 361 stembureaus kon opladen. Via een alternatieve procedure waarbij de geëncrypteerde en digitaal ondertekende bestanden via e-mail werden opgestuurd, konden de overige bureaus worden opgeladen.

Probleem hoofdbureau Antwerpen

De stemresultaten voor 61 Antwerpse stembureaus konden niet doorgestuurd worden vanuit het hoofdbureau via de resultatenbeheerssoftware naar het centrale platform. Men kreeg de foutmelding *array reference out of bounds* en de resultaten werden niet doorgestuurd. Het betrof de stembureaus met een nummer hoger dan 300. Dat waren de stembureaus van de stadsdistricten Merksem en Wilrijk.

Oorzaak: vóór de stembureaubestanden doorgestuurd werden, werden ze eerst geverifieerd (authenticatie en digitale ondertekening) en dat gebeurde via een *array* met het aantal stembureaus in. Deze array bevatte te weinig rijen (300 in plaats van 361). Het betrof dus een eenvoudige programmeerfout. Er werd geen rekening gehouden met kieskringen van meer dan 300 stembureaus.

Oplossing: de geëncrypteerde en digitaal ondertekende stembureaubestanden werden door het hoofdbureau per e-mail doorgestuurd naar het centraal platform waar deze met behulp van een noodprocedure werden verwerkt. Deze noodprocedure was vooraf uitgewerkt en getest in geval er problemen zouden zijn met het inlezen van de bestanden op de USB-sticks.

Beoordeling: deze fout had moeten aan het licht komen bij de uitgevoerde testen. In de testprocedures is het noodzakelijk dat de uitersten getest worden, dus hier de kieskring met het grootste aantal stembureaus, wat duidelijk niet gebeurd was. De impact van deze fout was uiteindelijk vrij gering. De integriteit van de gegevens is niet in gevaar geweest vermits de bestanden reeds geëncrypteerd en ondertekend waren in het stembureau en pas gedeëncrypteerd werden na opladen in het systeem in Brussel.

7.2. Datacentrum

Om de software van het verkiezingsprogramma en de verkiezingsgegevens te kunnen hosten, moet serverinfrastructuur voorzien worden in een of meerdere datacentra.

Het betrof volgende onderdelen:

¹²³ brief van 28 februari 2013

- Beheren van de sturingsgegevens
- Cockpit (monitoring van het gebruik van de software in de hoofdbureaus)
- Kandidatenbeheer
- Aanmaken van de bestanden voor drukker
- Aggregeren van de stemresultaten
- Doorsturen van de stemresultaten
- Consolidatie
- Zetelberekening
- Afschaffen van het tussenniveau hoofdbureau voor het aggregeren van de digitale stemresultaten
- Centraal aanmaken en lokaal afdrukken en ondertekenen van de processen-verbaal.

In eerste instantie werd ervan uit gegaan dat hiervoor gebruik gemaakt wordt van de computerzalen en diensten van de Vlaamse overheid zelf (entiteit *e-government en ICT-Beheer*). Het verkiezingsprogramma heeft immers nood aan een grote hoeveelheid tijdelijke capaciteit (20 servers, 3 firewalls, netwerkverbindingen). Gezien het grote belang van het project en de gevoeligheid van de gegevens (geheimhouding van de stemmen, privacygevoelige gegevens, fraudebestendigheid) was er nood aan een “eigen” afgeschermd omgeving. Deze vereiste “eigen” capaciteit was niet beschikbaar binnen de Vlaamse overheid. De aankoop ervan is duur, gezien de capaciteit slechts een beperkte tijd gebruikt zou worden, en er geen concrete vooruitzichten waren om deze hardware over te nemen door toekomstige projecten. Er werden alternatieven gezocht.

Het referentiepunt voor de hostingvereisten was de omgeving die de FOD Binnenlandse Zaken gebruikte voor de federale verkiezingen van 2010.

- Infrastructuur, gespreid over minimum 2 datacentra
- Duur van de huurtijd:
 - Ontwikkelomgeving: 14 maanden
 - Farm 1: 10 maanden
 - Farm 2 en 3 (back-up servers): 8 maanden
- Volledig beheer door HP-Belgacom mogelijk
- Standaard SLA's, behalve de 3 maanden vóór de verkiezingen en de verkiezingsdag: hoogst beschikbare SLA's
 - ISO27001 certificering
 - Back-up en SAN (opslag gegevens)
 - Server Hardware
 - farm 1: 7 servers
 - farm 2: 7 servers
 - farm 3: 6 servers
 - Beveiliging: hardware firewall per farm
 - Connectiviteit:
 - Redundante onderlinge koppeling tussen de 3 farms
 - Redundante toegang vanuit iedere Farm naar Belgacom Explore124, met toegang tot:
 - Publilinknetwerk¹²⁵

¹²⁴ Het uitgebreid internetnetwerk van Belgacom.

¹²⁵ Netwerk van Belgacom en Belfius. Werd gecreëerd in 1996 als een partnership tussen Dexia en Belgacom ten behoeve van de (vooral lokale) openbare besturen.

- Fedmannetwerk¹²⁶
- Rijksregister
- Proximus
- Internet
- Redundante dedicated link (10Mbps) naar het Vlaams overheidsnetwerk.

In overleg met de entiteit *e-Government en ICT-Beheer* en werd, gelet op de onzekerheid over de mogelijkheid tot efficiënt hergebruik van de aangekochte hardware na de verkiezingen, evenals enkele recente calamiteiten in het Boudewijngebouw en COLT computerzalen, de voorkeur gegeven aan de (ISO27001) gecertificeerde hosting provider Belgacom.

De voordelen die Belgacom kon bieden:

- De aangeboden computerzalen zijn ISO-gecertificeerd en kwalitatief beter.
- De computerzalen bevinden zich in België - omgeving Brussel (3 gescheiden computerzalen op 2 aparte locaties). De omgeving van Brussel maakt het interessant om snel en efficiënt te kunnen samenwerken.
- De aangeboden oplossing was een standaard aanbod van Belgacom, weliswaar een volledige “eigen” omgeving.
- Er werd een vast projectteam aangeboden.
- Beschikbaarheid en beheer van de infrastructuur was op basis van contractueel vastgelegde *service level agreements*.
- Belgacom heeft ervaring met het hosten van verkiezingen (2009 en 2010, zowel voor infrastructuur als voor netwerking) en heeft ervaring met een succesvolle samenwerking met het bedrijf Stésud, de onderaannemer die de CODI software aanlevert.
- De connectiviteitsvereisten, die een cruciale rol spelen in het verkiezingsprogramma, konden efficiënt ingevuld worden:
 - Publilink (vereist voor connectiviteit naar de gemeenten).
 - Mobiel netwerk kan worden gebruikt als uitwijkmogelijkheid.
 - De link tussen het verkiezingsplatform en het Vlaams netwerk wordt aan beide kanten door Belgacom beheerd.

7.3. Cockpit

De cockpitmodule moest het agentschap in staat stellen de activiteiten van de softwaremodules in de hoofdbureaus te detecteren en op te volgen. Zo bijvoorbeeld: heeft het bureau reeds een connectietest gedaan, is het opgestart, heeft het succesvol een proces-verbaal aangemaakt, is het proces-verbaal digitaal getekend...?

De cockpit voor het **kandidatenbeheer** (cockpit 1) was vrij rudimentair en eigenlijk vooral bedoeld voor technici. Het is een ophijsting van codes die overeenkomen met bepaalde handelingen. Personeel van het agentschap heeft desondanks op de kritische dagen van de kandidatingave alle werkzaamheden in het oog gehouden. Diverse problemen als gevolg van foute handelingen of handelingen die te vroeg gesteld werden, zijn op die manier tijdig aan het licht gekomen en verholpen. Zo zijn er een aantal onbedoelde definitieve afsluitingen snel gedetecteerd en door tussenkomst van de *superuser* ongedaan gemaakt.

De cockpitmodule voor het **resultatenbeheer** (cockpit 2) was grafisch beter uitgewerkt, maar biedt voor de niet-technische ondersteuner ongeveer dezelfde beperkte functionaliteit als

¹²⁶ Netwerk van FOD Justitie.

cockpit 1. Op de dag van de verkiezingen zijn ook alle hoofdbureaus nauwgezet opgevolgd. Er werd snel telefonisch ingegrepen bij vaststelling van een onregelmatigheid.

8. Publicatie

De stemresultaten per telbureau (stemmen met potlood en papier) of per stembureau (digitaal stemmen) werden onmiddellijk na het ingeven of het opladen in een hoofdbureau doorgestuurd naar het centraal verkiezingsplatform in Brussel. Het publiceren naar de website en het versturen naar de nieuwsmedia gebeurde in *realtime*, met die beperking dat er voor de digitale stemming steeds de resultaten van minstens twee stembureaus simultaan werden doorgestuurd, zodat het niet mogelijk is de uitslag van één stembureau te kennen¹²⁷. Bij stemming met potlood en papier betrof het steeds een uitslag per telbureau, wat in alle gevallen meer is dan één stembureau.

Centraal werd op basis van de gedeeltelijke resultaten permanent een prognose van de zetverdeling gemaakt door extrapolatie. Ook deze prognoses werden gepubliceerd en ter beschikking gesteld van de nieuwsmedia.

Het volgende aanbod werd kosteloos ter beschikking gesteld van de media:

- Een algemene toelichting van het verkiezingsproces.
- Internetadressen waarop de verkiezingsresultaten terug te vinden waren, één per verkiezingstype (gemeenteraden, provincieraden, OCMW's, stadsdistrictsraden). Elk adres verwees naar een index.html bestand, met daarin de URL van het actuele formaat-I¹²⁸ zipbestand en het actuele formaat-R¹²⁹ zip-bestand. Dat indexbestand gaf ook aan wanneer deze resultaten beschikbaar kwamen.

De informatie kon ook in ruw formaat aan de media geleverd worden. Deze informatie werd eveneens ter beschikking gesteld via de Akamai-architectuur (internet). De ruwe gegevens werden opgesplitst in lijsten + kandidaten enerzijds en resultaten anderzijds.

Testen konden worden uitgevoerd met een set testgegevens die ter beschikking werden gesteld via het ZIP-bestand. Deze testgegevens bevatten een tussentijds resultaat en een definitief resultaat. Bij de geregisseerde testen werd de mogelijkheid geboden om verkiezingsresultaten op te vragen op de Akamai-omgeving die een volledige verkiezing simuleerde.

De mediapartners voor wie het kosteloze standaardaanbod niet volstond, konden met HP-Belgacom hiervoor een contract afsluiten tegen marktprijzen.

Akamai-architectuur

Het bedrijf Akamai is gespecialiseerd in het verwerken en distribueren van internetinformatie. Hierdoor werd geen beroep gedaan op één specifiek datacentrum voor de hosting van de website, maar op meerdere datacentra, verspreid over Europa. Er was een bijna onbeperkte schaalbaarheid en redundantie voorhanden.

¹²⁷ Art. 22 van het decreet houdende de organisatie van de digitale stemming bij de lokale en provinciale verkiezingen.

¹²⁸ gestructureerde gegevens in een komma gescheiden tekstbestand (CSV *flat file*)

¹²⁹ idem

Vanuit een van de drie parallelle verwerkingsstraten op het centraal verkiezingsplatform werden de verkiezingsresultaten doorgestuurd naar de net storage¹³⁰ van Akamai in Amsterdam en Frankfurt. Hiervoor waren er 3 verbindingen beschikbaar, plus een link via een andere internetprovider naar een extra back-up mechanisme.

De net storage *devices* stonden eveneens in *fail-over* mode en HP-Belgacom kon bij problemen de andere net storage device rechtstreeks zelf aanspreken.

Van zodra iemand de URL www.vlaanderenkiest.be of m.vlaanderenkiest.be ingaf op zijn computer of smartphone, haalde de dichtstbijzijnde *edge server*¹³¹ van Akamai de gegevens op bij de Netstorage. Deze gegevens werden een bepaalde tijd in de cache gehouden van de *edge servers*.

De diensten van Akamai zorgden ervoor dat steeds de meest optimale *edge server* werd aangesproken om de resultaten zo efficiënt mogelijk te publiceren op de website en ter beschikking te stellen van de media.

Er werd eveneens een DDOS¹³² bescherming voorzien. Als een partij te veel verzoeken zou uitsturen, kan het IP-adres worden geblokkeerd en geen verzoeken meer uitsturen.

Positief

- Het in een vroeg stadium betrekken van de mediapartijen (begin januari 2012) bij de analysefase was goed. De VRT werd als *keyuser* gebruikt voor de andere partijen.
- Goede communicatie en voorbereiding met de mediapartijen. Niemand van de mediapartijen deed een beroep op de technische ondersteuning op de dag van de verkiezingen.
- Ter beschikking stellen van 20 testdagen voor de mediapartijen.
- Simulatie van binnenkomende resultaten.
- Laatste testen (10 dagen) met effectieve kandidaten van 2012.
- Kosteloos minimumaanbod ter beschikking gesteld door de Vlaamse overheid.
- Goede communicatie met de mediapartijen.
- Snel aanleveren van resultaten.
- Ter beschikking stellen van verschillende afnamemogelijkheden

Aanbeveling

- Een regionale tv-zender vroeg om RSS133 ter beschikking te stellen, wat niet voorzien was.

¹³⁰ harde-schijfruimte in datacentra

¹³¹ Edge servers zijn webservern waarbij de gekozen locatie datacentra zijn, zo dicht mogelijk bij de gebruikers, dus bij zo veel mogelijk internetproviders (Belgacom, Telenet...). Op die servers worden de gegevens dan tijdelijk bewaard waardoor de performantie optimaal is en er relatief weinig belasting naar de centrale servers gaat. Door het grote aantal edge servers dat gebruikt werd, was de capaciteit nagenoeg onbeperkt. Zodra alle edge servers bij bv Telenet en Belgacom overbelast waren of zouden geweest zijn, werd onmiddellijk omgeleid naar een server in een buurland.

¹³² Distributed denial-of-service aanvallen zijn pogingen van meerdere externe computers om een computer, computernetwerk of dienst onbruikbaar te maken, meestal door het verzadigen/overbelasten van het doelsysteem met externe communicatieverzoeken.

¹³³ RSS is een internettool waarmee men zich op de vernieuwingen van een website kan abonneren. In 2006 was dat voorzien op de verkiezingswebsite, maar werd zó weinig gebruikt dat beslist werd het in 2012 weg te laten.

- Een partij vond dat testen in de week vóór de verkiezingen noodzakelijk was. Het bleek evenwel dat hun software niet tijdig klaar was.

Beoordeling: de contacten met de media alsook de effectieve verzending van de resultaten naar de website en de diverse media gebeurden probleemloos. Er zijn geen problemen geweest met vertragingen, uitval of time-outs van de website en het ter beschikking stellen van de verkiezingsuitslagen.

Door de schaalbaarheid van het Akamai-platform, het gebruik van meerdere datacentra en de beschikbare redundantie werden geen abnormale wachttijden gemeld. Er was op geen enkel moment sprake van overbelasting van de servers of het netwerk.

9. College van Deskundigen¹³⁴

Artikel 12 §3 bepaalt: “Uiterlijk tien dagen na de dag van de verkiezingen bezorgen ze een verslag aan de Vlaamse Regering en aan het Vlaams Parlement. Hun verslag kan (sic) aanbevelingen bevatten in verband met de apparatuur en de software die zijn gebruikt en de procedures die zijn toegepast”.

Het college van deskundigen heeft ervoor gekozen om ook een paar juridische bedenkingen toe te voegen. Op de juridische opmerkingen die reeds eerder door PwC werden geformuleerd in hun adviezen aan de Vlaamse Regering, wordt hier niet verder ingegaan.

Aanwijzing facultatief

Artikel 12,§1 stelt: “Het Vlaams Parlement kan een college van deskundigen aanwijzen dat bestaat uit ten minste twee effectieve en twee plaatsvervangende deskundigen.”

Hierdoor kan bij de burger de indruk ontstaan dat controle van de elektronische stemsyste­men geen verplichting maar slechts een mogelijkheid is. Het afschaffen van het optionele karakter kan deze indruk wegnemen. Deze opmerking stond ook al in het deskundigenverslag van de federale verkiezingen van 2009¹³⁵. Bovendien is de organisatie van de lokale en provinciale verkiezingen in het Vlaamse Gewest volledig Vlaamse bevoegdheid, wat het facultatief karakter des te merkwaardiger maakt.

Rol plaatsvervangende deskundigen niet omschreven

Hoewel de toelichting bij artikel 12 van het voorontwerp van het Kiesdecreet bepaalt dat de plaatsvervangende deskundigen dienen “om de continuïteit te garanderen”, worden zowel de effectieve als de plaatsvervangende deskundigen ingeschakeld, vóór, tijdens en na de verkiezingen. Gezien de werklust die de controle van de verkiezingen met zich meebrengt, stelt het college voor om de bepaling hieraan aan te passen zodat het onderscheid wordt wegge­werkt. Het dringt er eveneens op aan dat het parlement bij elke verkiezing alle experts aan­duidt waartoe het recht heeft. Deze opmerking stond ook al in het deskundigenverslag van de federale verkiezingen van 2009¹³⁶ en van 2010¹³⁷.

¹³⁴ Verslag van het College van Deskundigen, Vlaams Parlement, stuk 1790 (2012-2013) nr. 1

¹³⁵ 4-7/2 (Senaat) -2008/2009 en 52-0015/001 (Kamer), p. 29

¹³⁶ 4-7/2 (Senaat) -2008/2009 en 52-0015/001 (Kamer), p. 29

¹³⁷ Deskundigenverslag 2010, pp. 5-6

Rol deskundigen kan nog beter worden omschreven.

Zoals hierboven reeds aangegeven, is het inmiddels een traditie dat het deskundigenverslag opmerkingen van informatica-technische, maar ook van juridische aard bevat. Met het oog op de aanwijzing van de deskundigen, kan dit onderscheid best ook zo worden verduidelijkt in het decreet zelf.

Markering afschrift leidt niet vanzelf tot ongeldigheid stem

Art 139 van het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet van 8 juli 2011 bepaalt dat het de kiezer verboden is om zijn stemkeuze kenbaar te maken door het papier open te plooiën, anders moet het stembiljet onbruikbaar worden gemaakt en moet hij of zij opnieuw stemmen. Hier wordt er dus vanuit gegaan dat het adagio “de stemming is geheim” ook impliceert dat de kiezer evenmin vrijwillig zelf het geheim van de stemming mag schenden. Daarnaast wordt het stembiljet ongeldig als erop geschreven wordt. Dit wordt ook nog eens met zoveel woorden gesteld in art. 155, bij de bepalingen m.b.t. de telbureaus.

Het principieel geheim karakter van de stemming en de sanctie van het ongeldig verklaren van stembiljetten wordt echter niet even streng toegepast in de regeling van het geautomatiseerde stemmen in het Digitaal Kiesdecreet van 25 mei 2012. Bij de tot nu toe gebruikte systemen van geautomatiseerd stemmen kon men in principe niet meer ongeldig stemmen – blanco stemmen kan wel nog. Dat was niet problematisch, aangezien het vermijden van ongeldige stemmen een van de redenen was om e-voting in te voeren.

Bij het nieuw ingevoerde ticketing-controlesysteem is het echter voor de kiezer weer mogelijk zijn naam op het afschrift te schrijven, er zijn zielenroerselen aan toe te vertrouwen of het afschrift op een andere manier te markeren, zonder dat dit noodzakelijkerwijze tot ongeldigheid van zijn stem leidt: de stem is immers geldig uitgebracht van zodra het is gelukt om de barcode in te scannen. Maar in theorie zouden getuigen in de telbureaus achteraf kunnen vaststellen of een bepaalde kiezer voor een bepaalde kandidaat heeft gestemd, simpelweg omdat deze er zijn naam heeft opgeschreven – en zonder dat zijn stem daardoor automatisch ongeldig is geworden.

Artikel 19 van het Digitaal Kiesdecreet stelt immers: “Het scannen van het afgedrukte stembiljet door de digitale stembus genereert de stem van de kiezer in digitale vorm. Het afgedrukte stembiljet zelf is louter bestemd voor controle en auditdoeleinden. Alleen bij een eventuele hertelling kan de voorzitter van het bevoegde hoofdbureau beslissen om stembiljetten waarvan de tekst van de stem onleesbaar is of waarvan de overeenstemming tussen de tekst en de barcode niet meer te verifiëren is, te weren. Het hoofdbureau maakt daarvan melding in het proces-verbaal.” De toelichting bij artikel 19 stelt daarenboven dat “stembiljetten waarop bijvoorbeeld markeringen aangebracht werden of die beschadigd werden, niet geweerd worden bij een eventuele hertelling, zolang de barcode en de tekst kunnen gelezen worden en zolang kan geverifieerd worden dat beide afgedrukte vormen van de stem met mekaar overeenstemmen”¹³⁸.

Aan de problematiek van niet-anonieme en beschreven stembiljetten in het nieuwe “ticketingsysteem” zou gedeeltelijk verholpen kunnen worden door artikel 19 van het Digitaal Kiesdecreet aan te passen.

¹³⁸ Stuk 1559 (2011-2012) – nr. 1, p.12

De bepaling zou kunnen herschreven waarbij de analogie met de manieren waarop papieren stembiljetten ongeldig worden wordt doorgetrokken naar de papieren afschriften van de eigenlijke stemverrichting die plaatsvindt door het inscannen. Zo'n decretale aanpassing biedt echter nog steeds geen oplossing voor tickets die vóór een eventuele hertelling verdwenen zouden zijn, omdat de kiezer ze mee naar huis heeft genomen ondanks de visuele controle hierop in het stembureau.

De mogelijkheid van identificeerbare briefjes lijkt ons ook niet erg problematisch: de verkiesingsuitslag wordt immers bepaald op basis van de stemverrichting, nl. het inscannen zelf. Identificeerbare briefjes kunnen pas aan het licht komen bij hertellingen, en die gebeuren slechts sporadisch, niet systematisch: het is zo goed als uitgesloten dat er druk zou worden uitgeoefend op de kiezer om op dergelijke wijze zijn stem kenbaar/identificeerbaar te maken, aangezien een controle daarvan niet verzekerd is. In plaats van de bepaling te herschrijven zou de rol van de getuigen in de telbureaus eventueel kunnen worden verduidelijkt, in de decreetgeving of elders.

Wij verwijzen voor de problematiek van mogelijke "markering" graag naar de studie "BeVoting. Studie van de Elektronische Stemsystemen" van 2007 waarin het Studieconsortium bestaande uit de KU Leuven, de Universiteit Antwerpen, de Universiteit Gent, de UCL, de Université de Liège, de ULB en de VUB in verband met de juridische conformiteit van het "verbeterde papier-gebaseerde stelsysteem."¹³⁹ Deze studie bracht ook geen noemenswaardige juridische bezwaren naar boven m.b.t. het "ticketingsysteem".

Ter vergelijking merken wij op dat bij de federale parlementsverkiezingen in 2003 in Waarschoot en Verlaine reeds werd geëxperimenteerd met een "ticketing" systeem waarbij de kiezer zijn elektronische stem kon checken op een ticket. In dat systeem werd het bewerken achteraf wel nadrukkelijk fysiek onmogelijk gemaakt.¹⁴⁰

Andere adviezen

- *Stemterminals die in gebruik genomen worden met een "demorol" in de printer zijn een teken van slechte voorbereiding, dit moet te allen tijde voorkomen worden¹⁴¹.*
- *De papieruitvoer van de stemcomputer moet aangepast worden zodanig dat er geen verwarring ontstaat tussen de kaartinvoer en de papieruitvoer¹⁴².*
- *Het hele concept met 2 USB-sticks is kwetsbaar (bij defect van 1 stick is het systeem niet meer op te starten) en zorgt voor vertragingen (consistency check). Dat moet herbekeken worden¹⁴³.*
- *Het pictogram dat uitnodigt om de witte kaart in de stemcomputer te steken verduidelijkt niet waar dit moet gebeuren¹⁴⁴.*

¹³⁹ BeVoting. Studie van de Elektronische Stemsystemen, Deel II van de "Studie geautomatiseerde Stemming Def. Vs. 18122006", versie 1.02, 4 december 2007, pp. 61 e.v.

¹⁴⁰ Wet van 11 maart 2003 tot organisatie van een systeem voor het controleren van de geautomatiseerde stemming door middel van het afdrucken van de uitgebrachte stemmen op papier en tot wijziging van de wet van 11 april 1994 tot organisatie van de geautomatiseerde stemming, de wet van 18 december 1998 tot organisatie van de geautomatiseerde stemopneming door middel van een systeem voor optische lezing en tot wijziging van de wet van 11 april 1994 tot organisatie van de geautomatiseerde stemming, alsook het Kieswetboek"

¹⁴¹ Zie 11.1.1. p. 247

¹⁴² Zie 6.3.9. p. 221

¹⁴³ Zie 6.3.3. p. 216

¹⁴⁴ Zie 6.3.9. p. 221

- *De afdruk van een teststem moet zodanig verschillen van een echte stem dat dit opvalt. Voorbeeld: druk de barcode 3x na mekaar af bij een teststem¹⁴⁵.*
- *De fase van teststemmingen zou duidelijker aangegeven moeten worden op de voorzitterscomputer en het afgedrukte stemresultaat¹⁴⁶.*
- *Een rood alarm (tussenkomsst vereist) voor iemand die zijn kaart een tweede maal inbrengt is niet nodig. Een mededeling op het scherm volstaat.*
- *In geval van alarm is het wenselijk dat de bijhorende pieptoon na enkele keren stopt teneinde een inflatie aan pieptonen te vermijden.*
- *De afstand tussen de bedieningselementen op de stemcomputer (aanraakscherm) zou iets groter moeten worden om parallaxfouten en onnauwkeurigheden van de gebruiker op te vangen.*
- *“Ongewilde kandidaatselectie” kan worden vermeden door de overgang van het partij-scherm naar het kandidatenscherm te laten onderbreken door een kleine pauze tijdens dewelke de input buffer wordt leeggemaakt¹⁴⁷.*
- *De opleiding van de voorzitters zou beter niet aan de organiserende lokale overheden overgelaten te worden teneinde de kwaliteit van de opleiding te kunnen garanderen, maar wordt best door het Agentschap Binnenlands Bestuur georganiseerd¹⁴⁸.*
- *Het feit dat de opleiding voor voorzitters niet verplicht was werkt fouten tijdens de kies-procedure in de hand.*
- *De voorzitters moeten vroeger in de aanloop naar de verkiezingen aangeduid en betrokken worden in de voorbereidingen teneinde hen beter te informeren.*
- *In elk individueel stemhokje de handleiding “digitaal stemmen in 10 stappen” ophangen.*
- *De stembus moet steeds zodanig opgesteld worden dat het scanvenster niet aan rechtstreeks zonlicht blootgesteld wordt.*

10. Aanbevelingen van het college van deskundigen van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement¹⁴⁹

De stemsoftware van Brussel is gebaseerd op dezelfde stemsoftware die in Vlaanderen gebruikt is. Er is alleen een verschil door gebruik van andere parameters en views. Hoewel het college van deskundigen van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement geen bevoegdheid heeft over de verkiezingen die het voorwerp zijn van deze evaluatie, kunnen zijn adviezen nuttig zijn.

Structuur USB-sleutels

De structuur van de USB-sleutels is extreem complex (2 systemen van bestanden, 3 Linux-kernels, opstarten van het besturingssysteem dat fundamenteel verschilt tussen een stemcomputer en een voorzitterscomputer).

Bovendien bevatten de Linux-filesystems een volledig Linux-systeem met tal van executables, libraries en configuratiebestanden die totaal nutteloos zijn in het kader van de verkiezingen. Het college beveelt aan dat een USB-stick per functionaliteit gemaakt zou worden (stemcomputer en voorzitterscomputer) en dat elke stick enkel de tools, modules en stuurprogramma's

¹⁴⁵ Zie 6.3.11. p. 223

¹⁴⁶ Zie 6.3.11. p. 223

¹⁴⁷ Zie 6.3.16 p. 225

¹⁴⁸ Zie 3.1. p. 178

¹⁴⁹ Brussels Hoofdstedelijk Parlement, gewone zitting 2012-2013, stuk A-323/1, p. 10-11.

bevat die absoluut noodzakelijk zijn voor de werking van het systeem. De functies van de sticks voor het opstarten van de systemen en de sticks voor de registratie van de stemmen zouden overigens opgesplitst moeten worden en de sticks voor het opstarten zouden onveranderbaar moeten zijn.

Vereenvoudiging

De procedures van het Smartmatic-systeem zijn te complex en te lang. Het college beveelt aan dat de procedures grondig vereenvoudigd zouden worden en dat de software zo opgevat wordt dat de gebruikers geleid worden en de risicosituaties en vergissingen beperkt worden.

Referentiestemmen¹⁵⁰ (teststemmen)

Het college heeft vastgesteld dat als de software van de voorzitterscomputer in modus referentiestemmen blijft staan terwijl de eerste kiezers al hun stem uitbrengen (die dan ook gescand worden en in de stembus gestoken worden), die stemmen niet geregistreerd worden (dergelijke toestanden zijn vastgesteld op de dag van de verkiezingen). Het college beveelt aan dat de modus referentiestemmen duidelijker verschijnt op het scherm van zowel de voorzitterscomputer als van de stemcomputer. Om verwarring te voorkomen, moeten bovendien de stembiljetten van een referentiestem duidelijk verschillen van de reële stembiljetten.

Ononderbroken registratie stemmen

Eens de verkiezing gestart is mag de voorzitterscomputer de registratiemodus van de stemmen niet meer kunnen verlaten tot het einde van de stembusgang.

Geluidssignalen

Het college beveelt aan dat het systeem coherenter zou worden wat de geluidssignalen betreft (geregistreerde stem, verworpen stem, referentiestem buiten de procedure van de referentiestemmen enz.).

Gewone stembus in plaats van digitale stembus

Alle elementen zijn aanwezig in het Smartmatic-systeem om de elektronische stembus in de stembureaus overbodig te maken. Zo zou een potentiële bron van technische problemen en procedures voorkomen kunnen worden en het geheim van de stemming beter gegarandeerd kunnen worden. De stembiljetten zouden eenvoudigweg in een traditionele stembus gestoken kunnen worden en de scanning zou dan kunnen gebeuren op het einde van de stembusgang of in het hoofdbureau. Het college stelt voor om deze benadering te overwegen met het oog op een eenvoudiger en transparanter systeem.

Als alternatief suggereert het college dat het stelsysteem aldus ontworpen zou worden dat het lezen van de stem en het invoeren van de stem in de stembus in één enkele handeling zou gebeuren. Een situatie waarbij een stem geregistreerd zou worden terwijl het stembiljet niet in de stembus zit, moet voorkomen worden.

Telling kiezers

Het proces-verbaal geproduceerd door het Smartmatic-systeem leidt het aantal kiezers af van het aantal gescande en geregistreerde stemmen. Toch moet de voorzitter ook het aantal

¹⁵⁰ In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gebruikt men nog de oude benaming “referentiestemmen” om compatibel te zijn met de oude digitale stelsystemen die daar in 2012 nog in de meeste gemeenten gebruikt zijn. De bedoeling van deze teststemmen is immers niet meer zoals vroeger nagaan of de stemcomputers de juiste stem op de magneetstrook van de stemkaart wegschreven, maar gewoon de thermische printers testen.

getelde kiezers kunnen bepalen op basis van het aanstippingssysteem. Als er dan een verschil is tussen die twee cijfers moet een manuele hertelling overwogen worden.

Stemcomputer

Ergonomie van de gebruikersinterfaces van de stemcomputers. Het college beveelt aan aandacht te besteden aan de ergonomie van de gebruikersinterfaces van de stemcomputers, in het bijzonder om de overgangstijd tussen twee schermen te verminderen. Het zou nuttig zijn dat de gebruikersinterface zo ontworpen wordt dat wanneer een button geselecteerd wordt, op het scherm verschijnt dat deze selectie geregistreerd is.

Drukken teksten op stembiljetten

De afdrukkwaliteit van de stembiljetten en de grootte van het lettertype kunnen beter om de tekst echt leesbaar te maken zonder inspanning.

Publicatie specificaties systemen

Het college beveelt aan dat de technische specificaties van het stemsysteem openbaar gemaakt zouden worden. Dat met de bedoeling om op onafhankelijke wijze een toepassing te kunnen schrijven die een stembiljet kan lezen en dit zowel voordat de stem in de stembus gaat als ter hertotalisatie.

11. Ingebrekestelling Smartmatic

Bij de evaluatiegesprekken met gemeentebesturen en leden van hoofdbureaus kwamen gebreken ter sprake die niet eerder gemeld waren door de technische ondersteuning¹⁵¹. Dat had betrekking op:

1. de stabiliteit van de apparatuur
2. problemen die zouden kunnen wijzen op een mogelijke regressie in de software-ontwikkeling
3. de gebrekkige technische bijstand.

Stabiliteit apparatuur

In de meeste stembureaus waren geen grote problemen en is dan ook geen beroep gedaan op de technische ondersteuning.

Er werd contact opgenomen met gemeenten die problemen hadden. De getuigenissen van gemeentelijke verantwoordelijken en leden van hoofdbureaus doen vragen rijzen over de stabiliteit van de apparatuur. Het gaat specifiek over:

- Onverklaarbare plotse uitval¹⁵² van de stemcomputer (Antwerpen, Leuven, Roeselare, Lubbeek, Glabbeek). Na herstart, meestal een recidive, soms reeds na een kwartier. Bepaalde stembureaus rapporteren dat nooit meer dan 2 à 3 stemcomputers tegelijk actief waren. Een dergelijk voorval heeft zich ook meerdere keren voorgedaan in minstens twee hoofdbureaus naar aanleiding van een herstemming.

¹⁵¹ Incidentenrapport van 16 november 2012

¹⁵² Onderzoek door de fabrikant heeft aangetoond dat het hier wellicht om een probleem gaat met statische elektriciteit. Omdat de ondergrond (vloerbedekking) daarbij een rol speelt, kan dat verklaren waarom op sommige locaties er meer problemen geweest zijn dan op andere. Zie 11.1.1., p. 241, punt b.

- Onverklaarbare blokkering¹⁵³ van de stemcomputer waarbij het scherm helemaal op zwart of op wit gaat. Herstarten was de enige mogelijkheid.
- Onterecht alarm met betrekking tot de papierrol. Bij veel stemcomputers werd het alarm getriggerd als het papier nauwelijks voor een derde of half opgebruikt was. Soms gaf een nieuwe rol onmiddellijk weer alarm. Er is ook een melding van een alarm dat pas stopte toen een deel van de bobijn afgewikkeld werd.

Problemen die zouden kunnen wijzen op een mogelijke regressie in de software-ontwikkeling

- Bij het stemexperiment van oktober 2011 was er een consensus bij alle partijen dat de alarmdrempel van de stemcomputers veel te laag was. De software werd in die zin aangepast, maar uit de vele getuigenissen blijkt dat de uiteindelijke software nog steeds een lage alarmdrempel had. Op plaatsen met meerdere stembureaus in een open ruimte, klonk constant alarm.
- Meerdere getuigen verklaren dat er effectief een probleem was met de aanmeldkaart. Men rapporteert dat na de opstart van 2 stemcomputers de aanmeldkaart niet meer werkte. Het fenomeen deed zich zeker niet altijd voor, maar het verklaart wel een beduidend aantal veel te lange opstarttijden van stembureaus.
- Zeer trage opstart van de stemcomputer: beduidend trager dan wat vroeger met eerdere softwareversies ervaren was.

Op 20 december 2012 heeft het Agentschap voor Binnenlands Bestuur Smartmatic voor de hierbovenvermelde aangehaalde vaststellingen in gebreke gesteld.

Het agentschap wenste immers meer duidelijkheid in deze problematiek. Het is immers van het grootste belang dat de juiste “diagnoses” gesteld worden om de passende remedies te kunnen toepassen. Bij een volgend gebruik van de stemcomputers is een herhaling van de situatie van 14 oktober 2012 ontoelaatbaar. Het stemproces moet op een betrouwbare en geordende manier kunnen verlopen.

11.1. Commentaar Smartmatic

11.1.1. Technische problemen en stabiliteit

Smartmatic¹⁵⁴: *Wijzelf hebben ons in de afgelopen weken vooral toegelegd op het verkrijgen van bevestiging voor de probleempunten die werden aangehaald in uw schrijven van 20 december 2012, het identificeren van de mogelijke oorzaak en - indien toepasselijk - het voorstellen van een gepaste remedie.*

Teneinde uit te sluiten dat we conclusies zouden trekken op basis van testen uitgevoerd met stemapparatuur die niet concreet werd ingezet op 14 oktober, hebben we voor ons onderzoek gewerkt met stemapparatuur van stembureaus waarmee zich tijdens de afgelopen verkiezingen mogelijk of waarschijnlijk problemen hebben voorgedaan. In praktijk gaat het over de volgende (volledige) stembureaus of stemapparatuur, afkomstig uit de hierna volgende gemeenten:

¹⁵³ Onderzoek door de fabrikant heeft aangetoond dat het hier wellicht om een probleem gaat met statische elektriciteit. Omdat de ondergrond (vloerbedekking) daarbij een rol speelt, kan dat verklaren waarom op sommige locaties er meer problemen geweest zijn dan op andere. Zie 11.1.1., p. 241, punt b

¹⁵⁴ brief van 28 februari 2013

- *Roeselare_20 (volledig stembureau, in de samenstelling zoals gebruikt op 14/10/2012)*
- *Roeselare_29 (volledig stembureau, in de samenstelling zoals gebruikt op 14/10/2012)*
- *Roeselare_31 (volledig stembureau, in de samenstelling zoals gebruikt op 14/10/2012)*
- *Roeselare_40 (volledig stembureau, in de samenstelling zoals gebruikt op 14/10/2012)*
- *Roeselare_49 (volledig stembureau, in de samenstelling zoals gebruikt op 14/10/2012)*
- *Sint-Katelijne-Waver (selectie van 5 stemcomputers uit de bureaus 1, 7, 11 en 16)*
- *Temse (3 stemcomputers die op 14/10/2012 werden geswapt en voor herstelling werden meegenomen, maar waarop naderhand geen probleem kon worden vastgesteld)*

In het totaal werden tussen de 12.500 en de 13.000 stemmen uitgebracht in de periode tussen 24 januari en 15 februari 2013.

Ruim 10.000 stemmen werden manueel uitgebracht met exact dezelfde software versie (v1.4.6) als degene die op 14 oktober 2012 op de stemcomputers werd geïnstalleerd.

Nadien werden nog een aantal bijkomende tests uitgevoerd met een experimentele versie, afgeleid van de versie die op 17 januari 2013 ten behoeve van mogelijke vervroegde federale verkiezingen werd opgeleverd, en waarin reeds een aantal verbeteringen werden aangebracht.

Voornaamste vaststellingen:

1. Bij het lezen of schrijven naar de smart card kan de communicatie met de kaartlezer soms vastlopen

In een aantal gevallen wordt dit euvel opgevangen door de applicatie, echter niet altijd. In dergelijk geval blijft er maar 1 mogelijkheid over en dat is van de stemcomputer opnieuw op te starten.

We veronderstellen dat dit één van de belangrijkste oorzaken is van de probleemsituatie die in bepaalde stembureaus is ontstaan op 14 oktober. We moeten hier onderscheid maken tussen 2 gevallen:

a. Vastlopen van de communicatie met de kaartlezer wanneer de kaart een aantal keer achtereenvolgens in- en uit de kaartlezer wordt gehaald

Om dit vast te stellen zijn we uitgegaan van de stelling dat nogal wat kiezers mogelijk een kaartlezer verwachtten die de kaart “inslikt”. Dit was immers het geval met de stemcomputers (Digivote en Jites) die sinds 1992 tot en met de Federale verkiezingen van 2010 in gebruik waren en bovendien is dit eveneens het geval bij alle “Bancontact” verdelers van bankbiljetten die eveneens zijn uitgerust met een gemotoriseerde kaartlezer met – net zoals op de stemcomputer – horizontale opening.

Ondanks het verzoek op het scherm om de stemkaart tot aan de streep in te voeren, kan “de macht der gewoonte” het hier in bepaalde gevallen hebben gehaald t.o.v. de juiste procedure, waarbij de onzekere of niet-begrijpende kiezer de kaart een aantal keer in en uit de kaartlezer heeft gehaald.

Als we zit gedrag simuleren, dan is het vrij gemakkelijk om de kaartlezer te doen vastlopen, met een niet te "resetten" alarm en systeemfoutmelding op het scherm als gevolg. De systeemfoutmelding kan worden weggeklikt, waarna het scherm bevriest op een witte achtergrond en het alarmsignaal blijft weerklinken. Uitschakelen en weer opstarten van de stemcomputer is de enige oplossing.

We hebben, door gebruik te maken van een speciale versie van de software, vastgesteld dat het probleem zich hier voordoet bij het schrijven naar de kaart, waarbij het systeem blijkbaar niet verdraagt dat de kaart wordt uitgetrokken op het ogenblik dat er naar de kaart wordt geschreven om de token (die het recht om te kiezen toekent) te resetten.

Conclusie¹⁵⁵:

- *het betrof een probleem op het niveau van de softwaretoepassing, die niet robuust genoeg was voor onverwacht gedrag van de kiezer*
- *het probleem is inmiddels opgelost.*

b. Vastlopen van de communicatie met de kaartlezer bij een volkomen normale en correcte ingave van de stemkaart¹⁵⁶

Het probleem wordt met quasi-zekerheid veroorzaakt door statische ontlading van de stemkaart op de microchip van de kaartlezer. Als gevolg hiervan wordt de communicatie tussen kaartlezer en moederbord verstoord.

Een absoluut bewijs voor deze stelling hebben we niet, maar een indirect bewijs werd alvast geleverd door een vergelijkende test die we hebben uitgevoerd met 10 stemcomputers. Hierbij hebben we eerst 5000 stemmen uitgebracht met stemcomputers die aan de ingang van de kaartlezer werden voorzien van een metalen gaas met aardverbinding (naar analogie van de ingreep die we in 2011 ter gelegenheid van het experiment hadden doorgevoerd) en hebben vastgesteld dat het probleem – op 1 enkele keer na, mogelijk omdat het gaas na verloop van tijd geen goed contact meer maakte – zich niet meer voordeed. Nadien hebben we de test opnieuw uitgevoerd, echter deze keer zonder gaas met aardverbinding aan de ingang van de kaartlezer, en het probleem was onmiddellijk terug prominent aanwezig, zelfs frequenter dan we ooit eerder hadden vastgesteld (19 keer op 5000).

Het probleem van net voor het experiment in oktober 2011, was dus wel grotendeels opgelost d.v.m. een aangepast ontwerp van de kaartlezer, maar blijkbaar toch niet helemaal.

ESD problemen manifesteren zich sterker naarmate de klimatologische omstandigheden (temperatuur, luchtvochtigheid) en omgevingsparameters (o.a. vloerbekleding / -verf) ongunstig zijn. Dit zou kunnen verklaren waarom er op bepaalde plaatsen (Roeselare) vaker problemen werden vastgesteld dan op andere plaatsen en ook waarom – zoals bij ons op kantoor is gebleken – de ene dag ook de andere niet is bij het vaststellen van het probleem.

De enige manier om het probleem op te vangen via software, lijkt momenteel het uitvoeren van een reset op de microchip van de kaartlezer wanneer het probleem zich voordoet. Dit kan o.a. door een power cycle (kaartlezer on/off cyclus) uit te voeren. Het is evident dat een oplossing via een software-ingreep te verkiezen valt boven een aanpassing van de hardware, hetgeen een grote logistieke operatie met zich meebrengt.

¹⁵⁵ e-mail van 15 maart 2013

¹⁵⁶ e-mail van 11 maart 2013

Het goede nieuws is dat het probleem werd geïdentificeerd en dat het met zekerheid oplosbaar is. Gesteld dat er geen oplossing mogelijk is via software of enerlei oplossing via software geen afdoende garantie kan bieden dat het probleem kan worden opgevangen, dan zal Smartmatic een correctieve ingreep op de hardware uitvoeren.

We hebben onszelf tot 20 maart gegeven voor het uitwerken van een software-oplossing en zijn tevens bezig met de evaluatie van een aantal oplossingen via een hardware-ingreep.

2. Het is inderdaad mogelijk om een aanmeldkaart “kapot” te krijgen¹⁵⁷

Voor alle duidelijkheid: bij normaal gebruik van de aanmeldkaart is het ons nooit gelukt!

Een aanmeldkaart kan echter wel onbruikbaar geraken, als men ze na het opstarten/installeren van een stemcomputer in de kaartlezer laat zitten, vervolgens de instructie op het scherm volgt, nl. “voer de kaart correct in”, en daarna – een beetje gelijkaardig als in het scenario van 1. a. hiervoor – meerdere keren een nieuwe poging onderneemt de kaart “correct in te voeren”.

De applicatie verwacht een stemkaart, maar krijgt steeds opnieuw een aanmeldkaart aangeboden. Een fout in de applicatie (of misschien ook in de low-level behandeling van het event) zorgt er dan blijkbaar voor dat er op de aanmeldkaart wordt geschreven.

De precieze toedracht moet nog verder worden onderzocht, maar het moge duidelijk zijn dat op een aanmeldkaart nooit mag worden geschreven.

De aanmeldkaart zal nooit onherstelbaar defect geraken. Ze is alleen tijdelijk onbruikbaar en kan nadien opnieuw gebruikt worden als stemkaart of als opnieuw geactiveerde aanmeldkaart.

Noot: men zou het gebruik van de aanmeldkaart ook eenvoudigweg kunnen afschaffen en een alternatief implementeren in de volgende versies van de software voor de stemcomputer. Dat alternatief bestond echter reeds in het verleden onder de vorm van het invoeren van de 16-letterige code en werd gedurende enige tijd tegelijk met het gebruik van de aanmeldkaart als een tweede optie aangeboden op het aanmeldscherm. Deze 2de optie werd echter op vraag van de overheden, weggehaald.

In recente gesprekken met de federale overheid werd overeengekomen om terug te gaan naar het concept waarbij beide opties worden aangeboden.

Conclusie¹⁵⁸:

- *het betrof een probleem op het niveau van de softwaretoepassing, die niet robuust genoeg was voor onverwacht gedrag van de kiezer*
- *het probleem is inmiddels opgelost.*

3. Problemen met zwarte USB sticks

In het incidentenrapport v2.0 van 16 november werd een onderscheid gemaakt tussen 3 gevallen.

1° USB sticks die reeds een probleem vertoonden vóór de verkiezing¹⁵⁹

¹⁵⁷ brief van 18 februari 2013

¹⁵⁸ e-mail van 15 maart 2013

¹⁵⁹ e-mail van 11 maart 2013

Het betreft hier eigenlijk niet alleen het “Brasschaat-010” probleem, maar ook een paar gevallen waar tekst met referentie naar de naam van de verkiezing verkeerd werd weergegeven als een verwijzing naar een onleesbare file (dat was o.a. het geval in een stembureau te Turnhout).

Over de precieze oorzaak en toedracht van deze fout is niet veel geweten, maar datacorruptie bij het schrijven naar de master USB blijkt niet volledig uit te sluiten te zijn. Dergelijke fouten zijn uitzonderlijk en kunnen op willekeurige ogenblikken voorkomen.

Om te vermijden dat er zich op dit vlak nog problemen zouden voordoen, heeft men een read na write verificatie-routine geïmplementeerd. Om de effectiviteit van deze routine te testen hebben we op ons kantoor in Brussel een test uitgevoerd waarbij 102 masters werden aangemaakt die geacht waren van identiek te zijn, en deze nadien ook vergeleken. We hebben daarbij geen verschillen ontdekt en kunnen met de nodige zekerheid bevestigen dat het probleem is opgelost.

2° USB sticks die tijdens de verkiezing defect zijn gegaan, echter nog vóór er stemcomputers werden geïnstalleerd

Smartmatic¹⁶⁰: *Het vermeende verband met het al dan niet aangesloten zijn van een printer bij het genereren van het noodkastrapport, is wellicht niet meer relevant. De noodkaart zal immers verdwijnen uit het hele concept, zo werd op 7 februari 2013 overeengekomen met de federale overheid, alvast voor de eerstvolgende verkiezingen die door de federale overheid zullen worden georganiseerd (voorjaar 2014 en voorjaar 2018). Naar ons begrip was dit ook de wens van het ABB. Het idee om een uniek “session ID” op te slaan in de QR code telkens men hetzelfde stembureau opstart, is te beperkend gebleken en op het vlak van veiligheid ook niet absoluut noodzakelijk. De huidig geïmplementeerde procedures bieden voldoende zekerheid qua veiligheid.*

Smartmatic¹⁶¹: *Het idee is inderdaad om met 1 “session ID” (echter niet gelijk aan het wachtwoord) per stembureau te werken, steeds dezelfde, hoe vaak je het stembureau ook opstart door gebruik te maken van telkens nieuwe USB sticks. Dit is essentieel opdat je al de stembiljetten tezamen en gezamenlijk en opnieuw zou kunnen inscannen in geval van een hertelling.*

Het voorstel dat echter nu ter tafel ligt is een concept waarbij naast de noodkaart echter ook de aanmeldkaart (in zijn huidige vorm) zou verdwijnen.

De FOD BiZa was vragende partij om ook de aanmeldkaart weg te laten en te vervangen door een eenvoudige 6-cijferige code die de vooraf tijdens de PREP (op ECM) aangemaakte “session ID” versleutelt.

De perceptie van onveiligheid die echter kan of zal ontstaan indien er met helemaal geen aanmeldkaart meer wordt gewerkt, én slechts 1 vooraf aangemaakte “session ID” per stembureau, is een risico dat Smartmatic niet wil lopen.

Vandaar dat nu onderzocht wordt in hoeverre door gebruik te maken van de eID kaart van de voorzitter, extra veiligheid kan worden toegevoegd. De eID kaart zou dan als aanmeldkaart fungeren en het nationaalnummer – niet manueel ingevoerd, maar effectief van een geldige eID kaart ingelezen – zou mee in de QR-code van het stembiljet verwerkt worden. Bij een her-

¹⁶⁰ brief van 18 februari 2013

¹⁶¹ e-mail van 11 maart 2013

telling zouden slechts die stembiljetten kunnen worden ingescand die een geldig nationaal-nummer bevatten (dat kunnen er meerdere zijn, bijv. in het uitzonderlijke geval dat een voorzitter zou moeten vervangen worden tijdens de verkiezing, én er in dat bureau er zich nadien ook een probleem zou voordoen met defecte USB sticks). De FOD BiZa is alvast gewonnen voor het idee, maar het moet nog verder worden uitgewerkt. PwC lijkt het idee ook niet ongenegen.

Het alternatief met de eID kaart houdt meteen ook in dat er geen aanmeldkaarten meer zullen kunnen worden overschreven. Men kan er bovendien tevens van uitgaan dat de voorzitter zijn eID kaart niet zomaar zal verliezen, terwijl dat met een aanmeldkaart die er gelijk uitziet als een stemkaart, mogelijk wel het geval is.

3° USB sticks die tijdens of na (meest waarschijnlijk) het installeren van de stemcomputers defect zijn gegaan

Smartmatic¹⁶²: We hebben hier de strategie aangewend om zo onvoorzichtig mogelijk te werk te gaan bij het verwijderen en inbrengen van USB sticks, dit zowel op de stemcomputer als op de USB-hub van de voorzitterscomputer. Met onvoorzichtig bedoelen we dat de USB-sticks werden verwijderd of ingebracht op het ogenblik dat dit (nog) niet aangewezen was.

We hebben dit vele honderden keren gedaan, zowel met USB sticks uit ons eigen “circuit” (en waar we nooit eerder problemen mee hadden ondervonden), als met – in tweede instantie – de USB sticks die omwille van de gemelde problemen op 14 oktober werden vervangen door nieuwe werkende USB sticks.

Het resultaat van onze testen bevestigt hetgeen we reeds eerder hebben gesteld in het incidentenverslag. Het verwijderen en inbrengen van USB sticks moet op een gecontroleerde wijze gebeuren en de gebruiker moet zich bewust zijn van de gevaren.

Het op de voorzitterscomputer verwijderen of weer inbrengen van een USB stick op het ogenblik dat een ingescande stem wordt geregistreerd is ons als de meest gevaarlijke (en dus te vermijden) handeling overgekomen.

Anderzijds hebben we nog een 2de case vastgesteld, waarbij het kan misgaan. Namelijk indien men de USB stick uit de stemcomputer verwijdert tijdens de initiële opstartfase (zo ongeveer in het tijdsbestek wanneer het scherm met de “2’ + zandloper” grafisch wordt getoond), dan kan de inhoud van de USB stick ook worden beschadigd. Het lijkt ons echter onwaarschijnlijk dat voorzitters reeds op dat ogenblik USB sticks zouden hebben verwijderd.

We gaan er daarom van uit dat de problemen zich essentieel voordoen op het niveau van de voorzitterscomputer en de daaraan verbonden USB-hub en niet op het niveau van de stemcomputer.

Smartmatic¹⁶³: Er zal een “safe removal / safe insertion” routine worden geïmplementeerd én de integriteitscheck tussen de 2 USB sticks aan het begin van de verkiezing zal worden ingekort en gereduceerd tot het strikt noodzakelijke.

Deze 2 maatregelen moeten in principe het grootste deel van de mogelijke problemen met USB sticks kunnen opvangen. Werken met extra sticks – alleen bedoeld voor het opstarten van stemcomputers – is voorlopig geen optie.

¹⁶² brief van 18 februari 2013

¹⁶³ e-mail van 11 maart 2013

Technische kwaliteit van de gebruikte (zwarte) USB sticks¹⁶⁴

Eerste vaststelling:

Geen van de USB sticks die op 14 oktober defect zijn gegaan en die ons door het ABB ter beschikking werden gesteld, bleek ook fysisch beschadigd of hardwarematig defect. Alle USB sticks waren tijdens onze testen weer gewoon bruikbaar.

Tweede vaststelling:

We hebben ter gelegenheid van onze testen geen vaststelbaar verschil gemerkt tussen de USB sticks uit onze eigen “pool” en deze die tijdens de verkiezingen als gevolg van een probleem dienden te worden vervangen.

Initiële kwaliteit bij de levering van de USB sticks:

Bij levering bleken zo goed als alle (>99,9%) te werken. Een klein percentage (<1%) echter bleek slecht te presteren bij het schrijven naar de USB stick. Dat werd reeds opgemerkt bij het dupliceren van de USB sticks in de aanloop naar de verkiezingen van 14 oktober (PREP). De USB sticks die het probleem vertoonden werden uit circuit genomen (en teruggestuurd naar de fabriek) en werden in principe niet gebruikt op 14 oktober.

Bij de “defecte” USB sticks die we van het ABB terugkregen, zaten er alleszins geen bij die het probleem van traag schrijven vertoonden.

Zelfs indien er toch enkele “trage” USB sticks in omloop zouden zijn geraakt en vermengd geraakt zijn met normale “snelle” USB sticks, is dit wellicht geen probleem geweest.

We hebben diverse testen uitgevoerd waarbij een stembureau werd opgestart met respectievelijk 1 “trage” + 1 “snelle” of 2 “trage” USB sticks, en hebben hierbij in praktijk geen problemen vastgesteld.

Het kwaliteitsprobleem manifesteert zich blijkbaar alleen prominent bij het met hoge snelheid dupliceren van USB sticks.

Omdat we ook geen weet hebben van USB sticks die tijdens de verkiezingen van 14 oktober of in de aanloop naar 14 oktober (USB sticks gebruikt voor demonstraties of voor opleiding) hardwarematig kapot zijn gegaan, besluiten we dat de kwaliteit van de USB sticks – na het uitsélectioneren en verwijderen van de “trage” USB sticks – voldoet aan de verwachtingen.

Geen verdere actie noodzakelijk. De kwaliteit van de gebruikte (zwarte) USB sticks is OK.

Noot: de witte resultatensticks werden buiten beschouwing gelaten, omdat deze in de toekomst toch niet meer zullen gebruikt worden. Stesud heeft zich alvast bereid verklaard om – mits gebruik van een speciale driver – in PGM3 ondersteuning te bieden voor het Ext3 bestandssysteem onder Windows.

4. Algemene kwaliteit van de stemapparatuur

Achterhalen welke stemcomputers precies (serienummers) met “plotse uitval” of met een “blokkering + wit of zwart scherm” te maken hebben gehad, is een zeer moeilijke opdracht gebleken. Telefonisch contact met een aantal van de vernoemde gemeenten, heeft in dit verband weinig opgeleverd.

¹⁶⁴ brief van 18 februari 2013

Echter, met betrekking tot de toestellen uit Sint-Katelijne-Waver die we hebben gebruikt in onze testen, kunnen we toch tot enige conclusies komen.

Het betreft de volgende toestellen met de hierna volgende serienummers en gerapporteerde problemen:

- *De melding “gaf wit scherm tijdens werking, na herstarten terug oké” (stemcomputers 16708, 8034 en 8294) staat in verband met de hoger genoemde problemen met de kaart-lezer en is niet te wijten aan een kwaliteitsprobleem met de hardware. Dit probleem kan zich in principe op eender welke stemcomputer manifesteren.*
- *De melding “Alarm ging steeds af, ook zonder foute manipulatie, na herstarten terug oké” (stemcomputer 4396) zou kunnen wijzen op een systeemfout of “exception” in de software, die niet kon worden gecorrigeerd en waardoor het bijhorende alarm steeds weer is afgegaan. Omdat het betreffende toestel tijdens onze testen zonder problemen heeft gewerkt, gaan we er van uit dat het ook hier niet over een probleem rond de kwaliteit van de hardware gaat.*
- *De melding “vastgelopen op opstartscherm, na herstarten terug oké” (stemcomputer 8629) hebben we niet kunnen reproduceren. Het toestel heeft tijdens onze testen steeds correct en zonder problemen gewerkt.*

Individuele technische inspectie van de geteste toestellen:

Alle 33 toestellen werden nogmaals aan een technische diagnosetest onderworpen en geen enkel toestel heeft hierbij in eerste instantie gefaald. Hierbij moet wel gezegd worden dat het resultaat van een diagnosetest slechts een momentopname is en niet garandeert dat er zich bij gebruik van het toestel geen intermitterende problemen kunnen voordoen. Wij hebben dergelijke intermitterende problemen echter niet kunnen vaststellen tijdens onze testen.

We hebben ook alle 33 toestellen opengemaakt en aan een visuele inspectie onderworpen. Hierbij werden kabel- en connectorverbindingen nagekeken op eventuele slechte contacten. Tevens werden de USB poorten aan de achterkant van de stemcomputer opnieuw uitgetest omdat er tijdens de “fase 1” testen her en der melding was gemaakt van niet-werkende USB poorten.

Deze inspectie heeft 3 zaken aan het licht gebracht:

- *op 1 toestel bleek de interne SODIMM geheugenmodule niet vergrendeld te zitten in zijn socket*
- *(het toestel functioneerde overigens wel zonder problemen)*
- *op 1 toestel bleek de kabel naar het touch screen een probleem te vertonen nadat deze werd aangeraakt en bewogen en waarna de kalibratie van het toestel instabiel werd*
- *(de kabel werd vervangen teneinde geen verder risico te lopen)*
- *op 1 toestel werd effectief vastgesteld dat 1 van de 2 USB-poorten aan de achterkant niet werkte (de andere USB-poort werkte wel correct, wat wellicht verklaart waarom het toestel toch kon worden gebruikt op 14 oktober)*

Hoewel we geen aanwijzingen hebben als zouden er ernstige kwaliteitsproblemen op een grotere schaal zijn, en we sterk de indruk hebben dat de meeste meldingen die werden toegewezen aan een kwaliteitsprobleem met de hardware in werkelijkheid verband houden met een probleem rond de kaartlezersoftware, dwingen de 3 hierboven vermelde punten ons toch tot het aanwenden van enige voorzichtigheid.

Teneinde ons een beter idee te kunnen vormen over de reële proportie waarin de vastgestelde problemen en aandachtspunten zich voordoen, stelt Smartmatic voor om een wat grootschaligere inspectie uit te voeren op een aantal stemcomputers. Een soort steekproef die ons verder inzicht moet verschaffen over de eventuele ernst van bepaalde potentiële problemen.

Wij stellen daarom voor om de dienst “Controle van het materiaal (10%) niet-verkiezingsjaar” in de gemeenten die deze betalende optionele dienst hebben besteld bij Smartmatic, gratis uit te voeren in dit lopende jaar 2013, en waarbij de stemapparatuur tevens aan een meer uitgebreide technische inspectie zal worden onderworpen.

Zodoende zullen 10% van de stemcomputers van in het totaal aan 401 stembureaus worden geïnspecteerd, hetgeen neerkomt op 205 stemcomputers.

Afhankelijk van het resultaat van deze steekproef, kunnen er dan eventueel verdere acties worden ingepland.

De gemeenten die we hierbij aldus willen betrekken zijn: Vilvoorde, Machelen, Zaventem, Borsbeek, Stabroek, Kapellen, Tremelo, Haacht, Brugge, Oostende en Roeselare

5. Onterecht alarm met betrekking tot de papierrol

In ons schrijven van 3 januari hadden we als actiepunt vermeld dat we de betreffende stemcomputers zouden gaan inspecteren. Er is reeds een aantal keer contact geweest met de stad in kwestie, maar een concrete afspraak is nog niet gemaakt kunnen worden. Telefonisch is ons al wel gemeld geweest dat het gemelde probleem met de eindepapierdetectie “eigenlijk wat anders was... dat het wellicht te maken had met feit dat men vergeten was om de kleine test-papierrolletjes te vervangen door grote papierrollen”, iets waarvan we geen bevestiging hebben gekregen op papier.

Technisch gesproken is het eigenlijk niet mogelijk dat een kalibratieprobleem aan de basis ligt van het gemelde probleem. Het is immers zo dat met een maximaal slecht ingestelde sensor, er steeds minstens 2/3 van de papierrol verbruikt moet zijn alvorens de alarmdetectie afgaat. Op de 33 toestellen die we de afgelopen weken hebben getest en geïnspecteerd was de kalibratie alleszins correct ingesteld en werd ook geen probleem vastgesteld met de eindepapierdetectie.

Wat er ook moge van zijn, het blijft ons plan om de zaak in Leuven ten gronde te gaan onderzoeken en ook bij de onder 4. hierboven voorgestelde grootschalige steekproef, zal er bijzondere aandacht uitgaan naar de eindepapierdetectie.

6. Alarmdrempel te laag ingesteld

In overleg met de Federale overheid werden de alarmen opnieuw geëvalueerd en werd de alarmdrempel reeds op 2 punten aangepast:

1° wanneer een kiezer zijn stemkaart laat zitten na het beëindigen van zijn kiesverrichtingen, zal er pas na 90 seconden een stil alarm afgaan, waarbij alleen beide LED's zullen knipperen

op de alarmdoos (geen geluid!) en waarbij de alarmstatus meteen wordt opgeheven van zodra de stemkaart uit de stemcomputer wordt verwijderd

2° wanneer een stemkaart wordt ingebracht die reeds gebruikt werd zal er ook geen alarm meer weerklinken en zal er alleen een boodschap op het scherm van de stemcomputer worden getoond

We vermoeden dat het probleem met de kaartlezer, zoals hiervoor beschreven onder 1., mee de oorzaak is geweest van het feit dat er op 14 oktober meer alarmsignalen zijn afgegaan dan wenselijk. Derhalve denken we dat het oplossen van dit probleem mee zal bijdragen aan de oplossing die aanvaardbaar is.

Voorlopig geen verdere actie noodzakelijk. Wel lijkt het ons aangewezen dat er bij een volgende gelegenheid nog eens extra aandacht wordt besteed aan de correcte uitvoering van de procedure bij het resetten van een alarm. Mogelijk kan deze procedure ook worden vereenvoudigd.

7. Trage opstart van de stemcomputer¹⁶⁵

Er moet nog verder onderzoek worden verricht. Een terugkeer naar de vorige bootloader, waarbij de oorzaak van het occasionele probleem bij de opstart van de voorzitterscomputer via een patch in de bootloader wordt opgevangen, is alvast een optie die voor 1' 10" tijdswinst per stemcomputer kan zorgen.

Twee andere maatregelen die zullen worden geïmplementeerd teneinde de algehele opstarttijd van een stembureau in te korten, hebben te maken met het ogenblik waarop de USB sticks en de eID kaart (fungerend als aanmeldkaart, laat ons daar even van uitgaan) uit de stemcomputer zullen kunnen worden gehaald. Dit kan met zekerheid op een vroeger tijdstip in het proces dan dat dit nu het geval is. Daardoor zal men sneller van de ene stemcomputer naar de andere kunnen gaan met opstart-USB en aanmeldkaart, hetgeen ook weer een aantal minuten tijdswinst zal opleveren.

Verder zal het beperken van de integriteitstest tussen de 2 USB-sticks bij de opstart van de voorzitterscomputer zal tevens – afhankelijk van het type verkiezing of combinatie van verkiezingen – ook nog eens tussen de 30" en de 150" tijdswinst opleveren.

Deze maatregel zal sowieso worden ingevoerd teneinde de kans te verkleinen dat een ongeduldige voorzitter een USB-stick (of beide) zou verwijderen tijdens een te lang durende integriteitstest.

Algemeen¹⁶⁶

Zoals u heeft kunnen vaststellen heeft Smartmatic inmiddels de nodige inspanningen geleverd om een beter inzicht gekregen m.b.t. tot de incidenten die zich op 14 oktober 2012 hebben voorgedaan.

Ook worden er voorstellen tot concrete acties gedaan teneinde ons begrip over de situatie nog verder aan te scherpen en tevens waar dat mogelijk is oplossingen te bieden aan diverse problemen en aandachtspunten.

¹⁶⁵ e-mail van 11 maart 2013

¹⁶⁶ brief van 18 februari 2013

Op dit ogenblik lijkt geen van de overblijvende problemen of aandachtspunten onoplosbaar of niet vatbaar voor verbetering.

Het is ons plan om alle relevante verbeteringen aan te brengen in een software release die we op 30 juni 2013 zullen opleveren aan de federale overheid en die klaar zal zijn voor om te gebruiken ter gelegenheid van de “moeder aller verkiezingen” in 2014.

Dezelfde fundamentele verbeteringen zullen in principe ook geldig zijn voor de software versie die in 2018 voor de lokale verkiezingen zal kunnen worden gebruikt, zelfs al zal de applicatie mogelijk op een aantal punten afwijken van diegene die door de federale overheid wordt gebruikt.

Smartmatic garandeert alle redelijke middelen in te zetten om de vooropgestelde actiepunten uit te voeren en tot concrete resultaten te komen.

11.1.2. Technische ondersteuning

Meerdere gemeentebesturen rapporteren een gebrekkige coördinatie van de technische bijstand en een ontoereikende kennis van de procedures bij digitaal stemmen door de technici. De algemene indruk is dat de technische bijstand chaotisch verliep. Hoewel de medewerkers van het callcenter alle respect krijgen voor hun geduld en professionele aanpak, verliep de dispatching van technici problematisch.

Het chaotisch verloop van de technische bijstand blijkt ten dele uit het rapport van Smartmatic¹⁶⁷, vooral uit de lange interventietijden die nodig waren voor het oplossen van problemen.

De dispatching van technici verliep moeilijk.

- Interventies werden toegezegd, maar er werd geen gevolg aan gegeven.
- Technici kwamen ter plaatse, losten het probleem op, waarna nieuwe technici kwamen.
- Technici waren aanwezig op de stem-site, maar mochten niet tussenkomen vóór zij de toelating hadden van de dispatching. Die toelating kwam na veel te lange tijd.
- Technici waren ter plaatse maar de dispatching bleek daar niet van op de hoogte te zijn.
- Technici kwamen ter plaatse, losten het probleem half op en vertrokken hals over kop.
- In een gemeentelijk hoofdbureau werd om 15 uur bijstand gevraagd voor een hertelling. Pas na 3 bijkomende oproepen kwam om 20.30 uur iemand opdagen.

Niettegenstaande er meldingen zijn van technici die wel degelijk professioneel te werk zijn gegaan, zijn er vrij veel klachten van technici die te weinig op hun taak voorbereid waren. Ze kenden de procedures onvoldoende, wisten niet welke handelingen te stellen, stelden de verkeerde handelingen, verscholen zich achter de uitspraak daar mogen wij zelf niet aankomen.

- Er zou in een stembureau een stembus vervangen zijn op basis van de klacht dat de teller van de geregistreerde stemmen op nul bleef. Pas veel later bleek dat de voorzitterscomputer in testmodus stond. De technicus meende dat hij wegens het geheim van de stemming niet op het scherm van de laptop mocht kijken.
- Hoewel theoretisch elk probleem aan de voorzitterstafel kan opgelost worden door de vervanging van de voorzitterslaptop of door het gebruik van nieuwe USB-sticks, waren er

¹⁶⁷ Incidentenrapport Smartmatic-Wincor Nixdorf, 16 november 2012

meldingen van technici die onverrichterzake terugkeerden met de woorden: “dat kan ik niet oplossen”.

- In meerdere gevallen is een probleem verergerd door de tussenkomst van de technicus, die “vergat” de noodkaart te gebruiken bij een herstart met nieuwe USB-sticks. Dat resulteerde meestal in het volledig overdoen van de volledige stemprocedure voor alle stemmen in het hoofdbureau.
- Er zijn klachten over technici die te weinig materiaal bij hadden. Dat gold ook voor de bijstand in de week vóór de verkiezingen.

Smartmatic/Wincor Nixdorf:

1. Helpdesk

1.1. Opzet en prognoses

Om een prognose te maken van het aantal te verwachten calls baseerde Wincor Nixdorf zich op de gegevens van de fabrikant dewelke 2,32% hardware-problemen verwachtte voor alle geleverde apparatuur en gespreid over de 3 fases.

Als basis voor de berekening werd een park van 3280 stembureaus genomen wat overeenkomt met 22.960 toestellen.

Hoewel er reeds interventies werden uitgevoerd in de fase 1 en fase 2 werd er voor de berekening van de staffing rekening gehouden met het percentage van 2,32%.

Installed base: 22.960 toestellen

Verwachtte hardware-problemen: 533 interventies

In dat totaal werd geen rekening gehouden met oproepen van technici of intern door-geschakelde oproepen.

Voor de berekening van de capaciteit van de helpdesk werd volgens de regels van de kunst de Erlang C¹⁶⁸ methode gebruikt. Voor de verdeling van de calls over de verschillende tijdssloten werd rekening gehouden met de ervaringen van het call verloop bij eerdere verkiezingen (met het Digivote systeem).

Volgende tabel geeft de berekening van de staffing weer, de belangrijkste factoren voor de berekening waren:

- 100% van de calls dient onmiddellijk opgenomen te worden
- De gemiddelde gesprekstijd = 6 minuten (inclusief het “after call work” voornamelijk de aanmaak van interventies).

¹⁶⁸ Erlang C is een formule voor voorspellingen van verkeer welke gebruikt wordt in call centers om delay of wachttijd voor bellers te voorspellen. De Erlang C formule is gebaseerd op drie factoren: het aantal ingelogde agents, het aantal wachtende bellers en de gemiddelde verwerkingsduur per gesprek. Omgekeerd kan Erlang C ook gebruikt worden om te berekenen hoeveel representatives ingelogd moeten zijn om de gemiddelde wachttijd voor de beller binnen de doelstellingen (KPI's) van het call center te houden.

Prognoses			
Periode	Verwacht aantal oproepen	Staffing 100% beschikbaarheid volgens Erlang C	Call duration (minuten)
06:30-07:00	6	5	0:06:00
07:00-07:30	100	30	0:06:00
07:30-08:00	120	35	0:06:00
08:00-08:30	120	35	0:06:00
08:30-09:00	100	30	0:06:00
09:00-09:30	100	30	0:06:00
09:30-10:00	80	26	0:06:00
10:00-10:30	60	21	0:06:00
10:30-11:00	40	15	0:06:00
11:00-11:30	40	15	0:06:00
11:30-12:00	30	13	0:06:00
12:00-12:30	20	10	0:06:00
12:30-13:00	20	10	0:06:00
13:00-13:30	20	10	0:06:00
13:30-14:00	30	13	0:06:00
14:00-14:30	30	13	0:06:00
14:30-15:00	60	21	0:06:00
15:00-15:30	50	18	0:06:00
15:30-16:00	20	10	0:06:00
16:00-16:30	5	5	0:06:00
16:30-17:00	4	4	0:06:00
17:00-17:30	3	3	0:06:00
17:30-18:00	3	3	0:06:00
18:00-18:30	2	1	0:06:00
18:30-19:00	2	1	0:06:00
19:00-19:30	1	1	0:06:00

In de laatste weken voor de verkiezingen waren er signalen dat de procedures op verschillende plaatsen voor problemen konden zorgen. Om hierop in te spelen werd beslist de groep helpdesk-agents uit te breiden tot 45. Verder besloten we nog 10 extra mensen op te leiden die zich verdiepten in de procedures. In totaal werden dus 55 helpdesk agents ingeschakeld, dit betekende een uitbreiding van de vooraf ingeschatte manpower met 57%.

Deze 55 helpdesk agents werden ook nog bijgestaan door 7 technische supports. Deze mensen genoten een doorgedreven training, zowel op gebied van de procedures als op technisch vlak.

1.2. Resultaten

Op de verkiezingsdag werd onze helpdesk overstelpt met oproepen. In totaal werden er 2494 oproepen geregistreerd in de telefooncentrale, waarvan er 1763 resulteerden in een melding over procedures of hardwarepannes. Informatieve oproepen (oproepen over statussen van een interventie, bijkomende info van of voor een technicus,...) werden niet geregistreerd in het ticketing systeem.

Onderstaande tabel geeft aan per half uur hoeveel oproepen er zijn binnen gekomen op de helpdesk en wat de gemiddelde gespreksduur was.

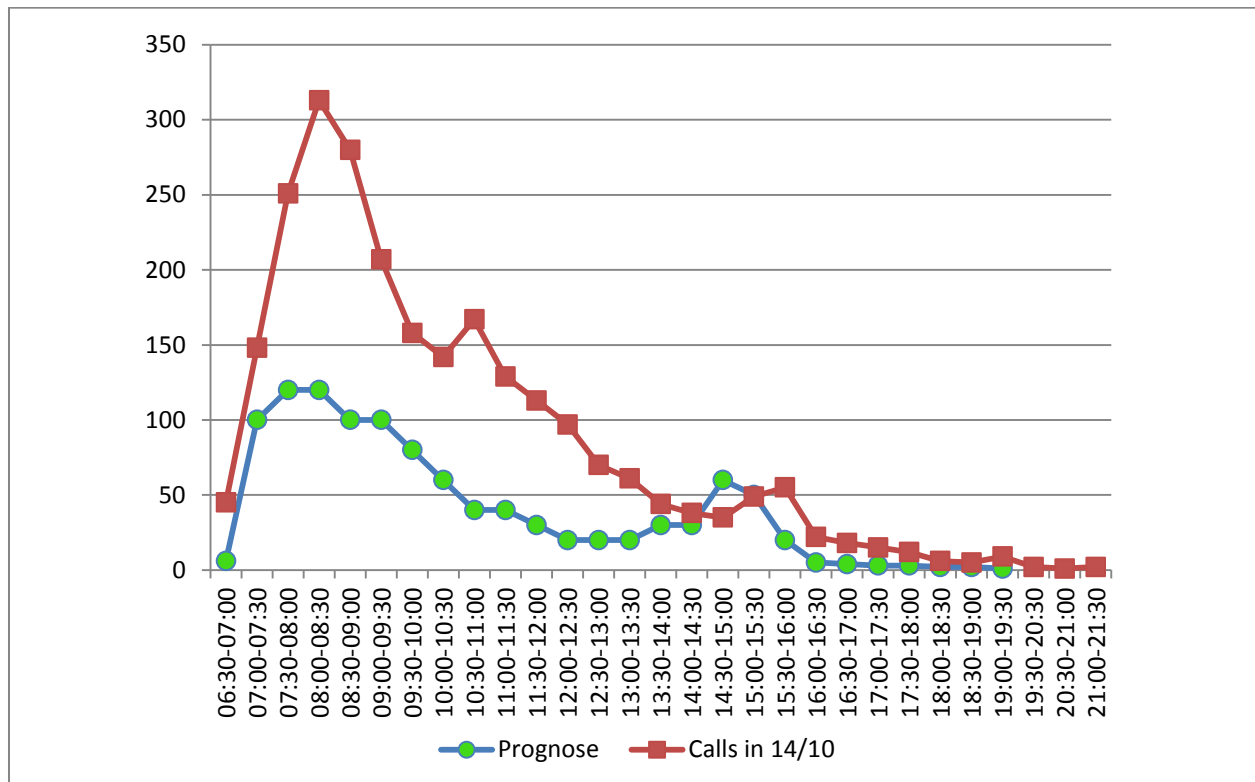
periode	oproepen	gemiddelde gespreksduur
06:30-07:00	45	0:03:27
07:00-07:30	148	0:05:01
07:30-08:00	251	0:04:13
08:00-08:30	313	0:04:13
08:30-09:00	280	0:04:06
09:00-09:30	207	0:04:18
09:30-10:00	158	0:04:01
10:00-10:30	142	0:04:04
10:30-11:00	167	0:03:47
11:00-11:30	129	0:03:56
11:30-12:00	113	0:04:52
12:00-12:30	97	0:04:05
12:30-13:00	70	0:03:47
13:00-13:30	61	0:04:11
13:30-14:00	44	0:03:57
14:00-14:30	38	0:04:14
14:30-15:00	35	0:03:27
15:00-15:30	49	0:05:58
15:30-16:00	55	0:04:28
16:00-16:30	22	0:05:07
16:30-17:00	18	0:03:05
17:00-17:30	15	0:03:16
17:30-18:00	12	0:02:53
18:00-18:30	6	0:02:20
18:30-19:00	5	0:01:41
19:00-19:30	9	0:01:45
19:30-20:30	2	0:01:17
20:30-21:00	1	0:00:52
21:00-21:30	2	0:00:30

Oproepen	<i>Het aantal calls dat binnen dit tijdsslot is toegekomen op de telefooncentrale</i>
Gemiddelde gespreksduur	<i>Gemiddelde gespreksduur binnen het vermelde tijdsslot, in deze gespreksduur is geen rekening gehouden met "after call work".</i>

1763 oproepen werden geregistreerd in het ticketingsysteem als een technisch of procedureel probleem. Van deze 1763 interventies werden er 777 opgelost bij het gesprek (= 44%). Rekening houdend met de opzet waarbij je geen remote access tot de toestellen hebt is dit een mooi resultaat.

Omdat we gedurende de dag merkten dat ook het afsluiten van de verkiezingen meer problemen zouden veroorzaken dan vooraf ingeschat werd besloten de helpdesk tot 16 uur beschikbaar te houden. Tussen 15 en 16 uur bleven nog 50 helpdeskagente beschikbaar.

Onderstaande grafiek geeft aan dat het aantal oproepen op de verkiezingsdag merkbaar hoger lag dan wat vooraf werd ingeschat.

1.3. Bevindingen helpdesk

- De helpdesk was efficiënt en performant. Het oplossend vermogen was hoog gezien in 44% van de gevallen een interventie werd vermeden op autonome stemconfiguraties.
- Het aantal procedurele en informatieve calls lag veel hoger dan vooraf werd ingeschat.
- De technische support werd bijgevolg overstelpt door oproepen over procedures dewelke ervoor gezorgd hebben dat deze mensen continu aan de lijn zijn geweest.
- Het afsluiten van de verkiezingen bracht nog veel problemen met zich mee waardoor we de helpdesk langer hebben open gehouden.

1.4. Aanbevelingen tot wijzigingen bij een volgende editie

- Er moet bekeken worden welke de mogelijkheden zijn om de oproepen die op de helpdesk binnen komen op te splitsen in een helpdesk voor technische ondersteuning en een helpdesk voor administratieve/procedurele begeleiding.

- Een inschatting dient gemaakt te worden over de bezetting van de helpdesk tot 16 uur en de permanentie die nodig is na 16 uur.

2. Dispatching

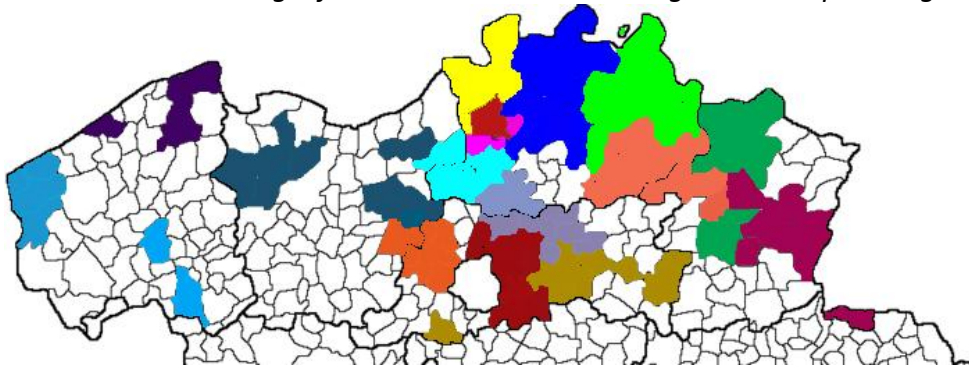
2.1. Opzet

De field technici worden aangestuurd door meerdere dispatchingcellen. Deze cellen nemen elk een bepaald geografisch gebied voor hun rekening. Vooraf wordt in het ticketingsysteem bepaald welke dispatching cel aan welk bureau gekoppeld wordt. Bij de aanmaak van een interventie voor een bepaald stem bureau wordt het incident automatisch doorgegeven aan de juiste dispatching cel.

Elke cel wordt bemand door een dispatcher en een assistent-dispatcher. Aangezien deze mensen waken over het respecteren van de SLA's worden zij aanzien als de sleutelfiguren binnen de organisatie. Om die reden is de strategie van Wincor Nixdorf dat hier enkel eigen medewerkers mogen worden ingeschakeld.

Aan elke dispatching cel worden gemiddeld 12 technici gekoppeld. Deze technici worden door de dispatchers beheerd en uitgestuurd om interventies uit te voeren. Onze systemen laten toe om flexibel om te springen bij problemen. Zo kunnen technici probleemloos worden doorgeschoven en ingezet bij een andere cel of kunnen cellen worden samen gevoegd of opgesplitst.

Onderstaande kaart geeft een beeld over de indeling van de dispatchingcellen:

2.2. Taken van dispatchers

Aanmelding van de technici

De dag van een dispatcher start 's ochtends om 7 uur met de controle van de aanwezigheid van de technici.

Verdelen van de pannes over de best geplaatste technici.

Telkens als de helpdesk een panne doorgeeft aan de dispatching zal deze nagaan welke de technicus is die voor dit bureau de service verleent. Wanneer deze technicus vrij is dan wordt de panne aan de bewuste technicus doorgegeven. Wanneer deze technicus reeds een andere interventie uitvoert zal geëvalueerd worden of de nieuwe interventie door dezelfde technicus binnen de SLA-tijd kan worden afgewerkt, indien nodig wordt een andere techniker uit dezelfde regio naar de interventie gestuurd.

Opvolging van het verbruik van het materiaal

De dispatchers beschikken per technicus over een lijst met het reservemateriaal dat de technicus in zijn wagen heeft. Deze lijst wordt actief opgevolgd door dispatching.

Afmelding van de interventies

Na de uitvoering van een interventie dient de technicus steeds naar de dispatching te bellen om de interventie af te melden. De dispatcher dient deze interventie ook in het systeem af te melden en te voorzien van voldoende commentaarteksten. De technici maken in het kiesbureau ook nog een interventierapport op dat door de voorzitter dient ondertekend te worden.

SLA-overwaking

Binnen de dispatching zijn er 5 personen actief voor de opvolging van de interventies die buiten tijd dreigen te lopen. Zij volgen de betrokken dispatchers op en proberen bij te sturen waar nodig. Dit doen zij door eventueel extra technici naar de bewuste locatie te sturen of door de technische support contact te laten opnemen met de technicus die de interventie uitvoert.

2.3. Vaststellingen oktober 2012

Naar aanleiding van de verkiezingen van oktober 2012 werd vastgesteld dat de taken van de dispatchers niet naar behoren konden worden uitgevoerd vanwege de te grote toestroom van interventies.

Aanmelding van de technici

In het eerste uur, tussen 6:30 en 7:30 uur werden er reeds 74 interventies gemeld. De aanmelding van de technici was nog volop bezig wanneer er reeds een groot aantal interventies was aangemaakt door de helpdesk. Dikwijls belde een technicus om zich aan te melden en werd hij reeds onmiddellijk naar een interventie gestuurd.

Verdelen van de pannes over de best geplaatste technici.

In het eerste uur lukte het nog om de pannes toe te kennen aan de technicus die voorzien was voor het bureau. Naarmate de ochtend vorderde bleek dat in sommige regio's de toevloed aan interventies zo groot was dat er soms geen technici meer beschikbaar waren. In deze gevallen dienden we technici uit rustigere regio's weg te trekken. Het wegtrekken van technici uit hun eigen regio houdt risico's in omdat de locatie van interventies nooit voorspelbaar is. Er was trouwens een groot verschil in drukte tussen de verschillende regio's. Bij een aantal dispatchingcellen was de toevloed aan interventies zeer groot en konden de technici de toevloed niet aan, in andere cellen zijn er technici geweest die geen interventies hebben uitgevoerd. Het is een bewuste keuze geweest om een minimum aantal technici toch op post te houden in een kalme regio om ook daar steeds paraat te staan. Onderstaande tabel geeft een overzicht per dispatchingcel.

Disptachingcel	Aantal interventies	Aantal technici	Stembureaus/cel	gemiddeld aantal bureaus/tech	gemiddeld aantal interventies/bureau	gemiddeld aantal interventies per techniek
Antwerpen - Centrum	34	14	200	14.29	0.17	2.43
Antwerpen - Kempen	64	13	199	15.31	0.32	4.92
Antwerpen - Noord	45	10	163	16.30	0.28	4.50
Antwerpen - Ring	36	10	143	14.30	0.25	3.60
Asse-Aalst-Dilbeek	64	11	205	18.64	0.31	5.82
Boom - Bornem	66	12	208	17.33	0.32	5.50
Brugge-Oostende-Knokke	65	14	223	15.93	0.29	4.64
Geel - Balen-Beringen	45	10	216	21.60	0.21	4.50
Genk-Voeren	56	10	167	16.70	0.34	5.60
Grimbergen-vilvoorde-Machelen	89	12	209	17.42	0.43	7.42
Hasselt-Lommel	66	10	177	17.70	0.37	6.60
Kortrijk-Roeselare-Koksijde	79	12	180	15.00	0.44	6.58
Leuven-Tervuren	66	11	177	16.09	0.37	6.00
Mechelen - Haacht	71	10	227	22.70	0.31	7.10
St-Niklaas-Dendermonde	70	16	260	16.25	0.27	4.38
Turnhout - Herentals	67	9	185	20.56	0.36	7.44
Woluwe-Sint Gilles	30	5	52	10.40	0.58	6.00

Opvolging van het verbruik van het materiaal

De dispatchers hebben gedurende de dag steeds bijgehouden welk materiaal er verbruikt werd door de technici. Gezien de grote drukte en de snelheid waarmee de interventies elkaar opvolgden kon dit niet steeds accuraat gebeuren. Anderzijds werd het beheer ook bemoeilijkt doordat een aantal technici zich gingen bevoorraden aan dropping points of bij een collega.

Beheer van de bezetting van de dispatchingcel

De omstandigheden lieten niet toe om mensen af te bouwen voor het einde van de kiesperiode. Op enkele uitzonderingen na waar geen materiaal meer beschikbaar was is iedereen tot na 15 uur actief gebleven. Er zijn zelfs een aantal extra mensen ingezet voor de afsluitperiode, hier waren oorspronkelijk 25 field technici voorzien, in werkelijkheid bleven er 42 actief.

Afmelding van de interventies

De afmelding van de interventies gebeurde rechtstreeks bij de dispatchers. Bij deze afmelding zijn vertragingen ontstaan omdat vele dispatchers continu in gesprek waren waardoor de technici meerdere pogingen moesten ondernemen om te kunnen inbellen om hun interventies af te melden.

SLA-overwaking

Het SLA-overwachingsmechanisme heeft correct gefunctioneerd. Waar het mogelijk was werden technici weggetrokken uit rustigere regio's. Er is ook steeds over gewaakt dat interventies waar het volledige bureau uit lag prioritair werden behandeld. In de praktijk werden we wel geconfronteerd met locaties waar de technicus werkelijk werd aangeklampt door aanwezige gemeentelijke verantwoordelijken of voorzitters om bijkomende problemen op te lossen. Hierdoor hadden onze diensten geen duidelijk zicht waar onze technici zich bevonden.

2.4. Interpretaties door de eindgebruikers

Uit de debriefing die het ABB hield met de gemeenten is gebleken dat onze aanpak voor interpretatie vatbaar is. Om alles in het juiste perspectief te plaatsen is enige duiding aangegeven:

Er werd geen gevolg gegeven aan een interventie, bij een tweede oproep wist men niet van de eerste.

Wanneer wij een oproep binnen krijgen voor een interventie dan krijgt de melder van het probleem steeds een interventienummer mee. Op basis van dit interventienummer kan altijd de historie van een probleem worden teruggevonden. Elke interventie die werd geregistreerd is ook de dag zelf behandeld, met uitzondering van 2 interventies op stemcomputers die net voor het einde van de kiesperiode werden gemeld.

Een technicus kwam ter plaatse, loste het probleem op, waarna een nieuwe technicus kwam

Wanneer onze dispatchers of SLA-overwaking aanwijzingen heeft dat de aangeduide technicus het probleem mogelijk niet opgelost krijgt binnen de SLA-tijd dan gebeurt het dat een andere technicus uit de buurt ter plaatse wordt gestuurd om assistentie te verlenen. Indien de eerste technicus het probleem toch alleen kan oplossen dan kan het gebeuren dat de tweede technicus onnodig ter plaatse werd gestuurd.

Technici waren aanwezig op de stem-site maar mochten niet tussenkomen voor zij toelating hadden van de dispatching. De toelating kwam na een uur. In minstens twee gevallen werd dergelijk voorval gerapporteerd

De instructie die de technici meekrijgen in hun opleiding is duidelijk; elke uitgevoerde actie moet gekend zijn bij dispatching. Vanuit de centrale dispatching bekeken is het logisch dat technici daar flexibel mee mogen omspringen en een actie mogen uitvoeren voordat ze dispatching hebben gehoord of zelf verwittigd. Anderzijds heeft een technicus die ter plaatse is geen overzicht over de hele organisatie waardoor hij de noodzaak voor flexibiliteit niet correct kan inschatten. De omstandigheden hebben er voor gezorgd dat onze dispatchers de binnengekomen meldingen, zowel interventies vanuit de helpdesk als meldingen van technici, moeilijk konden verwerken met als gevolg dat instructies soms lang op zich lieten wachten.

Een technicus was ter plaatse maar de dispatching bleek daar niet van op de hoogte te zijn. (Meerdere telefonische meldingen in het coördinatiecentrum).

De taak van dispatchers is om steeds te weten waar de technici zich bevinden. Een dispatcher stuurt de technicus naar een interventie en de technicus belt de dispatcher wanneer de interventie werd afgerond. Bij deze verkiezingen waren de lijnen van de dispatchers zo druk bezet dat de technici er niet altijd in slaagden de interventies af te melden. Als de technicus zich intussen reeds centraal opstelt dan is de dispatcher daar niet van op de hoogte. Het kan ook zijn dat de technicus intussen een interventie uitvoert op vraag van een voorzitter of gemeentelijk verantwoordelijke zonder dat de dispatcher hiervan verwittigd is.

Een technicus zou snel, binnen het kwartier, ter plaatse zijn maar daagde pas uren later op.

Wij hebben zelf weet van 1 interventie (Roeselare) waar de technicus enorm vertraagd is geworden doordat hij op zijn vorige locatie niet is kunnen vertrekken wegens teveel problemen. Zoals reeds eerder aangegeven worden interventies gedispached in functie van de belangrijkheid. Als een technicus onderweg is naar een interventie waar “slechts” 1 stemcomputer is uitgevallen dan kan het zijn dat deze wordt opgebeld om prioritair een interventie uit te voeren waar een volledig bureau is uitgevallen.

Een technicus die ter plaatse kwam voor bijstand bij een hertelling in een centrumstad, haastte zich met de uitleg en vertrok daarna met de mededeling dat hij naar huis moest om een verjaardag te vieren. (Roeselare).

Voor de telperiode werden in overleg met Smartmatic en ABB 25 field medewerkers voorzien. Om op de dag zelf aan de vraag te kunnen voldoen tijdens de telperiode werden extra medewerkers gevraagd om tijdens de telperiode te assisteren bij de hertellingen. Deze extra mensen waren vooraf niet voorzien in de telperiode en kunnen privé-afspraken hebben waarvan Wincor Nixdorf niet op hoogte was.

Niettegenstaande er meldingen zijn van technici die wel degelijk professioneel te werk zijn gegaan, zijn er vrij veel klachten van technici die totaal niet op de taak voorbereid waren. Ze kenden de procedures niet, wisten niet welke handelingen te stellen, verscholen zich achter de uitspraak “daar mogen wij zelf niet aankomen”, ...

Onze technici kregen een opleiding die zich voornamelijk op de technische aspecten van het systeem toespitste. De procedures werden wel uitgelegd maar hierbij werd ook gemeld dat de voorzitter verantwoordelijk blijft voor alle handelingen die in het bureau worden uitgevoerd. Ook voor de technici was het de eerste “live” kennismaking met de procedures die duidelijk te omslachtig werden bevonden door een groot deel van de voorzitters. Voor onze technici was er ook een support nummer beschikbaar waar ze zich konden laten bijstaan met procedurevragen maar ook hier was de toevloed aan calls zeer groot.

2.5. Bevindingen dispatching

- De ticketing/dispatchingtool heeft correct gefunctioneerd. Met het oog op rapportering is het wenselijk dat de afmeldingen zoveel mogelijk gepredefinieerd worden weergegeven.
- In 2 à 3 dispatchingcellen is een aanpassing in de verdeling van de technici wenselijk vooral in de niet aaneengesloten gebieden.
- We kunnen flexibel omspringen met gemeenten die zelf wensen te dispatchen maar hierover dienen duidelijke afspraken gemaakt te worden.
- De rapporten en remote-tool dienen herbekeken te worden en samen met de organiserende overheid dienen de mogelijkheden afgestemd te worden.
- Technici dienden soms een lange telefoonqueue te trotseren wanneer ze een interventie wilden afmelden.

2.6. Aanbeveling bij volgende editie

- Probleemomschrijvingen en afmeldingen in de ticketingtool predefinieren.
- Organisatie van een afmeldcel, deze mensen doorgedreven trainen om de acties van de technici te begrijpen en te kunnen kanaliseren. Indien deze cel de afmeldingen van de technici kan opvangen blijft de dispatching beschikbaar voor de andere dispatching-taken.
- Bekijken hoe in de tooling van de dispatchers het verbruik en de overdracht van het reservemateriaal kunnen worden opgevolgd.

3. Field

3.1. Prognose

Voor de prognose van het aantal interventies werd een inschatting gemaakt. Er werden meerdere benaderingen gebruikt om tot deze schatting te komen.

Lineaire benadering

Het voornoemde percentage van 2,32% werd hiervoor gebruikt. Volgens deze berekening zouden er over de 3 fases 533 hardware-problemen voorkomen. Volgens deze lineaire deling waren er per fase **178 interventies** te verwachten waren.

Vergelijking met gegevens uit fase 1 en historische gegevens Digivote

In fase 1 werden 686 interventies uitgevoerd. Uit onze ervaring met de vroegere Digivote systemen weten we dat er in een fase 1 telkens 25 à 35% meer hardware interventies werden uitgevoerd dan in fase 3. Als we deze vergelijking doortrekken naar de nieuwe apparatuur komen we uit bij **446 à 514 interventies**.

Volgens deze berekeningen verwachtten we ons aan 178 à 514 interventies. We namen ook nog in overweging dat een groot aantal van de interventies uit fase 1 te wijten was aan alarmboxen die intussen waren vervangen en aan transportschade die maar eenmalig zou voorkomen aangezien de apparatuur nu op de definitieve locatie was aangekomen.

Al deze factoren samen brachten ons tot een inschatting van ongeveer 400 interventies.

3.2. Opzet

Voor de inzet van de manpower zijn 3 factoren belangrijk,

- 1) Inschatting zoals hierboven beschreven.
- 2) De geografische verdeling en het aantal van de stembureaus
- 3) Extra risico-beperking door het voorzien in bijkomende vliegende- en reserve- technici, reserve materiaal en technical supports

Inschatting van het aantal technische incidenten en pannes

Op basis van voormelde inschatting zou het aantal interventies kunnen opgelost worden met ± 130 technici. Gemiddeld 3 interventies per techniker verspreid over de hele dag.

De geografische verdeling van de stembureaus

In functie van de parameters met betrekking tot de geografische spreiding van de stembureaus, het aantal technische interventies per stembureau en het aantal interventies te behandelen door een technicus, worden geografische centrale vertrekpunten toegekend aan iedere technicus. Gemiddeld is één technicus verantwoordelijk voor 17 à 19 stembureaus, verspreid over 3 tot 5 locaties.

Gebaseerd op deze geografische spreiding diende het aantal technici opgetrokken te worden tot 172.

Reserve technici

Uit ervaring weten we dat dit gemiddeld aantal te onderhouden stembureaus per technicus in een aantal regio's verhoogd of verlaagd kan worden. Factoren als bevolkingsdichtheid,

historisch aantal pannes, ervaring met digitaal stemmen, ... hebben hun invloed op het aantal te voorziene technici. Op basis van deze factoren werd beslist om aan elke dispatching cel (17 in totaal) een extra technicus toe te kennen. Verder werden nog 7 technici beschikbaar gehouden in het logistiek gebouw om van daaruit te kunnen uitrukken met extra materiaal of naar probleeminterventies waar meer manpower nodig is indien noodzakelijk. Rekening houdend met deze reserve werd het aantal technici vastgelegd op 196. (uitbreiding van 11%)

In overleg met Smartmatic werd besloten om uitzonderlijk hier bovenop nog een extra ploeg van 25 technici te voorzien (5 per provincie) om specifieke ondersteuning te bieden bij het opstarten en afsluiten van de stembureaus. (uitbreiding van 14%)

3.3. Resultaten

De technici van Wincor Nixdorf voerden in totaal 986 interventies uit. Het merendeel van deze interventies (54,9%) werd aangemaakt voor procedurele problemen. In 41,6% ging het over hard- of software problemen. Er waren ook nog 3,5% interventies voor hertellingen of herscanningen. In vele gevallen bleven onze technici ter plaatse in het bureau tot dit bureau volledig herstart was.

Een aantal factoren hebben bepaald dat niet alle interventies binnen de gestelde SLA-tijd konden worden afgesloten:

- *het aantal interventies;*
- *de duurtijd van interventies*
- *het tijdstip van de prioritaire interventies*

Het aantal interventies.

In totaal werden er 410 technische en 576 niet-technische interventies uitgevoerd. Dit aantal is meer dan het dubbele van de verwachte interventies.

De duurtijd van de interventies

Uit analyse blijkt dat vele interventies meer tijd hebben gevraagd dan oorspronkelijk ingeschat. Een groot aantal voorzitters had problemen met de procedures waardoor assistentie van onze technici gevraagd werd. Soms werd er geassisteerd gedurende de volledige opstart van een bureau. Alleen de begeleiding bij de opstart van een bureau duurt minstens 20 minuten, daarbij moet je nog je verplaatsingstijd rekenen, dit is nefast voor een interventie met een SLA van 30 minuten. Het standpunt van Wincor Nixdorf is dat de SLA-tijd dient te stoppen wanneer het bureau technisch in orde is en kan opgestart worden.

Het tijdstip van de prioritaire interventies

In de vroege ochtend van de verkiezingsdag (vanaf 6:30 uur) werden er reeds interventies gemeld op de helpdesk. De meeste van deze interventies waren opstartproblemen waarbij de voorzitter de procedures niet volgde. Zoals hierboven aangehaald vragen deze interventies veel tijd en waren er reeds vroeg op de dag een groot aantal technici bezig met de uitvoering van deze interventies.

3.4. Analyse van de interventies

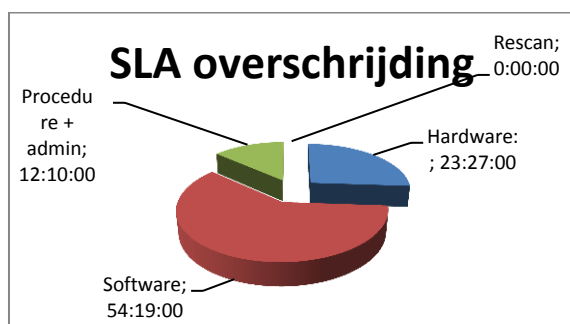
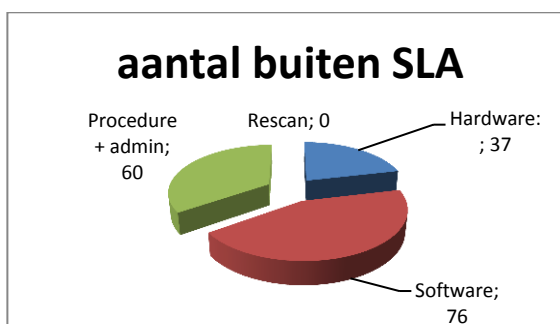
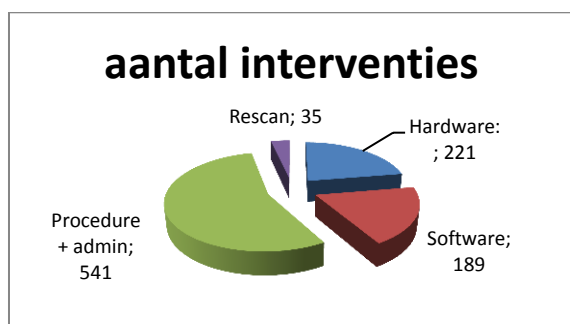
Smartmatic maakte reeds eerder een rapport over aan het ABB met analyse van de interventies. Voor dit rapport werden de interventies ingedeeld in volgende categorieën:

- Hardware
- Software
- Administrative & procedure
- Rescan

Op de verkiezingsdag voerde Wincor Nixdorf 986 interventies uit. Dit betekent dat elke technicus gemiddeld meer dan 5 interventies uitvoerde.

In onderstaande tabel wordt het aantal interventies per categorie aangegeven alsook het aantal interventies binnen of buiten SLA werden uitgevoerd en welke de SLA overschrijding was per categorie.

<i>categorie</i>	<i>aantal interventies</i>	<i>aantal buiten SLA</i>	<i>binnen SLA</i>	<i>SLA overschrijding</i>
Hardware	221	37	184	23:27:00
Software	189	76	113	54:19:00
Procedure + admin	541	60	481	12:10:00
Rescan	35	0	35	0:00:00
Totaal:	986	173	813	89:56:00

Analyse van de interventies die buiten SLA zijn afgemeld

Voor de berekening van de penalty's houdt het ABB enkel rekening met de hard- en software interventies. Deze worden hieronder verder geanalyseerd:

In totaal zijn er 113 interventies in de categorieën hardware (37) en software (76). Onderstaande tabel geeft een overzicht naar de prioriteiten binnen elke categorie:

Categorie	Interventies	%interventies	Tijd	% tijd
Prio 1 hardware	8	7%	03:12:00	4%
Prio 1 software	69	61%	51:02:00	66%
Prio 2 hardware	29	26%	20:15:00	26%
Prio 2 software	7	6%	03:17:00	4%

Bevindingen bij deze tabel:

1. De dispatchers hebben de hardware interventies goed verdeeld in functie van de prioriteit, slechts 8 interventies met de hoogste prioriteit zijn buiten SLA afgewerkt tegenover 29 met de lagere prioriteit.
2. Het was zeer moeilijk om prioritaire software interventies binnen de SLA-tijd af te werken, meestal werden onze technici gevraagd om de volledige (her)opstart van een bureau te begeleiden. De opstarttijd van een bureau is al minstens 20 minuten. Technische assistentie betekent dat het toestel operationeel dient gebracht te worden. Voor Wincor Nixdorf lijkt het dan ook een evidentie dat de tijd die door de technici aan begeleiding van procedures werd gespendeerd in mindering wordt gebracht op de SLA-overschrijdingen.
3. Het overgrote deel van de interventies (76) en de SLA-overschrijdingen (54:19:00) zijn te wijten aan softwareproblemen, dewelke geen deel uitmaken van de technische assistentie, voor deze problemen kan de verantwoordelijkheid niet bij WN gelegd worden.

Diepgaande analyse hard- en software-interventies buiten SLA

Voor de 113 interventies die in rekening werden genomen voor de SLA-overschrijding maakte Wincor Nixdorf een gedetailleerde analyse op. Er werd aan elke interventie een categorie toegekend om beter te kunnen kaderen wat de oorzaak is van de SLA-overschrijding. Aan deze categorieën werden ook tijden toegekend die volgens Wincor Nixdorf perfect een vermindering van de SLA-overschrijding (en bijhorende penalty) kunnen verantwoorden. Volgende categorieën werden toegekend aan deze interventies. Een interventie kan ook tot meerdere categorieën behoren.

1. Procedure Assistentie (43 int. = 38,05%)

De technicus heeft naast het oplossen van het incident begeleiding gegeven bij de opstart van het bureau of de herstart van een stemcomputer. De impact van deze begeleiding op het resultaat is dubbel, enerzijds worden deze interventies pas afgemeld als ze volledig zijn afgewerkt hoewel het bureau reeds eerder technisch in orde is, anderzijds blijven deze technici ook langer onbeschikbaar voor andere interventies.

2. USB Vervanging (36 int. = 31,86%)

De technicus heeft het probleem verholpen door de vervanging van de memorysticks. De problemen met memorysticks werden meestal veroorzaakt door manipulatiefouten van de voorzitter. Bijkomend heeft onze technicus dikwijls geassisteerd bij de procedure voor de heropstart van het bureau zoals hierboven onder punt 1 werd aangehaald. De verdere analyse van de memorysticks om vast te stellen welke problemen zich hiermee hebben voorgedaan zijn in handen van Smartmatic.

3. Overmacht door het aantal interventies (23 int. = 20,35%)

Vanwege het grote aantal interventies in deze regio was het onmogelijk om deze allemaal binnen SLA op te lossen. De spreiding van het aantal interventies per regio werd reeds eerder aangehaald in dit rapport.

4. Dispatching en andere (20 int. = 17,70%)

De toevloed aan interventies heeft ervoor gezorgd dat dispatchers prioriteit hebben gegeven aan het verdelen van de pannes en hierdoor de administratie later hebben bijgewerkt. Uit ons dispatchingsysteem kunnen we afleiden dat er statuswijzigingen zijn geweest lang nadat de interventie al was afgemeld. Anderzijds merken we ook dat op sommige rapporten twee interventies worden afgemeld met dezelfde tijd. Hoewel de instructie aan de technici was gegeven om telkens een nieuw rapport te schrijven is dit door de grote drukte niet altijd correct uitgevoerd.

5. Geen issue meer na meer input (18 int. = 15,93%)

Na analyse van het interventierapport, consultatie van de technicus, nazicht van de loggegevens uit het ticketing systeem, is aangetoond dat deze interventie tijdig werd opgelost.

6. Voorrang aan prioritaire interventie (non hardware, installatie, ...)(17 int. = 15,04%)

Om de start en continuïteit van de stemming te garanderen werd er zoveel mogelijk voorrang gegeven aan pannes waarbij het bureau onbeschikbaar was. Dit blijkt ook duidelijk uit de cijfers aangaande de verdeling van de interventies volgens prioriteit die eerder werden aangehaald.

7. Meerdere defecten tegelijk (8 int. = 7,08%)

Op een aantal plaatsen loste de technicus meerdere pannes op terwijl er maar 1 interventie voor werd aangemaakt. Op het rapport werd het uur vermeld waarop alle pannes werden opgelost terwijl het initieel gemelde probleem reeds eerder was opgelost.

8. Reserve USB pack defect/opgebruikt (6+2 int. = 7,08%)

Het probleem kon niet worden opgelost met de reserve sticks die de individuele techniker bij zich had (werkte niet, beschadigd) of de technicus had zijn sticks reeds eerder opgebruikt voor een andere interventie.

9. Beschikbaar swap materiaal (3 int. = 2,65%)

In de loop van de voormiddag werden we geconfronteerd met technici die geen reservemateriaal meer beschikbaar hadden. Zij dienden zich alvorens de panne uit te voeren te herbevoorraden aan de droppingpoints (noodzakelijke keuze dispatching).

10. Techniker (0 int. = 0%)

Hoewel wij niet willen ontkennen dat onze technici mogelijk gezondigd hebben tegen sommige procedures in technische assistentie binnen SLA's, hebben wij in geen enkele van deze 113 interventies aanwijzingen gevonden die kunnen wijzen op een fout van onze technici.

Diepgaande analyse hard- en software-interventies binnen SLA

Alle interventies werden door Wincor Nixdorf herbekeken, hiervoor werden de gegevens uit de eerdere rapportering naast de interventierapporten en de details uit het ticketingsysteem gelegd. Elke interventie werd geïnterpreteerd en eveneens in categorieën ondergebracht. Het betreft steeds een persoonlijke interpretatie die in een aantal gevallen anders kan geïnterpreteerd worden wanneer de analyse door iemand anders wordt gemaakt. De onderstaande argumenten (aangaande de 873 resterende interventies) zijn dus geen exacte wetenschap en bijgevolg louter indicatief:

1. Van alle bekeken interventies aanschouwen wij er slechts 290 binnen scope voor technische assistentie, 452 interventies liggen niet binnen scope voor Wincor Nixdorf.
2. In 230 interventies verleende onze technicus assistentie aan de voorzitter aangaande de procedure, de totale tijdsbesteding hiervoor was 137u en 12 minuten.
3. Op 152 plaatsen werd de interventie afgesloten met de melding dat er geen probleem was vastgesteld of dat het probleem reeds verholpen was bij aankomst van de technicus. Hiervoor zijn technici 29u 41 minuten actief geweest.
4. 77 interventies werden uitgevoerd voor de vervanging van USB-sticks, in 11 interventies kwam een technicus ter plaatse die zijn sticks reeds eerder had opgebruikt.
5. Bij 31 afmeldingen blijkt dat de technicus in het bureau nog bijkomende interventies heeft uitgevoerd die nooit in het ticketing systeem zijn terecht gekomen.
6. 50 interventies waren het gevolg van foute installatie in fase 2 of van een manipulatiefout door de voorzitter. (zoals ontkoppelen randapparatuur en daarna op foute poorten connecteren).

Op basis van bovenstaande argumenten menen wij dat het aanrekenen van penalty's n.a.v. SLA overschrijdingen zeker voor correctie vatbaar is. De tijdsbesteding aan procedurebegeleiding door onze technici is merkkelijk hoger dan de SLA-overschrijding zelf. Ook wanneer de bureaus interventies die opgelost werden vóór de tussenkomst van onze technici zouden annuleren op de helpdesk zou een groot deel van de SLA-overschrijdingen vermeden kunnen worden.

Wincor Nixdorf heeft reeds eerder aangegeven binnen het contractueel kader niet aansprakelijk te zijn voor de SLA-overschrijdingen. Uit analyse van de 113 interventies bleek dat bij de meerderheid van de interventies elementen aanwezig zijn om de SLA overschrijding geheel of gedeeltelijk te annuleren.

Onderstaande tabel geeft per categorie (hardware en software) weer welke tijd in aanmerking komt om in mindering te brengen. De gedetailleerde tabel werd reeds op 2 januari 2013 per e-mail aan Smartmatic bezorgd.

	Tijd in mindering te brengen	resttijd	Bedrag in mindering te brengen	restbedrag
Software	50:35:00	3:44:00	€ 151,750.00	€ 11,200.00
Hardware	16:33:00	6:54:00	€ 49,650.00	€ 20,700.00
Totaal	67:08:00	10:38:00	€ 201,400.00	€ 31,900.00

De hardware interventies, dewelke onder de technische assistentie worden gerekend, kunnen gereduceerd worden tot een bedrag van 20.700 euro.

3.5. Interpretaties door eindgebruikers

Er zou in een stembureau een stembus vervangen zijn op basis van de klacht dat de teller van de geregistreerde stemmen op nul bleef. Pas veel later bleek dat de voorzitterscomputer in testmodus stond. De technicus meende dat hij wegens het geheim van de stemming niet op het scherm van de laptop mocht kijken.

Dit probleem is ontstaan door een voorzitter die zijn procedures niet correct toepast. Het correct toepassen van de procedures blijft de verantwoordelijkheid van de voorzitter.

In de ideale omstandigheden had de helpdesk dit probleem moeten opvangen en had dit nooit een interventie mogen worden. Anderzijds had de technicus die ter plaatse kwam de testmodus moeten herkennen en de voorzitter bijstaan. Om deze interventie correct te kunnen evalueren is een exacte locatie en tijdstip van de oproep noodzakelijk. Zonder deze gegevens kunnen we niet nagaan wat de exacte melding op de helpdesk was, of er medewerking was van de persoon die opbelde,

Hoewel theoretisch elk probleem aan de voorzitterstafel kan opgelost worden door de vervanging van de voorzitterslaptop of door het gebruik van nieuwe USB-sticks, zijn er meldingen van technici die onverrichterzake terugkeerden met de woorden: “dat kan ik niet oplossen”.

Hier dient de vraag gesteld te worden hoe de technicus dit bedoelde. Het kan evengoed zijn dat een technicus het probleem niet kon oplossen omdat hij het nodige materiaal niet bij zich had. Deze melding komt uit Leuven waar de dispatching door de stad zelf werd gedaan. Aangezien wij hierdoor geen zicht hadden op de wisselstock van de technici is het best mogelijk dat technici op een interventie aankwamen en moesten melden dat zij het probleem niet konden oplossen (vanwege te weinig materiaal). Er waren ook nog de 25 technici voor opstartproblemen die uiteindelijk de hele dag gewerkt hebben en zonder materiaal in de field waren. Zulke melding kan ook van deze technici gekomen zijn.

In een gemeentelijk hoofdbureau werd om 15 uur assistentie gevraagd voor een hertelling. Pas na 3 bijkomende oproepen kwam om 20.30 uur iemand opdagen. (Lubbeek)

In onze organisatie hadden we 25 technici voorzien om na 15 uur bijstand te leveren bij de hertellingen. In de eerste inschatting zouden deze waarschijnlijk omstreeks 18 uur allemaal naar huis kunnen. In de praktijk is gebleken dat we meer manpower nodig was, wij hebben in de namiddag reeds een groot aantal extra technici in de richting van hertellingen gestuurd opdat deze omstreeks 15 uur op het hoofdbureau zouden zijn. De technicus die in Lubbeek geassisteerd heeft bij de hertelling had vooraf reeds een hertelling begeleid in een ander bureau in Vlaams Brabant. Een bijkomend probleem was ook dat kort na 15 uur de voorraad USB-sticks in ons centraal magazijn was uitgeput en dat we moesten wachten op sticks die terug binnen kwamen van de field technici die materiaal kwamen afleveren.

In meerdere gevallen is een probleem verergerd door de tussenkomst van de technicus die “vergat” de noodkaart te gebruiken bij een herstart met nieuwe USB-sticks. Dat resulteerde meestal in een volledige herstemming in het hoofdbureau.

Over deze gevallen zouden wij graag concrete informatie ontvangen zoals bureaunummers, tijdstip oproep, eventueel interventienummer,... Zodat we dit verhaal kunnen aftoetsen bij onze technici. Anderzijds blijft elke handeling die wordt uitgevoerd binnen een bureau de verantwoordelijkheid van de voorzitter.

Er is een algemene klacht over technici die te weinig materiaal bij hadden. Dat gold ook voor de bijstand in de week vóór de verkiezingen. Het lijkt erop dat voor elke USB-stick of alarmdoos de persoon naar het hoofdkwartier moest rijden. Meerder calls voor eenzelfde site werden niet of nauwelijks gebundeld.

Wat de fase 2 betreft klopt het dat technici werden uitgestuurd met het materiaal dat nodig was om de problemen op te lossen en een beetje reservemateriaal. Zeker in de gemeenten die binnen een redelijke afstand van ons logistiek centrum in Vilvoorde lagen werden op deze manier bediend. Dit had als voordeel dat een interventie die binnen kwam bijna ogenblikkelijk kon worden uitgevoerd. Het nadeel van deze aanpak is dat je naar sommige gemeenten meermaals dient te rijden. De beslissing voor deze aanpak werd genomen met het oogpunt op een snelle aanpak en een eenvoudige toegang tot de gebouwen omdat we er vrij snel konden staan. Voor de regio's die op grotere afstand van Vilvoorde liggen hebben we de interventies zoveel mogelijk gebundeld. Een ander aspect is dat de technici meestal met gewone personenwagens rijden dewelke niet onbeperkt de koffers met stemcomputers kunnen meenemen.

Tijdens fase 3 vertrokken alle technici met evenveel materiaal, de materiaalkit was voldoende groot om het voorziene aantal interventies (± 3 per technicus) te kunnen uitvoeren. Door het groter aantal interventies en omdat er dikwijls beslist werd om tot een swap over te gaan kwamen sommige technici zonder materiaal te zitten gedurende de dag. Om dit op te vangen waren er 5 dropping points waar zij zich konden bevoorraden.

3.6. Bevindingen field

- *Meer detail in de field rapporten mbt de gebeurtenissen in het bureau (aanleiding, uitgevoerde acties, ...) is wenselijk.*
- *Op het rapport wordt het einde van een interventie aangeduid terwijl de SLA loopt tot wanneer het toestel technisch in orde is, wanneer een technicus de voorzitter extra begeleid door zijn procedures zou dit niet mee geteld mogen worden in de SLA-tijd.*
- *De technici werden vooral technisch getraind, in de praktijk bleek er meer nood te zijn aan procedurele bijstand.*
- *Er werd snel overgegaan tot een "swap" van het materiaal.*
- *In onderling overleg met ABB en SMMT werd het aantal field medewerkers voor de telperiode vastgelegd op 25. We hadden reeds in de loop van de dag zicht op hertellingen waardoor we vooraf nog extra mensen hebben kunnen engageren om ook tijdens de hertellingen/herstemmingen assistentie te verlenen. In totaal waren er 42 technici actief voor de hertellingen.*

3.7. Aanbevelingen bij volgende editie

- *Aanpassing van de interventierapporten (meer aanvinkmogelijkheden, toevoegen van een tijdstip waarop het toestel technisch ok was, ...)*
- *Bij de trainingen dienen de procedures benadrukt te worden*
- *Analyse maken van de "swap"-interventies en zoeken naar methoden om deze swaps in de toekomst te vermijden.*
- *Meer manpower te voorzien tijdens telperiode.*

- *In de field waren 25 mensen voorzien om te assisteren bij opstartproblemen. Een uitbreiding van dit team kan zorgen voor een snellere ondersteuning in de field bij opstartproblemen waardoor de helpdesk sneller kan beslissen om een interventie aan te maken en zo de beschikbaarheid van de helpdesk verhogen.*

4. Training

4.1. Aanpak

Field

De field technici van Wincor Nixdorf werden opgeleid door een trainer van Wincor Nixdorf die op zijn beurt was opgeleid door een trainer van Smartmatic. De trainingen gingen steeds door in de gebouwen van Wincor Nixdorf en in aanwezigheid van Smartmatic.

De medewerkers van subcontractors werden opgeleid door trainers van deze bedrijven of door trainers van Wincor Nixdorf, steeds in aanwezigheid van een trainer van Wincor Nixdorf.

Tijdens de opleiding werd de volledige opstart van een bureau uitgevoerd en was er aandacht voor veel voorkomende problemen. Verder werd ook aandacht besteed aan een aantal praktische zaken zoals het invullen van rapporten, afspraken ivm ophalen materiaalkit, binnenbrengen materiaal,

Helpdesk

De helpdesk agents werden opgeleid door een trainer van Wincor Nixdorf, in de gebouwen van Wincor Nixdorf. Tijdens deze opleiding werd aandacht besteed aan de opstart van een bureau, de te verwachten problemen en de procedures errond, de werking van de ticketing tool, ...

Tijdens fase 2 werden de helpdeskagents tijdens de daluren uitgebreid opgeleid door Smartmatic.

Dispatching

De dispatchers en assistent dispatchers werden getraind door een trainer van Wincor Nixdorf in de gebouwen van Wincor Nixdorf. In deze trainingen werd een voorstelling van het materiaal gedaan met de meest voorkomende problemen, uitleg gegeven over de werking van de tools, de afmelding van interventies, ...

4.2. Bevindingen opleiding

- *In het opleidingslokaal was te weinig ruimte om voldoende toestellen te zetten voor een uitgebreide hands-on training waarbij iedereen alle handelingen kan uitvoeren.*
- *De trainingen voor de field waren vooral op technisch niveau uitgebouwd, niet op procedureel niveau.*
- *We hadden te weinig impact op het trainingsniveau van de subcontractors.*
- *De handleiding van de technici was handig opgebouwd en bruikbaar in de field.*

4.3. Aanbevelingen bij een volgende editie

- Een aangepast opleidingslokaal zoeken waar voldoende ruimte is voor testopstellingen
- De procedures van de voorzitter meer benadrukken
- Geen train the trainer meer voor subcontractors.

5. Online rapportering (remote tool).

5.1. Opzet

Voor de online rapportering werd een tool ontwikkeld die de info uit de database van het ticketing systeem haalde. Deze tool was van buitenaf bereikbaar via een "HTTPS" connectie. Het beheer van de users en wachtwoorden lag in handen van Smartmatic.

5.2. Bevindingen rapportering

- Zowel de ticketing tool als de rapportering waren nieuw hierdoor zijn een aantal "ongemakken" naar boven gekomen:
 - Verbindingsprobleem van buitenaf (opgelost op 13/10).
 - Inhoud niet gedetailleerd genoeg
 - Categorisering te beperkt
- De rapportering gedurende de dag over call/interventieverloop liep stroef
- Er was te weinig synergie tussen de fieldrapporten en de afmeldingen in het ticketing systeem

5.3. Aanbevelingen bij een volgende editie

- Een overleg organiseren met Smartmatic. Na deze eerste editie heeft elke partij een goed zicht op wat men wil en wat de mogelijkheden zijn. De verwachtingen en de mogelijkheden dienen aan elkaar en het contract getoetst te worden om zo een betere tool en rapportering te creëren. In dit overleg kan ook de herwerking van het field rapport besproken worden.
- De verbindingsproblemen werden reeds opgelost, bij een volgende editie dienen hiervoor vooraf de nodige en uitgebreide testen georganiseerd te worden.
- De uitwisseling tussen gegevens uit het ticketing systeem en de telefooncentrale dient herbekeken te worden en verder geautomatiseerd.

6. Logistiek

6.1. Opzet

Het logistiek zenuwcenter van onze organisatie bevond zich voor deze editie in ons logistiek center in Vilvoorde. In dit gebouw staat de volledige reservestock opgeslagen alsook de kritische stock en de bureaus van de gemeenten die deze opslag als optionele dienst bestelden.

In de week voor de verkiezingen vertrokken alle technici vanuit dit center om interventies uit te voeren. Zoals eerder aangegeven werden de interventies waarvoor geen grote verplaatsingen nodig waren in de mate van het mogelijke onmiddellijk uitgevoerd waarbij de technicus voldoende materiaal mee kreeg om deze interventies uit te voeren. Voor de interventies

waarvoor een grotere verplaatsing noodzakelijk was werd er gegroepeerd en in de mate van het mogelijke werden hiervoor technici ingezet die over een bestelwagen beschikten.

Tijdens fase 2 werd het binnengebrachte defecte materiaal reeds hersteld zodat dit op de verkiezingsdag mee als reservemateriaal kon worden ingezet. Tijdens fase 2 werden ook de techniekerkits samengesteld. Naast het reservemateriaal zoals voorzitterstoestellen, stemcomputers en alarmboxen bestonden deze kits ook uit sleutels, kleinere onderdelen zoals kaartlezers, spullen voor de printerrollen, een administratief pakket per technicus met adressen en kaarten van de stembureaus,...

De verdeling van de techniekerpakketten gebeurde tijdens fase 2 voor technici die in deze fase actief waren en hun pakket meenamen na hun activiteiten. De andere pakketten werden verdeeld via de droppingpoints op zondagochtend.

Op de verkiezingsdag werkten we met extra droppingpoints waar technici zich konden bevoorraden. Deze droppingpoints bevonden zich in Retie, Houthalen, Heverlee, Antwerpen en Oostkamp. Op deze locatie stonden bestelwagens met reservemateriaal. Ook het logistiek centrum in Vilvoorde fungeerde als dropping point.

Als extra voorziening op de verkiezingsdag stonden er in het logistiek center enkele bestelwagens paraat die in noodgevallen met extra materiaal naar een probleemlocatie konden gestuurd worden.

De strategische stock werd tijdens het verkiezingsweekend gedecentraliseerd in een beveiligde stockageruimte in Ternat.

Op het einde van de verkiezingsdag werd al het reservemateriaal en defecte materiaal terug binnen gebracht in het logistiek centrum. Bij het binnenbrengen van het materiaal werden ook de interventierapporten bezorgd.

6.2. Bevindingen logistiek

- *Het logistiek systeem van Wincor Nixdorf heeft in moeilijke omstandigheden goed gewerkt, nergens zijn er tekorten geweest op gebied van materiaal, noch in de droppingpoints noch in het logistiek center. Er zijn wel enkele technici die in de field zonder materiaal kwamen te zitten maar deze hebben zich steeds aan een dropping point kunnen herbevoorraden. Enkel bij de start van de telperiode zijn enkele technici vanuit Vilvoorde later vertrokken omdat zij wachtten op sets met reservesticks die terug moesten binnen komen van andere fieldtechnici.*
- *De locatie van de droppingpoints bleek voor een aantal locaties te ver te liggen om vlot te kunnen herbevoorraden.*
- *Bij het binnen komen van de technici is een eerste check van de interventierapporten zeer nuttig. Eventuele extra aanmerkingen kunnen genoteerd worden wat de latere rapportering steeds ten goede komt.*

6.3. Aanbevelingen bij een volgende editie

- *Dropping points herbekijken. Vooral in West-Vlaanderen en Limburg.*
- *De technici die hertellingen begeleiden voorzien van extra sets memorysticks of zorgen dat zij in de dag herbevoorraad kunnen worden.*
- *Extra manpower opleiden en voorzien op logistiek voor de administratieve afhandeling van de binnenkomst van het materiaal.*

12. Aanbevelingen en verbetervoorstellen van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur betreffende de organisatie en de informatica-ondersteuning

12.1. Verkiezingen: een complexe organisatie voor het agentschap, met noodzakelijke externe informatica-ondersteuning

Op 14 oktober 2012 organiseerde het agentschap voor de tweede keer de lokale verkiezingen. Hoewel men na twee keer niet echt van een routine kan spreken, is het opzetten van projectstructuren en het mobiliseren en opleiden van de medewerkers bijzonder vlot verlopen. De werkdruk was groot, maar de bereidheid en motivatie van het personeel van het agentschap evenzeer.

Ongeacht de wijze waarop de kiezers hun stem uitbrengen, kan een moderne verkiezingsorganisatie niet zonder aanzienlijke informatica-technische ondersteuning. Het agentschap deed daarvoor een beroep op HP-Belgacom, de informatica-partner van de Vlaamse overheid.

Die samenwerking liep bijzonder vlot, de onderlinge communicatie liet toe om snel de nodige ingrepen aan te sturen. Het agentschap wenst te benadrukken hoe cruciaal een open samenwerkingsrelatie met de informaticapartners is in een verkiezingsproject dat hoe dan ook bijzonder complex en gevoelig is. De verkiezingsdatum kan in de tijd niet worden verplaatst.

Voor de verkiezingen waren er 40.733 kandidaten, verdeeld over 2023 lijsten. Dank zij de informaticatoepassing kon het agentschap alle kandidaten onmiddellijk op de verkiezingswebsite bekend maken. Op 14 oktober werden alle resultaten digitaal verzameld en doorgestuurd naar centrale servers in Brussel. Zetelverdeling, verkozenen, voorkeurstemmen van alle kandidaten werden op 14 oktober bijzonder snel gepubliceerd.

Ook het gestelde doel om zo volledig mogelijk en zo snel mogelijk alle relevante informatie ter beschikking te stellen van kandidaten, leden van hoofdbureaus, gemeentebesturen, bestuursdrukkerijen en burgers, en om tijdig te antwoorden op hun vragen is in grote mate gehaald.

12.2. Website voor voordrachten van lijsten en kandidaten

De website die gebruikt werd bij de voordrachten van de kandidatenlijsten was goed, maar het agentschap meent toch dat het systeem nog meer mogelijkheden moet kunnen bieden aan de kandidaten en lijstindieners. Er zou geen verwarring en vermenging mogen zijn tussen de digitale en de papieren wijze van indienen.

Het Agentschap voor Binnenlands Bestuur wil de mogelijkheden onderzoeken van een volledig papierloze voordracht en een online-controle met het Rijksregister, onmiddellijk bij het

invullen door de lijstindieners. Het agentschap meent dat de digitale voordracht in 2018 de norm zou moeten zijn.

12.3. Organisatie werking in de hoofdbureaus met de CODI-software

Voor de verwerking van de gegevens van de voordrachtsakten en de stemresultaten werd gekozen voor een aangepaste versie van de CODI-software, die al eerder voor federale verkiezingen gebruikt was. Deze keuze was weloverwogen en vooral geïnspireerd op zekerheid en weinig risico's.

Het agentschap stelt vast dat de CODI-software zijn werk heeft gedaan, al viel het verouderde concept wel tegen. We denken dan vooral aan:

- Verouderde gebruikersinterface met veel beperkingen.
- Individuele (complexe) installaties van de software in de hoofdbureaus noodzakelijk (geen webtoepassing).
- Het niet kunnen werken binnen het netwerk van strikt beveiligde omgevingen zoals justitiehuisen: externe computers kunnen niet op dat netwerk en op interne computers mag geen externe software geïnstalleerd worden.
- Het moeten voorzien in externe computers, meestal apart aan te kopen door de gemeentebesturen. Eens de software geïnstalleerd mochten de toestellen niet meer gebruikt worden om veiligheidsredenen en om contaminatie door andere toepassingen te vermijden. De software was immers geen webtoepassing.
- Het niet kunnen “oefenen” in de periode na de opleiding en vóór de kandidateningave of de verkiezingen, om vermenging van test- en effectieve gegevens onmogelijk te maken.

Niettemin heeft de software, eens de kleine ergernissen van de installaties achter de rug, goed en snel gewerkt. Het agentschap waardeert bijzonder de inspanningen van het team van HP-Belgacom dat de aanpassing begeleidde en een hoog kwaliteitsniveau van de leverancier afdwong. De ploeg medewerkers van het agentschap, die hoofdbureaus telefonisch bijstand bood bij problemen met de CODI-toepassing op de kritische momenten, heeft daar eveneens toe bijgedragen.

Voor de volgende verkiezingen is het zeker aangewezen tijdig de analyse te starten om tot een webtoepassing te kunnen komen die op elke computer en in elke omgeving gebruikt kan worden.

12.4. Digitale verkiezingen positief geëvalueerd, maar werken aan verbetering van het stelsysteem

De belangrijkste vernieuwing bij de verkiezingen van 14 oktober 2012 was ongetwijfeld de grootschalige introductie van een totaal nieuw stelsysteem. In Vlaanderen werden 4.787.500 kiezers opgeroepen om hun stem uit te brengen. Daarvan konden er 2,7 miljoen kiezers (58%) hun stem digitaal uitbrengen in 151 gemeenten. Dat gebeurde met een volledig nieuw stelsysteem met bijhorende software, ontwikkeld door Smartmatic. Ook met dit bedrijf werden korte communicatielijnen georganiseerd.

De keuze van het digitaal stelsysteem gebeurde op basis van een gezamenlijke overheidsopdracht van de federale en de Vlaamse overheid, onder leiding van de federale overheidsdienst Binnenlandse zaken. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft zich daar later bij aangesloten. Er bestond een goede samenwerking tussen de ambtenaren van het agentschap en

de federale overheidsdienst. Informatie werd snel uitgewisseld en beslissingen werden genomen na gemeenschappelijk overleg.

Op de verkiezingsdag verliepen de stemverrichtingen in de meeste bureaus zonder noemenswaardige problemen. Niettemin werden in een aantal stembureaus met digitale stemming incidenten vastgesteld. Al bij al gaat het om een relatief beperkt aantal, maar soms met belangrijke gevolgen. Sommige incidenten in de stembureaus leidden ook tot problemen bij het latere verwerkingsproces in de hoofdbureaus.

Het laattijdige beslissingsproces om deze apparatuur in te zetten ligt ongetwijfeld mee aan de basis van een aantal problemen, zowel technisch als juridisch. Mede daardoor kon het nieuwe systeem niet eerst als pilootproject ingezet worden in één of in een beperkt aantal gemeenten ter gelegenheid van echte verkiezingen, maar werd het onmiddellijk grootschalig uitgerold in Vlaanderen. Zowel het agentschap als de gemeenten werden met de realiteit van een late levering van de apparatuur geconfronteerd.

Op basis van de ervaringen bij de verkiezingen van 14 oktober 2012 komt het agentschap tot de conclusie dat het door de overheid gekozen stemsysteem voldoet aan de vereisten om goede verkiezingen te organiseren. Er werden inderdaad een aantal problemen vastgesteld, maar het onderzoek en de evaluatie tonen aan dat zij niet van aard zijn om het digitale stemmen zelf in vraag te stellen.

Het agentschap ondersteunt onverkort de politieke beleidskeuze om bij het organiseren van verkiezingen gebruik te maken van digitale stemsystemen.

Het agentschap is van oordeel dat het gebruik van technologische middelen altijd risico's met zich meebrengt. Dat is het geval, zowel bij het stemmen zelf door middel van stemcomputers, maar evenzeer bij het verzamelen, verwerken, doorsturen van de gegevens en het publiceren van de resultaten, de zetelverdeling, de lijst van de verkozenen en de voorkeurstemmen. Het komt er op aan om de risico's in elk van de processtappen goed in te schatten en te proberen ze maximaal te beheersen door aangepaste maatregelen.

De vastgestelde probleempunten aangrijpen om opnieuw over te gaan naar veralgemeend stemmen met potlood en papier acht het agentschap geen aangewezen beleidskeuze:

- Op 14 oktober 2012 werd het nieuwe stemsysteem voor het eerst in gebruik genomen bij echte verkiezingen. Mede door het laattijdige beslissingsproces waren de omstandigheden verre van ideaal. Toch verliep de stemming in veruit de meeste stembureaus zonder ernstige problemen.
- De aankoop van de nieuwe stemsystemen betekent een zeer belangrijke investering voor de Vlaamse overheid en voor de federale overheid die erin tussen kwam. Het lijkt ons niet verantwoord om de aangekochte toestellen niet verder te gebruiken, tenzij er afdoende redenen zouden zijn op het vlak van hun integriteit en de betrouwbaarheid. Daarvoor zijn er momenteel geen aanwijzingen.
- Vanzelfsprekend komt het uitsluitend aan de politieke overheid toe om te beslissen over de wijze waarop de verkiezingen verlopen. Het agentschap meent dat ook de gemeentebesturen hierin een bepalende stem moeten behouden.

Voor het agentschap moeten de ter gelegenheid van de verkiezingen van 14 oktober 2012 vastgestelde problemen grondig onderzocht worden, zodat ze kunnen leiden tot een verbetering van het stemsysteem, zowel technisch als operationeel.

De voorliggende evaluatie kan daartoe bijdragen met het oog op het gebruik bij volgende verkiezingen.

12.5. Noodzakelijke verbeteringen aan het nieuwe digitaal stelsysteem

Het agentschap meent dat het stelsysteem verder verbeterd moet worden voor gebruik bij de volgende verkiezingen.

De focus moet liggen op:

- Meer gebruiksvriendelijkheid.
- Aanpassingen in die zin dat kleine foute handelingen niet leiden tot grote gevolgen in het stemproces en bij de latere verwerking.
- Aanpassingen aan de software zodat er geen blokkering van de stemcomputers meer optreedt.
- Eenvoudiger maken van de procedures, geen gebruik meer maken van de noodkaart en ervoor zorgen dat alle stembiljetten altijd opnieuw inscanbaar zijn op het hoofdbureau.
- Aanpassingen aan de software voor het corrigeren van alle andere gekende en in dit rapport vermelde tekortkomingen.

12.6. Waarborgen, te leveren door de leverancier van het stelsysteem met het oog op het gebruik bij volgende verkiezingen

Mede vanuit de noodzaak voor een verdere verbetering van het stelsysteem is het agentschap ook na de verkiezingen permanent in contact gebleven met de leverancier Smartmatic. Waar aangewezen gebeurde dat samen en in overleg met de collega's van de FOD Binnenlandse Zaken. Niet alleen is de aankoop van de stelsystemen het resultaat van een gezamenlijke overheidsopdracht, de federale overheid staat ook in voor de organisatie van de eerstvolgende verkiezingen, normalerwijze in 2014.

Reeds uitgevoerde aanpassingen

De besprekingen met Smartmatic hebben ertoe geleid dat de leverancier reeds verschillende van de noodzakelijke software-aanpassingen heeft uitgevoerd.

Daartoe behoren:

- Het oplossen van het probleem van het tweemaal aanraken van het scherm met een bepaalde tussenpose (de zogenaamde "dubbele klik").
- Het afschaffen van de noodkaart en uitwerken van een alternatief.
- Het vermijden van de mogelijkheid de kiezers te laten stemmen in testmodus.

Naar aanleiding van de eigen vaststellingen en de getuigenissen van leden van hoofdbureaus en verantwoordelijken van gemeentebesturen heeft het agentschap daarnaast de volgende stappen ondernomen:

- De contractuele boeteregeling op de factuur van de technische ondersteuning werd volledig toegepast: 16,5% van het factuurbedrag werd niet vereffend.
- Smartmatic werd in gebreke gesteld.
- Met het oog op het doorvoeren van de vereiste aanpassingen heeft het agentschap permanent overleg met de FOD Binnenlandse Zaken.

Smartmatic heeft in twee brieven¹⁶⁹ en meerdere e-mails geantwoord op de ingebrekestelling. Deze reacties zijn verwerkt in dit evaluatierapport.

De ingebrekestelling betreft 3 punten:

1. De technische bijstand door Smartmatic/Wincor-Nixdorf:

Hiervoor heeft het agentschap de maximale boeteclausule toegepast, zoals bepaald in het bestek van de overheidsopdracht, met name 50 euro per minuut overschrijding van de SLA¹⁷⁰-termijnen. De SLA's werden overschreden met 77 uren en 46 minuten of in het totaal 4666 minuten. Het betreft 16,5% of 233.300 euro op een factuurbedrag van 1.408.162 euro.

2. De operationaliteit en stabiliteit van de stemcomputers:

- De vastgestelde stabiliteitsproblemen moeten in kaart gebracht en verholpen worden.
- Er moet vóór de verkiezingen van 2014 en dus ook binnen de wettelijke garantieperiode van twee jaar een waarborg komen over de betrouwbaarheid en duurzaamheid van de stemapparatuur. In gemeen overleg zullen de Vlaamse overheid, de federale overheid en Smartmatic een derde, onafhankelijke deskundige aanstellen. Al deze partijen zullen bij de expertise betrokken worden en informatie aanleveren. De resultaten van de expertise zijn tegenstelbaar aan alle partijen. Smartmatic heeft met deze procedure ingestemd.
- Het agentschap zal, in samenspraak met de federale overheid, aan Smartmatic laten weten welke maatregelen moeten genomen worden en tegen welke (redelijke) termijn.

3. Aanpassingen in de software

De overheidsopdracht bepaalt dat de federale overheid ervoor instaat dat een basissoftware wordt aangemaakt die geschikt moet zijn voor alle soorten verkiezingen in België. Mede in het voorbereidingstraject naar de verkiezingen van 2014 is die basissoftware nog niet opgeleverd of betaald. Aan Smartmatic wordt gevraagd om alle softwareaanpassingen uit te voeren die vereist zijn opdat het systeem in conformiteit is met de bestekvereisten inzake de verschillende in België gehouden verkiezingen. De Vlaamse overheid verleent hieraan haar volledige medewerking.

¹⁶⁹ brieven van 3 januari 2013 en 18 februari 2013

¹⁷⁰ SLA = service level agreement, contractuele afspraken tussen aanbieder en afnemer van een dienst of product.

Hoofdstuk 5: Overzicht van de uitspraken van de Raden voor Verkiezingsbetwistingen inzake bezwaren tegen de verkiezingen van 14 oktober 2012

De Raden voor Verkiezingsbetwistingen ontvingen in totaal 78 bezwaren in verband met de verkiezingen van 14 oktober 2012:

Antwerpen	13
Limburg	23
Oost-Vlaanderen	15
Vlaams-Brabant	11
West-Vlaanderen	16

Een aantal bezwaren had evenwel betrekking op dezelfde feiten in eenzelfde gemeente. Zonder deze feitelijke dubbeltellingen werden 65 bezwaren ingediend tegen vermeende onregelmatigheden:

Antwerpen	13
Limburg	15
Oost-Vlaanderen	14
Vlaams-Brabant	9
West-Vlaanderen	14

1. Enkele vaststellingen

1.1. Motieven voor de indiening van de bezwaren:

In sommige gevallen halen de indieners verschillende motieven aan in hetzelfde bezwaarschrift.

Een overzicht:

ongoorloofd gebruik van propagandamiddelen	18
vergissingen of manipulaties bij het tellen van de stembiljetten	15
ongoorloofd gebruik van volmachten	7
controle van de volmachten	5
maximumbedragen bij de propaganda	6
problemen bij het digitaal stemmen	4
niet beschikbaar stellen of ongelijk verdelen van aanplakborden	2
onregelmatigheden in het stembureau	2
onwettige samenstelling van een stembureau	1
mogelijke verwarring met de lijstnamen	1
provocatie en samenscholing aan het stemlokaal	1
belemmering bij het oprichten van een nieuwe partij	1
financiering van een politieke partij	1
schending van het gelijkheids- en het evenredigheidsbeginsel	1
mededeling op Seniorennet	1
manipulatie van de stembiljetten	1

1.2. Digitale verkiezingen en verkiezingen met potlood en papier

Er is een aanzienlijk verschil in het aantal bezwaren, naargelang van de wijze waarop de stemming verliep.

Daarbij houden wij vanzelfsprekend enkel rekening met motieven die verband houden met het verloop van de kiesverrichtingen zelf en niet met aspecten die daar vreemd aan zijn, zoals het gebruik van propagandamiddelen, verkiezingsuitgaven of het gebruik van volmachten.

- Bezwaren in verband met het digitaal stemmen: 4

Motieven: technische problemen, onregelmatig afsluiten van een stembureau, problemen met de teststemmen, problemen bij het inscannen.

- Bezwaren die verband houden met het stemmen met potlood en papier: 16

Motieven: vermeende vergissingen en onregelmatigheden bij het tellen, manipulatie van de stembiljetten, kleine verschillen die tot verschuivingen kunnen leiden in de zetelverdeling of op het vlak van de verkozenen.

1.3. Uitspraken van de Raden voor Verkiezingsbetwistingen

De Raden verklaarden het grootste aantal ingediende bezwaren onontvankelijk of ongegrond.

Met betrekking tot de overige uitspraken:

- Vermeend foutief gebruik van propagandamiddelen: in 6 zaken oordeelden de Raden dat het bezwaar gegrond was. In vijf zaken spraken zij een schorsing van bepaalde duur uit voor de betrokken verkozenen. In het zesde geval besliste de Raad tot de ongeldigheid van de verkiezingen (Ninove). De Raad van State vernietigde deze beslissing bij arrest van 17 december 2012. De verkiezingen in Ninove werden zodoende geldig verklaard.
- Vermeende vergissingen bij het tellen van de stembiljetten: in 1 geval ging de Raad over tot de hertelling van een telbureau (Erpe-Mere). Dat leidde tot een wijziging van de rangorde van de zetels, van de voorkeurstemmen van de individuele kandidaten en van de rangorde van de opvolgers.
- Bezwaar over technische problemen bij het digitaal stemmen (Zandhoven): in dat geval ging de Raad eveneens over tot een hertelling van 2 bureaus. Die hertelling leidde niet tot een wijziging van de zetelverdeling of van de rangorde van de kandidaten.

1.4. Beroepen bij de Raad van State

De Raad van State behandelde 11 beroepen.

In 10 gevallen waarin de Raad voor Verkiezingsbetwistingen oordeelde dat het bezwaar onontvankelijk of ongegrond was, tekende de indiener van het bezwaar beroep aan bij de Raad van State. De Raad van State verwierp telkens het beroep.

Zoals reeds aangegeven vernietigde de Raad van State de beslissing van de Raad voor Verkiezingsbetwistingen inzake de ongeldigverklaring van de verkiezingen in Ninove.

2. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen: overzicht

De hiernavolgende tabel bevat een overzicht van de ingediende bezwaren, samen met de beslissingen die de Raden voor Verkiezingsbetwistingen erover hebben genomen, gevolgd door de uitspraken van de Raad van State, ingeval van beroep. Voor de volledigheid nemen wij er alle 78 ontvangen bezwaren in op.

		Beroep tegen		Beslissingen Raad voor Verkiezingsbetwistingen					Beroep ingesteld bij Raad van State
	beroepen	Gemeenteraad	Provincieraad	gegrond	ongeground	onontvankelijk	deels gegrond	deels onontvankelijk, deels ongegrond	
Antwerpen	13	10	3	1	2	10	0	0	2
Limburg	23	19	4	0	8	9	2	4	4
Oost-Vlaanderen	15	14	1	3	3	7	0	2	3
Vlaams-Brabant	11	11	0	4	4	1	0	2	0
West-Vlaanderen	16	16	0	1	2	6	2	5	2
Totaal	78	70	8	9	19	33	4	13	11

2.1. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Antwerpen

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Nijlen	Papier	Hertelling	Mogelijk vergissing in PV bij aantal voorkeurstemmen binnen dezelfde partij	27/11/2012	Ongegrond	
Gemeenteraad	Zandhoven	Digitaal	Hertelling	Technische problemen	07/12/2012	Gegrond / beslissing tot hertelling	
Gemeenteraad	Herselt	Digitaal	Onderzoek	Technische problemen / geen oproepingsbrieven bezorgd door rusthuis	12/12/2012	Samenvoeging / onontvankelijk	Onontvankelijk (arrest nr. 222.668)
Gemeenteraad	Willebroek	Digitaal	Melding / geen specifiek verzoek	Ongelijke verdeling aanplakborden door gemeente	19/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Wuustwezel	Digitaal	Onderzoek	Kandidaat zou gezeteld hebben als bijzitter	12/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Herselt	Digitaal	Onderzoek	Ronselen van volmachten / onregelmatig afsluiten stembureau	12/12/2012	Samenvoeging/onontvankelijk	Onontvankelijk (arrest nr. 222.668)
Provincieraad	Kiesdistrict Turnhout	Digitaal	Ongeldigverklaring	Niet voorzien gemeentelijke aanplakborden	05/12/2012	Onontvankelijk	
Provincieraad	Kiesdistrict Turnhout	Digitaal	Ongeldigverklaring	Schending regelgeving financiering	05/12/2012	Onontvankelijk	
Provincieraad	Kiesdistrict Turnhout	Digitaal	Ongeldigverklaring	Schending gelijkheids- en evenredigheidsbeginsel	05/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Puurs	Digitaal	Onderzoek/hertelling	Onregelmatigheden m.b.t. volmachten en proefstemmen	19/12/2012	Ongegrond	
-	-		Melding	Klacht tegen mededelingen op seniorrennet	27/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Vosselaar	Digitaal	Melding/geen specifiek verzoek	Ronselen van volmachten	27/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Brecht	Digitaal	Geen opnamemandaat	Ronselen van volmachten	27/11/2012	Onontvankelijk	

2.2. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Limburg

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Diepenbeek	Digitaal	Klacht tegen PUUR	Adressen gadgets	19/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Maaseik	Papier	Hertelling en herinterpretatie van ongeldige stemmen	Vergissing bij kiezers tussen partijen VOLUIT en VOORUIT!	19/11/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Bree	Papier	Nietigverklaring van de verkiezingen	Belemmering, provocatie en samenscholing aan kieslokaal	19/11/2012	Onontvankelijk	
Provincieraad	Bree	Papier	Nietigverklaring van de verkiezingen	Belemmering, provocatie en samenscholing aan kieslokaal	19/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Nieuwerkerken	Papier	Hertelling alle stemmen	Verkozen bij drie stemmen meer	29/11/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Houthalen-Helchteren	Digitaal	Vervallenverklaring mandaat	Gratis BBQ	29/11/2012	Onontvankelijk	
Provincieraad	Houthalen-Helchteren	Digitaal	Vervallenverklaring mandaten	Gratis BBQ	29/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Houthalen-Helchteren	Digitaal	Vervallenverklaring mandaat	Gratis BBQ	06/12/2012	Ontvankelijk, deels gegrond	
Gemeenteraad	Houthalen-Helchteren	Digitaal	Vervallenverklaring mandaat	Gratis BBQ	06/12/2012	Ontvankelijk, deels gegrond	
Gemeenteraad	Diepenbeek	Digitaal	Drievoudig verzoek	Puur-café-adressen-gadgets	06/12/2012	Deels ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Borgloon	Papier	Verzoek hertelling voorkeurstemmen CD&V	Foutieve telling	13/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Zutendaal	Digitaal	Ongeldigverklaring verkiezingen	Gratis BBQ	13/12/2012	Deels ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Heers	Papier	Ongeldigverklaring verkiezingen	Lastercampagne en grootte reclameborden	13/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	Verwerping beroep (arrest nr. 222.411)

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Heers	Papier	Ongeldigverklaring verkiezingen	Lastercampagne en grootte reclameborden	13/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	Verwerping beroep (arrest nr. 222.411)
Gemeenteraad	Alken	Papier	Sancties of schorsing verkozenen	Schending sperperiode - verkiezingsuitgaven	13/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Diepenbeek	Digitaal	Ongeldigverklaring - hertelling	Gedrag in stembureau - stemverloop - gadgets	20/12/2012	Deels ontvankelijk maar ongegrond	Verwerping beroep (arrest nr. 222.553)
Gemeenteraad	Borgloon	Papier	Ongeldigverklaring verkiezingen	Manipulatie stembureau 14	20/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Zonhoven	Digitaal	Verkiezingsuitgaven	Overschrijding budget, valsheid in geschrifte	20/12/2012	Deels ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Halen	Papier	Ongeldigverklaring verkiezingen	Verzameling volmachten, verkiezingspropaganda, gadgets	03/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Provincieraad	Halen	Papier	Ongeldigverklaring verkiezingen	Verzameling volmachten, verkiezingspropaganda, gadgets	03/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Bree	Papier	Nietigverklaring van de verkiezingen	Belemmering, provocatie en samenscholing aan kieslokaal	03/12/2012	Onontvankelijk	Verwerping beroep (arrest nr. 222.410)
Provincieraad	Bree	Papier	Nietigverklaring van de verkiezingen	Belemmering, provocatie en samenscholing aan kieslokaal	03/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Houthalen-Helchteren	Digitaal	Vervallenverklaring mandaat	Verkiezingsuitgaven	20/12/2012	Onontvankelijk	

2.3. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Oost-Vlaanderen

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	
Gemeenteraad	Erpe-Mere	Papier	Ambtshalve onderzoek	Melding gevonden stembiljetten	23/11/2012	Wijziging rangorde zetels, wijziging voorkeurstemmen individuele kandidaten, wijziging rangorde opvolgers	
Gemeenteraad	Gent	Papier	Hervervkiezing	Werking politie belemmering bij oprichting eigen partij	09/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Sint-Gillis-Waas	Papier	Ongeldigheidsverklaring	Ronselen van stemmen	09/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Erpe-Mere	Papier	Hertelling	Discrepancie tussen aantal kiesgerechtigden en uitgebrachte stemmen	23/11/2012	Wijziging rangorde zetels, wijziging voorkeurstemmen individuele kandidaten, wijziging rangorde opvolgers	
Gemeenteraad	Maldegem	Papier	Hertelling	Groen mist een zetel op basis van 1 of 2 stemmen + 2 anomalieën vastgesteld bij het tellen van de stemmen	28/11/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Laarne	Papier	Hertelling	Geldige stemmen als ongeldig beschouwd	05/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	
Gemeenteraad	Sint-Gillis-Waas	Papier	Hertelling	Hoog % ongeldige stemmen; partij 'ONSIDORP' kwam slechts 5 stemmen te kort voor laatste zetel; herstemming wegens ongelijke strijd stemmenwerving door een CD&V-schepen	12/12/2012	Onontvankelijk	Verwerping beroep (arrest nr. 222.519)

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	
Gemeenteraad	Zwalm	Papier	Ongeldigheidsverklaring	Grootte borden, reclame op wag en fiets, uitdelen van folders	05/12/2012	Ontvankelijk	Verwerping beroep (arrest nr. 222.669)
Gemeenteraad	Gavere	Papier	Vervallenverklaring mandaat	Wijze van campagne voeren (misbruik persoonsgegevens PWA)	11/12/2012	Ontvankelijk	
Gemeenteraad	Herzele	Papier	Hertelling	Abnormaal hoog % stemmen in bepaald telbureau voor Yves Lermينياu	06/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	
Gemeenteraad	Herzele	Papier	Hertelling/hervervkiezingen	Getuigen die kandidaat waren en meegeteld hebben; niet-verzegelde en laattijdig ingediende enveloppen...	06/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Gemeenteraad	Herzele	Papier	Hertelling	Niet-verzegelde bussen; briefjes al samengelegd per partij; partij 17 stemmen te kort voor 2de zetel	06/12/2012	Ontvankelijk	
Gemeenteraad	Ninove	Papier	Ongeldigheidsverklaring	Onmogelijkheid stem uit te brengen door kiezer + ongeoorloofde en onwettige beïnvloeding van de kiezer	17/12/2012	Ongeldigverklaring verkiezing	Vernietiging beslissing 17/12/2012 (arrest nr. 222.518)
Gemeenteraad	Zelzate	Papier	Ongeldigheidsverklaring	Geknoei met volmachten en andere fraudetechnieken	19/12/2012	Ontvankelijk maar ongegrond	
Provincieraad		Gemengd	Hertelling	Rechtzetting voorkeurstemmen	12/12/2012	Ontvankelijk	

2.4. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie Vlaams-Brabant

Verkiezing	Gemeente	Wijze van van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Zoutleeuw	Digitaal		Foutief beroep van kandidaat in verkiezingspropaganda	27/11/2012	Ontvankelijk (= geen gevolg)	
Gemeenteraad	Galmaarden	Papier	Hertelling	Grote variatie in resultaten voorkeurstemmen in één telbureau	13/11/2012	Geen vervallenverklaring	
Gemeenteraad	Begijnendijk	Papier	Onderzoek	Verspreiding marktzakjes met logo van partij op wekelijkse markt tijdens de sperperiode	04/12/2012	Schorsing mandataris voor één maand	
Gemeenteraad	Vilvoorde	Digitaal	Ongeldig verklaren uitslag	Gebruik logo stad Vilvoorde op verkiezingspropaganda CD&V	04/12/2012	Ontvankelijk, maar ongegrond	
Gemeenteraad	Steenokkerzeel	Digitaal	Onderzoek inbreuken tijdens sperperiode verkiezingen	Vier inbreuken op de bepalingen van het LPKD tijdens de sperperiode verkiezingen door huidige burgemeester	04/12/2012	Ontvankelijk, maar ongegrond	
Gemeenteraad	Zemst	Digitaal	Herverkiezing	Onerlijke + deontologisch onverantwoorde verkiezingscampagne	11/12/2012	Ontvankelijk, maar ongegrond	
Gemeenteraad	Wezembeek-Oppeem	Digitaal	Onderzoek volmachten	Dubbele volmachten	11/12/2012	Deels onvankelijk, maar ongegrond	
Gemeenteraad	Wezembeek-Oppeem	Digitaal	Verval van mandaat + onderzoek verkiezingsuitgaven	Verkiezingsaffiches op vrachtwagen tijdens de sperperiode	11/12/2012	Deels onvankelijk, maar ongegrond	
Gemeenteraad	Lubbeek	Digitaal	Ongeldig verklaren uitslag	Klacht tegen wijze van campagnevoeren door Lubbeek Leeft	11/12/2012	Ontvankelijk, schorsing mandataris voor 14 dagen	
Gemeenteraad	Lubbeek	Digitaal	sanctie tegen 2 leden van een lijst	Klacht tegen wijze van campagnevoeren door Lubbeek Leeft	11/12/2012	Ontvankelijk, schorsing mandataris voor 14 dagen	
Gemeenteraad	Lubbeek	Digitaal	Sanctie tegen 2 leden van een lijst	Klacht tegen wijze van campagnevoeren door Lubbeek Leeft	11/12/2012	Ontvankelijk, schorsing mandataris voor 14 dagen	

2.5. Uitspraken Raad voor Verkiezingsbetwistingen provincie West-Vlaanderen

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Beernem	Papier	Controleren van volmachten	Gebruik stempel "heeft bij volmacht gestemd" + toelating van voorzitter om met volmacht te stemmen niettegenstaande de oproepingsbrief niet toebehoorde aan de volmachtkrijger.	09/11/2012	Aan de partijen wordt geen inzage verleend in de volmachtformulieren. De Raad acht het noodzakelijk zelf over te gaan tot een onderzoek van de volmachtformulieren teneinde de geldigheid van de verkiezingen na te gaan. (noot: deze klacht wordt verder samen gevoegd met de klacht rond Beernem van 29/10/2012)	
Gemeenteraad	Ruislede	Papier	Aanpassing voorkeurstemmen	Aanvraag tot verbetering van een materiele misslag met betrekking tot de vaststelling van het correct aantal behaalde voorkeurstemmen	23/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Beernem	Papier	Controleren van volmachten	Overmaken opmerkingen ten gevolge van inzage in pv's tel- en stembureaus	29/11/2012	Ongegrond	
Gemeenteraad	Vleteren	Papier	Nazien volmachten	Vraag tot nazicht volmachten	07/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Middelkerke	Papier	Ongeldigverklaring	Ernstige onregelmatigheden in stembureau 4	14/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	Verwerping beroep (arrest nr. 222.517)

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Middelkerke	Papier	Ongeldigverklaring	Ernstige onregelmatigheden in stembureau 4	14/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	
Gemeenteraad	Koekelare	Papier	Vraag tot herkiezing	Allerlei onregelmatigheden	21/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	Verwerping beroep (arrest nr. 222.667)
Gemeenteraad	Kortrijk	Digitaal	Herziening zetelverdeling	Schending privacy kiezers, beïnvloeding kiezers door onrechtmatigheden briefschrijven	21/12/2012	Deels onontvankelijk, deels gegrond – schorsing mandataris voor een periode van één maand.	
Gemeenteraad	Oostende	Digitaal	Ontheffing uit schepenmandaat	Overschrijding van wettelijk budget van de verkiezingen, belangenvermenging door sponsoring	19/11/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Tielt	Papier	Ongeldigverklaring	Onregelmatigheden met volmachten	21/12/2012	Verworpen	
Gemeenteraad	Oostende	Digitaal	Ontheffing uit mandaat	Overschrijding maximumbedrag verkiezingsuitgaven, ontvangen van giften, verspreiden geschenken	14/12/2012	Deels onontvankelijk, deels gegrond - schorsing mandataris voor een periode van 3 maanden.	
Gemeenteraad	Roeselare	Digitaal	Geheel of gedeeltelijk ongeldig verklaring	Onregelmatigheden die de zetelverdeling tussen de verschillende lijsten hebben beïnvloed	21/12/2012	Deels onontvankelijk, deels ongegrond	

Verkiezing	Gemeente	Wijze van stemmen	Verzoek	Voorwerp	Datum Uitspraak	Beslissing	Uitspraak Raad van State
Gemeenteraad	Kortemark	Papier	Melding van onregelmatigheden	Allerlei onregelmatigheden	21/12/2012	Onontvankelijk - de vordering van de verwerende partij om verzoekster een geldboete op te leggen is ook onontvankelijk.	
Gemeenteraad	Zedelgem	Papier	Hertelling	Fouten bij telling	21/12/2012	Deels onontvankelijk, deels	
Gemeenteraad	Middelkerke	Papier	Hertelling	Onregelmatigheden in de telbureaus, laattijdig en ongezegeld vervoer van de stembussen	14/12/2012	Onontvankelijk	
Gemeenteraad	Zwevegem	Papier	Hertelling	Onvoldoende stemmen geteld in één van de telbureaus	20/11/2012	Onontvankelijk wegens laattijdig	

Hoofdstuk 6: Communicatie en Vorming

1. Communicatie

Meer dan ooit is duidelijke en gerichte communicatie een cruciale factor in de verkiezingsorganisatie. Zeer veel personen en instellingen dragen verantwoordelijkheden in het verkiezingstraject. Zij hebben nood aan duidelijke en tijdige informatie over de taken die zij moeten vervullen. Daarnaast moet ook de kiezer zelf de gepaste informatie ontvangen, zowel over zijn rechten en plichten, als over de wijze waarop hij zijn stem correct kan uitbrengen. De gehele bevolking is zodoende betrokken partij bij een degelijk uitgebouwde verkiezingscommunicatie.

Samen met de minister investeerde het Agentschap voor Binnenlands Bestuur sterk in gerichte communicatie met het doelpubliek: kiezers, kandidaten, leden van de kiesbureaus, lokale en provinciale besturen.

De formele communicatie gebeurde door middel van onderrichtingen, aanschrijvingen van de minister, publicatie van regelgeving, het ter beschikking stellen van formulieren. Wij verwijzen hiervoor naar de juridische evaluatie in dit rapport.

Vanzelfsprekend is dat niet voldoende. Het agentschap beseft het belang om aan alle belanghebbenden snel en op permanente wijze alle relevante informatie beschikbaar te stellen.

Dat gebeurde in het bijzonder door:

- de uitbouw van www.vlaanderenkiest.be als centrale informatiewebsite waarop alle informatie over de verkiezingen werd samengebracht
- het verspreiden van een digitale nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen, waarmee specifiek de aandacht werd gevestigd op nieuwe informatie, ook opgenomen op de informatiewebsite
- het snel publiceren van de lijsten met de kandidaten voor de verkiezingen
- het onmiddellijk publiceren van de stemresultaten op de verkiezingsdag
- het ondersteunen van persconferenties van de minister
- het informeren van het ruime publiek over de nieuwe digitale stemprocedure
- het verspreiden van een folder voor niet-Belgen met een oproep om deel te nemen aan de verkiezingen
- het promoten van de website www.vlaanderenkiest.be.

1.1. De website www.vlaanderenkiest.be

1.1.1. De informatiewebsite www.vlaanderenkiest.be

Opzet

Het agentschap positioneerde de website www.vlaanderenkiest.be als de centrale spil in zijn communicatiebeleid. Wij wensten alle informatie over de verkiezingen, uitgaand van de minister en van het agentschap, op één plaats ter beschikking te stellen.

Telkens nieuwe informatie beschikbaar kwam, kondigde het agentschap dat aan door middel van zijn digitale nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen. Iedereen kon zich daarop inschrijven via de website.

Doelstelling was om elke bezoeker, kiezer, kandidaat, lid van een bureau of lokale betrokkene bij de organisatie, op één centrale plaats die informatie ter beschikking te stellen die hij nodig had.

Het agentschap gebruikt het adres www.vlaanderenkiest.be al meer dan tien jaar, telkens de Vlaamse overheid betrokken is bij een verkiezingsorganisatie, zowel voor de lokale en provinciale raden als voor het Vlaams Parlement.

Het concept en ontwerp van de verkiezingswebsite was in handen van een daartoe georganiseerde communicatiecel binnen het agentschap, bestaande uit een communicatieverantwoordelijke en een webmaster/grafisch ontwerper. De communicatieverantwoordelijke maakte van bij de start deel uit van de projectgroep en de stuurgroep onder leiding van de administrateur-generaal, zodat de informatiedoorstroming vlot kon verlopen en aanpassingen snel uitgevoerd werden.

Slechts een beperkt aantal mensen beheerden de website waardoor het overzicht en de controle op de inhoud beter gegarandeerd was.

[Www.vlaanderenkiest.be](http://www.vlaanderenkiest.be) werd derwijze gestructureerd dat informatie op verschillende manieren gevonden kon worden:

- Inhoudelijk door middel van een thematische indeling in de bovenbalk: verkiezingskalender, regelgeving, formulieren, vorming, FAQ, contact...
- Functioneel op basis van de rol die de bezoeker vervulde bij de verkiezingen: kandidaat, kiezer, bureau. Deze toegang werd eveneens aangeboden op hoofdpagina.

De respectieve pagina's voor kiezer, kandidaat en bureau bevatten telkens de relevante thema's, zoals:

- vaak gestelde vragen
- voordrachtformulieren
- contactgegevens voor de technische helpdesk
- nieuwsitems
- FAQ's.

Belangrijke, actuele informatie verscheen geel gemarkeerd op de hoofdpagina.

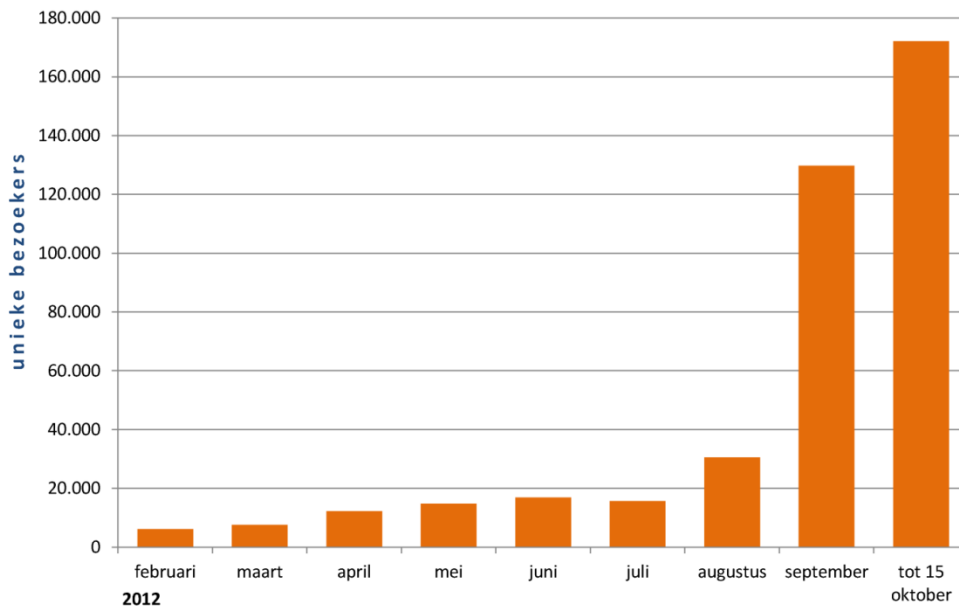
Een zoekfunctie werd ingericht, die in de mate van het mogelijke ook rekening hield met het verloop van het verkiezingsproces, zoals ook gestructureerd in het lokaal en provinciaal kiesdecreet: vóór de verkiezingsdag, op de verkiezingsdag, na de verkiezingsdag.

De site werd officieel gelanceerd op 10 februari 2012, acht maanden voor de verkiezingsdatum. Zo kon de informatieverstrekking geleidelijk worden opgebouwd, in samenhang met het traject naar de verkiezingen toe.

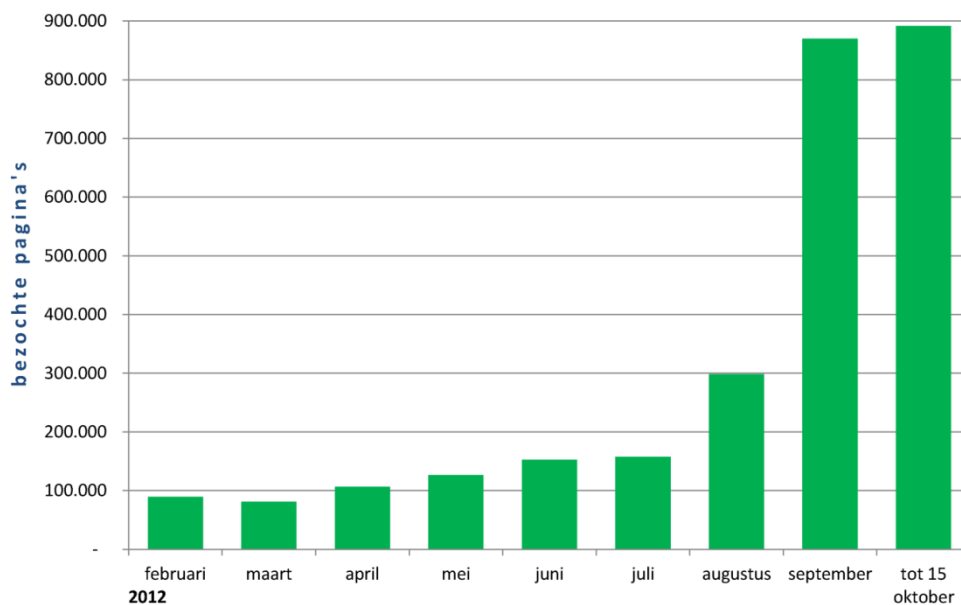
Resultaat

Op 15 oktober 2012 bevatte de informatiewebsite 596 pagina's.

405.362 unieke (verschillende) bezoekers consulteerden de website. Zij consulteerden 2,7 miljoen pagina's.

Aantal unieke bezoekers informatiewebsite (10 februari 2012 – 15 oktober 2012)

Aantal bezochte pagina's informatiewebsite (10 februari 2012 – 15 oktober 2012)

10 meest bezochte pagina's op www.vlaanderenkiest.be

		Aantal keer bezocht
1	Digitaal stemmen doe je zo (film)	233.789
2	Hoe digitaal stemmen? (FAQ)	71.059
3	Hoe geeft u volmacht? (FAQ)	64.582
4	Wanneer kan u bij volmacht stemmen? (FAQ)	35.095
5	Aan wie kan u volmacht geven? (FAQ)	31.755
6	Wat is de volgorde van de verkiezingen op de stem-computer? (FAQ)	30.933
7	U bent in het buitenland op de verkiezingsdag. Kan u een volmacht geven? (FAQ)	28.881
8	U stelt zich kandidaat. (startpagina)	28.127
9	Documentatie en handleidingen (startpagina)	22.343
10	Hoe gebeurt de zetelverdeling? (FAQ)	20.224

10 meest bezochte FAQ

		Aantal keer bezocht
1	Hoe digitaal stemmen? (12 stappen)	71.059
2	Hoe geeft u volmacht? (FAQ)	64.582
3	Wanneer kan u bij volmacht stemmen? (FAQ)	35.095
4	Aan wie kan u volmacht geven? (FAQ)	31.755
5	Wat is de volgorde van de verkiezingen op de stem-computer? (FAQ)	30.933
6	U bent in het buitenland op de verkiezingsdag. Kan u een volmacht geven? (FAQ)	28.881
7	Hoe gebeurt de zetelverdeling? (FAQ)	20.224
8	Wie krijgt de zetels bij de gemeenteraadsverkiezingen? Wie is verkozen? Wie is opvolger?	16.818
9	Hoe geeft de stemcomputer een kandidatenlijst weer?	14.495
10	Welke beperkingen worden opgelegd aan de verkiezingscampagnes?	13.285

Interne beoordeling

Met de vastgestelde resultaten en bezoekersaantallen meent het agentschap erin geslaagd te zijn om www.vlaanderenkiest.be uit te bouwen tot hét kennisportaal voor de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012. Dat lijkt ons een cruciale factor bij het vlotte verloop van de stembusgang. www.vlaanderenkiest.be is een sterk merk gebleken bij de verkiezingsorganisatie.

- ♦ Wij zijn van oordeel dat de overzichtelijke basisstructuur met zijn thematische en functionele indeling mee aan de basis ligt van dit succes. Daarnaast werd de flexibiliteit van de website georganiseerd: nieuwe informatie werd snel toegevoegd en gesignaleerde fouten werden zonder uitstel rechtgezet.
- ♦ De informatieverstrekking werd gradueel opgebouwd, naargelang zij ter beschikking kwam. Naarmate de verkiezingsdatum naderde nam de informatiestroom exponentieel toe. Dat zette de structuur van de website in de laatste weken voor de verkiezingen onder druk, waardoor de overzichtelijkheid soms verloren ging. Een voorafgaande analyse en inschatting van de te verwachten hoeveelheid informatie had dit wellicht (deels) kunnen ondervangen.
- ♦ Uit de ervaringen blijkt dat de rol van de gemeentebesturen een prominentere plaats verdient. Bij een latere verkiezingsorganisatie willen wij onderzoeken of er voor hen nood is aan een specifieke rubricering, eventueel in combinatie met de rol van de hoofdbureaus.
- ♦ De zoekfunctie is voor verbetering vatbaar. Hoewel beschikbaar, werd er slechts matig gebruik van gemaakt. Wellicht is een doorzichtige navigatiestructuur een goed alternatief of aanvulling.
- ♦ Uit het groot aantal vragen stellen we vast dat veel belanghebbenden snel de helpdesk consulteerden om vragen te stellen via e-mail (info@vlaanderenkiest.be) of telefonisch, ook al was het antwoord beschikbaar en gemakkelijk te vinden op de website. Dat was vaak zelfs het geval als het antwoord duidelijk uiteengezet werd in een FAQ. Wellicht maken velen het zichzelf erg gemakkelijk. Dat belast de organisatie en geeft ook meer kans op foute interpretaties. Het gebruik van de informatiesite moet blijvend gepromoot worden.

1.1.2. Publicatie van kandidaten en resultaten op www.vlaanderenkiest.be

Zodra de hoofdbureaus de kandidatenlijsten afsloten op maandag 17 september, zijn deze onmiddellijk en volledig ter beschikking gesteld op www.vlaanderenkiest.be.

Op 14 oktober, de verkiezingsdag, zijn de resultaten onmiddellijk gepubliceerd, naargelang zij werden ontvangen.

Deze informatieverstrekking gebeurde zowel wie de klassieke website als via een speciale toepassing voor smartphones.

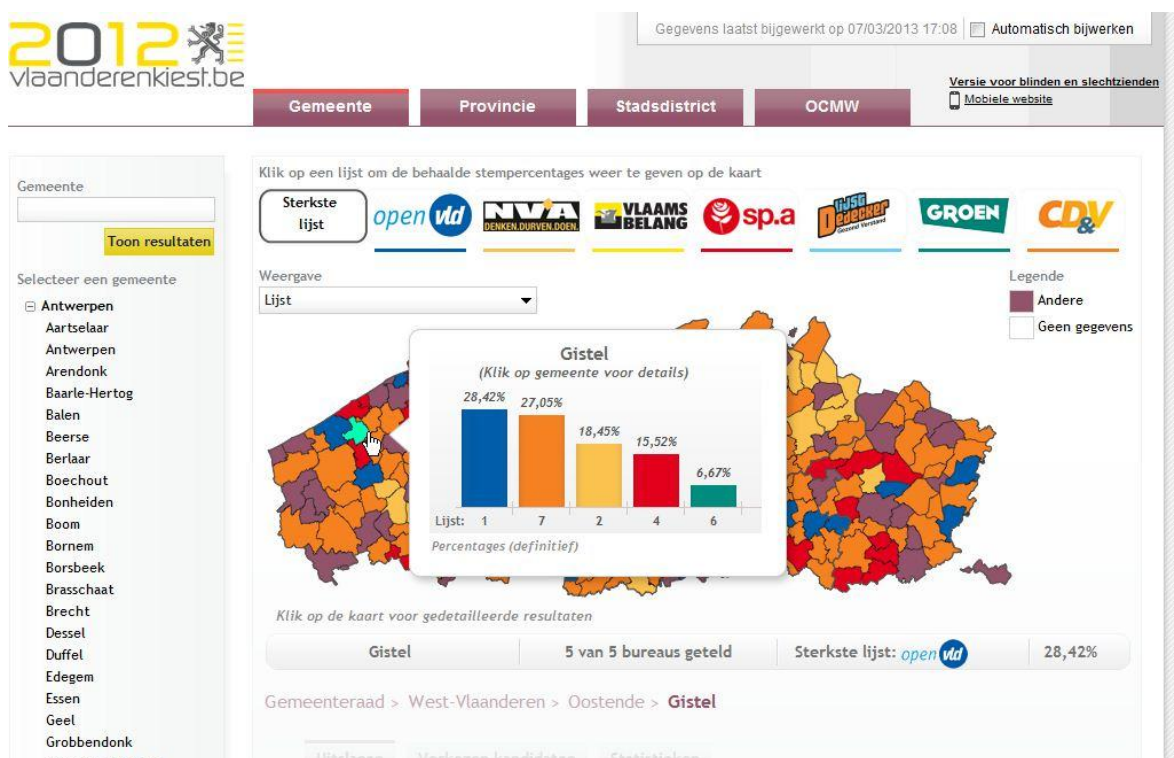
In opdracht van en in samenwerking met het agentschap werd deze ontwikkeling toevertrouwd aan HP-Belgacom, de informaticapartner van de Vlaamse overheid.

De kandidaten- en resultatenwebsite bevatte een duidelijk zichtbare link naar de informatiewebsite. Dit dubbele gebruik¹⁷¹ van het internetadres www.vlaanderenkiest.be werd ingegeven door de verschuivende focus van de informatie naar de kandidaten en naar de verkiezingsresultaten in de aanloop naar de verkiezingen en op de verkiezingsdag zelf, gecombineerd met de naambekendheid van het internetadres, die ook al bij vorige verkiezingen werd gebruikt.

Resultaten

Op de verkiezingsdag publiceerde www.vlaanderenkiest.be alle resultaten van zodra ze ingegeven werden in de hoofdbureaus.

Bij het digitaal stemmen was dat per twee stembureaus, bij stemming met potlood en papier per geteld telbureau. Meteen werd een prognose van de zetelverdeling, de verkozenen en de voorkeurstemmen gegeven, om uit te monden in de definitieve resultaten.

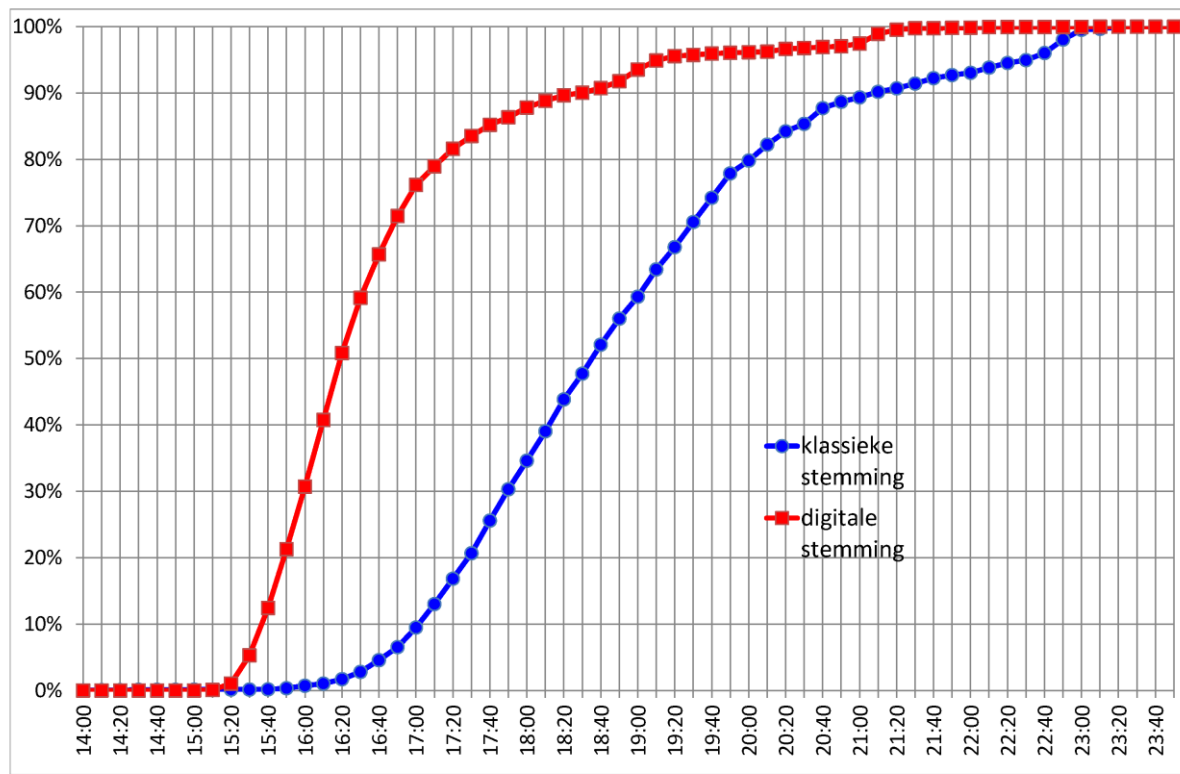

Weergave percentage getelde stemmen.

¹⁷¹ De verdeling van het internetadres www.vlaanderenkiest.be was:

- van 1 februari 2012 tot 22 september 2012: informatiewebsite
- van 22 september 2012 tot en met 25 oktober 2012: resultatenwebsite (met duidelijke link naar de informatiewebsite)
- vanaf 25 oktober 2012: informatiewebsite (met duidelijke link naar de resultaten)

Op 14 oktober 2012 zijn om 15u15 de eerste resultaten vlot en snel op www.vlaanderenkiest.be verschenen.

De publicatie van de stemresultaten op de verkiezingsdag.

Op 14 oktober zelf consulteerden 459.327 unieke¹⁷² bezoekers de resultaten op www.vlaanderenkiest.be. Dit is quasi een verdrievoudiging ten opzichte van 2006. Toen werden op de verkiezingsdag 134.254 unieke bezoekers aan www.vlaanderenkiest.be geteld, de dag erna 107.795 bezoekers.

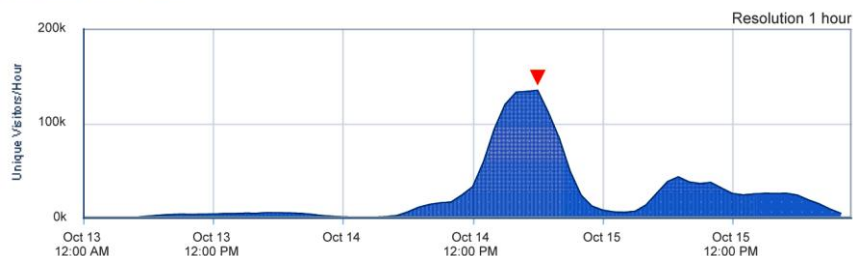

¹⁷² Aantal verschillende bezoekers dat de website een of meerdere keren op een dag bezocht heeft.

Tussen 13 oktober en 18 oktober raadpleegden 978.790 unieke bezoekers de resultaten-website, waarvan 52.883 op de mobiele site.

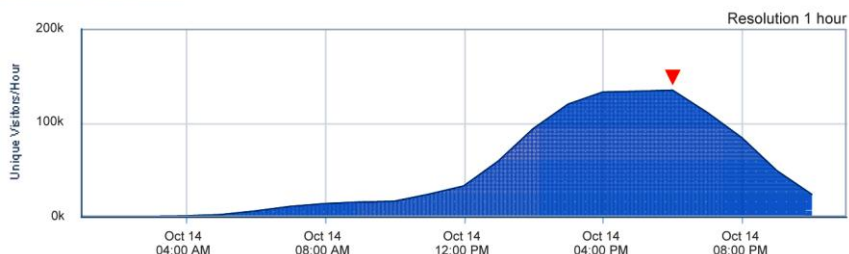
Resultatenwebsite

UNIQUE VISITORS Oct 13 12:00 AM - Oct 15 10:59 PM GMT.

DATE	VISITORS
Oct 15, 2012 (Incomplete)	267,976
Oct 14, 2012	459,327
Oct 13, 2012	49,102

UNIQUE VISITORS Oct 14 01:00 AM - Oct 14 10:59 PM GMT.

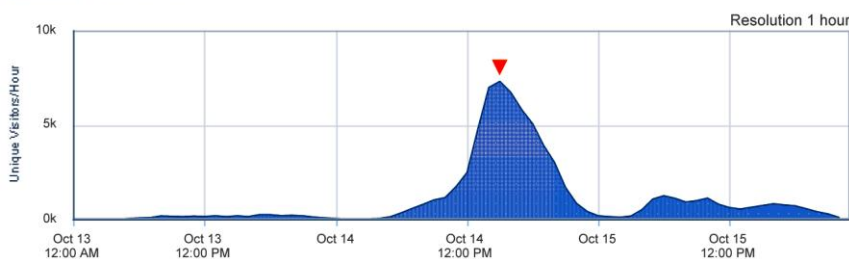

DATE	VISITORS
Oct 14, 2012 (Incomplete)	459,327

Weergave unieke bezoekers per dag en op 14 oktober 2012 – **resultatenwebsite**.

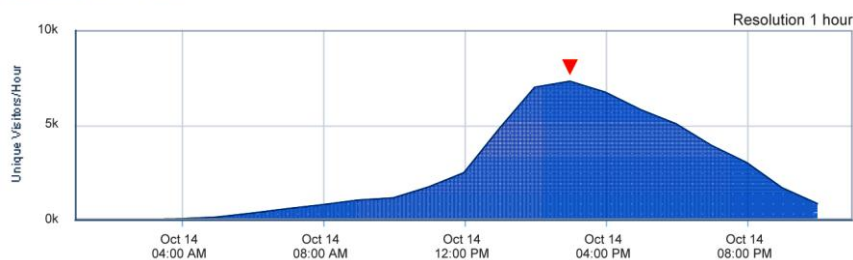
Website voor smartphones

UNIQUE VISITORS Oct 13 12:00 AM - Oct 15 10:59 PM GMT.

DATE	VISITORS
Oct 15, 2012 (Incomplete)	11,645
Oct 14, 2012	31,577
Oct 13, 2012	2,405

UNIQUE VISITORS Oct 14 01:00 AM - Oct 14 10:59 PM GMT.

DATE	VISITORS
Oct 14, 2012 (Incomplete)	31,577

Weergave unieke bezoekers per dag en op 14 oktober 2012 – **website voor smartphones**.

Interne beoordeling

- ♦ De publicatie van de kandidaten en resultaten mag zonder meer als een zeer groot succes bestempeld worden. Wij ontvingen hierover uitsluitend positieve reacties.
- ♦ Alle kandidaten waren beschikbaar op de dag zelf waarop de lijsten definitief werden afgesloten.
- ♦ Op 14 oktober waren de resultaten bijzonder snel beschikbaar op een zeer gebruiksvriendelijke manier.

1.2. De digitale nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen

Om alle betrokkenen bij de organisatie van de verkiezingen snel te kunnen informeren wanneer nieuwe informatie beschikbaar was, ontwikkelde het agentschap een digitale nieuwsbrief waarop alle belangstellenden zich konden abonneren via de website. *Binnenl@nd Verkiezingen* was zodoende een uitstekende aanvulling op www.vlaanderenkiest.be.

De eerste digitale nieuwsbrief verscheen al op 10 februari 2012. Wij opteerden ervoor om geen vaste periodiciteit te bepalen, maar de verzending te laten samenlopen met de actualiteit van de informatie. In totaal verschenen 32 edities. 2260 personen abonneerden zich op deze nieuwsbrief.

Interne beoordeling

- ♦ Het agentschap evalueert de publicatie van een digitale nieuwsbrief, ter ondersteuning van de website, als positief en zeer belangrijk. Dat is zeker het geval, rekening houdend met de hoeveelheid informatie, bestemd voor verschillende doelgroepen die betrokken zijn bij het verkiezingsproces.
- ♦ Uit de reacties blijkt dat de verschillende doelgroepen via de nieuwsbrief geattendeerd werden op nieuwe informatie en daarbij snel konden beoordelen of die informatie specifiek voor hen bestemd was. In dat geval konden zij die snel vinden op de website.
- ♦ De nieuwsbrief heeft de beoogde doelgroepen in belangrijke mate bereikt. Toch blijft het onduidelijk of alle betrokkenen zich effectief ook abonneerden. Inschrijven gebeurde immers op eigen initiatief. Naar de toekomst toe wil het agentschap de mogelijkheid onderzoeken om de verschillende groepen van belanghebbenden zo goed mogelijk in kaart te brengen om beter te kunnen opvolgen of de beoogde informatie hen ook werkelijk bereikt.

1.3. Persontmoetingen van de minister

Persconferentie 7 juni 2012, kabinet van de minister

Deze persconferentie, voor de vakantieperiode, had tot doel het ruime publiek te informeren over de stand van zaken bij de voorbereiding van de verkiezingen, waaronder ook de organisatie van het digitaal stemmen.

Naast de minister en het agentschap namen ook vertegenwoordigers van HP-Belgacom, Smartmatic en PwC deel en ze gaven toelichting bij hun bijdrage in de verkiezingsorganisatie.

Trekking van de gemeenschappelijke lijstnummers, 4 september 2012, Errerahuis

Het Lokaal en Provinciaal Kiesdecreet bepaalt dat de Vlaamse Regering veertig dagen voor de verkiezingsdag bij loting de gemeenschappelijke lijstnummers toekent¹⁷³.

De voorzitters van de politieke partijen, vertegenwoordigd in het Vlaams Parlement, waren daarbij aanwezig. Ook de pers was uitgenodigd voor deze lottrekking.

Persconferentie 18 september 2012, kabinet van de minister

Deze persconferentie vond plaats de dag nadat de kandidatenlijsten officieel waren ingediend en gepubliceerd op de verkiezingswebsite. In zijn toelichting gaf de minister een overzicht van het aantal ingediende lijsten, het aantal kandidaten per kieskring en per verkiezing met onder meer een opsplitsing naar oudste en jongste kandidaten.

Interne beoordeling

- ♦ Begrijpelijkwijze groeide de belangstelling en het effect van de persconferenties naar mate de verkiezingsdag dichterbij kwam.
- ♦ De lottrekking kon op een ruime belangstelling rekenen. Zij geldt als de officiële start van de verkiezingscampagne.
- ♦ De informatie over de kandidaten, meegedeeld op 18 september, kreeg ruime weerklank in de media, met inbegrip van de jongste en de oudste kandidaat in de kieskringen.

1.4. Informatiefolder voor niet-Belgen

De regelgeving bepaalt dat niet-Belgen enkel kunnen deelnemen aan de verkiezingen voor de gemeenteraad (en in Antwerpen de stadsdistrictsraad). Als zij eraan wensten deel te nemen, moesten zij zich daartoe ten laatste op 31 juli 2012 bij de gemeente ingeschreven hebben.

In overleg met de minister stelde het agentschap een folder ter beschikking om niet-Belgen te informeren over de wijze waarop zij deel konden nemen aan de verkiezingen van 14 oktober 2012.

Voor het ontwikkelen van de folder deed het agentschap een beroep op de vzw Toemeka¹⁷⁴, zodat de informatie nauw zou aansluiten op de verwachtingen van de doelgroep.

Wij opteerden ervoor om deze folder te verspreiden via de gemeentebesturen. Zij zijn het best geplaatst om te zorgen voor een oordeelkundige verspreiding, ook rekening houdend met de specifieke lokale omstandigheden. Elk bestuur kon het gewenste aantal folders bestellen met een eenvoudige e-mail naar het verkiezingssecretariaat van het agentschap.

De folders werden op verzoek eveneens verstuurd naar het middenveld, waaronder ook scholen. Politieke partijen, kandidaten, belangenorganisaties en particulieren konden de folder in web- en drukkwaliteit downloaden van de verkiezingssite.

¹⁷³ Artikel 61 en 63 LPKD

¹⁷⁴ Toemeka vzw, beweging voor een verstaanbare samenleving.

De publicatie van de folder werd ook aangekondigd op de website www.vlaanderenkiest.be en in de nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen van 2 april 2012. In een brief aan de gemeenten vestigde de minister er eveneens de aandacht op. Hij spoorde de besturen aan om daarnaast ook zelf te voorzien in aangepaste informatieverstrekking.

Uiteindelijk heeft het agentschap 131.718 exemplaren van de folder “Ga stemmen” verspreid.

Resultaat

Niettegenstaande deze informatieverstrekking hebben slechts een beperkt aantal niet-Belgen zich laten registreren als kiezer voor de lokale verkiezingen van 14 oktober 2012.

Het gaat in concreto om 38.531 personen, waarvan 32.211 personen uit een andere lidstaat van de Europese Unie (13,89% van het potentiële aantal) en 6.320 personen uit een andere staat (10,10% van het potentieel).

Dat is spijtig, temeer daar de inwoners van een gemeente, ongeacht hun nationaliteit, onmiddellijk betrokken zijn bij het bestuur van hun gemeente. Het agentschap meent dat ter gelegenheid van een volgende verkiezingsorganisatie geëvalueerd moet worden op welke wijze de participatie van niet-Belgen aan de verkiezingen verhoogd kan worden.

Het aanspreken van officiële vertegenwoordigers van andere landen in België en Vlaanderen, zoals ambassades, behoort tot de mogelijkheden.

1.5. Informatie over het nieuw digitaal stelsysteem

Op 14 oktober 2012 stemden 2.761.102 kiezers (57,67%) in 151 van de 308 gemeenten met het nieuwe digitale stelsysteem. In acht steden en gemeenten stemden de kiezers voor het eerst digitaal.

Deze grootschalige introductie vereiste vanzelfsprekend bijzondere promotie en informatie. Het agentschap zette daartoe verschillende kanalen in.

In aanschrijvingen riep de minister de gemeentebesturen op om de bevolking zo intensief mogelijk te informeren over het nieuwe stelsysteem en over de te volgen procedure bij de stemverrichtingen.

Demonstratie van het stelsysteem

De gemeenten werden aangespoord om stemcomputers te plaatsen op voor het publiek goed toegankelijke plaatsen, zoals het gemeentehuis of de bibliotheek om de bevolking kennis te laten maken met het stelsysteem. De gemeentebesturen organiseerden ook demonstratiesessies bij verenigingen, in rusthuizen of op plaatsen waar veel mensen voorbij komen. Het agentschap stelde daartoe demosoftware ter beschikking.

Publieksinformatie

De minister verzocht de gemeenten ook om zoveel mogelijk informatie over het nieuwe stelsysteem te verspreiden door middel van gemeentelijk infobladen en gemeentelijke websites. Het agentschap stelde daartoe voorbeeldteksten ter beschikking op de verkiezingswebsite.

De minister vroeg de besturen ook om in hun informatie zoveel als mogelijk te verwijzen naar de verkiezingswebsite.

Vanaf 10 februari bevatte de hoofdpagina van www.vlaanderenkiest.be doorlopend actuele informatie over het digitaal stemmen.

BinnenBand - maart 2012

In zijn tijdschrift BinnenBand editie van maart 2012 informeerde het agentschap specifiek over de verkiezingen en besteedde daarbij veel aandacht aan het digitaal stemmen, waaronder de verschillende stappen, te doorlopen bij het digitaal stemmen.

De lokale besturen zijn de belangrijkste doelgroep van het tijdschrift BinnenBand. Dit nummer werd in een grotere oplage verspreid, ook op publieksmomenten zoals de trefdag van de VVSG in maart 2012.

Trefdag VVSG – 29 maart 2012

Op de trefdag van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten richtte het agentschap een informatiestand in, waar de bezoekers de nieuwe apparatuur konden testen. Mandatarissen, gemeentesecretarissen en gemeentepersoneel konden zo reeds kennis maken met de nieuwe stemcomputer.

Informatiefiche en publieksaffiche “de 12 stappen van het digitaal stemmen” – 6 juli 2012

Het Agentschap voor Binnenlands Bestuur ontwierp een infofiche waarop de verschillende stappen bij het digitaal stemmen visueel werden voorgesteld. Deze infofiche was beschikbaar als flyer of in affichevorm en werd in druk- en printformaat (A2, A5) ter beschikking gesteld via www.vlaanderenkiest.be.

De nieuwsbrief Binnenl@nd Verkiezingen van 6 juli 2012 meldde dat lokale besturen de bestanden konden downloaden om eigen communicatie in verband met de verkiezingen te verzorgen.

De webpagina met de infofiche werd 71.059 keer bezocht.

Folder "Digitaal Stemmen" – 16 augustus 2012

Het agentschap ontwierp eveneens een informatiefolder over het digitaal stemmen, waarop de 12 stappen voor het uitbrengen van een correcte stem werden voorgesteld. Lokale besturen, onderwijsinstellingen, rusthuizen, bibliotheken..., konden het gewenste aantal folders gratis bestellen via e-mail. Het agentschap verspreidde op die manier 460.652 exemplaren van de folder via 148 lokalen besturen en publieke instellingen.

Demofilm "Hoe stem je digitaal" – 30 augustus 2012

In samenwerking met de leverancier van de stemcomputers, Smartmatic, werd op 30 augustus 2012 een demofilm voor het publiek op de verkiezingswebsite geplaatst over de werking van de nieuwe stemapparatuur.

De pagina met de film “Digitaal stemmen doe je zo!” werd 233.789 keer bekeken op de verkiezingswebsite. Vele gemeenten namen de film over op hun eigen website. De demofilm werd zodoende massaal bekeken.

TV-versie “Digitaal stemmen doe je zo!” – 8 oktober 2012

Het agentschap bezorgde de hard copy van de film “Digitaal stemmen doe je zo!” door middel van een DVD in HD formaat aan 15 regionale en aan de nationale televisiezenders.

Instructiefilm voor voorzitters van een stembureau – 30 augustus 2012

Samen met het filmpje “Digitaal Stemmen doe je zo!” bestemd voor de kiezer, publiceerde het agentschap op 30 augustus 2012 een opleidingsfilm over het digitaal stemmen, specifiek bestemd voor de vorming van de voorzitters van de digitale stembureaus, de andere leden van het bureau en voor de lokale ondersteuning.

De film toonde de volledige procedure van het digitaal stemmen en de werking van het bureau vanaf het openen van de koffers tot de afsluitingsverrichtingen van het bureau.

Brief aan de pers – 13 september 2012

Op 13 september stuurde het agentschap een brief naar de nationale krantenredacties en naar de redacties van de regionale en nationale televisiezenders met de vraag om mee te werken aan het informeren van de kiezer over de correcte wijze om digitaal te stemmen.

De brief verwees ook naar de informatie over het digitaal stemmen die het agentschap aanbodt zoals folders, films en de verkiezingswebsite. De media hebben de informatie over de wijze waarop de kiezer zijn stem digitaal uitbrengt zeer ruim overgenomen.

Interne beoordeling

Om de introductie van het nieuwe digitale stelsysteem bij het publiek bekend te maken nam het agentschap een hele reeks initiatieven. Ook de lokale besturen en de media werden daarbij betrokken. Hoewel het in de praktijk niet mogelijk is om elk van de 2,7 miljoen kiezers die digitaal zouden stemmen individueel te bereiken en ze vooraf vertrouwd te maken met een nieuw stelsysteem, kunnen wij toch vaststellen dat deze campagne vrij succesvol was.

1.6. Promotie van de verkiezingswebsite www.vlaanderenkiest.be

Via verschillende wegen trachtte het agentschap www.vlaanderenkiest.be te promoten als het centrale kanaal voor de informatieverstrekking over de verkiezingen.

Lancering www.vlaanderenkiest.be

www.vlaanderenkiest.be ging on line op 10 februari 2012. De minister kondigde dat aan met een persbericht. Deze start liep samen met een brief van de minister aan de provinciegouverneurs, de voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg, de vrederechters, de gemeente-, stadsdistrict- en provinciebesturen.

De lancering werd ook aangekondigd in de elektronische nieuwsbrief van het agentschap, die 5200 abonnees telt en dit voornamelijk bij de lokale besturen. Dezelfde dag verscheen ook de eerste editie van Binnenl@nd Verkiezingen, de digitale nieuwsbrief over de verkiezingen.

Doorlopende herhaling bij de communicatie

Het belang van www.vlaanderenkiest.be als informatiekanal werd herhaald in iedere communicatie over de verkiezingen: brieven, onderrichtingen, opleidings- en vormingsinitiatieven. Alle externe communicatie bevatte het logo waarin het adres was verwerkt.

Oproepingsbrieven voor de kiezers

Het verkiezingslogo, met daarin ook het internetadres van de website geïntegreerd, werd opgenomen op de oproepingsbrieven die aan alle kiezers werden verspreid.

Vlaamse Infolijn 1700

De Vlaamse Infolijn verwees iedereen die het nummer 1700 belde met een vraag over de verkiezingen, in eerste instantie door naar de verkiezingswebsite.

Doorverwijzingen vanuit andere websites

Op 15 oktober 2012 verwezen 1691 pagina's vanuit andere sites naar de informatiewebsite van het agentschap. De top 4 van doorverwijzende websites was:

- www.vlaanderenkiest.be (resultatenwebsite) 46.8%
- www.seniorennet.be (13.1%)
- www.vlaanderen.be (4.4%)
- www.facebook.com (1.2%)

Publiciteitscampagne in de pers

In de aanloop naar de verkiezingsdag zelf organiseerde het agentschap een beperkte campagne in de nationale media om de kiezers te wijzen op de website met de resultaten, de zetelverdeling, alle verkozenen en hun voorkeurstemmen, beschikbaar gesteld op 14 oktober.

Deze campagne bestond uit een advertentie in de Vlaamse kranten en de nieuwssites. Zij verscheen:

- op 11, 13 en 15 oktober in Het Laatste Nieuws, De Morgen, Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg
- op 11, 13 en 16 oktober in De Standaard, Het Nieuwsblad, De Gentenaar, De Tijd
- 11 en 15 oktober: Metro
- 14 oktober: De Zondag.

Online (half page) was de advertentie op 13, 14 en 15 oktober te zien op de hoofdpagina van de websites van Het Laatste Nieuws, De Morgen, De Gentenaar, Het Nieuwsblad, De Standaard, Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg en De Tijd.

Boma wel verkozen, Flor Koninckx niet: alle BV's op een rij

Verskillende bekende Vlamingen schoppen het na de gemeenteraadsverkiezingen van zondag tot de gemeenteraad. Een overzicht

LEES MEER » LEES LATER + 5

'De heldin van de avond? Martine Tanghe'

LEES MEER » LEES LATER + 19

PER PARTIJ

N-VA is de grote overwinnaar in Vlaanderen

Met winst in tientallen gemeenten en vooral het zicht op de zege in Antwerpen kan niemand nog om de partij van Bart De Wever heen.

LEES MEER » LEES LATER + 13

Open VLD lijdt bijna overal verlies

Open VLD lijdt bijna overal verlies, gaande van enkel procenten tot bijna 10 procent verlies. Maar er zijn uitzondering zoals Brakel en Mechelen.

LEES MEER » LEES LATER + 1

SP.A krijgt klappen

Gloobaal gezien krijgt SP.A rake klappen. Enkel Vilvoorde en Gent boden enkele doekjes voor het bloeden/

LEES MEER » LEES LATER + 3

CD&V houdt stand, ook zonder N-VA

Ondanks het verlies van haar kartelpartner N-VA houdt de CD&V van Wouter Beke stand in Vlaanderen.

LEES MEER » LEES LATER + 4

Vlaams Belang grote verliezer

Op verschillende plaatsen in Vlaanderen is het aantal stemmen voor de partij zelfs gehalveerd.

LEES MEER » LEES LATER + 5

'Het groene project wordt gesmaakt'

Met een stijging in de meeste gemeenten, lijkt Groen, naast N-VA, de tweede grote winnaar te worden.

LEES MEER » LEES LATER + 5

VERKIEZINGEN
14 oktober 2012

ALLE
resultaten
voorkeurstemmen

vlaanderenkiest.be

smartphone: **m.vlaanderenkiest.be**

officiële verkiezingssite Vlaamse overheid

AGENTSCHAP BINNENLANDS BESTUUR

2012
vlaanderenkiest.be

Resultaten

De online-mediacampagne voor de resultatenwebsite leverde volgende resultaten op:

Datum	Media	Impressies	Doorklikken	Clickrate ¹⁷⁵
13-15/10/12	Het Nieuwsblad	3.321.100	7.465	0,2248%
13-15/10/12	De Standaard	1.853.096	9.730	0,5251%
13/10/2012	Het Laatste Nieuws	5.162.089	34.118	0,6600%
13/10/2012	De Morgen	639.521	4.734	0,7400%

CONCENTRA	Datum	Impressies	Doorklikken	Clickrate
Gazet van Antwerpen	12 okt-12	2.535	11	0,43%
	13-okt-12	163.574	508	0,31%
	14-okt-12	245.692	2.381	0,97%
	15-okt-12	290.649	1.658	0,57%
Totaal Gazet van Antwerpen		702.450	4.558	0,65%
Het Belang van Limburg	12-okt-12	3.107	12	0,39%
	13-okt-12	194.022	708	0,36%
	14-okt-12	341.104	9.584	2,81%
	15-okt-12	356.174	6.115	1,72%
Totaal Het Belang van Limburg		894.407	16.419	1,84%
Totaal Concentra		1.596.857	20.977	1,31%

Voor de krantencampagne is het quasi onmogelijk na te gaan in welke mate een advertentie leidt tot het bezoeken van een website.

Maar in ieder geval kan vastgesteld worden dat de website een bijzonder hoog aantal bezoekers kende: meer dan 400.000 verschillende mensen bezochten de informatiewebsite, de resultatenwebsite had bijna 1 miljoen verschillende bezoekers.

Interne beoordeling

- ♦ De website www.vlaanderenkiest.be was zeer succesvol. Het is niet te achterhalen welke impact elk van de specifieke initiatieven op het vlak van de publiciteit heeft gehad op het resultaat. Wij menen dat het gaat om een goed samenspel van verschillende inspanningen.
- ♦ In elk geval tonen de bezoekersaantallen aan dat een uitstekend resultaat werd bereikt tegen een beperkte kost.
- ♦ Uit de reacties blijkt dat de verschillende doelgroepen de weg naar de website hebben gevonden.

¹⁷⁵ De clickrate is het aantal bezoekers van een andere website die doorklikken naar www.vlaanderenkiest.be

2. Vorming

In dit onderdeel beperken wij ons tot de specifieke opleidings- en vormingsinitiatieven die het agentschap in samenwerking met zijn partners inrichtte in de aanloop naar de verkiezingen van 14 oktober 2012.

2.1. Opleiding kandidatenbeheer en resultatenbeheer (HP) – juni 2012

In samenwerking met zijn ICT-partner HP-Belgacom organiseerde het agentschap in iedere provinciehoofdstad een vormingsdag voor de voorzitters van de hoofdbureaus en de gemeentelijke verantwoordelijken.

Wij verwijzen hiervoor naar het hoofdstuk “Organisatie en Informatica”¹⁷⁶.

Dit initiatief was succesvol. De voorzitters van de hoofdbureaus en de gemeentelijke verantwoordelijken bleken doorgaans goed op de hoogte van hun taken en opdrachten.

2.2. Opleiding digitaal stemmen (Smartmatic) – juni 2012

Voor de opleiding van de voorzitters van de stembureaus voorzag het vormingsplan in de organisatie van opleidingssessies aan de gemeentelijke verantwoordelijken tijdens de maand juni. Dat gebeurde door Smartmatic, de leverancier van de stemcomputers, op 12 plaatsen in Vlaanderen via 26 sessies.

De gemeentelijke verantwoordelijken gaven op hun beurt opleiding aan de voorzitters van de stembureaus (train the trainer).

Het agentschap stelde in samenwerking met de leverancier ook ruime handleidingen ter beschikking.

Dit initiatief werd al besproken in het hoofdstuk “Organisatie en Informatica”¹⁷⁷.

Welke de kwaliteit van de opleiding zelf ook was, het blijft een bijzonder moeilijke opgave om aan de duizenden leden van de stembureaus een gedegen opleiding in de eerste lijn te geven. Die aanpak moet opnieuw geëvalueerd worden. De voorzitters van de stembureaus vervullen immers een cruciale rol bij de stemverrichtingen.

2.3. Inrichting van een digitaal stembureau in elke provinciale afdeling van het agentschap – mei 2012

Met dit initiatief had het agentschap de bedoeling om, in afwachting van de levering van de digitale stemsystemen, aan de gemeentelijke verantwoordelijken reeds de gelegenheid te bieden om kennis te maken met de werking van een volledig werkend stembureau. Wij richtten dat in bij elke provinciale afdeling van het agentschap.

Dat initiatief blijkt vrij overbodig geweest. Weinigen hebben van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. In de loop van de maand juni en vóór 13 juli 2012 ontvingen alle gemeenten de digitale stemsystemen waarover zij voor de verkiezingen van 14 oktober zouden beschikken.

¹⁷⁶ Zie 3.2. p. 183

¹⁷⁷ Zie 3.1. p. 178

2.4. Expertisecentrum voor Gemeentesecretarissen

Studiedag "Over stembussen die moeten kloppen als een bus" – juni 2012

In juni 2012 organiseerde het agentschap samen met het Expertisecentrum van Gemeentesecretarissen een studiedag over de rol van de gemeentelijke administratie bij de voorbereiding en afwikkeling van de gemeenteraadsverkiezingen. Ook het verloop van de installatievergaderingen werd daarin begrepen.

Deze studiedagen vonden plaats op 6 juni (Aartselaar), 22 juni (Harelbeke), 26 juni (Leuven), 28 juni (Hasselt) en 29 juni (Aalter).

De studiedag bestond uit drie presentaties: een algemene schets van de lokale en provinciale verkiezingen, een presentatie over de praktische organisatie van de verkiezingen en tot slot de voorstelling van het draaiboek voor de installatievergadering van de raden.

De deelnemers kregen ook de gelegenheid om te oefenen met het stemmen in een digitaal stembureau.

2.5. Bijdrage agentschap aan infosessies aan derden

Het agentschap ging meermaals in op uitnodigingen van belangenorganisaties of collegagroepen om toelichting te geven over de verkiezingsorganisatie, zowel juridisch als technisch. Meestal ging dat gepaard met de inrichting van een digitaal stembureau.

Zo nam het agentschap op 13 oktober 2011 deel aan een evenement van Kortom, de vereniging voor overheidscommunicatie. Wij gingen ook in op enkele vragen van collegagroepen van gemeentelijke verantwoordelijken.

Interne beoordeling

- ♦ Ten gevolge van de vakantiemaanden hadden vele vormingsinitiatieven plaats in de maand juni. Dat is een cruciale maand in het verkiezingstraject, zodat de initiatieven soms moeilijk in de agenda van de medewerkers van het agentschap ingepast konden worden. Het zette de verkiezingsorganisatie dan ook onder druk. In dezelfde periode ging veel aandacht naar de redactie van onderrichtingen, het voorbereiden van formulieren en uitvoeringsbesluiten.
- ♦ Niettemin blijven de vormingsinitiatieven cruciaal in de voorbereiding van de verkiezingen. Zij waren doorgaans succesvol. Het agentschap wenst het concept met betrekking tot de vorming van de voorzitters van de stembureaus opnieuw te evalueren ter gelegenheid van een volgende verkiezingsorganisatie.

3. Verbetervoorstellen en aandachtspunten van het agentschap betreffende de communicatie en de vorming

3.1. Algemeen concept

Het agentschap heeft sterk geïnvesteerd in gerichte communicatie met de verschillende doelgroepen die betrokken zijn bij de verkiezingsorganisatie: kiezers, kandidaten, leden van de kiesbureaus, lokale en provinciale besturen. Dat gebeurde door het inzetten van verschillende kanalen. Die aanpak is succesvol gebleken.

3.2. Website

- www.vlaanderenkiest.be werd gepositioneerd als de centrale spil in de communicatie van het agentschap. De bezoekersaantallen tonen aan dat dit opzet geslaagd is. Naarmate de verkiezingsdatum naderde nam de hoeveelheid informatie exponentieel toe. Naar volgende verkiezingen toe willen wij voorzien in een voorafgaande analyse en planning van de informatiestroom, om de structuur van de website daaraan te kunnen aanpassen.
- De rol van de gemeentebesturen verdient een prominentere plaats op de website. Wij willen onderzoeken of er voor hen nood is aan een specifieke rubricering, eventueel in combinatie met de rol van de hoofdbureaus.
- De zoekfunctie is voor verbetering vatbaar. Wellicht is een doorzichtige navigatiestructuur een goed alternatief of aanvulling.
- De snelle publicatie van kandidaten en resultaten was uitermate succesvol.

3.3. Digitale nieuwsbrief

- Het agentschap evalueert de publicatie van een digitale nieuwsbrief, ter ondersteuning van de website, als positief en zeer belangrijk. De doelgroepen werden snel geattendeerd op nieuwe informatie. Toch blijft het onduidelijk of alle betrokkenen zich ook abonneerden. Het agentschap wil de mogelijkheid onderzoeken om de belanghebbenden in kaart te brengen en hen actief benaderen om zich in te schrijven.
- Het agentschap wil ook nagaan of en in welke mate andere communicatiemiddelen (app op smart Phone, sociale media zoals Facebook) kunnen bijdragen tot de informatieverbreiding.

3.4. Inschrijving van niet-Belgische kiezers

Slechts een beperkt aantal niet-Belgen hebben zich als kiezer laten registreren. Het agentschap wenst ter gelegenheid van een volgende verkiezingsorganisatie te evalueren hoe hun participatie aan de verkiezingen verhoogd kan worden. Het aanspreken van officiële vertegenwoordigers van andere landen in België en Vlaanderen, zoals ambassades, behoort tot de mogelijkheden.

3.5. Informatie over het nieuwe digitale stelsysteem

Om de introductie van het nieuwe digitale stelsysteem bekend te maken nam het agentschap een hele reeks initiatieven. Hoewel het niet mogelijk is alle kiezers individueel te bereiken en ze te laten oefenen, evalueren wij de campagne als vrij succesvol.

3.6. Vormingsinitiatieven

Vorming en opleiding van alle actoren is cruciaal in het verkiezingsgebeuren. Het agentschap nam daarvoor goede en gerichte initiatieven. Wij evalueren die als positief.

Het agentschap wenst de vorming van de voorzitters van de stembureaus op basis van het concept “train the trainer” opnieuw te evalueren ter gelegenheid van een volgende verkiezingsorganisatie. De voorzitters van de stembureaus vervullen immers een cruciale rol bij de stemverrichtingen. Niet alle voorzitters bleken voldoende opgeleid.

Hoofdstuk 7: Financiën Verkiezingen 2012

Het overzicht van de kosten voor de organisatie van de verkiezingen is onderverdeeld in 7 rubrieken.

In het overzicht zijn de kosten opgenomen die gemaakt werden in de periode 1 oktober 2010 (dan gebeurde de eerste uitgave 'organisatie verkiezingen 2012') tot en met 15 januari 2013.

In de Vlaamse begroting 2012 was hiervoor onder het begrotingsartikel BDO/1BH-C-2-C/WT – "Werking en toelagen – organisatie lokale en provinciale verkiezingen" 47.865.582 euro vastleggingskrediet en 49.690.726 euro vereffeningskrediet voorzien.

Overzicht kosten:

Rubriek	Bedrag
Prestaties Smartmatic	1.935.442
Stemapparatuur ¹⁷⁸ Smartmatic	36.116.143
Prestaties HP Belgacom	8.624.784
Communicatie	170.090
Stempapier	139.045
Drukwerk/verzendkosten	35.806
Logistiek/diverse kosten	33.661
Vorming/catering	33.461
Totaal	47.088.432

De prestaties van Smartmatic gaan vooral over de aankoop van 3.286 stembureaus in uitvoering van de overheidsopdracht RRN3/2008 van de Algemene Directie Instellingen en Bevolking van de FOD Binnenlandse Zaken voor de prijs van 29.848.052 euro (zonder BTW). De federale regering heeft 20% ten laste genomen van de systemen die aangekocht zijn voor gemeenten die in het verleden reeds digitaal stemden. De federale bijdrage ad 5.557.006 euro is eind 2012 overgemaakt.

¹⁷⁸ Van dat bedrag moet de federale bijdrage van € 5.557.006 in mindering gebracht worden.